

มนุษยศาสตร์

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและชาติพันธุ์

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
กรณีศึกษา บ้านดาโต๊ะ และ บ้านภูมิ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

โดย

คณะวิจัย

นายดอเลาะ เจ๊ะแต	นายมะรอนิง สาและ
นายอับดุลเลาะ ดือเรห์	นายกอแข็ง ลาเต๊ะ
นางสาวซารีฟะห์ สารง	นาย ซารีฟ บุญพิศ
นาย มูอัมหมัด อาดำ	นางสาวรอโกยะ อาดำ

ผู้ดูแลโครงการ

นางสาวแพร ศิริศักดิ์ดำเกิง

ธันวาคม ๒๕๔๗

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
กรณีศึกษา บ้านดาโต๊ะ และ บ้านภูมิ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

คณะผู้วิจัย

หมู่บ้านดาโต๊ะ

นายคอเลาะ เจ๊ะแต	นายมะรอนิง สาและ
นายอับดุลเลาะ ดือเราะห์	นายกอเซ็ง ลาเต๊ะ
นางสาวซารีพะห์ สารง	

หมู่บ้านภูมิ

นาย มูฮัมหมัด อาดำ	นาย ซารีฟ บุญพิศ
นางสาวรอโกยะ อาดำ	

โครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์
โบราณคดีและชาติพันธุ์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อ

บ้านดาโตะและบ้านภูมิเป็นชุมชนหมู่บ้านในอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี บ้านดาโตะเป็นชุมชนชาวมุสลิมตั้งอยู่ที่ปลายแหลมอ่าวปัตตานี ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง มีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงกับธรรมชาติค่อนข้างมาก จากหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าบ้านดาโตะเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีผู้คนอาศัยมานานหลายชั่วอายุคน

บ้านภูมิตั้งอยู่ลึกเข้ามาในแผ่นดินใหญ่ ห่างจากหมู่บ้านดาโตะประมาณ ๑๐ กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านกำเนิดมาจากการก่อตั้งปอเนาะภูมิ จนกระทั่งกลายมาเป็นหมู่บ้านภูมิที่มีชาวมุสลิมกับชาวพุทธอาศัยอยู่ร่วมกันในปัจจุบัน ชาวบ้านภูมิประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำสวนทำไร่

ถึงแม้ว่าทั้งสองหมู่บ้านจะตั้งอยู่ห่างกัน แต่หมู่บ้านทั้งสองมีปฏิสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนทรัพยากร มีความผูกพันด้วยศาสนกิจของศาสนาอิสลาม ตลอดจนมีความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน ผู้คนจากหมู่บ้านทั้งสองจึงเดินทางไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บ้านดาโตะและภูมิได้รับอิทธิพลจากภายนอกประกอบกับปัจจัยจากภายในทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทั้งในระดับชุมชนและท้องถิ่น ด้วยความแตกต่างในลักษณะของสภาพนิเวศทางกายภาพและความเป็นมาของหมู่บ้าน ทำให้สองหมู่บ้านได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไป บ้านดาโตะได้รับผลกระทบจากการที่สภาพแวดล้อมถูกทำลายโดยนายทุนใหญ่จากภายนอก ทำให้ชาวดาโตะต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการทำมาหากินและอาชีพ ส่งผลกระทบต่อประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

ปอเนาะภูมิในฐานะเป็นสถาบันสอนศาสนาอิสลามที่พยายามอบรม สั่งสอน และเผยแผ่ความรู้ทางศาสนาเพื่อธำรงความเป็นมุสลิมไว้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมแห่งยุคโลกาภิวัตน์ ที่ส่งผลกระทบต่อสถาบันการศึกษาทางศาสนาทั้งในด้านบทบาท สถานภาพ และภาพลักษณ์ของสถาบัน ตลอดจนส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในวัยที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยขึ้นมา ปอเนาะภูมิแสดงบทบาทในการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรวดเร็วและตลอดเวลาโดยใช้ศาสนาอิสลามเป็นหลักในการปรับตัวดังกล่าว

ถึงแม้ทั้งสองหมู่บ้านต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน หากแต่แนวทางในการแก้ปัญหาหรือปรับตัวไม่ได้แตกต่างมากนัก เนื่องด้วยทั้งสองหมู่บ้านใช้หลักศาสนาอิสลามเป็นแกนในการปรับตัว แสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของศาสนาต่อสังคม

ความสัมพันธ์ของทั้งสองหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การไปมาหาสู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ประกอบกับพันธกิจทางศาสนาในด้านต่าง ๆ ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึง

การปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง หากแต่เป็นภาพของท้องถิ่นที่สามารถรวมชุมชนหลาย
ชุมชนมาร่วมกันปรับตัวให้ทันต่อกระแสโลกาภิวัตน์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
บทนำ	
หลักการและเหตุผล	๑
วัตถุประสงค์	๒
ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
พื้นที่การศึกษา	๓
วิธีการดำเนินงาน	๓
ระยะเวลาการดำเนินงาน	๔
คณะผู้วิจัย	๔
การนำเสนองาน	๔
นิยามคำศัพท์	๕
บทที่ ๑	
ประวัติความเป็นมา และสภาพทั่วไปของหมู่บ้านดาโต๊ะและภูมิ	๗
จาก "ปัตตานี" สู่อำเภอปัตตานี ยะลา นราธิวาส	๗
ประวัติความเป็นมาของบ้านดาโต๊ะ	๑๐
ประวัติความเป็นมาของบ้านภูมิ	๑๔
สภาพทั่วไปของบ้านดาโต๊ะ	๑๕
สภาพทั่วไปของบ้านภูมิ	๑๖
ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านดาโต๊ะกับปอเนาะภูมิ	๕๒
บทที่ ๒	
สถาบันการศึกษาทางศาสนาอิสลามใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และ	
สถาบันการศึกษาที่บ้านดาโต๊ะกับบ้านภูมิ	๕๖
สถาบันการฝึกทักษะการอ่านอัล-กุรอานระบบกีรออาตี	๕๗
โรงเรียนตาดีกา	๕๘
สถาบันการศึกษาปอเนาะ	๖๐
-ปอเนาะดั้งเดิม	๖๒
-โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม	๖๕

ความแตกต่างของสถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิมและโรงเรียน เอกชนสอนศาสนาอิสลาม	๖๗
-ปอเนาะกับการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน	๖๗
-ปอเนาะภูมิ	๗๕
บทที่ ๓	
สภาพแวดล้อม การทำมาหากิน และการเปลี่ยนแปลง	๑๓๑
สภาพแวดล้อมและการทำมาหากินของบ้านภูมิ	๑๓๑
สภาพแวดล้อมและการทำมาหากินของบ้านดาโต๊ะ	๑๓๓
ตารางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์สิ่งแวดล้อมในอ่าวปัตตานี และเหตุการณ์สำคัญหมู่บ้านดาโต๊ะโดยสังเขป	๑๗๕
บทที่ ๔	
การปรับตัวของปอเนาะกับการดำรงจิตวิญญาณอิสลาม	
ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง	๑๘๓
การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของบ้านภูมิ	๑๘๓
ปอเนาะภูมิท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย	๑๙๓
ความเปลี่ยนแปลงของปอเนาะจากยุคสู่ยุค	๒๐๐
บทสรุป	๒๐๙
บรรณานุกรม	๒๑๓
ภาคผนวก ก	๒๑๕
ภาคผนวก ข	๒๒๕
ภาคผนวก ค	๒๒๘
ภาคผนวก ง	๒๓๒
ภาคผนวก จ	๒๓๓
ภาคผนวก ฉ	๒๔๐

บทนำ

หลักการและเหตุผล

หมู่บ้านดาโต๊ะ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๔ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี เป็นหมู่บ้านที่มีจำนวนประชากรค่อนข้างมาก มีประชากรทั้งหมด ๒,๑๒๕ คน หรือประมาณ ๔๒๙ ครัวเรือน สภาพความเป็นอยู่ของประชากรโดยส่วนใหญ่มีฐานะยากจน อันเนื่องมาจากการไม่ได้รับการศึกษาเท่าที่ควร ประชาชนมีความรู้ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานเท่านั้น อาจจะมีการศึกษาระดับอุดมศึกษาบ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อย ประชากรในหมู่บ้านนับถือศาสนาอิสลาม มีเชื้อสายมลายู พูดติดต่อสื่อสารกันเป็นภาษามลายู

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน เมื่อหลายร้อยปีที่ผ่านมาเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่เป็นสุดปลายแหลมยื่นในทะเลฝั่งอ่าวไทย และอยู่ฝั่งตรงกันข้ามของเมืองปัตตานี ปัจจุบันพื้นที่แห่งนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากกระแสน้ำได้ทำให้การไหลเวียนของน้ำทะเลเปลี่ยนไป มีพื้นทรายเพิ่มขึ้นและทำให้แหลมยื่นยาวออกไปทางทิศตะวันตกอีกหลายกิโลเมตร

ชนกลุ่มแรกที่เข้ามาก่อตั้งหมู่บ้าน คือชาวบ้านละแวกใกล้เคียงเช่น ชาวบางปู ชาวยะหริ่ง (ยารู) ชาวกรือเซะ และคงมีบางส่วนที่น่าจะเป็นกลุ่มดั้งเดิม ทั้งนี้ยังมีบางส่วนที่เชื่อว่ามีกลุ่มคนที่มาจากรัฐกลันตันที่เข้ามาเพื่อการค้าขาย หรือบางกลุ่มที่หลบหนีจากภัยสงครามเป็นต้น เหตุที่แต่ละกลุ่มได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานเนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพราะสถานที่ตั้งของหมู่บ้านติดทะเล ๒ ด้าน ประกอบอาชีพได้ง่าย จึงเป็นเหตุผลสำคัญในการย้ายถิ่นฐาน ชาวดาโต๊ะจึงดำรงชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพิงอิงอาศัยทรัพยากรทางทะเลที่สมบูรณ์ในอ่าวปัตตานีและอ่าวไทยสืบมา

ในอดีตที่ผ่านมา การดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้านมีประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง มีอาชีพหลายอย่างที่สอดคล้องกับพื้นที่ที่ติดทะเล ซึ่งในปัจจุบันบางอาชีพได้เลือนหายไปแล้ว ทำให้คนรุ่นหลังไม่มีโอกาสได้เรียนรู้และสืบทอดอาชีพนั้นต่อไป

หมู่บ้านแห่งนี้มีประวัติศาสตร์มากมายที่มีค่าในการศึกษา ค้นคว้า ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาหมู่บ้านแห่งนี้เป็นที่พำนักของบรรดาเจ้าเมืองปัตตานี และเหล่าข้าราชการที่เดินทางเพื่อพักผ่อน ลำเลียง และสถานที่แห่งนี้ยังเป็นสุสานฝังศพของบุคคลสำคัญในอดีตอีกด้วย เช่น สุสานเจ้าเมือง สุสานดาโต๊ะปันยัง และสุสานบรรดานักรบในอดีต นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่ง คือ มัสยิดโบราณบ้านดาโต๊ะ

ปัจจุบันนอกจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยี การคมนาคม การติดต่อสื่อสารได้แพร่กระจายไปทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นชนบทหรือในเมือง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวดาโต๊ะอย่างมากคือ การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่มี "คนนอกถิ่น" เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์อย่างไม่ระหนักถึง "คนใน

ถิ่น" แม้แต่น้อย ความเปลี่ยนแปลงนี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรม หัตถ์ถิ่น และพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ได้เลือนหายตามกาลเวลา มีผู้รู้บางส่วนคือผู้สูงอายุในหมู่บ้านได้เสียชีวิตไป เหลือผู้รู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนเพียงไม่กี่คน ซึ่งนับวันจะสูญหายไปเรื่อยๆ รวมทั้งหลักฐานทางเอกสารก็ไม่มีให้ค้นคว้า

เห็นได้ว่าการศึกษามุ่บ้านดาโต๊ะ จะทำให้เห็นภาพชุมชนมุสลิมชายฝั่งทะเลที่กำลังดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ทั้งที่เป็นการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนเอง และการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ในขณะที่การศึกษามุ่บ้านนี้มีที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปภายในแผ่นดิน และมีสถาบันการเรียนการสอนศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญสถาบันหนึ่งของสังคมมุสลิม จะช่วยเติมเต็มให้เห็นภาพความเป็นท้องถิ่นได้ชัดเจนมากขึ้น

สังคมมุสลิม ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นสังคมที่มีพี่น้องนับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่เกือบ ๘๕% และเนื่องด้วยศาสนาอิสลามนั้นเป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ครอบคลุมไปทุกๆ ด้าน ดังนั้นความผูกพันของมุสลิมกับสถาบันศาสนาที่มีในสังคม อาทิ มัสยิด และโรงเรียนสอนศาสนาอย่างมากเป็นธรรมดา และในสังคมที่มีสถาบันการเรียนการสอนประเภทหนึ่งมีอยู่กระจายกระจายทั่วไปใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือสถาบันการเรียนการสอนที่มีชื่อว่า "ปอเนาะ"

หมู่บ้านกูมี มีปอเนาะที่เป็นที่รู้จักของพี่น้องมุสลิมในแถบภาคใต้และภาคกลาง แม้กระทั่งประเทศมาเลเซีย โดยมีชื่อว่า "ปอเนาะบิรมิ้ง" อายุของปอเนาะบิรมิ้งวันนี้เกือบ ๑๐๐ ปี อะไรคือลักษณะเด่นของปอเนาะ ที่ทำให้เป็นที่เคารพและยอมรับของสังคมมุสลิมในยุคโลกาภิวัตน์ กระแสการไหลบ่าของวัฒนธรรมและทุนนิยมมีผลกระทบแค่ไหนต่อสถาบัน อะไรคือบทบาทของสถาบันที่มีต่อสังคมหมู่บ้านรอบๆ สถาบัน และสังคมมุสลิมทั่วไป โดยรวมในอดีตและปัจจุบัน และในขณะเดียวกัน ในหมู่บ้านกูมีแห่งนี้ยังมีชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านอย่างสันติมาเป็นระยะเวลาสิบๆ ปี โดยไม่มีปัญหาความขัดแย้งใดๆ อะไรคือปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การศึกษาและค้นคว้าหาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น จะทำให้ทราบเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของหมู่บ้าน อันจะส่งผลให้ท้องถิ่นเกิดความสำนึก ร่วมกันและได้รักษาความดีงามที่มีอยู่ และพัฒนาตนเองจากภายใน อันเป็นกลไกที่จะสร้างคุณลักษณะกับอิทธิพลของกระแสการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ที่มาจากภายนอก

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อฝึกอบรมนักวิจัยท้องถิ่นจนสามารถทำงานร่วมกับนักวิจัยที่มาจากภายนอกได้
๒. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน
๓. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นและพิธีกรรมต่างๆ

๔. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ มาสร้างเป็นองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นมีส่วนร่วมและยอมรับ

๕. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ถึงบทบาททางสังคมของสถาบันการศึกษาศาสนา คือ ปอเนาะปรีมิง เพื่อการอนุรักษ์และสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้าน

๖. เพื่อนำข้อมูลต่างๆ มาแสดงในรูปนิทรรศการถาวร เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน

๗. เพื่อให้ปอเนาะเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ผู้คนที่ทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้รับทราบประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน
๒. ได้รับทราบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น
๓. คณะผู้วิจัยและชุมชนจะมีการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดทำประวัติชุมชน
๔. สร้างความรู้สึกที่ดีต่อบ้านเกิด และหวงแหนวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
๕. เอกสารประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
๖. เป็นแนวทางขั้นต้นในการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และเป็นแนวทางจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่อไป

พื้นที่การศึกษา

๑. หมู่บ้านดาโต๊ะ หมู่ที่ ๔ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
๒. หมู่บ้านภูมิ ตำบลยาบู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

วิธีดำเนินงาน

๑. อบรมนักวิจัยในท้องถิ่นเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ประชุมเพื่อวางแผนจัดทำโครงการ
๒. ประชุมคณะกรรมการเพื่อกำหนดรายละเอียดและแบ่งงานรับผิดชอบ
๓. ตรวจสอบเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนทั้งสองชุมชน
๔. จัดเก็บข้อมูลในเรื่องต่างๆ ของชุมชน ดังหัวข้อต่อไปนี้
 - ๔.๑ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์
 - ๔.๒ ประวัติความเป็นมาทางวัฒนธรรมและสังคม
 - ๔.๓ ความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการทำมาหากิน
 - ๔.๔ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม
 - ๔.๕ การเมืองการปกครอง
 - ๔.๖ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

๕. ออกพบปะสัมภาษณ์เก็บข้อมูลผู้อาวุโสและผู้รู้ในชุมชน/จัดเวทีระดมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
๖. จัดทำรายงาน โดยที่ท้องถิ่นมีส่วนร่วมและยอมรับ
๗. นำเสนอผลงานแก่หัวหน้าโครงการ/สกว.

ระยะเวลาดำเนินการ

กรกฎาคม ๒๕๔๖-ธันวาคม ๒๕๔๗

คณะผู้วิจัย

หมู่บ้านดาโต๊ะ

๑. นายดอเลาะ	เจ๊ะแต
๒. นายมะรอนิง	สาและ
๓. นายอับดุลเลาะ	ดีอะระห์
๔. นายกอเซ็ง	ลาเตะ
๕. นางสาวซารีฟะห์	สารง

หมู่บ้านภูมิ

๑. นายมุหัมหมัด	อาดำ
๒. นายซารีฟ	บุญพิศ
๓. นางสาวรอกัยยะ	อาดำ

การนำเสนองาน

ถึงแม้ว่าหมู่บ้านทั้งสองจะมีความแตกต่างกันด้วยสภาพแวดล้อม การทำมาหากิน ตลอดจนวิถีในการดำรงชีวิตบางประการ แต่หมู่บ้านทั้งสองมีจุดร่วมในฐานะเป็นชุมชนซึ่งอยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน งานวิจัยฉบับนี้จึงนำเสนอภาพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของทั้งสองชุมชน และเรื่องราวความสัมพันธ์ของสองชุมชน ซึ่งจะทำให้เห็นภาพความเป็นท้องถิ่นได้อย่างชัดเจนใน บทที่ ๑

แต่ด้วยทั้งสองหมู่บ้านมีจุดเด่นที่แตกต่างกันในรายละเอียด การนำเสนองานในบทถัดมาจึงให้ความสำคัญของชุมชนที่ศึกษาแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของเรื่องราว กล่าวคือหมู่บ้านภูมิจะมีความโดดเด่นในเรื่องราวประวัติความเป็นมา รวมถึงบทบาทของสถาบันการศึกษาตามหลักศาสนา อิสลาม หรือที่รู้จักกันในชื่อของ “ปอเนาะ” ที่มีมาเกือบ ๑๐๐ ปี ใน บทที่ ๒ ซึ่งว่าด้วยเรื่องศาสนา อิสลามกับการศึกษา จึงนำเสนอเรื่องราวของปอเนาะอย่างละเอียดและรอบด้าน ซึ่งในส่วนนี้ข้อมูลของหมู่บ้านดาโต๊ะจะช่วยเติมเต็มให้เห็นสถาบันการศึกษาทางศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง คือสถาบันการศึกษา

“ดาดีกา” ซึ่งจะทำให้เราเห็นพัฒนาการของการเรียนการสอนศาสนาในชั้นประถมวัย จนกระทั่งมาถึงการเรียนการสอนในระดับของ “ปอเนาะ”

ในขณะที่หมู่บ้านดาโต๊ะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ผูกพันกับอ่าวปัตตานี และกำลังได้รับผลกระทบจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในหมู่บ้าน การนำเสนอใน บทที่ ๓ จึงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและการทำมาหากินของผู้คน โดยเน้นให้น้ำหนักของข้อมูลไปที่หมู่บ้านดาโต๊ะ หากแต่ข้อมูลจากหมู่บ้านภูมียังคงมีความสำคัญในการที่จะแสดงให้เห็นของการปรับตัวของผู้คนต่อสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันไป และเมื่อสภาพแวดล้อมทางนิเวศเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะจะเห็นได้ชัดในกรณีของพื้นที่อ่าวปัตตานี ทำให้คนต้องปรับตัวไปกับการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องไปถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม จึงเป็นเรื่องของผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง และความพยายามปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้ผู้คนแวดล้อมช่วยกันจัดการสิ่งที่เกิดขึ้นให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและยุติธรรม

นอกจากความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นภายในชุมชนเองแล้ว ความเคลื่อนไหวจากภายนอกที่หลังไหลเข้ามาสู่ท้องถิ่น ยังส่งผลกระทบต่อชุมชนทุกระดับ ปอเนาะซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาทางศาสนาอิสลามได้รับผลกระทบจากกระแส “โลกาภิวัตน์” เช่นกัน ด้วยความสำคัญที่ไม่ได้เป็นเพียงสถาบันการศึกษาของชุมชน หากแต่เป็นสถาบันทางศาสนาของท้องถิ่น ที่มีบทบาทและหน้าที่ต่อผู้คนในเรื่องของความเชื่อ จนกระทั่งถึงวิถีชีวิต ใน บทที่ ๔ จึงเป็นแนวทางการปรับตัวของปอเนาะและการจำรองจิตวิญญาณอิสลามท่ามกลางสังคมมุสลิมที่กำลังเปลี่ยนแปลง

นิยามคำศัพท์

ปอเนาะ	หมายถึง โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม
ดาดีกา	หมายถึง โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามสำหรับเด็กเล็ก
ก๊รออาตี	หมายถึง ระบบการศึกษาของโรงเรียนดาดีกา ใช้สำหรับสอนทักษะในการอ่านอัล-กุรอาน
อุสตัซ หรือ อุสตะอ์	หมายถึง ครูสอนศาสนา ลักษณะเดียวกันกับครูสอนวิชาต่าง ๆ โดยทั่วไป
โต๊ะครู	หมายถึง เจ้าของโรงเรียนปอเนาะ ซึ่งทำหน้าที่สอนศาสนาอิสลามและบริหารโรงเรียน
บาบอ	คือ คำที่คนทั่วไปใช้เรียกโต๊ะครู
มามา	หมายถึง ภรรยาของโต๊ะครูหรือบาบอ
โต๊ะปาเก	หมายถึง นักเรียนที่ศึกษาอยู่ในปอเนาะ ซึ่งเป็นนักเรียนที่อยู่ประจำในปอเนาะ

หะดีษ	คือ วจนะรวมถึงการกระทำของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ็อลฯ)
อุลามาฮ์	หมายถึง ผู้รู้ ซึ่งมีความรู้แตกฉานในด้านศาสนา
บालาเซาะห์	หมายถึง สถานที่สำหรับละหมาด จัดการเรียนการสอน รวมทั้งเป็นที่ประชุมภายในปอเนาะ
ฮิจเราะห์ศักราช (ฮ.ศ.)	คือ ปีศักราชของศาสนาอิสลาม นับวันตามหลักจันทร์คติ

บทที่ ๑ ประวัติความเป็นมา และสภาพทั่วไปของบ้านดาโต๊ะและบ้านภูมิ

จาก “ปัตตานี” สู่อำเภอปัตตานี ยะลา นราธิวาส

หลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่าที่ปรากฏในบันทึกหรือตำนานของต่างชาติ มีการกล่าวถึงชื่อเมืองปัตตานีในนามต่างๆ กันตามแต่สำเนียง เสียงของผู้เป็นเจ้าของภาษานั้นๆ เช่น

ชาวมลายู	ออกเสียงเป็น	“ปัตตานี”
ชาวอาหรับ	ออกเสียงเป็น	“ฟาฏอนี” (Fathoni)
ชาวอินเดีย	ออกเสียงเป็น	“Patanam” หรือ “Patane”
บันทึกชาวตะวันตก	เขียนเป็น	“Patani”, “Patania”, “Pataniij”, “Patany” “Pattania”, “Pathanani”, “Pathane” ฯลฯ

ผู้เป็นเจ้าของภาษามลายูถิ่นปัตตานี จะออกเสียงเหมือนกันหมดว่า “ปัตตานิง” (Pataning) (รัตติยา สาละ, ๒๕๔๗ : ๒๓๖)

จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส ที่ปรากฏในแผนที่ประเทศไทยปัจจุบัน เป็นดินแดนซึ่งเก็บซ่อนเรื่องราวในอดีตไว้อย่างซับซ้อนมากมาย ดินแดนแห่งนี้เป็นส่วนที่แยกย่อยออกจากความเป็นนครรัฐมลายู-อิสลาม ที่ชื่อว่า “นครรัฐปัตตานี” (Patani State) ในอดีต และถ้านับย้อนหลังต่อจากนั้นอีกระยะหนึ่ง ก็พบว่าปัตตานีเป็นดินแดนแห่งราชอาณาจักรฮินดู-พุทธ หรือฮินดู-ชวา ที่มีชื่อว่า “ราชอาณาจักรลังกาสุกะ”

หนึ่งการพูดถึงอดีตของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส ในบางด้าน อาจเป็นการตอกย้ำประวัติศาสตร์การล่มสลายของราชอาณาจักรลังกาสุกะ และราชอาณาจักรปัตตานีบ้าง แต่เพื่อประโยชน์ของการศึกษาและค้นหาความจริงที่เป็นคำตอบของความเป็นปัตตานี ยะลา และนราธิวาสในสภาพปัจจุบันให้ชัดเจนมากขึ้น คงหลีกเลี่ยงหรือมองข้ามมิติทางประวัติศาสตร์นี้ได้ยาก การศึกษาเรื่องราวของมิติประวัติศาสตร์เท่าที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ยังไม่มีใครสามารถยืนยันได้ว่า อาณาจักรลังกาสุกะ และราช-อาณาจักรปัตตานีตั้งขึ้นเมื่อไร ใครเป็นผู้ก่อตั้ง

เดิมที่อาณาจักรปัตตานีมีกษัตริย์ปกครองตนเอง ๒ ราชวงศ์ด้วยกัน คือราชวงศ์ศรีวังสา และราชวงศ์กลันตัน รวมระยะเวลาประมาณ ๓๐๐ กว่าปี จนกระทั่งประเทศไทย (รัฐบาลสยาม) ใช้อำนาจปกครองอย่างเต็มที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ขณะที่ยังเป็นประเทศสยาม และ ๓ จังหวัดดังกล่าวอยู่ในฐานะเป็น “บริเวณเจ็ดหัวเมือง” ซึ่งไม่มีทายาห์เจ้าเมืองมลายูมุสลิมเป็นเจ้าเมืองที่เรียกว่า “ราญา” หรือราชาอีกต่อไป ผู้คนที่นั่นจึงต้องเป็น “คนสยามเชื้อสายมลายู” โดยปริยาย

เมื่อประเทศสยามเปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทย คนปัตตานีถูกกำหนดให้เป็นคนไทยเต็มตัว คือ คนสัญชาติไทยและเชื้อชาติไทย นับถือศาสนาอิสลาม และเรียกสั้น ๆ ว่า "ไทยมุสลิม" ในขณะที่เจ้าของนามเรียกตนเองว่า "โอะแมนายู" (คนมลายู) ซึ่งหมายถึงผู้สืบเชื้อสายมลายู เชื้อชาติมลายู และนับถือศาสนาอิสลาม ใช้วิถีชีวิตอย่างมลายูอิสลาม (เอกสารประกอบเวทีเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพ ครั้งที่ ๑ "สานติธรรมรวมใจ ดับไฟได้ด้วยปัญญา")

ยุคสมัยต่างๆ จากปัตตานีสู่ ๓ จังหวัดชายแดนใต้ สามารถแบ่งได้ดังนี้

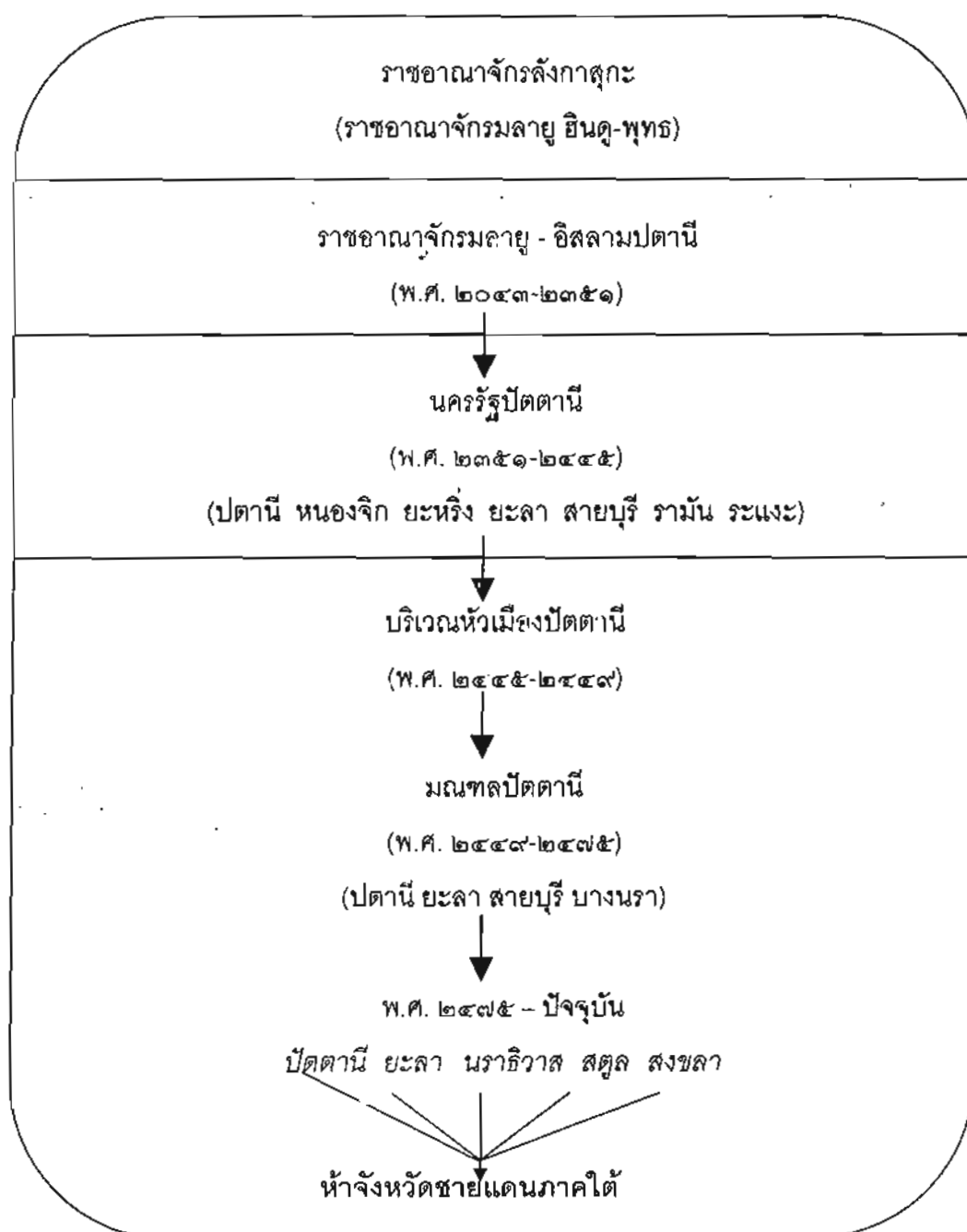
ยุคสมัยวัฒนธรรมฮินดู-ชวา (พุทธศตวรรษที่ ๗-พ.ศ. ๒๐๔๓) คือปัตตานีสมัยวัฒนธรรมฮินดู-ชวา หรือ ฮินดู-พุทธ หรืออาณาจักรลังกาสุกะ

ยุคสมัยวัฒนธรรมอิสลาม (พ.ศ. ๒๐๔๓-๒๔๗๕) คือปัตตานีเมื่อเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามและนิยมวัฒนธรรมอิสลาม ภายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรมัชปาหิตในเกาะชวา ตะวันออก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๑ ซึ่งได้เปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่แนวคิดของศาสนาอิสลามได้สะดวกขึ้นจนเข้ามาแทนที่ ในยุคนี้อาจแบ่งได้ ๔ ช่วง คือ ปัตตานีสมัยราชอาณาจักรมลายู-อิสลาม (พ.ศ. ๒๐๔๓-๒๓๕๑) ปัตตานีสมัยแยกเป็นเจ็ดหัวเมือง (พ.ศ. ๒๓๕๑-๒๔๔๔) ปัตตานีสมัยเป็นบริเวณเจ็ดหัวเมือง (พ.ศ. ๒๔๔๕-๒๔๔๙) ปัตตานีสมัยเป็นมณฑล (พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๔๗๕) ยุคสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๔๗๕-ปัจจุบัน) คือยุคที่แยกออกเป็น ๕ จังหวัดชายแดนใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสงขลา (บางส่วน) กับสตูล(จากไทรบุรี/มณฑลภูเก็ต) (เอกสารประกอบเวทีเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพ ครั้งที่ ๑ "สานติธรรมรวมใจ ดับไฟได้ด้วยปัญญา")

จากประวัติความเป็นมาและตำนานของปัตตานีนั้น บอกกล่าวไว้ว่าเมืองปัตตานีเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามในสมัยของพญา ตูนกปา อันทิรา มหาวังสา หรือสุลต่านอิสมาอิล ซัย ซึ่งปกครองปัตตานีในช่วง พ.ศ. ๒๐๔๓-๒๐๗๓ (อารีฟีน, ๒๕๔๓: ๑๒) ในส่วนของประวัติศาสตร์กล่าวว่านักการศาสนาจากเมืองปาสัย (Pasai) ชื่อว่าซ็อ์ ซาอิด โนม่นาวสุลต่านอิสมาอิล ซัย ให้เปลี่ยนศาสนามาเข้ารับอิสลาม ปรากฏหลักฐานเป็นสุสานฝังศพตามความเชื่อในศาสนาอิสลามของสุลต่านอิสมาอิล ซัย ที่บ้านปาละ บราโฮม ตำบลบราโฮม จังหวัดปัตตานี (รัตติยา สาและ, ๒๕๔๗: ๒๔๕) ส่วนในตำนานเล่าว่า ผู้คนเมืองปัตตานีเปลี่ยนมารับนับถือศาสนาอิสลาม เนื่องจากครั้งหนึ่งกษัตริย์แห่งปัตตานีป่วย ไม่มีหมอคนใดในปัตตานีรักษาให้หายได้ จนกระทั่งมีชาวปาซาย จากสุมาตราชื่อว่า เช็ก สะอิด อาสาจะรักษาให้ โดยมีข้อแลกเปลี่ยนว่า หากกษัตริย์หายจากโรคแล้วจะต้องเปลี่ยนไปรับนับถือศาสนาอิสลาม แต่เมื่อกษัตริย์หายป่วย กลับไม่ได้เข้ารับอิสลาม จึงป่วยอีกครั้งหนึ่ง เป็นอย่างนี้ถึงสามครั้ง จนในที่สุดกษัตริย์ยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม ราชวงศ์ ชุนนาง และประชาชนต่างเปลี่ยนมารับนับถืออิสลาม เช่นกัน (ประพนธ์ เรืองณรงค์, ๒๕๔๐: ๓๐-๓๑) แสดงให้เห็นว่าศาสนาอิสลามได้เข้ามากับการเดินทางติดต่อระหว่างบ้านเมืองในบริเวณแหลมมลายูและตะวันออกกลาง นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบางคน

กล่าวว่ายุคของสุลต่านอิสมา-อีล ชัย เป็นยุคที่ปัตตานีรุ่งเรือง และความรุ่งเรืองของปัตตานี
เนื่องมาจากการค้าทางทะเล

แผนภูมิแสดงลักษณะการเมือง – การปกครอง “ปัตตานี”
ตั้งแต่เป็นราชอาณาจักรปัตตานี-จังหวัดปัตตานี

ที่มา : รัตติยา สาและ, "การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส," ๒๕๔๔ น. ๓๒

จากหลักฐานทางโบราณคดียืนยันว่าปัตตานีมีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมแก่การทำการค้าทาง
ทะเลมาก ด้วยชายฝั่งทะเลมีอ่าวปัตตานี และมีแม่น้ำลำธารหลายสายที่ไหลมาจากแผ่นดินใหญ่ออกสู่

ทะเล สภาพเช่นนี้เหมาะแก่การเป็นท่าจอดเรืออย่างยิ่ง อ่าวปัตตานีนี้จะมีอาณาบริเวณคาบเกี่ยวในพื้นที่ อำเภอเมือง อำเภอยะหริ่ง และ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน และด้วยพื้นที่รอบอ่าวปัตตานีเดิมเป็นที่ราบที่เกิดจากทะเลตื้นเขิน จึงเกิดการทับถมดินทรายเป็นเนินและสันดอนขึ้นมา จนทำให้เกิดพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน บริเวณแห่งนี้จึงมีแหล่งชุมชนที่เป็นบ้านเมืองพัฒนาสืบเนื่องต่อมาหลายยุคสมัยตราบจนปัจจุบัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๘: ๑๖๓)

จากสภาพภูมิศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ของปัตตานี ต่างยืนยันและตอกย้ำว่าบ้านเมืองรอบอ่าวปัตตานี มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงสืบเนื่องต่อกันมายาวนาน ซึ่งในที่นี้บ้านภูมิและบ้านดาโต๊ะ หมู่บ้านเล็กๆ สองแห่ง ใน อำเภอยะหริ่ง เป็นส่วนประกอบหนึ่งของบ้านเมืองรอบอ่าวปัตตานี ที่ครั้งหนึ่งเคยมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างยิ่ง และสิ่งเหล่านี้ยังคงสืบทอดเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ที่ชาวมลายูมุสลิมแห่งปัตตานีมีความภาคภูมิใจกระทั่งปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของบ้านดาโต๊ะ

ผู้บุกเบิกหมู่บ้านส่วนใหญ่เดินทางมาจากบ้านบางปู ในช่วงแรกชาวบ้านบางปูได้เข้ามาที่ดาโต๊ะเพื่อทำการประมง “ปิ๊ะตอ” (เป็นชาวดาโต๊ะโดยกำเนิด ปัจจุบันอายุ ๗๒ ปี) เล่าว่าหมู่บ้านดาโต๊ะในอดีตมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่หลากหลาย โดยเฉพาะในอ่าวปัตตานีจะมีความอุดมสมบูรณ์มาก ให้ปูเกะยาวริง (เครื่องมือดักสัตว์น้ำ, ฆวนดักปูกุ้ง) เพียงอย่างเดียวก็สามารถจับกุ้งได้เต็มลำเรือ นอกจากนี้บ้านดาโต๊ะยังมีแหล่งน้ำจืดสำหรับอุปโภคบริโภคอีกด้วย ความอุดมสมบูรณ์เช่นนี้ทำให้ผู้คนจากบางปูมาอาศัยอยู่ที่บ้านดาโต๊ะ พร้อมกับชักชวนญาติพี่น้องให้ย้ายตามมาด้วย

หมู่บ้านดาโต๊ะเป็นหมู่บ้านที่สงบปลอดภัย จูเต๊ะ ผู้ที่เคยดูแลและติดตามเจ้าเมืองยะหริ่งเล่าว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภายในหมู่บ้านไม่เคยเกิดเหตุการณ์ฆ่ากันตายแม้แต่ครั้งเดียว ถ้าหากมีคนต่างถิ่นที่คิดมีริษยาต่อคนในหมู่บ้าน คนนั้นจะไม่สามารถเดินทางเข้ามาในดาโต๊ะได้ หรือเข้ามาในหมู่บ้านจะออกกลับไปได้ไม่ได้เนื่องจากหลงทาง เล่ากันว่าครั้งหนึ่งเคยมีโจรสลัดมาเก็บค่าคุ้มครองจากชาวบ้านหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บุตี ตะโละกาโปร์ จะต้องจ่ายค่าคุ้มครองทุกเดือน แต่โจรสลัดไม่สามารถเดินทางเข้ามาถึงบ้านดาโต๊ะได้ ชาวดาโต๊ะจึงไม่ต้องจ่ายค่าคุ้มครอง ชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้เกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ของ “ดาโต๊ะปาญญ” (ดาโต๊ะนั้นยัง) ทำให้โจรสลัดเดินทางมาไม่ถึงบ้านดาโต๊ะ

ชื่อของหมู่บ้าน “ดาโต๊ะ” มาจากชื่อของสุสานเก่าแก่ที่รู้จักกันในชาวบ้านดาโต๊ะและผู้คนในจังหวัดยะลา บัตตานี และนราธิวาส ในชื่อของ “กูโบร์ดาโต๊ะปาญญ” เล่ากันว่า สมัยที่เมืองปัตตานีกำลังเจริญรุ่งเรืองในแถบเอเชีย ยุโรป และอเมริกา เมืองปัตตานีสมัยนั้นสามารถผลิตปืนใหญ่ไว้ป้องกันประเทศ และขายแก่เพื่อนบ้าน เจ้าเมืองประกาศว่าคนที่มีทองเหลือง ห้ามนำทองเหลืองไปขาย ต้องไป

มอบกับเจ้าเมือง เพื่อให้หล่อปืนใหญ่ ปืนใหญ่ที่มีชื่อหลายกระบอกหล่อขึ้นในสมัยนี้ เช่น พญาตานี (ปัจจุบันตั้งอยู่ที่หน้ากระทรวงกลาโหม) พญาบุหงา เป็นต้น

แซะ (แซะ) คอมบอค (Syek Kombok) กับผู้ติดตามชื่ออับดุล มูมิน (Abdul Mumin) เป็นพ่อค้า และเป็นผู้รู้เผยแผ่ศาสนาอิสลามจากตรังกานู แซะคอมบอคผู้นี้มีทองเหลืองจำนวนมากบรรทุกมาในเรือ เมื่อมาถึงปัตตานีมีคนต้องการจะซื้อทองเหลือง ด้วยความเกรงใจต่อคนซื้อ แซะคอมบอคจึงขายทองเหลืองให้ เรื่องรู้ไปถึงเจ้าเมือง เจ้าเมืองจึงสั่งให้กองครุฑจับตัวแซะคอมบอคและผู้ติดตาม แล้วให้ผู้ติดตามประหารแซะคอมบอค แต่ด้วยความเคารพและเกรงใจแซะคอมบอค อับดุล มูมินผู้ติดตามจึงไม่ปฏิบัติตามคำเจ้าเมือง เจ้าเมืองจึงให้เพชรฆาตลงมือประหาร แล้วนำเอาศพไปทิ้งที่คลองปาละ (เป็นคลองเล็กๆ อยู่ใกล้กับหมู่บ้านดาโต๊ะ) ปรากฏว่าศพของแซะคอมบอคแปลกกว่าศพของคนธรรมดา คือศพลอยน้ำในลักษณะทำยื่น ต่างจากศพคนธรรมดาที่ลอยน้ำในท่านอน มีชาวบ้านไปบอกกับเจ้าเมืองว่าศพของแซะคอมบอคลอยวนเวียนที่คลองปาละ ไม่ไปไหน ไม่จมน้ำ เจ้าเมืองจึงสั่งให้ฝังศพในที่แหลมงอก (เป็นที่ตั้งของบ้านดาโต๊ะในปัจจุบัน)

ชาวบ้านจึงช่วยกันขุดหลุมตามความยาวของศพ แล้วเอาศพไปยังหลุมฝังศพ ปรากฏว่าไม่สามารถบรรจุศพในหลุมได้ เพราะศพยาวขึ้น เป็นเช่นนี้ถึง ๓ ครั้ง จนต้องพับขาศพ แต่ก่อนที่จะพับขาชาวบ้านได้ดูอาร์ (ขอพร) ต่อพระอัลลอฮ์ (ซ.บ.) ว่าถ้าศพนี้ศักดิ์สิทธิ์จริง ขอให้หยุดยาวเพียงเท่านี้ ในที่สุดจึงฝังศพของแซะคอมบอคกับอับดุล มูมินในบริเวณเดียวกันได้สำเร็จ ชาวบ้านจึงเรียกกูโบร์ (สุสาน) แห่งนี้ว่า กูโบร์ดาโต๊ะปาแล แปลว่า ดาโต๊ะยาว ชื่อนี้จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน จากเรื่องเล่าในท้องถิ่นถึงการสร้างปืนใหญ่ ประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงว่ามีการสร้างปืนใหญ่ทั้งสามกระบอกในสมัยของ สุลต่านอิสมาอิล ชัย (ฮาริฟีน, ๒๕๔๓: ๑๒) แสดงให้เห็นว่าดาโต๊ะปาแลผู้นี้ น่าจะมีชีวิตอยู่ไม่เกินยุคสมัยของสุลต่านอิสมาอิล ชัย

เนื่องจากกูโบร์ดาโต๊ะปาแล เป็นกูโบร์เก่าแก่ที่มีเรื่องเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ต่อเนื่องมายาวนาน ผู้คนจึงมีความเชื่อต่อกูโบร์ค่อนข้างมาก ผู้สูงอายุในหมู่บ้านเล่าว่า ครั้งหนึ่งชาวบ้านฝังตรงข้ามหมู่บ้านมาเกินแฉะแค้นที่กูโบร์ เมื่อเกินเสร็จแล้วแฉะแค้นยังคงเหลืออยู่ จึงเอากลับบ้าน เมื่อลงเรือพายกลับบ้านไปได้ครึ่งทางเรือก็หยุด พายเท่าไรก็ไม่ไป นายท้ายเรือจึงถามว่ามีใครทำอะไรผิดหรือเปล่า คนที่เอาแฉะกลับบ้านจึงบอกว่าเขาได้เอาแฉะที่เกินเหลือกลับบ้านไปด้วย นายท้ายเรือจึงได้พายเรือกลับมายังดาโต๊ะและเอาแฉะที่เหลือให้ชาวบ้านดาโต๊ะช่วยกันจนหมด จึงพายเรือกลับยังหมู่บ้านอย่างปลอดภัย

เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อนมีเหตุการณ์คล้ายกันเกิดขึ้น ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมาเกินแฉะแค้นที่ดาโต๊ะ เมื่อจะกลับก็ไม่สามารถติดเครื่องเรือนได้ คนแก่ในเรือจึงถามว่ามีใครเอาอะไรติดมาหรือเปล่า ผู้ที่มาจากคนหนึ่งตอบว่าเขาได้เอาของสิ่งหนึ่งมาจากกูโบร์ดาโต๊ะปาแล คนทั้งหมดจึงได้นำของสิ่งนั้นมาคืนที่กูโบร์ เรือจึงติดเครื่องได้ในที่สุด ความเชื่อดังกล่าวยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน หากอาหารเกินที่กูโบร์เหลือผู้มาเกินจะนำอาหารไปให้แก่หิมาเพื่อแจกจ่ายให้ชาวบ้านกินกัน

กูโบรดาโต๊ะปาญ สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุเวลาอยู่ในช่วงปี พ.ศ. ๒๐๔๓-๒๐๗๓

ตำนานของสุสานยะหริ่งที่บ้านดาโต๊ะ

นอกจากกูโบรดาโต๊ะปาญเป็นโบราณสถานของหมู่บ้านดาโต๊ะแล้ว ยังมีกูโบรอีกแห่งหนึ่งที่เป็นโบราณสถานของหมู่บ้าน กูโบรแห่งนี้อยู่ภายในแนวกำแพงที่ล้อมรอบหรือ "สุสานยะหริ่ง" หรือชาวบ้านเรียกอีกชื่อว่า "มัสยิดตันหยง" ตั้งอยู่ในบริเวณหนึ่งของสุสานขนาดใหญ่ของบ้านดาโต๊ะ ชาวบ้านผู้สูงอายุเหล่านั้นได้รับรู้กันมาว่าเป็นหลุมฝังศพของเจ้าเมืองปัตตานี และวงศ์คณาญาติ โดยปู่ตายายได้เล่าสืบต่อกันมาว่าสร้างขึ้นเมื่อนานมาแล้ว หากนับอายุถึงปัจจุบันน่าจะมีอายุไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ปี ซึ่งจากการศึกษาทางโบราณคดีโดยการวิเคราะห์จากลวดลายสลักหินเหนือหลุมฝังศพ สันนิษฐานว่าสุสานอาจแบ่งอายุเวลาเป็นสองช่วงด้วยกัน คือ สมัยแรกอายุราวรัตนโกสินทร์ตอนต้น สันนิษฐานว่าลวดลายสลักหินเหนือหลุมฝังศพน่าจะเป็นฝีมือช่างจีนสมัยราชวงศ์ชิง ซึ่งร่วมสมัยกับรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยที่สองอาจจะอยู่ในช่วงสมัยของรัชกาลที่ ๔ หรือ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งหินเหนือหลุมฝังศพหลักปีพ.ศ. ๒๔๔๓ เอาไว้ ไม่ปรากฏลวดลายบนหินแต่อย่างใด และตำแหน่งของหลุมฝังศพไม่ใช่ตำแหน่งประธานของสุสาน รูปแบบและลวดลายมีความพื้นเมืองมากกว่า (วัฒนธรรม นันทสุข, ๒๕๔๓ : ๖๔)

ในส่วนที่บ้านดาโต๊ะ ผู้สูงอายุในหมู่บ้านเล่าว่าในช่วงชีวิตของตน ยังไม่เคยปรากฏว่าภายในบริเวณแนวกำแพงที่เป็นรั้วล้อมนั้นได้มีการฝังศพผู้ใดเพิ่มเข้าไป รวมทั้งไม่เคยปรากฏว่ามีผู้ใดมาทำบุญหรือเยี่ยมสุสานของเจ้าเมืองแห่งนี้เลย ที่เป็นเช่นนี้เพราะเคยได้รับการบอกเล่ามาว่าญาติของเจ้าเมืองถูกตีแตกไปมาเลเซีย โดยศพของเจ้าเมืองที่ฝังอยู่ในสุสานแห่งนี้เป็นศพของเจ้าเมืองจากตรังกานู แล้ว

มาปกครองปัตตานีก่อนสยามมาดี ในขณะที่ผู้สูงอายุเหล่านี้บางคนได้รับรู้เพิ่มเติมว่าเจ้าเมืองปัตตานีคนนี้มีชื่อว่า “เนจาแย”

อย่างไรก็ดียังปรากฏข้อสันนิษฐานบางกระแสว่า สุสานยะหริ่งแห่งนี้เป็นที่ฝังศพของตนกูประสาเจ้า หรือมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่าตนกูฮัมหมัด เจ้าเมืองปัตตานี พ.ศ. ๒๓๘๘-๒๓๙๙ และครอบครัวของตนกูผู้นี้สืบต่อมาด้วย ตนกูผู้นี้เป็นบุตรเจ้าเมืองไทรบุรี ได้รับเชิญให้เป็นเจ้าเมืองปัตตานีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากนิยูไซฟเจ้าเมืองปัตตานีคนก่อนต้องไปเป็นเจ้าเมืองยะหริ่ง และตนกูฮัมหมัดผู้นี้ยังเป็นผู้ย้ายเมืองปัตตานีและวังมาตั้งที่จะบังติกอ (อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี) อีกด้วย โดยได้ปกครองเมืองปัตตานีภายใต้การปกครองของสยาม ที่มีศูนย์กลางการปกครองที่สงขลา

“มัสยิดตันหยง” หรือสุสานที่เชื่อกันว่าเป็นสุสานของเจ้าเมืองยะหริ่ง

เหตุการณ์สำคัญในอดีต

ในอดีตเกิดเหตุการณ์สำคัญกับชุมชนบ้านดาโต๊ะ คือเกิดโรคไข้ทรพิษระบาด และการทำพิธีขับไล่โรคหิวาตโรค โรคไข้ทรพิษได้ระบาดในหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยมีระยะเวลาในการระบาด ๑ เดือน ในแต่ละวันจะมีคนตายด้วยโรคนี้ ๒-๕ คน ซึ่งนับรวมจำนวนคนตายทั้งหมดประมาณ ๒๐๐ คน

การรักษาโรคของคนในหมู่บ้านจะรักษาด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน ด้วยการทำ “ตือปงดาวา” คือการนำข้าวสารหมักแล้วมาผสมกับยาอื่นๆ และการขอพรจากอัลลอฮ์ (ช.บ.) ชาวบ้านเชื่อว่าโรคภัยได้หายไปด้วยการขอพรจากอัลลอฮ์ (ช.บ.)

ครั้งหนึ่งหมู่บ้านฝั่งตรงข้ามกับหมู่บ้านดาโต๊ะ คือหมู่บ้านปาละ โต๊ะโสม ตันหยงลูโละ บางปู ได้เกิดโรคระบาดคือโรคหิวาตโรค ทำให้คนในหมู่บ้านหวาดกลัวโรคภัยนี้ จึงทำพิธีขับไล่โรคด้วยการจัด

พิธีละเดาะเคราะห์โดยการทำเรือ การทำพิธีเริ่มด้วยการสร้างเรือที่มีลักษณะคล้ายเรือลำเนาแต่มีขนาดเล็กกว่า ชาวบ้านจะเรียกเรือนี้ว่า "ปือราฐบาลา" ซึ่งสร้างด้วยไม้หรือไม้ไผ่ ในปือราฐบาลานั้นจะบรรจุด้วยข้าวเหนียว ๗ สี ข้าวคั่ว ไข่ไก่สด ไก่ย่าง ขนมะละ และสายสิญจน์ ชาวบ้านจะนำเรือที่สร้างไปวางไว้ที่สุสานดาโต๊ะปาญ และขอพรจากพระอัลลอฮ์ (ช.บ.) ร่วมกัน จะปฏิบัติเช่นนี้เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน โดยชาวบ้านจะเดินรอบๆ หมู่บ้าน ส่วนคืนสุดท้ายจะร่วมกันละหมาดฮายัตจนสว่าง จากนั้นจึงนำสิ่งของที่เตรียมไว้บรรจุในเรือบาลาแล้วจึงปล่อยเรือลงทะเล หากเรือบาลาได้ย้อนกลับมาแสดงว่าวิบากกรรมยังไม่หลุดพ้น แต่ชาวบ้านได้มีวิธีแก้เคล็ดโดยการนำรากโกงกางทำเป็นดาบไปตีกกลางลำเรือเพื่อไล่ผีอีกครั้ง เนื่องจากชาวบ้านในสมัยนั้นเชื่อว่าผีได้นำโรคภัยนี้มา

การทำพิธีกรรมนี้สืบเนื่องจากสมัยก่อนได้รับอิทธิพลของศาสนาฮินดูและพราหมณ์ และในสมัยนั้นยังไม่มียารักษาโรค ชาวบ้านเชื่อว่าการทำพิธีกรรมทำให้โรคภัยไม่มีทางเข้าสู่หมู่บ้านได้

ประวัติความเป็นมาของบ้านภูมิ

บ้านภูมิเดิมมีชื่อว่า บ้านบือมิง เป็นชื่อไม้เนื้อแข็งชนิดหนึ่ง ต่อมาทางราชการเข้ามาเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านภูมิ

เมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา สภาพพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านภูมิในปัจจุบันยังเป็นพื้นที่ป่าไร้ผู้อยู่อาศัย ผู้ก่อตั้งปอเนาะภูมิเป็นคนแรกคือโต๊ะเยาะห์สะแต หลังจากเปิดปอเนาะได้ไม่นาน ท่านได้เสียชีวิตลง น้องชายของท่านชื่อว่าหะยีวันอะห์หมัด เป็น วันอิคริส (พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๕๐๐) ได้รับช่วงต่อในช่วงนี้เองผู้คนในละแวกใกล้เคียงได้เริ่มเข้ามาศึกษาหาความรู้ในปอเนาะ ด้วยเหตุที่หะยีวันอะห์หมัดมีภรรยาและพี่น้องหลายคน และมีลูกศิษย์ลูกหามากมาย ลูกศิษย์บางคนเมื่อได้ศึกษาหาความรู้จนแตกฉานแล้ว ประกอบกับท่านอาจารย์มีความต้องการให้ลูกศิษย์เหล่านี้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี้เพื่อได้อยู่ใกล้ชิดท่าน ท่านหะยีวันอะห์หมัดจึงได้ทำการสมรสลูกศิษย์กับลูกหลานของท่าน และได้สร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณรอบๆ ปอเนาะ จากจุดเริ่มต้นนี้เองที่ทำให้บริเวณแห่งนี้เกิดเป็นชุมชนขึ้น ผู้คนบางส่วนจากภายนอกแม้ไม่ได้เข้ามาเพื่อศึกษาหาความรู้ทางศาสนา ก็เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านภูมิมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าบริเวณรอบปอเนาะมีสิ่งแวดล้อมที่ดี อบอุ่นและปราศจากอบายมุข

หลังจากท่านหะยีวันอะห์หมัดเสียชีวิตใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ลูกเขยของท่านคือโต๊ะครูหะยีอัब्ดุลเราะห์มาน อาดำ ได้เข้ามารับช่วงบริหารต่อจนถึง พ.ศ. ๒๕๓๓ เนื่องด้วยท่านเป็นคนมีพื้นเพจากจังหวัดปทุมธานี จึงมีญาติพี่น้องของท่านอพยพโยกย้ายครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานอยู่รอบๆ ปอเนาะ

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้ที่อยู่อาศัยละแวกปอเนาะส่วนใหญ่จะเป็นพี่น้องหรือเครือญาติเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นญาติของท่านหะยีวันอะห์หมัด และอีกส่วนหนึ่งเป็นญาติของท่านหะยีอัब्ดุลเราะห์มาน ดังนั้นผู้คนในชุมชนจึงมีความผูกพันกันอันเครือญาติอย่างค่อนข้างใกล้ชิด

ประวัติหมู่บ้านภูมิในส่วนของชาวไทยพุทธ

นายสรวล โภษภณท์ ปัจจุบันอายุ ๖๐ ปีเล่าถึงประวัติของคนไทยพุทธในพื้นที่ให้ฟังว่า นายยอด ชัยภักดี (เสียชีวิตประมาณ ๕๐ ปีก่อน) ซึ่งเป็นบิดาของนายลอย ชัยภักดี เป็นคนแรกที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่นี้ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ ส่วนสาเหตุที่เขามานั้นไม่ทราบแน่ชัด (เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่คนเฒ่าคนแก่ของที่นี่ได้ย้ายออกไปเกือบหมดแล้ว จึงทำให้ข้อมูลในส่วนนี้ต้องขาดหายไป) แต่จากการสันนิษฐานคาดว่า ชาวไทยพุทธน่าจะย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่นี่ภายหลังจากชาวไทยมุสลิมมาตั้งถิ่นฐานแล้ว เนื่องจากครูกรมล (ครูสอนโรงเรียนสุวรรณไพบูลย์ อายุ ๕๐ ปี) เล่าให้ฟังว่า ในสมัยก่อนหมู่บ้านนี้มีชื่อว่า "หมู่บ้านภูมินายเต็ง" หรือ "หมู่บ้านภูมีไธเต็ง" สาเหตุที่มีชื่อเรียกแบบนี้ น่าจะมาจากผู้นำหมู่บ้านในขณะนั้นมีชื่อว่า "เต็ง" และการที่ชื่อหมู่บ้านมีคำว่า "ภูมี" นำหน้านั้น แสดงว่านายเต็งเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านนี้หลังจากมีการก่อตั้งบ้านภูมีแล้ว สมัยก่อนในหมู่บ้านภูมีมีชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนหลายครัวเรือน แต่เมื่อไม่นานมานี้ได้ย้ายออกไปเหลือเพียง ๑๒ ครัวเรือน สาเหตุที่ย้ายออกไปเนื่องจากไม่มีงานทำและเศรษฐกิจไม่ดี ส่วนมากผู้ที่ย้ายออกไปจะไปปักหลักตั้งถิ่นฐานที่ อำเภอปาลัส จังหวัดปัตตานีและ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ผู้นำชุมชนในปัจจุบันชื่อนายศักดิ์ดา ณ สงขลา อายุ ๒๕ ปี เป็นบุตรของนางเสียมซึ่งมีหน้าที่เก็บค่าน้ำค่าไฟในหมู่บ้าน

ผู้คนในกลุ่มบ้านชาวพุทธมักเลี้ยงสุนัขไว้เฝ้าบ้าน บางครั้งอาจมีสุนัขสัญจรจากที่อื่นเข้ามาเล่นพ่วนในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสุนัขของชาวบ้านซื้อมา เช่น พุดเดิ้ล อัลเซ-เซียน นอกจากนั้นส่วนมากจะเป็นพันธุ์ไทย

สภาพทั่วไปของบ้านดาโต๊ะ

สภาพภูมิศาสตร์และลักษณะโดยทั่วไปของบ้านดาโต๊ะ

หมู่บ้านดาโต๊ะอยู่ในพื้นที่หมู่ ๔ ของตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นพื้นที่ของหมู่บ้านดาโต๊ะแต่เดิม หมู่บ้านดาโต๊ะตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามของเมืองปัตตานีไปทางทิศเหนือ สภาพพื้นที่เป็นสันทรายที่ราบริมอ่าว พื้นดินเป็นทรายล้วนและเป็นแหลมยื่นไปในทะเล หมู่บ้านจึงติดทะเลสองฝั่ง คือ ฝั่งอ่าวปัตตานี และฝั่งอ่าวไทย ล้อมรอบไปด้วยป่าชายเลนและหาดทรายขาว พื้นที่ของแหลมแต่เดิมมีความกว้างของพื้นที่ประมาณ ๑ กิโลเมตร แหลมอกแห่งนี้ชื่อว่า ฮูยงตันหยง (Hujungtanjong) ชาวบ้านนิยมเรียกสั้นๆ ว่ายูตันหยง (Jutanjong) แปลว่าปลายแหลม แต่กระแสน้ำได้พัดพาทรายมาทับถมทำให้แหลมอกออกไปทางทิศตะวันตกเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบันแหลมดังกล่าวได้งอกออกไปจากเดิมกว่า ๑๐ กิโลเมตร จนกลายเป็นแหลมดาชีในปัจจุบัน

พื้นที่โดยรอบของหมู่บ้านดาโต๊ะเป็นป่าชายเลน โดยมีพื้นที่ทั้งหมด ๓๗๕ ไร่ มีพรรณไม้ต่างๆ เช่น โกงกางใบเล็ก แสมขาว แสมดำ แสมทะเล ลำพูทะเล เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากป่าชายเลนเป็นกลุ่มของสังคมพืช ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพวกไม้ไม่ผลัดใบที่มีลักษณะทางสรีรวิทยาและการปรับตัวทางโครงสร้างที่คล้ายคลึงกัน และการขึ้นของพันธุ์ไม้จะขึ้นเป็นอาณาเขต ต่างจากป่าบก ด้วยหมู่บ้านแห่งนี้มีดินดีและน้ำท่วมถึงตลอดเวลา จึงทำให้ป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์มาก

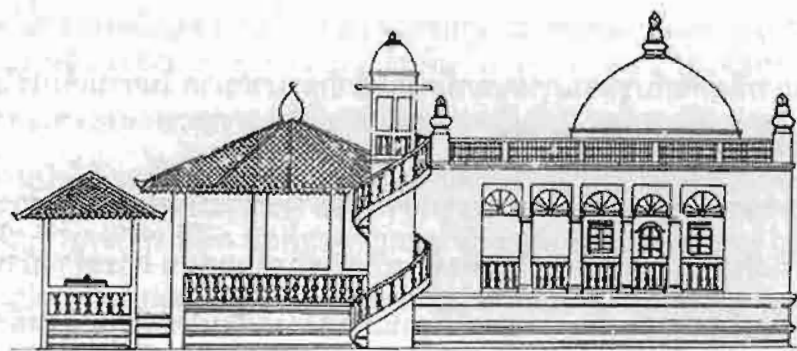
หมู่บ้านดาโต๊ะ (ถ่ายภาพจากอ่าวปัตตานี)

บ้านดาโต๊ะไม่สามารถทำนาหรือปลูกผลไม้บางชนิดได้เพราะพื้นที่เป็นดินปนทราย พืชสำคัญที่พบเห็นได้โดยทั่วไปคือ มะพร้าว ต้นสน พืชประเภทผักหรือสมุนไพรสามารถปลูกได้ในพื้นที่บางส่วนในชุมชน เช่น ดอกรัก บุงอบาเกาะ (แพงพวย) แก่นต้นแสมขาว เป็นต้น สมุนไพรเหล่านี้มีความสำคัญมากในอดีต เนื่องจากการติดต่อกับชุมชนภายนอกมีความยากลำบากมาก ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยชาวดาโต๊ะจึงต้องรักษาตนเองด้วยสมุนไพรพื้นบ้านที่มีอยู่

บ้านเรือนของชาวบ้านดาโต๊ะจะกระจุกตัวกันอย่างหนาแน่นบริเวณริมอ่าวด้านในฝั่งทิศใต้ บ้านเรือนส่วนมากเป็นเรือนไม้แบบยกพื้น เพื่อป้องกันน้ำท่วมในฤดูฝน การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่งจะสร้างด้วยวัสดุในท้องถิ่น บ้านคนที่มีฐานะจะสร้างด้วยไม้ตะเคียน มุงหลังคาด้วยกระเบื้อง และฉลุไม้ที่ขายคา ส่วนคนที่ฐานะปานกลางหรือฐานะไม่ดีจะใช้ไม้โก่งกาง ลำพูน หรือราแพนซึ่งหาได้ในท้องถิ่น หลังคามุงจาก ในปัจจุบันจะสร้างแบบสมัยนิยมคือเป็นบ้านตึก ไม่ยกพื้นสูง หลังคามุงด้วยกระเบื้อง บางบ้านปูพื้นด้วยกระเบื้องและอาจกันรั้วแบ่งขอบเขต บ้านเรือนมีขนาดเล็ก เพราะครอบครัวเป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยวที่แยกออกไปจากครอบครัวเดิม ไม่นิยมอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ การสร้างบ้านเรือนจะอยู่ในพื้นที่ชิดติดกันโดยเว้นที่ว่างระหว่างบ้านแต่ละหลังน้อยมาก ทำให้มีความแออัด

มัสยิดดารุลนาอิม

ภาพเขียนสีในบริเวณมัสยิด (ภาพที่ ๑) ได้บันทึกไว้ในแผนที่โบราณคดี (๑) ส่วนของพื้นที่นี้เป็นของบ้านดาดะ
 ก่อสร้างปี พ.ศ. ๒๔๗๕ (บันทึกไว้ในแผนที่โบราณคดี (๑) ส่วนของพื้นที่นี้เป็นของบ้านดาดะ
 ปี พ.ศ. ๒๔๗๕

ภาพลายเส้นมัสยิดในความทรงจำของชาวบ้านดาดะ

บริเวณที่เป็นศูนย์กลางหมู่บ้านคือมัสยิดดารุลนาอิม ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบศาสนากิจของคนในหมู่บ้าน จากลักษณะของมัสยิด มัสยิดแห่งนี้น่าจะสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกับมัสยิดกรือเซะ นายช่างผู้ก่อสร้างน่าจะเป็นคนเดียวกับช่างผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับมัสยิดว่า ในอดีตมีต้นมะขามปลูกอยู่ภายในบริเวณมัสยิด ต้นมะขามต้นนี้มีความแปลก คือฝักมะขามที่ออกจากกิ่งที่ยื่นไปทางทิศเหนือ (ทางกูโบร์) จะมีรสเปรี้ยว ส่วนฝักมะขามที่ออกจากกิ่งทางทิศใต้ (ทางมัสยิด) จะมีรสหวาน มัสยิดแห่งนี้เป็นศูนย์รวมของคนในหมู่บ้านเพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา

เช่นละหมาด ๕ เวลาในทุกวัน และละหมาดวันศุกร์ (ญะ-มาอะห์) ซึ่งผู้ชายในหมู่บ้านจะต้องมาละหมาดรวมกัน มัสยิดยังเป็นสถานที่ประชุมเรื่องการบริหารงานและการเมืองภายในหมู่บ้าน เป็นที่ประชาสัมพันธ์ข่าวต่างๆ ของชุมชนด้วย

นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง คือกูโบร์ดาโต๊ะปาแญ (ดาโต๊ะปันยัง) ซึ่งเป็นสถานที่ฝังศพดาโต๊ะปาแญ บุคคลซึ่งเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน บริเวณรอบๆ กูโบร์ (สุสาน) ของโต๊ะปาแญเป็นกูโบร์ของชาวมลายูมุสลิม ทั้งที่เป็นคนในหมู่บ้านและคนจากหมู่บ้านอื่นโดยรอบ มีพื้นที่ประมาณ ๑๔ ไร่ คาดว่าเป็นกูโบร์ที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื้อหลุมฝังศพจะมีหินปักเพื่อแสดงจุดศีรษะของศพซึ่งอยู่ทางทิศเหนือ และปลายเท้าจะอยู่ทางทิศใต้ หินที่พบเห็นนอกจากจะเป็นหินสีขาวหลากหลายรูปแบบเช่น หินกลมเกลี้ยงจากน้ำตก หินกลมปลายมนเหมือนรูปโดม หินรูปปลายโดมตัด ซึ่งหินสองแบบหลังนี้ชาวบ้านนิยมเรียก “บาตูอาเซฮ์” เนื่องจากเป็นหินที่มาจากเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย นอกจากหินแล้วอาจจะใช้วัสดุอย่างอื่นเป็นเครื่องแสดงจุดของหลุมศพ เช่น ไม้ บางครั้งมีรูปคล้ายใบเสมา บางครั้งเป็นรูปสี่เหลี่ยม บางหลุมศพจะหล่อปูนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเท่าศพ (คล้ายโลงศพปูนแต่ไม่มีฝาปิด) บางศพจะใช้วิธีการโบกปูนเหนือหลุมฝังศพ ปัจจุบันยังคงมีการฝังศพที่นี่ ทั้งคนในชุมชนเองและคนจากที่อื่น

ร้านค้าในหมู่บ้านมีหลายร้านด้วยกัน คือร้านรับซื้อสัตว์น้ำเพื่อส่งขายในเมือง ร้านขายข้าว ร้านขายกาแฟ ร้านขายของชำ ส่วนในวันจันทร์และวันพุธ ชาวบ้านสามารถหาซื้อของใช้ได้จากตลาดนัด ที่จะมาตั้งขายตรงลานกว้างหน้าโรงเรียนดาดีกา ลานกว้างแห่งนี้ยังเป็นสนามฟุตบอลสำหรับวัยรุ่นในหมู่บ้าน เป็นที่พักผ่อนนั่งเล่นของคนในหมู่บ้านอีกด้วย

กูโบร์แห่งบ้านดาโต๊ะ

ร้านค้าในหมู่บ้านดาโต๊ะ

ประชากร

บ้านดาโต๊ะมีจำนวนประชากรตามการสำรวจสำมะโนครัวปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ทั้งหมด ๒,๐๕๔ คน เป็นชาย ๑,๐๒๔ คน เป็นหญิง ๑,๐๓๐ คน แต่ในผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ. ๒) ของพัฒนาชุมชนในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ตามจำนวนคนที่อยู่จริงในหมู่บ้าน โดยไม่นับรวมคนที่ออกไปทำงานหรือแต่งงานออกไปภายนอกหมู่บ้าน จำนวนประชากรบ้านดาโต๊ะคือ ๑,๓๑๒ คน นับเป็น ๒๘๙ ครัวเรือน

สภาพภูมิอากาศ

บ้านดาโต๊ะจะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้เกิดฤดูฝนตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคมจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ส่วนช่วงฤดูร้อนจะอยู่ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน อุณหภูมิสูงสุดโดยเฉลี่ย ๓๖ องศาเซลเซียส และต่ำสุด ๒๕ องศาเซลเซียส

เนื่องจากบ้านดาโต๊ะตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล ในรอบ ๑ ปี บ้านดาโต๊ะจึงได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตลอดทั้งปี

ลมตะวันออกเฉียง (मारो) จะพัดผ่านช่วงเดือนมกราคม-ต้นเดือนมีนาคม อิทธิพลของลมตะวันออกเฉียง (मारो) จะทำให้คลื่นลมแรง มีฝนตกในบางครั้ง เรือขนาดเล็กจะงดออกหาสัตว์น้ำฝั่งอ่าวไทย ส่วนอ่าวปัตตานีจะมีคลื่นเล็กน้อยถึงปานกลาง ซึ่งไม่เป็นอุปสรรคมากนักกับชาวประมงบ้านดาโต๊ะ รวมถึงชาวประมงที่อาศัยอยู่รอบๆ อ่าวปัตตานี ในช่วงนี้จะหาสัตว์น้ำได้ค่อนข้างดี การจับสัตว์น้ำของชาวประมงในช่วงนี้จะเป็นการดักกุ้ง ดักปลา ดักปู เป็นต้น ถึงแม้จะมีฝนตกในบางครั้ง แต่ก็ไม่เป็นอุปสรรคกับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบและอาชีพอื่นๆ มากนัก

ลมตะวันออกเฉียงใต้ (สลาแตมารอ) จะพัดผ่านช่วงเดือนพฤศจิกายน-มกราคม อิทธิพลของลมตะวันออกเฉียงใต้ (สลาแตมารอ) จะทำให้ทะเลฝั่งอ่าวไทยมีคลื่นลมแรงถึงปานกลาง อ่าวปัตตานีจะมีคลื่นเล็กน้อย ทำให้มีฝนตกหนักในบางครั้ง แต่ก็ไม่เป็นอุปสรรคกับชาวประมงมากนัก การจับสัตว์น้ำในช่วงนี้จะเป็นการดักกุ้ง ดักปลา ดักปู ลมมรสุมช่วงนี้จะเป็นอุปสรรคกับชาวบ้านที่ทำข้าวเกรียบ เพราะเป็นช่วงฤดูฝน

ลมทิศใต้ (สลาแต) จะพัดผ่านช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม อิทธิพลของลมทิศใต้จะทำให้ทะเลฝั่งอ่าวไทยและอ่าวปัตตานีมีคลื่นเล็กน้อยถึงปานกลาง และมีฝนตกในบางครั้ง ในช่วงนี้ชาวประมงจะจับสัตว์น้ำได้ค่อนข้างดี ซึ่งจะเป็นการดักกุ้ง ดักปลา ดักปู เป็นส่วนใหญ่ และจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบบ้างในบางครั้ง

ลมตะวันออกเฉียงใต้ (บาระดาโย) จะพัดผ่านช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม ทำให้มีคลื่นเล็กน้อย อากาศจะหนาวบ้างในช่วงเวลากลางคืนถึงตอนเช้า ช่วงนี้ชาวประมงจะสะดวกในการออกหาสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีรวมถึงทะเลฝั่งอ่าวไทย สัตว์น้ำในทะเลจะสมบูรณ์และมีจำนวนมาก การจับสัตว์น้ำของชาวประมงในช่วงนี้จะเป็นการดักกุ้ง ดักปลา ดักปู ดักหอยแครง เป็นต้น และไม่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบและอาชีพอื่นๆ เพราะฝนไม่ค่อยตก

ลมตะวันตก (บาระ) จะพัดผ่านเป็นช่วงๆ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน-สิงหาคม อิทธิพลของลมตะวันตก (บาระ) ทำให้เกิดพายุคลื่นลมแรง และฝนตกในช่วงตอนบ่ายและกลางคืน ชาวบ้านและชาวประมงต้องคอยระมัดระวังอยู่เสมอ ในช่วงนี้ชาวประมงจะจับสัตว์น้ำได้ค่อนข้างดี การจับสัตว์น้ำในช่วงนี้จะเป็นการดักกุ้ง การดักปลา เบ็ดราว เป็นต้น และฝนอาจจะตกบ้างเป็นบางครั้ง แต่ไม่ส่งผลกระทบมากนักสำหรับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบและอาชีพอื่นๆ

ลมตะวันตกเฉียงเหนือ (บาระลาโอ) จะพัดผ่านช่วงเดือนสิงหาคม-พฤศจิกายน อิทธิพลของลมมรสุมทำให้ฝนตกหนัก ชาวบ้านได้รับความเสียหายในบางครั้ง ชาวบ้านและชาวประมงต้องคอยระมัดระวังอยู่เสมอ การจับสัตว์น้ำของชาวประมงในช่วงนี้จะเป็นการดักกุ้ง ดักปลา เป็นต้น ส่วนชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบจะได้รับผลกระทบบ้างในช่วงฝนตก

ลมทิศเหนือ (ดาร์) จะพัดผ่านช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน อิทธิพลของลมทิศเหนือ (ดาร์) จะทำให้ทะเลมีคลื่นเล็กน้อยทั้งฝั่งอ่าวไทยและอ่าวปัตตานี น้ำในทะเลจะใส ในช่วงนี้ชาวประมงจะหาปลาได้ค่อนข้างน้อย การจับสัตว์ในช่วงนี้จะเป็นการดักปลา ดักกุ้ง จะไม่เป็นผลกระทบกับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบและอาชีพอื่นๆ

ลมตะวันออกเฉียงเหนือ (ติมอลาโอ) จะพัดผ่านช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม อิทธิพลของลมตะวันออกเฉียงเหนือ (ติมอลาโอ) จะทำให้คลื่นลมแรงและมีฝนตกหนัก เรือขนาดเล็กจะค้นหาสัตว์น้ำฝั่งอ่าวไทย ส่วนอ่าวปัตตานีจะมีคลื่นเล็กน้อยถึงปานกลาง ช่วงนี้ชาวประมงจะไม่ค่อยสะดวกใน

ชุมชนอื่นนิยมมาฝังศพ ด้วยความเชื่อว่าการฝังศพในบริเวณเดียวกับสุสานดาโต๊ะปันยังจะเป็นสิริมงคล ประกอบกับสภาพของพื้นที่เหมาะแก่การฝังศพ คือเป็นดินทรายล้วน ไม่มีดินเหนียวปะปน เส้นทางสัญจรทางน้ำจึงมีความสำคัญมากกับชาวบ้านแถบนี้ ในอดีตมีลำคลองหลายสาย เช่น คลองวอ เป็นคลองที่นิยมนำศพเข้ามาฝังสุสาน เนื่องจากเป็นคลองที่ใกล้กับสุสานมากที่สุด คลองยี่ คลองบาลี คลองปาเสแนแต คลองปาเสยาโยะ คลองมูละลูวะ คลองปาปีมือเมาะ คลองปาเราะ ที่เป็นเส้นทางลัดเลาะไปสู่ะหริ่ง และชุมชนอื่นภายในแผ่นดิน รวมถึงชุมชนฝั่งตรงข้ามดาโต๊ะด้วย แต่ในปัจจุบันคลองเล็กบางคลองไม่สามารถเดินเรือผ่านได้ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนทำให้ต้นไม้งอกออกมาปิดเส้นทางคมนาคมสายเล็กๆ เหล่านี้

สำหรับพ่อค้าที่เดินเรือเข้ามาค้าขายยังปัตตานีในอดีต ชายทะเลฝั่งทางอ่าวด้านในของบ้านดาโต๊ะจะเป็นที่จอดเรือของพ่อค้าชาวต่างชาติในเวลาที่มีพายุ นอกจากนี้บ้านดาโต๊ะยังมีความสำคัญจากการเป็นแหล่งกำจัดขนาตใหญ่สำหรับชาวเรือทั้งหลาย ชาวเรือจะนำเรือเข้าทางคลองปาเราะเพื่อบรรทุกน้ำใส่เรือออกไป นอกจากนี้หมู่บ้านแห่งนี้ยังเป็นที่จอดพักของเรือที่ชำรุด ซึ่งคนเฒ่าคนแก่เล่าว่าสมัยก่อนมีเรือลำใหญ่มาจอดเกยฝั่งประมาณ ๔-๕ ลำ

ปัจจุบันทะเลฝั่งนี้เป็นที่ประกอบอาชีพหลักของคนในชุมชน คือทำประมงพื้นบ้าน และเป็นที่ตั้งบ้านเรือนริมฝั่งทะเล ซึ่งบ้านเรือนฝั่งนี้ได้เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งกระจุกตัวกันอยู่ในบริเวณแคบๆ ริมชายฝั่ง สภาพพื้นดินบริเวณนี้จะเป็นดินปนทรายเหมาะแก่การเพาะปลูกต้นไม้ เช่น ทุบติม มะละกอ ขนุน ชมพู และมะม่วง

ภาพแผนผังลายเส้นหมู่บ้านดาโต๊ะในอดีต ประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๔

ระบบสาธารณูปโภค

น้ำประปา เดิมที่ชาวบ้านดาโต๊ะจะใช้ น้ำบาดาล ซึ่งในอดีตมีประมาณ ๗ บ่อ นายมามะ ลาเต๊ะ (ปัจจุบันอายุ ๗๑ ปี) เล่าว่า บ่อน้ำขี้มหรือบ่อน้ำบาดาลที่มีน้ำดีสำหรับบริโภคมีเพียง ๒ บ่อ บ่อแรกคือ บ่อเวาะแดร์ ที่บ่อน้ำชื่อว่าเวาะแดร์ เนื่องจากเวาะแดร์เป็นผู้ขุด และอยู่ในบริเวณที่ดินของเวาะแดร์ บ่อที่สองคือบ่อต็อกกือลัม ชาวบ้านนิยมเรียกว่าตือลาฆอ กือลัม (TELAGOGE LAM) เพราะว่าบริเวณบ่อน้ำนี้มีต้นเสม็ดจำนวนมาก บ่อน้ำแห่งนี้เมื่อ ๕๐ ปีก่อน มีความสำคัญต่อชาวดาโต๊ะ และหมู่บ้านตรงข้าม (KAMPONG SEDORANG) เช่น นางปู ต้นหยงลูโละ ปาละ โต๊ะโลม ชาวบ้านจากหมู่บ้านเหล่านี้ จะพายเรือ หรือเรือใบมาตักน้ำที่บ่อแห่งนี้ในตอนเช้าตรู่ มามะ ลาเต๊ะเล่าว่าเคยได้ยินคนแก่เล่าว่า น้ำที่หมู่บ้านตรงข้ามไม่อร่อย รสชาติจืด ไม่เหมือนที่ดาโต๊ะ ทำให้คนจากหมู่บ้านตรงข้ามนิยมมาเอาน้ำจากดาโต๊ะ

ปัจจุบันชาวบ้านยังคงใช้น้ำทั้งสองบ่อ แต่ใช้สำหรับอาบเท่านั้น เพราะน้ำไม่สะอาดเท่าในอดีต อาจจะเพราะชาวบ้านไม่ดูแลบ่อน้ำเท่าที่ควร สำหรับบ่อตือลาฆอ กือลัม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ นายเซ็ง เจ๊ะอุเต็ง อำเภอบ.ตำบล คนปัจจุบันต้องการสร้างบ้าน จึงได้สั่งให้นายเซ็ง มามะ ซึ่งเป็นลูกจ้างไปถมบ่อน้ำ เมื่อนายเซ็ง มามะ ถมบ่อแล้ว เกิดอาการเจ็บหลัง รับประทานยาแล้วไม่หาย นายเซ็งจึงบ่นว่าหากอาการเจ็บหลังหายเมื่อไร จะไปขุดบ่อให้เหมือนเดิม ในที่สุดอาการปวดหลังหาย นายเซ็งจึงขุดบ่อดังที่ได้บ่นไว้ บ่อตือลาฆอ กือลัมจึงได้ใช้มาจนปัจจุบัน

เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ชาวบ้านเริ่มมีน้ำประปาใช้ โดยสร้างในบริเวณโรงเรียนบ้านดาโต๊ะ บ่อน้ำบางบ่อจึงถูกทิ้งร้าง บางบ่อเจ้าของที่ดินได้ถมไปแล้ว ในระยะหลังน้ำประปาไม่เพียงพอ ด้วยชาวบ้านมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน นายยูโซะ ดือระห์ ได้ขอขบประมาณจากกรมอนามัย ในการสร้างประปาเพิ่มอีกแห่งในหมู่บ้านที่บริเวณพื้นที่สาธารณประโยชน์ใกล้โรงเรียนตาดีกา โดยได้งบประมาณ ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาท สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔

ไฟฟ้า ในอดีตชาวบ้านจะใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดเพื่อให้แสงสว่างเป็นส่วนใหญ่ บางคนใช้น้ำยางจากต้นยางมาผสมกับเปลือกไม้เสม็ด ชาวบ้านเรียกว่าดามา (DAMA) บางคนใช้ไม้พินสำหรับปรุงอาหารไว้สำรองในเวลาที่น้ำมันก๊าดหมด คนที่มีฐานะจะใช้ตะเกียงดูบลมที่ใช้น้ำมันก๊าด

ต่อมานายบราเฮง มะลี ปัจจุบันอายุ ๗๕ ปี นายสามะ มะแซ (เสียชีวิตแล้ว) และนายมะ สะมะแอ (เสียชีวิตแล้ว) ได้ซื้อเครื่องปั่นไฟผลิตไฟฟ้ามาใช้เองที่บ้าน และให้ชาวบ้านใช้ด้วย โดยเก็บค่าไฟคั่นละ ๑ บาท ต่อไฟ ๑ ดวง คนในหมู่บ้านประมาณร้อยละ ๖๐ จึงได้ใช้ไฟฟ้าจากเครื่องปั่นไฟ ส่วนคนที่บ้านอยู่ไกลจากบ้านเจ้าของเครื่องปั่นไฟจะไม่มีไฟฟ้าใช้ เพราะไฟฟ้าไม่อาจไป ถึงได้

ภายหลังเมื่อมีการสร้างถนนในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ การไฟฟ้าได้เดินสายไฟฟ้าเข้ามายังหมู่บ้าน ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๖ (หลังจากน้ำประปาไม่นาน) ทำให้ชาวบ้านมีไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน

โทรศัพท์ ส่วนโทรศัพท์ทางการได้เข้ามาติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะให้ภายในหมู่บ้าน แต่ยังไม่สามารถเดินสายโทรศัพท์ให้แต่ละครัวเรือนได้ ส่วนผู้ที่มีรายได้เพียงพอและมีความจำเป็นในการติดต่อสื่อสารจะใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่

สถานีนามัย บ้านดาโตะมีสถานีนามัยเมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน โดยสถานีนามัยหลังเดิมสร้างอยู่ใกล้ชายทะเลในอ่าวด้านใน สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ต่อมามีการรื้อและย้ายมาสร้างสถานีนามัยแห่งใหม่หลังโรงเรียนตาติกา ซึ่งเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ นายแวมเปาร์ แวดอเลาะ หัวหน้าสถานีนามัยตำบลแหลมโพธิ์คนปัจจุบัน อายุ ๕๘ ปีเล่าว่า ก่อนที่จะมาเป็นหัวหน้าสถานีนามัยที่นามัยหลังใหม่ ได้ปฏิบัติงานที่นามัยหลังเก่ามาก่อน สมัยที่อยู่นามัยหลังเก่ามีความลำบากมาก การเดินทางมาปฏิบัติงานต้องโดยสารเรือ วันที่ลมแรงเสื้อผ้าจะเปียก ช่วงเวลาที่น้ำทะเลขึ้นหรือน้ำท่วมจะต้องเดินลุยน้ำเข้าไปตรวจคนไข้ในหมู่บ้าน ด้วยอนามัยหลังเก่าอยู่ไกลออกไปทางอ่าว และเป็นดินเลน คนป่วยไม่สะดวกเดินทางมาในบางครั้ง

นายอาแข็ง กาเดร์ อายุ ๖๓ ปี ปัจจุบันดำรงตำแหน่งโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดดาโตะเล่าว่า ที่ดินในการสร้างอนามัยเก่าเป็นดินเลน ในความเป็นจริงไม่อาจสร้างอาคารได้ โต๊ะอิหม่ามในสมัยนั้นคือนายสีอนิ แยน่า ร่วมกับผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นชื่อนายลายิ สามแม (ปัจจุบันอายุ ๖๗ ปี) ได้ประชุมกับชาวบ้านว่าให้ชาวบ้านทุกคนช่วยกันขนทรายไปถมที่ดินเลนเพื่อสร้างสถานีนามัย ซึ่งชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แม้กระทั่งเด็กเล็กก็มาช่วยด้วย ทรายที่นำมาถมขนมาจากชายฝั่งและป่าชายเลน ส่วนวัสดุอุปกรณ์ขนเข้ามาโดยเรือ

ปัจจุบันชาวบ้านมักจะมาฝากท้องและรับบริการฉีดวัคซีนที่สถานีนามัยแห่งนี้ แต่ถ้าหากเจ็บไข้ได้ป่วยชาวบ้านมักจะไปคลินิกในเมืองหรือโรงพยาบาลยะหริ่ง

โรงเรียน บ้านดาโตะมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาของรัฐบาล ๑ แห่ง ชื่อว่า “โรงเรียนบ้านดาโตะ” ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เปิดทำการสอนเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๕ นับเป็นเวลา ๖๒ ปีมาแล้ว โรงเรียนบ้านดาโตะตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๒ ตำบลตะโละกะเปอร์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ตัวอาคารเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว (อาคารถาวร) หลังคามุงกระเบื้องดินเผา ไม่มีฝา พื้น เพดาน ประตูหรือหน้าต่าง อาคารนี้ปลูกสร้างตามแบบ ป. ๑ ของกระทรวงศึกษาธิการ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๗๘ มีขนาดกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๖ เมตร ในที่ดินซึ่งมีเนื้อที่ ๔ ไร่ ๕๙ ตารางวา เป็นที่ดินของนายหะยีเส็ง ลาตะซึ่งได้อุทิศเป็นสาธารณะกุศลเพื่อปลูกสร้างโรงเรียน ขุนศิริ อับดุลบุตร ดำรงตำแหน่งกรรมการอำเภอยะหริ่ง สิ้นเงินจากงบประมาณ ๑,๖๐๐ บาทถ้วน

อาณาเขตของโรงเรียน ทิศเหนือยาว ๒ เส้น ๒ วา ติดต่อกับที่ดินนายเวาะหลง ตาเฮอร์ ทิศตะวันออกยาว ๑ เส้น ๑๙ วา ๒ ศอก ติดต่อกับที่ดินนายดอฆอ ตาโอะ ทิศใต้ยาว ๒ เส้น ๒ วา ติดต่อกับอ่าวบางปู ทิศตะวันตกยาว ๑ เส้น ๑๙ วา ๒ ศอก ติดต่อกับที่ดินนายดอเลาะ ตาเละ

โรงเรียนบ้านดาโต๊ะ

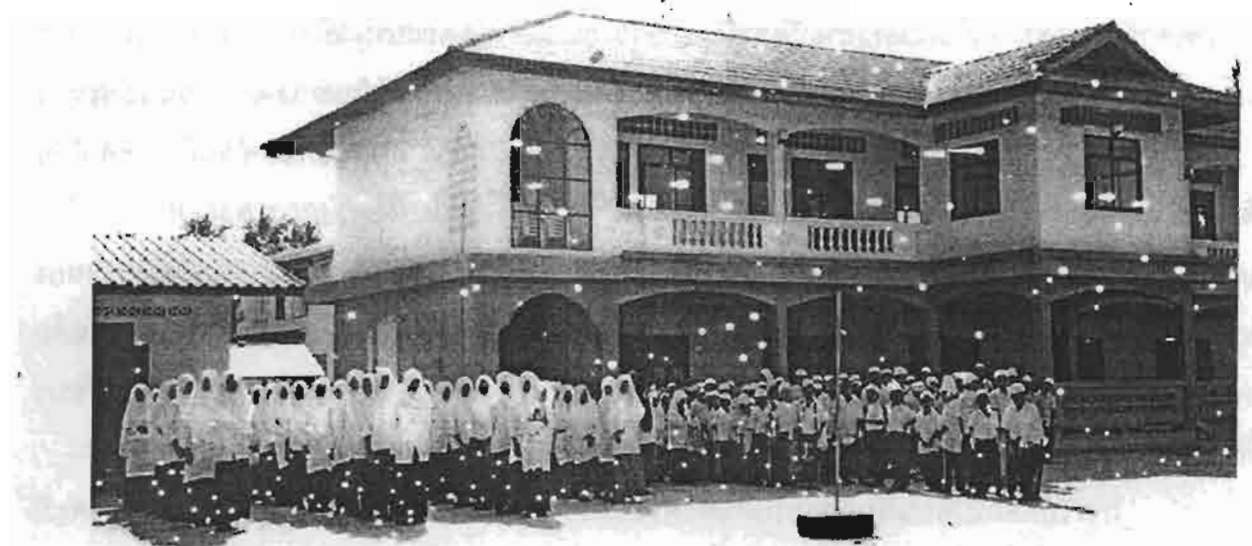
โรงเรียนเริ่มเปิดการสอนเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ บุคคลที่เป็นประธาน และผู้มาสมทบในการเปิดโรงเรียนครั้งนี้มี นายสง่า รำงน้อย นายอำเภอยะหริ่ง ขุนศิริ อับดุลบุตร ธรรมการอำเภอยะหริ่ง

ก่อนที่จะมีโรงเรียนประถมบ้านดาโต๊ะ ชาวบ้านเรียนหนังสือที่บาลาเซาะ (สุเหร่า) ที่ใช้ในการละหมาด และทำพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ พร้อมกับสอนหนังสือไปด้วย โดยมีครูชื่อนายเง็งอิน จลองวงศ์ และนายมุมนิล วิสุทธิ์ สาเหตุที่ชาวบ้านละหมาดที่สุเหร่าเพราะ มัสยิดยังไม่ได้รับการบูรณะ มัสยิดจึงเต็มไปด้วยต้นไม้ที่ฝานังและหลังคา

เด็กๆ ที่เติบโตในชุมชนจะเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านดาโต๊ะแห่งนี้จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ แล้วจึงไปศึกษาต่อในระดับชั้นสูงขึ้นไปในตัวอำเภอหรือจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่จะมุ่งศึกษาต่อทางด้านศาสนา โดยเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามหรือปอเนาะ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจะเป็นการเรียนควบคู่กันไประหว่างศาสนาและสามัญ การศึกษาเฉพาะในสายสามัญไม่เป็นที่นิยมมากนัก ชาวบ้านดาโต๊ะส่วนใหญ่จะจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนต้น

นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมี “โรงเรียนดาดึกา” หรือศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิดดาโต๊ะ คือโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามสำหรับเด็ก ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ โดยคนหนุ่มสาวหรือผู้มีความรู้ทางศาสนาในหมู่บ้านจะเป็นผู้มาช่วยสอน จะทำการสอนทุกวันเสาร์และอาทิตย์ ส่วนในตอนกลางวันของทุกวันจะสอนการอ่านพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานตามแนวการเรียนการสอนกีรออาตี (คือการสอนที่ได้รับจากประเทศทางตะวันออกกลาง ช่วย让孩子อ่านอัล-กุรอานได้ง่ายขึ้น) ต่อมาเมื่อ

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ กลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้เข้ามาช่วยในการพัฒนาการสอนให้เป็นระบบมากขึ้น การสอนในโรงเรียนตาดีกาจะเน้นเรื่องของจริยธรรมและหลักคำสอนของท่านศาสดาในศาสนาอิสลาม โดยสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงชั้นปีที่ ๔ (เด็กอนุบาลของโรงเรียนตาดีกาคือเด็กที่เรียนชั้นประถมศึกษา ปีที่ ๑ ของโรงเรียนสายสามัญ) นอกจากนี้โรงเรียนตาดีกายังเป็นแหล่งความรู้ เป็นศูนย์รวมในการศึกษาศาสนาของคนในชุมชนอีกด้วย ในทุกเดือนจะมีการเชิญผู้รู้ทางศาสนาจากหมู่บ้านอื่นมาบรรยายให้แก่ชาวบ้านดาโต๊ะอีกด้วย

โรงเรียนตาดีกาที่บ้านดาโต๊ะ

การคมนาคม เนื่องจากหมู่บ้านดาโต๊ะตั้งอยู่บนแหลมที่ยื่นออกไปในทะเล เดิมทีชาวบ้านดาโต๊ะจะใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำ ชาวบ้านจะใช้เรือใบเป็นพาหนะ การเดินทางที่ยากลำบากในอดีตเป็นอุปสรรคในการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก การเดินทางออกไปนอกชุมชนแต่ละครั้งต้องใช้เวลานาน บางครั้งต้องเสี่ยงภัยกับคลื่นลมแรง

ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าขึ้น ชาวบ้านได้นำรถยนต์เข้ามาใช้ ทำให้การเดินทางรวดเร็วขึ้น และภายหลังเมื่อมีการสร้างสะพานข้ามคลองยาบู ซึ่งเรียกสะพานแห่งนี้ว่าสะพานยาบูเชื่อมต่อหมู่บ้านที่อยู่ชายฝั่งทะเลกับอำเภอยะหริ่ง ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้มีการตัดถนนเรียบชายหาดจากบ้านตะโละอาโหมมาถึงบ้านดาโต๊ะ ชาวบ้านจึงได้เปลี่ยนเส้นทางคมนาคมทางน้ำมาใช้เส้นทางคมนาคมทางบกแทน

นายมามะ ลาเตะ อายุ ๗๑ ปี เล่าว่าชาวบ้านเลิกเดินทางไปแลกอาหารโดยเรือเมื่อประมาณ ๖๒ ปีที่แล้ว และเลิกเดินทางไปจับจ่ายของในตลาดโดยเรือเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๓ เนื่องจากในปี

พ.ศ. ๒๕๒๒ มีการสร้างถนนลูกรังกว้างประมาณ ๓ เมตร จากอำเภอยะหริ่งถึงบ้านดาโต๊ะ ปัจจุบันหมู่บ้านดาโต๊ะมีถนนลาดยาง ๑ สาย ถนนคอนกรีต ๑๐ สาย และถนนหินคลุก ๑ สาย ถนนสายที่ใหญ่ที่สุดในหมู่บ้านใช้ในการติดต่อกับชุมชนภายนอกคือถนนลาดยาง ตัดผ่านบ้านตะโล๊ะอาโห บ้านตะโล๊ะกาโปร์ จนถึงหมู่บ้านดาโต๊ะ เป็นระยะทาง ๕ กิโลเมตร โดยเริ่มแรกเป็นถนนลูกรังก่อน แล้วจึงพัฒนามาเป็นถนนลาดยางในเวลาต่อมา

การติดต่อกับภายนอก

การติดต่อกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงหรือฝั่งตรงข้ามโดยส่วนใหญ่ ในอดีตเป็นการติดต่อเพื่อการค้าหรือแลกเปลี่ยนสินค้า การเดินทางไปติดต่อกับจะใช้เรือ ซึ่งส่วนใหญ่แต่ละครอบครัวจะมีเรือของตนเอง โดยชาวบ้านจะพายเรือไปทางอ่าวปัตตานีและป่าชายเลนเข้าสู่คลองยามู เมื่อถึงยะหริ่งบางคนยังคงพายเรือต่อไป บางคนขึ้นจากเรือเพื่อเดินเท้าไปถึงตลาดนัดม่วงหวานในอำเภอ มายอ ระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร นำปลาไปแลกเปลี่ยนกับข้าวและมะนาว ที่บ้านลาชะ อำเภอมายอ บ้านมะนังหยง อำเภอยะหริ่ง เป็นต้น

จูเตะห์เล่าว่า เวลาพายเรือไปแลกเปลี่ยนของจะแวะหมู่บ้านที่อยู่ริมคลอง เช่น บ้านมะนังหยง แล้วแจกจ่ายน้ำนูด ปลาแห้งไปเรื่อย ๆ จนถึงบ้านลาชะ หากกลับพายเรือมาแวะเอาสิ่งของแลกเปลี่ยนคือข้าวเปลือกตามบ้านที่แจกจ่ายน้ำนูดและปลาแห้งไป โดยไม่มีการจำกัดมาตราวัดว่าจะต้องคืนกลับมาเท่าไร ข้าวเปลือกที่ได้มาจะต้องนำกลับมาตำเองที่บ้าน

การไปแลกเปลี่ยนสินค้าจะไปกันทั้งครอบครัว หรือไปกับญาติและเพื่อน เรือแต่ละลำจะมีผู้โดยสารประมาณ ๒-๔ คน การพายเรือจากบ้านดาโต๊ะถึงตลาดนัดม่วงหวานใช้เวลา ๒-๓ วัน ในการเดินทางจึงต้องนำเอาเตาไฟ หม้อข้าวหม้อแกงไปสำหรับทำอาหาร การพักส่วนใหญ่จะพักบนเรือ หากมีคนชวนไปนอนที่บ้านก็จะไป ส่วนการเดินทางจากบ้านดาโต๊ะถึงยะหริ่งจะใช้เวลาเดิน ๑-๒ ชั่วโมง ไปกันทั้งครอบครัวเช่นกัน การเดินจะเสียเวลาเนื่องจากต้องแบกสิ่งของสัมภาระ เมื่อเจอบ้านคนจะแวะให้สิ่งของแล้วเดินต่อไป จนถึงตลาดนัดม่วงหวาน ใช้เวลา ๒-๓ วัน หากชาวบ้านบ้านใดเชิญให้กินข้าวและพักที่บ้าน จะตอบตกลงทันที เพราะชาวบ้านที่เดินเท้าจะไม่เตรียมเตาไฟ หม้อข้าวในการหุงต้ม จูเตะห์เล่าว่าคนสมัยก่อนใจดี มีน้ำใจ เวลาที่ชาวบ้านดาโต๊ะจะกลับบ้าน ชาวบ้านที่ไปแลกเปลี่ยนของกันจะช่วยแบกขนส่งของ เช่น มะนาว ข้าวเปลือก มาส่งให้ที่เรือที่คลองยามู

เมื่อ ๓๐ ปีก่อนเรือใบมีความสำคัญมาก นอกจากนี้ยังมีเรือรับจ้าง ๒ ลำที่แล่นรับส่งผู้โดยสารสินค้าที่ชาวบ้านนิยมนำมาแลกเปลี่ยนคืออาหารทะเล ซึ่งนำมาแลกข้าว เหลือ และผลไม้ การแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างชุมชนทำให้ชาวบ้านดาโต๊ะมีโอกาสดูรู้จักกับคนในชุมชนอื่นๆ จนกระทั่งเป็นเพื่อนหรือนับเป็นเครือญาติกัน

เรือรับจ้างนี้จะสัญจรข้ามฟากจากบ้านดาโต๊ะถึงปาลอบาตซ์ (PALOBATAS) ตำบลบางปู ในปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์นายบราเยง มะลี เล่าว่าเรือรับจ้างในสมัยก่อนเป็นของนายจูเดอร์ นายบราเยง

มะลี นายคอเหะ มะลี (ปัจจุบันอายุ ๕๙ ปี) นายอาแซ สาแม นายมะ สะแม เป็นเจ้าของตามลำดับสำหรับเรือนายมะ สาแม มีนายคอเลาะ เจ๊ะเต เป็นผู้ขับเรือ ค่าเรือ ๓ บาทต่อคน นาวบราเฮง มะลี เล่าเสริมว่าเมื่อถนนเข้ามาแล้ว การสัญจรทางเรือได้หยุดกิจการไป เนื่องจากชาวบ้านนิยมใช้รถรับจ้างแทนในช่วงแรกรถรับจ้างมีเพียงไม่กี่คัน เช่นรถของนายมะแซ สาแม นายอาลี ดาโอะ ค่ารถจากดาโตะไปปัตตานีคนละ ๕ บาท ปัจจุบันคนละ ๒๐ บาท

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและการแต่งงาน

ชาวบ้านดาโตะแรกเริ่มเป็นชาวบ้านจากบางปูที่เดินทางมาทำมาหากินที่บ้านดาโตะ แล้วจึงชักชวนญาติพี่น้องมาอาศัยอยู่ร่วมกัน ต่อมามีคนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้น ปัจจุบันตระกูลที่สำคัญในหมู่บ้านดาโตะคือตระกูล สาแม มามะ คือระ ลาเต๊ะ ตระกูลเหล่านี้บางตระกูลมีบรรพบุรุษร่วมกัน และมีการแต่งงานกันระหว่างกลุ่มตระกูล ทำให้ชาวบ้านดาโตะส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน (ดูผังเครือญาติในภาคผนวก ค)

หลายตระกูลมักจะมีบรรพบุรุษร่วมกันและเป็นคนเชื้อสายมลายู สามารถตรวจสอบร่องรอยได้จากการใช้ภาษามลายูท้องถิ่น รูปร่างลักษณะภายนอกมีผิวคล้ำ ตาโต สูงพอประมาณ อาจมีบางคนในหมู่บ้านดาโตะที่มีผิวค่อนข้างขาว แต่เมื่อสอบถามถึงบรรพบุรุษไม่พบว่าเชื้อสายจีน ทั้งนี้ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าชาวบ้านบางส่วนมีเชื้อสายอื่นอีกหรือไม่ เพราะบ้านดาโตะในอดีตเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านต่างเมืองมาค้าขายกัน เช่น ชาวอินโดนีเซีย ตรังกานู มาเลเซีย และแม้แต่ชาวเวียดนามที่มาจากดอยเย็บเรือที่หมู่บ้านแห่งนี้เมื่อตอนหนีภัยสงคราม

ชาวบ้านดาโตะจะแต่งงานกับคนในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่พ่อแม่จะเป็นผู้เลือกคู่ครองให้กับหนุ่มสาว และจะดูแลเรื่องสินสอด รวมถึงเศรษฐกิจของครอบครัวภายหลังจากแต่งงาน ถึงแม้ว่าบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามจะไม่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวชาวมุสลิมได้พบปะพูดคุยหรือลองคบหากันในฐานะคู่รักก่อนแต่งงาน แต่เนื่องจากการอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ทำให้ได้รู้จักนิสัยใจคอกันตั้งแต่ยังเด็กทำให้ภายหลังจากแต่งงานไม่มีปัญหาการหย่าร้างมากนัก หนุ่มสาวส่วนใหญ่ไม่ขัดข้องในการที่ผู้ใหญ่เลือกคู่ครองให้ ด้วยเหตุผลว่าถ้าพ่อแม่เลือกคู่ครองให้ หากมีปัญหาทางเศรษฐกิจจะต้องพึ่งพาพ่อแม่ พ่อแม่จะยินดีช่วยเหลือมากกว่า

การทำพิธีแต่งงานนอกจากจะมีการจัดงานเลี้ยงฉลองแล้ว คู่แต่งงานจะไปลงทะเบียนที่มีสยิดว่าทั้งสองคนได้แต่งงานกันแล้ว ส่วนใหญ่แล้วคู่แต่งงานจะไม่ไปจดทะเบียนสมรสที่ว่าการอำเภอ ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจึงไม่ได้เปลี่ยนนามสกุลตามสามี แต่ยังคงใช้นามสกุลเดิมอยู่ และหากไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทะเบียนสมรสเพื่อกระทำการทางกฎหมายใดๆ ชาวบ้านดาโตะจะไม่ไปจดทะเบียนสมรสที่ว่าการอำเภอ

ภายหลังจากการแต่งงานแล้วส่วนใหญ่ฝ่ายชายจะย้ายเข้าไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิงเป็นแรงงานในการหาเลี้ยงครอบครัวของฝ่ายหญิงต่อไป

การปกครองและการรวมกลุ่ม

ในอดีตก่อนที่จะมีการจัดการปกครองแบบองค์การบริหารตำบล ผู้นำของหมู่บ้านมุสลิมจะเป็น โต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม หรือผู้ใหญ่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีกฎหมายเป็นของตัวเอง เรียกว่า “ฮุกุมปังกับ” (Hukum pangkep) ซึ่งผู้รู้ทางศาสนาในหมู่บ้าน ผู้อาวุโส โต๊ะอิหม่าม ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านจะร่วมกันกำหนดกฎหมายดังกล่าวขึ้น

ดังนั้นผู้ที่มิชอบบทมากในชุมชนชาวมุสลิมคือผู้รู้ศาสนา ซึ่งมักทำงานเสียสละเพื่อสังคมโดยไม่ได้รับสิ่งใดตอบแทน ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือแก่บุคคลเหล่านี้มาก หากมีงานบุญใด ชาวบ้านจะนึกถึงกลุ่มผู้รู้ศาสนาในหมู่บ้านเหล่านี้เป็นอันดับแรก จะต้องไปเชิญมาร่วมงาน แบ่งอาหารไปให้

ภายหลังรัฐบาลกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ทำให้มีการจัดองค์การบริหารส่วนตำบล (อำเภอ. ตำบล) ขึ้น ได้มีการให้เงินเดือนคณะกรรมการมัสยิด ซึ่งประกอบไปด้วย โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิหลัน เดือนละ ๕๐๐ บาท รวมทั้งผู้ใหญ่บ้านจะดำรงตำแหน่งวาระละ ๔ ปี ทำให้การปกครองตนเองของหมู่บ้านเริ่มเลือนหายไป

ผู้คนในหมู่บ้านดาโต๊ะจะมีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น การแบ่งกลุ่มตามกิจกรรมงาน ประเพณีสำคัญๆ เช่น งานเมาลิด (งานวันเกิดของท่านศาสดา (ซ.ล.)) หรืองานบุญทางศาสนาอิสลาม กลุ่มผู้ใหญ่ของชุมชนจะมีบทบาทอย่างมาก ชาวบ้านที่มีหน้าที่ในหมู่บ้าน เช่น โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิหลัน คณะกรรมการมัสยิดจะมีบทบาทเป็นทั้งผู้จัดงานและเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน ในเรื่องของการเงินหรือเป็นที่ปรึกษายามเกิดปัญหา โต๊ะอิหม่ามจะเป็นผู้บริหารทุกส่วนโดยจะแบ่งหน้าที่บางส่วนให้กับกลุ่มคณะกรรมการมัสยิด ส่วนผู้หญิงที่สูงวัยจะมีความเชี่ยวชาญในการทำอาหารมักจะเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายในครัว โดยมีกลุ่มภรรยาของคณะกรรมการมัสยิดบางส่วนเป็นผู้ช่วย หรือชาวบ้านมารวมกลุ่มกันช่วย กลุ่มสาวๆ ในหมู่บ้านอาจมาช่วยบ้างเช่นกัน การทำงานแบ่งกลุ่มระหว่างชายหญิงนี้จะเห็นว่าการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน

ส่วนการรวมกลุ่มระหว่างเครือญาติที่สนิทและไว้วางใจในการทำมาหากิน เครือญาติในชุมชนส่วนใหญ่จะรวมกลุ่มกันในเรื่องทำมาหากิน โดยให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การจับปลาตกขาย จะมีการขอแรงญาติพี่น้องมาช่วยจับ การช่วยเหลือในเรื่องการทำมาหากิน เช่น การให้ยืมเงิน การรับข้าวเกรียบไปขาย มักจะช่วยกันในกลุ่มที่มีหุ้นส่วนหรือที่เป็นญาติสนิทกันจริงๆ แต่บางครั้งแม้จะเป็นญาติแต่ก็มีการแข่งขันตัดราคากันบ้าง

ปัจจุบันเครือญาติมีการแข่งขันกันเองในเรื่องของการเมืองท้องถิ่น เช่น การลงสมัครเป็น ผู้ใหญ่บ้านหรือเป็นตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งสองฝ่ายนี้แม้จะเป็นญาติกัน แต่มีการแบ่งพรรคพวกของกลุ่มตัวแทนเป็นฝ่ายๆ และเข้าแข่งขันกันอย่างจริงจังจนกระทั่งเคืองใจกันอยู่จนปัจจุบัน กลุ่มนี้มักจะเป็นคนรุ่นหนุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและพยายามสร้างฐานะทางการเมือง ด้วยการรู้จักคนให้กว้างขวางทั้งในและนอกชุมชนเพื่อให้เป็นที่ยอมรับมากขึ้น

ในอดีตนั้นการเมืองในชุมชนไม่มีความสลับซับซ้อน โดยในหมู่บ้านจะมีผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเพียงหนึ่งคน และผู้นำจะมีหน้าที่ปกครองในทุกๆ ส่วนของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครองหมู่บ้าน ด้านศาสนา ด้านสาธารณสุข เป็นต้น ทั้งนี้ชาวบ้านได้ยอมรับในกฎของหมู่บ้านที่เปรียบเสมือนกฎหมายที่ชาวบ้านร่วมกันตัดสินใจหากเกิดความขึ้น เป็นมติประชาธิปไตย การตัดสินใจร่วมกันโดยผู้นำจะตกลงเป็นสัญญาณ ทั้งนี้จึงหวั่นเกรงการตัดสินใจได้ว่าเป็นเรื่องลักษณะใด เช่น ถ้าตีด้วยมือซ้ายๆ แสดงว่าเป็นเรื่องที่ไม่รุนแรง อาจจะเรียกประชุมหมู่บ้าน หากตีด้วยสองมือจึงหวั่นเกรงแสดงว่ามีเรื่องรุนแรง เช่น จับขโมยเข้าหมู่บ้าน

บทลงโทษในสมัยนั้นผู้นำจะพาผู้ทำผิดไปพบเจ้าเมืองยะหริ่งในเวลาเช้าเมืองเสด็จมาที่หมู่บ้าน แล้วให้เจ้าเมืองเป็นผู้ลงโทษโดยใช้ไม้เท้าตี โดยส่วนใหญ่แล้วเจ้าเมืองจะไม่ค่อยตี เพราะเป็นเรื่องไม่รุนแรงมากนัก จะปล่อยให้บริวาร ลูกขุน ผู้รักษาเป็นผู้ลงโทษ ทั้งนี้สำหรับชาวบ้าน ดาโต๊ะ โดยพื้นฐานจะชอบอยู่อย่างสงบ ฉะนั้นเรื่องรุนแรงจะไม่มีให้พบเห็น

ปัจจุบันการรวมกลุ่มที่เป็นทางการของชาวบ้านดาโต๊ะนั้น จัดตั้งขึ้นจากการรวมตัวของผู้นำชาวบ้าน การผลักดันจากหน่วยงานราชการ กลุ่มเหล่านี้มีฐานจากการเป็นผู้นำชุมชน เช่นผู้นำกองทุนหมู่บ้าน หรือความสนิทสนมเป็นส่วนตัว ซึ่งมักเป็นกลุ่มที่เป็นญาติหรือมีบุญคุณต่อกันจนทำให้เกิดความเกรงใจกัน สามารถพูดคุยกันโดยไม่ขัดแย้ง คือ “กลุ่มคณะกรรมการมัสยิด” ส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ในชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้าน เป็นผู้ที่ชาวบ้านนับถือ จะรวมกลุ่มทำงานเมื่อมีการจัดพิธีกรรมต่างๆ ในทุกๆ ปี และกระจายงานออกไปตามพรรคพวกญาติพี่น้อง นับเป็นกลุ่มเฉพาะกิจ

ประเพณีและพิธีกรรม

เนื่องจากชาวบ้านดาโต๊ะทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ประเพณีและพิธีกรรมของชาวดาโต๊ะจึงเกี่ยวเนื่องกับศาสนาอิสลาม ประเพณีและพิธีกรรมของชาวดาโต๊ะแบ่งออกเป็นประเพณีพิธีกรรมในรอบปี และประเพณีพิธีกรรมในชีวิต ดังนี้

ประเพณีและพิธีกรรมในรอบปี

เดือนฮิจาเราะห์เป็นเดือนต่างๆ ในปฏิทินของอิสลาม เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับปฏิทินไทยแล้วเดือนเหล่านี้จะเปลี่ยนไปทุกปี ไม่ตรงกับเดือนใดเดือนหนึ่งของไทย วันที่จะไม่ตรงกับวันที่ในปฏิทินไทยเช่นกัน เนื่องจากเดือนฮิจาเราะห์มี ๓๐ วันทุกเดือน ยกเว้นเดือนกุมภาพันธ์อาจมีการเปลี่ยนแปลง โดยบางปีมี ๒๘ วัน บางปีมี ๒๙ วัน เนื่องจากชาวบ้านดาโต๊ะนับถือศาสนาอิสลามทั้งหมู่บ้าน ประเพณีและพิธีกรรมของชาวดาโต๊ะจึงเกี่ยวข้องในความเชื่อของศาสนาอิสลามเกือบทั้งหมด ชาวมุสลิมจะประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในรอบหนึ่งปีตามปฏิทินของอิสลาม ดังนี้

เดือนมูฮัมหมัด (Muharram) ทำอาสูรอ และถือศีลอดชุดของวันที่ ๙-๑๐ ของเดือนมูฮัมหมัด ทำอาสูรอมีประวัติว่า เมื่อสมัยท่านศาสดานบีมุฮัมมัด ได้มีการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม ปรากฏว่ามีคนศรัทธาท่านนบีมุฮัมหมัดน้อย พระผู้เป็นเจ้าได้มีคำสั่งให้นบีมุฮัมมัดต่อเรือลำใหญ่บนภูเขา เพราะว่าอีกไม่นานพระผู้เป็นเจ้าจะลงโทษต่อผู้ที่ไม่ศรัทธานบีมุฮัมมัด ด้วยการทำให้น้ำท่วมโลก เมื่อใกล้ถึงวันน้ำท่วมโลก นบีมุฮัมมัดมี

คำสั่งว่าใครที่ศรัทธาภักตนาขึ้นบนเรือโดยเร็ว พร้อมกันนั้นได้เอาสัตว์ ทรัพย์สิน พืชพันธุ์ต่างๆ ขึ้นบนเรือ ต่อมาน้ำได้ท่วมโลกจริงๆ นบีนุสพร้อมเรือและสิ่งของต่างๆ ลอยอยู่ในน้ำจนน้ำลดลง นบีนุสได้มีคำสั่งให้ทำอสุรอก โดยเอาทุกสิ่งทุกอย่างที่เหลืออยู่ในเรือมารวมกันในกระทะใบใหญ่ แล้วกวนให้ละเอียดจนกระทั่งสุก ส่วนประกอบที่คนสมัยนี้ยังใช้ในการกวนอสุรอก เช่น ข้าวสาร กะทิ เกลือ น้ำตาลโตนด มันกล้วย ฟ้าทอง เม็ดผักชี (ตูมา) และอื่นๆ วิธีการกิน เมื่อประมาณ ๒๕ ปีก่อนจะใส่ในกะลา แล้วนำไปมะพร้าวมาทำเป็นชั้นนอกพอเหมาะ

เดือนซอฟาร์ (Sofar) เมื่อ ๒๕ ปีก่อนชาวบ้านและผู้รู้เช่น โต๊ะอิหม่าม ได้เชิญคนในหมู่บ้านให้มาลัยยิด ละหมาดฮายัต อ่านยาซีน โดยเอาน้ำใส่ภาชนะ เช่น กาน้ำ ถังน้ำ หลังจากละหมาดฮายัตและอ่านยาซีนแล้ว โต๊ะอิหม่ามได้ขอพรจากพระผู้เป็นเจ้าให้ดลบันดาลให้เป็นคนดี ให้มีความคิดที่เฉลียวฉลาด ให้รซก (สิ่งที่อัลเลาะฮฺ) ประทานมาให้มีอายุยืน แล้วเอาน้ำไปดื่ม ไปล้างเรือ น้ำที่เหลือเอาไปใส่ในภาชนะที่เตรียมไว้ที่บ้าน

เดือนรอบีอุลอาวาล (Rabiulawal) ทำมาลิดฉลองวันเกิดท่านศาสดามูฮัมหมัด โดยชาวบ้านเชือดแพะ แกะ ไก่ เป็ด ผลไม้ต่างๆ เชิญโต๊ะอิหม่ามผู้รู้ในหมู่บ้านมาอ่านประวัติของท่านศาสดามูฮัมหมัด พร้อมเชิญญาติมิตรสหายและเพื่อนบ้านมานั่งฟังด้วย จบจากอ่านประวัติและ ขอพรจากพระผู้เป็นเจ้าแล้วรับประทานอาหารร่วมกัน การทำมาลิดส่วนรวมของมัลยิด คณะกรรมการได้ประชุมลงมติจะเก็บเงินชาวบ้านคนละ ๑๐๐ บาทเป็นอย่างน้อย คนที่มีฐานะร่ำรวยจะให้มากกว่าที่กำหนดก็ได้ สาเหตุที่ทำรวมกันที่มัลยิด เนื่องจากคนที่มีฐานะยากจนไม่สามารถทำที่บ้านได้ มีส่วนร่วมเฉลิมฉลองวันเกิดท่านศาสดามูฮัมหมัด โดยเอาเงินที่เก็บจากชาวบ้านมาซื้อวัวเพื่อมาเชือด โดยช่วยกันทำทั้งหญิงและชาย

เดือนชะบาน (Syahban) ทุกวันที่ ๑๕ ของเดือนนี้ ชาวบ้านจะเอาสิ่งของมาที่มัลยิด เช่น ผลไม้ของหวานต่างๆ มาร่วมกันรับประทานที่มัลยิด พร้อมอ่านยาซีน ๓ จบต่อคน เรียกว่า คีนนิสทุสะบาน

เดือนรอมฎอน (Ramadon) คือเดือนถือศีลอด การถือศีลอดจะต้องดูดวงจันทร์ วันที่ ๒๗ หรือคืนดูโยละลีโกของเดือนนี้ ชาวบ้านนำอาหารคาวหวานและผลไม้มาที่มัลยิด เพื่อมาละศีลอดร่วมกัน คืนวันที่ ๒๙ ต้องดูดวงจันทร์เพื่อกำหนดวันรายอ และคืนนั้นชาวบ้านได้ออกชะกาตฟิดเราะห์ให้กับมัลยิด เป็นข้าวสารคนละ ๓ ลิตรกับ ๑ กระป๋องนม คิดเป็น ๒.๗ กิโลกรัม ถ้าคิดเป็นเงิน ๓๐ บาท ตามประกาศของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ตามข้อบังคับของศาสนาคือทุกคนที่มีชีวิตอยู่ต้องออกชะกาตฟิดเราะห์ ยกเว้นคนที่ไม่มีกำลังทรัพย์สินจริงๆ ในวันนั้น คณะกรรมการมัลยิดจะเป็นตัวแทนในการรับชะกาตฟิดเราะห์ (อามิร (Amir)) เพื่อไปแจกจ่ายกับคนยากจนในหมู่บ้าน

เดือนซุลฮาวาล (Syauwal) วันตรุษอิดิลฟิตรี (รายอปอซอ) และปอซอ ๖ วัน วันตรุษอิดิลฟิตรี คือวันเฉลิมฉลองที่ได้อดในเดือนรอมฎอน และพบปะญาติมิตรสหาย เยี่ยมเยียนพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ขอใหสิกรรมในสิ่งที่ผิดพลาดต่างๆ ที่ผ่านมา ในวันนั้นมีการละหมาดซุนนะรายอฮัยดิลฟิตรีพร้อมกันใน

สกปรก ไม่สามารถใช้ได้ ชาวบ้านจึงหาวิธีทำน้ำดื่มโดยการขุดบ่อน้ำตามเชิงเขาที่มีน้ำซึมได้ดิน การทำการเกษตรต้องอาศัยลำน้ำห้วยบนภูเขาที่สูงแล้วทำร่องน้ำลงมาหาพื้นที่แปลงเกษตร น้ำห้วยบนภูเขาจะไหลตลอดปี ถ้าพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ใกล้ลำน้ำหมั้นชาวบ้านก็จะทำพัดเพื่อเอาน้ำขึ้นไปบนแปลงเกษตร ถ้าพื้นที่ทำการเกษตรอยู่สูงกว่าลำน้ำหมั้น ก็อาศัยลำห้วยบนภูเขาที่สูงทำร่องน้ำไหลลงสู่แปลงที่ทำการเกษตร โดยอาศัยลำน้ำห้วยน้ำดับที่อยู่ด้านภูเขาแดด ปัจจุบันชาวบ้านก็ยังอาศัยลำน้ำดับนี้อยู่

“พัด” หรือระหัดวิดน้ำ

หมู่บ้านนาหอตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำหมั้น ที่นาทำการเกษตรก็อยู่ติดแม่น้ำหมั้น การจะเอาน้ำจากแม่น้ำหมั้นขึ้นไปบนพื้นที่นา เมื่อสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องยนต์สูบน้ำ ชาวบ้านนาหอจึงหาวิธีวิดน้ำขึ้นพื้นที่นา โดยการทำพัดหรือระหัดวิดน้ำ ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้งานได้เพียง ๑ ปี เท่านั้น ถึงปีต่อไปก็ทำใหม่ ปัจจุบันนี้หมู่บ้านนาหอยังมีการทำพัดใช้อยู่

จึงกล่าวได้ว่าพัดมีประโยชน์หลายอย่างต่อชาวบ้านในลุ่มน้ำหมั้น โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ทำนา ได้อาศัยพัดวิดน้ำเพื่อทำนา ปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ได้อย่างเพียงพอ โดยไม่ต้องรอน้ำฝน ส่วนการใช้พัดทางการเกษตรจะใช้ได้เฉพาะคนที่มีความชำนาญใกล้ลำน้ำหมั้นเท่านั้น ห่างออกไปไม่สามารถใช้ได้เนื่องจากน้ำที่พัดขึ้นมาอาจส่งแรงไปไม่ถึง

พัดหรือระหัดวิดน้ำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำหมั้น

ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านยังคงใช้พัดนี้อยู่ที่บ้านนาเวียงและนาหอ

ภาชนะ (คุ-ถัง) ลงไปตักน้ำในลำน้ำขึ้นมากักเก็บไว้ในโถงหรือตุ่ม (ส่วนมากเป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิง) ไปพอต้มกินได้ตลอดทั้งวัน จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนผู้คนในครัวเรือน และตักน้ำสำหรับใช้มาเก็บไว้ในโถงหรือตุ่มอีกที่หนึ่ง เพื่อใช้ล้างถ้วยชามและภาชนะอื่นๆ ในครัวเรือน

การซักเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มอื่นๆ ชาวบ้านจะนำไปซักที่ทำน้ำในดอนเย็นทุกวัน ชาวบ้านทุกคนจะลงไปอาบน้ำที่ทำน้ำในหมู่บ้านของตนเอง ส่วนมากจะอาบน้ำวันละครั้ง คือ ดอนเย็นของแต่ละวัน หลังจากทำงานเหน็ดเหนื่อยมาแล้วทั้งวัน

การใช้น้ำในการเกษตร หน้าแล้ง ชาวบ้านจะปลูกพืชผัก เช่น หอม กระเทียม ผักชี ผักกาด กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก เป็นต้น ตามริมฝั่งทั้งสองฟาก โดยใช้ลำน้ำบ้านหมันรดพืชที่ปลูกไว้ ในหน้าฝน ชาวบ้านห้วยยาง บ้านเดิน บ้านเหนือ และบ้านหนองคู จะไม่ใช้น้ำในลำน้ำหมันช่วยในการทำนา เพราะที่นาอยู่สูงจากระดับน้ำและได้น้ำฝนจากลำห้วยที่ไหลจากภูเขาซึ่งมีปริมาณมากพอสำหรับการทำนาอยู่แล้ว แต่ชาวบ้านนาเวียง บ้านนาหอ ที่มีที่นาอยู่ใกล้ลำน้ำหมัน เขาก็จะใช้น้ำจากลำน้ำช่วยในการทำนา เรียกว่า นำนํ้าพัด โดยการทำพัด (ระหัด) วิดน้ำเข้านา ซึ่งจะทำนาได้ปีละครั้ง คือ ในหน้าฝนเท่านั้น ในปัจจุบันยังพอมิพัดให้เห็นอยู่บ้าง

ระบบ “น้ำภูเขา”

ก่อนปี ๒๕๐๖ ชาวบ้านหนองคู บ้านเหนือ บ้านเดิน และบ้านห้วยยางใช้น้ำจากลำน้ำหมันสำหรับดื่ม อาบ และอื่นๆ หลังจากนั้นมา สุขาภิบาลด่านซ้ายได้จัดสร้างประปาภูเขาจากห้วยน้ำอูน (ห้วยน้ำอูน เป็นสาขาหนึ่งของห้วยน้ำศอกและลำน้ำหมัน ต้นน้ำอูนเกิดจากภูเขาในหมู่บ้านกกเหียนและบ้านก้างปลา ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านเดิน) โดยกันเป็นฝายน้ำล้น (ฝายคอนกรีต) บนภูเขาในเขตหมู่บ้านเดิน แล้วต่อท่อเหล็กเชื่อมติดต่อกันเข้ามาในหมู่บ้านเดิน บ้านหนองคู บ้านเหนือและบ้านห้วยยาง ให้ชาวบ้านใช้ดื่ม อาบ และอื่นๆ (ใช้น้ำจากธรรมชาติ ไม่ต้องผ่านกรรมวิธีทำน้ำให้สะอาดแต่อย่างใด เพราะชาวบ้านเชื่อว่า น้ำที่ไหลจากภูเขานั้นสะอาดอยู่แล้ว) สุขาภิบาลด่านซ้ายเก็บค่าบริการการใช้น้ำประปาภูเขาครัวเรือนละ ๒๐ บาทต่อเดือน

ต่อมาราวปี ๒๕๓๔ สุขาภิบาลด่านซ้ายได้โอนกิจการประปาภูเขาให้กับการประปาส่วนภูมิภาค สาขาด่านซ้าย การประปาส่วนภูมิภาคยังคงใช้น้ำจากห้วยน้ำอูนและน้ำจากลำน้ำหมันมาผลิตเป็นน้ำสะอาด จำหน่ายให้แก่ชาวบ้านในเขตเทศบาลตำบลด่านซ้ายไปทางทิศใต้ประมาณ ๖ กิโลเมตร หากเขื่อนนี้สร้างเสร็จ สามารถกักเก็บน้ำได้จำนวนหนึ่ง คงช่วยบรรเทาความเดือดร้อนจากภัยน้ำท่วมของหมู่บ้านได้เช่นได้ในระดับหนึ่ง

จึงเห็นได้ว่า คนสมัยก่อนการมาตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย การทำมาหากินจะต้องหาทำเลที่มีแหล่งน้ำ มีพื้นที่ทำการเพาะปลูกพืชต่างๆ มีพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์ ที่สำคัญที่สุดคือแหล่งน้ำ ไม่ว่าจะเป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ในครัวเรือน น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก ชาวบ้านนาหอก็อาศัยแหล่งน้ำ คือลำน้ำหมัน สมัยก่อนผู้คนยังไม่มากจึงทำให้ลำน้ำหมันสะอาด สามารถใช้ดื่มได้ ครั้นต่อมาเมื่อมีผู้คนมากขึ้นจึงทำให้ลำน้ำหมัน

เวลา ๗-๘ โมงเช้า หลังจากนั้นจะไปเยี่ยมกูโบร์ (สุสาน) ขอพรจากพระผู้เป็นเจ้าของ ลดโทษแก่ผู้ที่ล่วงลับใน กูโบร์ทั้งชายและหญิง

คนที่มีทรัพย์สินสมบัติจะมาแจกเงินให้กับเด็กๆ และคนชรา ในวันรายอชาวบ้านจะทำขนมกะตูปะ (ต้มสามเหลี่ยม) ข้าว แกง ข้าวหมก ขนมจีน ขนมหวาน ข้าวหมาก (ตาแป) เชิญเพื่อนบ้านมาร่วม รับประทานอาหารและแจกจ่ายซึ่งกันและกัน หลังจากรายอหนึ่งวัน ชาวมุสลิมบางคนจะถือศีลอดต่ออีก ๖ วัน ซึ่งการถือศีลอดนี้ไม่ใช่ข้อบังคับ

เดือนซุลกะเดาะห์ (Zulkiadah) หรือเดือนฮายี คนที่มีทรัพย์สินเพียงพอจะเดินทางไป ประกอบพิธีฮัจญ์ ที่นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย .

เดือนซุลฮิจเราะห์ (Zulhijjah) วันที่ ๑๐ ของเดือนเป็นวันตรุษฮัจญ์ฮัจญ์ฮัจญ์ฮัจญ์ (รายอฮัจญ์) กิจกรรมต่าง ๆ เหมือนกับวันตรุษฮัจญ์ฮัจญ์ฮัจญ์ แต่มีกิจกรรมหนึ่งที่ไม่เหมือนกันคือ การทำกุรบาน โดยคนมี ฐานะ ๘ คน จะมาลงหุ้นซื้อวัว ๑ ตัว เพื่อนำมาเชือด แล้วเอาเนื้อสดไปแจกจ่ายกับผู้ที่ยากจนในหมู่บ้าน

ชาวบ้านดาโต๊ะเยี่ยมกูโบร์ในวันตรุษฮัจญ์ฮัจญ์ฮัจญ์

ประเพณีและพิธีกรรมในชีวิต

พิธีกรรมการเกิด นางมีเนาะ เซ็นอาลามีน หมอตำแย (โต๊ะปีแด) อายุประมาณ ๖๐ ปี เล่าว่า เมื่อ ๒๐ ปีก่อน ชาวบ้านมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผู้หญิงที่ตั้งท้อง คือเมื่อท้องได้ ๗ เดือน จะไปฝากท้องกับ หมอตำแย และทำพิธีแน่งปือโระ ซึ่งเป็นพิธีกรรมสำหรับการมีลูกคนแรก ก่อนทำพิธีกรรมคนท้อง จะต้องให้ "คำหมอ" เป็นหมากพลู ๑ มัด ข้าวสาร ๔ ลิตร สิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีคือ มะพร้าว ๓ ลูก ขนาดเท่ากัน ปอกเปลือกให้เกลี้ยงเหลือแต่กะลาดำๆ ผ่า ๗ สี มะกรูด ๓ ลูก รากบือรูลู (เป็นสมุนไพร

ที่เก็บจากภูเขา ปัจจุบันมีน้อยมาก) ที่ใช้รากบือรูลูเพื่อให้ผู้เป็นแม่และเด็กพ้นภัยจากผีสาธิตต่างๆ ด้วยเชื่อว่ารากไม้นี้จะทำให้ผีสาธิตกลับไปอยู่บนภูเขาตามที่มาของต้นบือรูลู

ขั้นตอนการทำพิธี หมอตำแยจะให้คนท้องนอนลง แล้วเอามะพร้าว ๑ ลูก คลึงบนท้อง อีก ๒ ลูก ให้นับไว้ระหว่างหน้าแข้ง หมอตำแยจะนำมะพร้าวลูกที่คลึงบนท้องมาผ่านท้อง ในเวลาเดียวกันนั้น คนท้องจะต้องถีบลูกมะพร้าวที่อยู่ระหว่างขาให้ไกลมากที่สุด เพื่อจะได้คลอดได้สะดวก และเพื่อให้ศีรษะของเด็กกลมสวยเหมือนลูกมะพร้าว ปัจจุบันพิธีกรรมเหล่านี้ไม่นิยมทำกันอีกต่อไป คงเหลือแต่เพียงนำมะกรูดและรากบือรูลูมาผสมน้ำแล้วให้ผู้ฝากท้องใช้อาบ “คำหมอ” เปลี่ยนเป็นหมากพลู (ซิธิปปีแน (Sirihpinang)) กับเงิน ๑๒ บาท

ในการทำคลอดของหมอตำแย เมื่อเด็กคลอดออกมาหมอตำแยจะตัดสายสะดือด้วยไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันใช้กรรไกร หลังจากนั้นจะทำความสะอาดทารก ห่อหุ้มด้วยผ้าใส่ในภาชนะให้ปิดทึบ “อาซาน” ที่หุ้มแล้ว “อี-กอ-มต” ที่หุ้มซ้าย แต่คนส่วนมากจะนิยมไปฝากท้องกับอนามัยหรือโรงพยาบาล

หลังจากคลอดหมอตำแยจะให้แม่อาบน้ำหลังคลอด โดยใช้ใบก้อแลปูเต๊ะ (เสม็ด) และใบเตยอูนิง มาต้มในหม้อใหญ่พอให้น้ำอุ่น หมอตำแยจะทำพิธี แล้วให้อยู่ไฟ ๕-๔๐ วัน ส่วนใหญ่จะให้สมุนไพรเป็นยาหลังคลอด เช่น รากก้อแลปูเต๊ะ (เสม็ด) รากเตยอูนิง แก่นแสมขาว สับเป็นชิ้นเล็ก เอาไปตากแดดให้แห้ง นำไปต้มกินระหว่างอยู่ไฟ บางคนจะต้มน้ำจากต้นสะเปะตะเคียน หมอตำแยจะไปวัดในเวลาเช้า ๓ วัน พอดครบกำหนดอยู่ไฟ หมอตำแยจะทำพิธีรื้อเตาไฟโดยให้ไก่อ่านไปค้ำ การให้ไก่อ่านเตาเพื่อให้เด็กว่าง่ายตอนที่อยู่กับแม่ แม่เลี้ยงดูให้ดื่มนมระหว่างอยู่ไฟ แต่ไก่อ่านจะต้องค้ำหยาอาหารกินเอง เมื่อโตขึ้นจะต้องหาอาหารมาเลี้ยงชีพโดยไม่ต้องพึ่งพาแม่ตลอดไป และไก่อ่านสามารถเลี้ยงลูกได้ ๑๐-๑๕ ตัว โดยแม่ไก่อ่านเป็นผู้หาอาหารเพียงตัวเดียว และก่อนที่แม่ไก่อ่านจะกินอาหาร จะต้องค้ำหยาแสดงให้เห็นถึงความพยายาม ความอดทนในการที่จะหาอาหารเองโดยไม่ต้องรอเจ้าของมาให้

หลังจากเสร็จสิ้นการรื้อเตาไฟ หมอตำแยจะอาบน้ำผู้คลอดอีกครั้ง โดยใช้มะกรูด ๑ ลูก รากบือรูลู ๑ มัด มาผสมกับน้ำ โดยหมอตำแยจะอาบน้ำพร้อมกับกล่าวคาถาว่า “บุญกันอาถูลือปัสอัลเลาะฮ์ลือปัสบุญกันอาถูลือปัสมุฮัมมัด ยูลือปัสบรีอะอะดอลลาฮิลลาฮิลลาลา” คาถานี้แปลว่า ฉันไม่ใช่ผู้ปลดปล่อยแท้จริงแล้วอัลเลาะฮ์ (ช.ล.) และนบี (ช.บ.) เป็นผู้ปลดปล่อยให้หลุดพ้นและปลอดภัย จบแล้ว หมอตำแยนำใบมะพร้าวยกขึ้นเสมอหน้าแล้วนับ ๑ ๒ ๓ ปะลือปัส แปลว่าหลุดพ้นภัย เป็นการเสร็จพิธี พิธีนี้ทำให้เกิดสิริมงคลแก่แม่และเด็ก

หมอตำแยของหมู่บ้านดาโต๊ะตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันคือ นางจุเปาะ จูเล็ง นางเวาะมง ลาแม นางแอะเสาะ รอซู ทั้งสามคนได้เสียชีวิตแล้ว ปัจจุบันหมอตำแยคือนางมีเนาะ เชนอาลามิน ภายหลังจากการคลอด เด็กทารกอายุระหว่าง ๑-๗ วัน จะต้องทำพิธี “ผ่าปาก” (ปือโละมุโละ) เป็นพิธีกรรมที่ทำนศาสนาเคยปฏิบัติมาก่อน ทำนศาสนาได้กล่าวว่าในการทำพิธีกรรมนี้เพื่อความป็นสิริมงคลกับเด็ก เพราะฉะนั้นควรจะให้ผู้รู้ทางศาสนาเป็นผู้ทำพิธีนี้

สิ่งของที่จะต้องใช้ในการทำพิธีคือ น้ำซัมซัม เป็นน้ำซึ่งนำมาจากนครเมกกะ อินทผลัม (อาจใช้ผลไม้อื่นได้) เป็นสิ่งของสองอย่างที่ท่านนบีใช้และชาวมุสลิมยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้มี น้ำผึ้ง กรรไกร น้ำมะนาว แหวนทอง ลำลี ซึ่งได้เพิ่มเติมขึ้นมาในภายหลัง นายอาเซ็ง กาเดร์ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งโต๊ะอิหม่ามได้เล่าถึงความหมายของสิ่งของแต่ละอย่างว่า น้ำผึ้งมีรสหวาน และเป็นที่รวบรวมดอกไม้หอมหลายชนิด เพื่อให้เด็กโตขึ้นพูดจาไพเราะ มีสาระ เป็นที่รักของเพื่อนๆ เหมือนดอกไม้ที่หอมตลอดเวลา ส่วนมะนาวมีความหมายคือสอนให้เด็กรู้ว่าเมื่อโตขึ้นแล้ว ชีวิตไม่ได้มีแต่ความหวานเสมอไป ฉะนั้นจะต้องอดทนอดกลั้นแล้วจะมีความสุข แหวนทองเพื่อเป็นสิริมงคล

ขั้นตอนการทำพิธีคือแม่จะต้องแต่งตัวทาร์กให้เรียบร้อย แล้วนำอาหารมาวางในถาด นำสิ่งของทั้งหมดมาวางตรงหน้าโต๊ะอิหม่าม น้ำซัมซัมจะใส่ไว้ในแก้วหรือถ้วย แหวนทอง อินทผลัม ใส่ในจาน ส่วนน้ำผึ้งและน้ำมะนาวใส่ในชาม แล้วนำทั้งหมดวางในถาดพร้อมกับกรรไกร เมื่อสิ่งของครบ โต๊ะอิหม่ามจะรับประทานและเคี้ยวให้ละเอียดแล้วบ้วนให้ทารก พร้อมกับเอาลำลีชุบน้ำซัมซัมหยดให้ทารกดื่ม

พิธีกรรมการเปิดปากเด็กทารก

หลังจากโต๊ะอิหม่ามบ้วนทุกอย่างให้ทารกแล้ว โต๊ะอิหม่ามจะตัดผมประมาณ ๑๐-๑๕ เส้น (เมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อนจะโกนผมทั้งศีรษะ) พร้อมกล่าวขอพรจากพระเจ้า ซึ่งมีความหมายว่าให้ทารกโตขึ้นโดยเป็นคนมีศีลธรรมและจริยธรรม เป็นเด็กกตัญญูต่อพ่อแม่ รู้จักกาลเทศะ รู้จักอดทน

หลังจากนั้นจะเอาทารกขึ้นเปลซึ่งเตรียมไว้แล้ว อินหม่ามจะไกวเปลพร้อมกับร้องเพลงสรรเสริญต่อ ศาสดามูฮัมหมัด (ช.ล.) ประมาณ ๑๐-๑๕ จบ เป็นอันเสร็จพิธีกรรม

เมื่อเด็กอายุครบ ๑ สัปดาห์จนถึงช่วงเปลี่ยนฟันน้ำนม (อายุประมาณ ๒ ปี) ผู้ปกครองจะจัดพิธี อากีเกาะห์ (แงเกาะห์) ถ้าหากเป็นเด็กผู้ชายผู้ปกครองจะต้องเชือดแพะหรือแกะ ๒ ตัว หากเป็นผู้หญิง จะใช้แพะหรือแกะ ๑ ตัว การอากีเกาะห์จะเชือดวัว ควายก็ได้ แต่สำหรับวัวหรือควายจะต้องแบ่งเป็น ๗ ส่วน เด็กผู้หญิงจะใช้เนื้อวัวเพียง ๑ ส่วนเท่านั้น

พิธีกรรมการมาโชะยาวิหรือพิธีเข้าสู่สู่นัต (การขลิบปลายอวัยวะเพศชาย) เด็กที่อายุครบ ๑๐-๑๕ ปีต้องเข้าสู่สู่นัตทุกคน การทำมาโชะยาวิของคนในอดีต ถ้าคนมีฐานะจะเชือดแพะ แกะ เป็ด ไก่ วัว เทียนคนยากจน ญาติมิตร เพื่อนบ้าน มารับประทานอาหารร่วมกัน สำหรับคนที่ฐานะไม่ดีอาจเข้าสู่สู่นัตร่วมกับเพื่อนบ้านหรือญาติ การเข้าสู่สู่นัตร่วมกันนี้จะทำกันประมาณ ๒-๔ คน ผู้ที่เป็นคนขลิบเรียกกันว่า "โตะมุเต็ง" ตามความเชื่อจะต้องขลิบเด็กที่เป็นเจ้าของบ้านก่อนเพื่อเป็นสิริมงคล สิ่งของที่ต้องเตรียมในการทำพิธีเรียกว่า ปาเกาะซ็อมมาจะ ประกอบด้วยโกบัง ข้าวเหนียว ๗ สี ด้ายดิบ ข้าวสาร หมากพลู เทียน ขนมหากราส (ขนมลา) บรือเตะห์ (ข้าวเปลือกคั่ว) ขนมหาดดา (ขนมที่ใช้เฉพาะในพิธีกรรมเป็นแป้งกลมๆ) ลำต้นกล้วย (ยาวประมาณ ๒ ศอก) เงินคนละ ๑๒ บาท ก่อนจะขลิบโตะมุเต็งจะต้องป้อนอาหารที่เตรียมไว้ให้ครบทุกอย่าง โตะมุเต็งจะเตรียมมีด ๑ เล่ม ยาสมุนไพร ผ่าพัน งาเปะ (ที่หนีบส่วนปลายอวัยวะ) โตะมุเต็งจะเรียกเด็กเข้ามาทีละ ๑ คน แล้วให้นั่งบนลำต้นกล้วย โตะมุเต็งจะทำการตัดส่วนปลายของอวัยวะเพศ สำหรับคนที่มิมีฐานะจะมีการแทนก โดยการให้ขบวนสึละน่าน้ำ และให้เด็กที่จะทำพิธีนั่งบนนก ขบวนจะเริ่มจากสุสานดาโตะปาแฉไปรอบๆ หมู่บ้าน

การเข้าสู่สู่นัตในยุคปัจจุบัน เด็กอายุ ๗-๑๐ ปี จะเข้าสู่สู่นัตเป็นหมู่คณะ ๒-๔ คน กับโตะมุเต็ง โดยเตรียมค้ำหม่อ หมากพลู ข้าวสาร และเงิน ๑๒ บาท บางคนอาจจะไปทำที่คลินิกหรือโรงพยาบาล บางครั้งจะมีโครงการโดย อบต. จัดสรรงบประมาณสำหรับเด็กยากจนเข้าสู่สู่นัตหมู่ ๑๐-๓๐ คน

โตะมุเต็งของบ้านดาโตะในอดีตคือนายอาแว นามสมมุติ และในปัจจุบันนายรอเซาะ นามสมมุติ ซึ่งเป็นลูกหลานของนายอาแว ได้เป็นโตะมุเต็งแทน

พิธีกรรมการแต่งงาน (นีเกาะห์) เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน ชาวบ้านดาโตะส่วนใหญ่จะแต่งงานกันภายในหมู่บ้าน โดยจะเลือกแต่งงานกันในเครือญาติ หรือคนในหมู่บ้านที่รู้จักนิสัยใจคอซึ่งกันและกัน และประกอบอาชีพที่คล้ายกัน อาจเพราะคนดาโตะไม่คุ้นเคยกับการทำนา ทำสวน ทำไร่ และการคมนาคมที่ไม่สะดวกทำให้แต่งงานกับคนต่างถิ่นน้อยมาก การแต่งงานในสมัยก่อนเมื่อพ่อแม่ฝ่ายชายเห็นชอบ ฝ่ายชายจะเป็นผู้ไปสู่ขอฝ่ายหญิงโดยไม่มีความรักซึ่งกันและกันมาก่อน ซึ่งผู้หญิงสมัยนั้นจะยอมทำตามการตัดสินใจของพ่อแม่ทุกอย่าง แม้กระทั่งเรื่องแต่งงาน และจะอยู่กินกันจนมีลูกหลานเต็มเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อพ่อแม่

ขันหมาก (มุงอสีระห์)

พิธีการแต่งงานของชาวดาโต๊ะจะมีขั้นตอนคือ เชิญอิหม่าม คอเต็บ บิหลัน ผู้ปกครองฝ่ายเจ้าสาวและเจ้าบ่าว และญาติมิตร โดยผู้ปกครองฝ่ายเจ้าสาวจะมอบให้โต๊ะอิหม่ามกล่าวแต่งงานแทนว่า "ผม/ฉันมอบให้โต๊ะอิหม่ามแต่งงานลูกของผม/ฉันกับนาย....." โต๊ะอิหม่ามรับคำกล่าวของผู้ปกครองเจ้าสาว (วาลี) แล้ว โต๊ะอิหม่ามจะให้คอเต็บอ่านคุตะบะห์นี้เกาะห์จบแล้ว โต๊ะอิหม่ามจะจับมือเจ้าบ่าว เอ่ยชื่อ "เจ้าบ่าว (ชื่อ).... อากันนิเกาะห์ อากันดีเกา ด็องัน เจ้าสาว (ชื่อ) ยันดีวากัลลี บาเปาะยอ อากันดาฎู ด็องัน อีลีกาเวน (เงินสินสอด)... ดูนัย" เจ้าบ่าวรับคำกล่าวของโต๊ะอิหม่ามว่า "อากูตีอริมอ อากันนิเกาะห์ ยอ ด็องัน อีลีกาเวนยอ บาเปาะด็อริลือโบะ อี้ดู" เสร็จแล้วโต๊ะอิหม่ามจะขอพรต่อพระเจ้าเป็นเจ้า (ดูอาร์) เป็นการเสร็จพิธีแต่งงาน

วันจัดงานแต่งงาน ส่วนใหญ่จะจัดงานที่บ้านเจ้าสาว ฝ่ายเจ้าสาวจะเตรียมอาหารเพื่อต้อนรับแขก ฝ่ายเจ้าบ่าวจะทำบัลลังก์ อุปกรณ์การจัดบัลลังก์เช่น ดอกไม้ เทียน ในคืนจัดงานจะมีการแห่ขบวนฝ่ายเจ้าบ่าว ที่ประกอบไปด้วย ขันหมาก (มุงอสีระห์) เสื้อผ้าเจ้าสาว ผ้าสำหรับตัดเสื้อ ขนมหวาน ชุดครัวเรือน ๑ ชุด เช่น แก้ว จานชาม หม้อข้าว ถาด ฝาชี ในระหว่างแห่จะมีการร้องเพลงสรรเสริญศาสนามุฮัมหมัด เมื่อถึงหน้าบ้านใดบ้านเจ้าสาวจะมีผู้หญิงสูงอายุหลายคนมาต้อนรับด้วยการล้างเท้า

ให้เจ้าบ่าว เจ้าสาวจะถามว่า “จะให้ขึ้นบ้านใหม่” ฝ่ายเจ้าสาวจะตอบว่า “ขึ้นมาเถิด” ฝ่ายเจ้าสาวจะเชิญเจ้าบ่าวนั่งบนบัลลังก์ แล้วผู้เฒ่าผู้แก่จะมาป้อนข้าวเหนียว (“ปูโล๊ะซือมาจิด” ต่างๆ จากนั้นจะมีญาติมิตรทั้ง ๒ ฝ่ายเข้ามาอวยพร จับมือ และมอบเงินเล็กๆ น้อยๆ กับคู่บ่าวสาว จากนั้นฝ่ายเจ้าสาวจะเชิญแขกรับประทานอาหารร่วมกัน

การเข้าหอ หลังจากแต่งงาน ๓ วัน เจ้าบ่าวจะเข้าหอที่บ้านเจ้าสาวเป็นเวลา ๗ วัน หลังจากนั้นฝ่ายเจ้าบ่าวจะเชิญฝ่ายเจ้าสาวไปที่บ้าน โดยทางฝ่ายเจ้าบ่าวจะจัดหาอาหารต้อนรับฝ่ายเจ้าสาว เจ้าสาวจะอยู่บ้านเจ้าบ่าวประมาณ ๗ วัน ตามประเพณีเจ้าบ่าวจะอยู่บ้านเจ้าสาวเป็นส่วนใหญ่ ก่อนที่คู่แต่งงานจะสร้างบ้านของตนเอง เมื่ออายุมากขึ้นจะอาศัยอยู่กับลูกหลานจนตาย

พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย ประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวมุสลิมในหมู่บ้านดาโต๊ะนิยมจัดขึ้นตามหลักศาสนาอิสลาม คือเมื่อชาวมุสลิมถึงแก่กรรม เจ้าของบ้านหรือญาติพี่น้องจะรีบนำศพไปที่มัสยิด แล้วตักลงบอกให้ญาติพี่น้องและชาวบ้านทราบ กลองที่วานี้คือกลองตีอเบรายอ การตักลงนั้นในหมู่บ้านจะตักลงเป็นจังหวะ ๖ ครั้ง เมื่อญาติมิตรหรือชาวบ้านได้ยินสัญญาณกลองแล้วจะร่วมในพิธีศพ เริ่มตั้งแต่การอาบน้ำศพ ห่อศพ ละหมาดศพ ไปจนกระทั่งฝังศพเป็นที่เรียบร้อย

การอาบน้ำศพ โดยทั่วไปชาวมุสลิมจะอาบน้ำศพในทุกกรณี แต่มีบางท้องถิ่นที่มีข้อยกเว้นสำหรับผู้ที่มีน้ำตาย ถูกไฟไหม้ ถูกฆ่า ถูกสัตว์กัดตาย ตายมาแล้วหลายวัน หรือตายเนื่องจากการป้องกันประเทศหรือศาสนา ถ้าผู้ตายเป็นผู้หญิงจะให้ผู้หญิงอาบน้ำศพ ถ้าผู้ตายเป็นผู้ชายจะให้ผู้ชายอาบน้ำศพ แต่สามีภรรยาจะสามารถอาบน้ำให้กันได้ ในกรณีที่ผู้ตายเป็นเด็กที่ยังไม่มีความรู้สึกทางเพศทั้งผู้หญิงและผู้ชายอาบน้ำศพได้ โดยผู้อาบน้ำศพต้องเป็นญาติที่สนิทกันเท่านั้น แต่ในหมู่บ้านดาโต๊ะจะมีโต๊ะอิหม่าม โต๊ะคอเด็บ หรือหมอดำแย ร่วมอาบน้ำศพด้วย สถานที่ในการอาบน้ำศพจะต้องเป็นสถานที่มิดชิดและเป็นที่สูงด้วย

การห่อศพ เมื่ออาบน้ำศพหลายครั้งจนศพสะอาดแล้ว จึงเปลี่ยนเสื้อผ้าให้ศพแล้วใช้ผ้าขาวหรือผ้าอื่นๆ ที่มีขนาดใหญ่ห่อศพตั้งแต่ศีรษะจรดเท้าสามชั้น แต่ละชั้นจะมีเครื่องหอมโรยไว้ เมื่อห่อศพเรียบร้อยแล้ว ใช้เศษผ้าขาวผูกเหนือศีรษะ ระหว่างลำตัว และปลายเท้า แล้วนำศพไปวางบนแคร่หรือหีบศพทำด้วยผ้าแล้วหามไปทำพิธีละหมาดที่มัสยิด

การละหมาดศพ ผู้ทำพิธีกรรมคืออิหม่าม ส่วนคนอื่นที่ไปร่วมในพิธีจะเป็นผู้ตาม อิหม่ามจะต้องละหมาดให้แก่ศพจนครบ ๗ ประการ คือ การยกมือสองข้างขึ้นที่หู อุชิษฐานน้อมจิตไปสู่พระเจ้า การยืนตรง การยกมือขึ้นที่หูสี่ครั้งรวมกับครั้งแรก นับเป็น ๗ ประการ การอ่านบทบังคับสำหรับการละหมาด เมื่อยกมือขึ้นที่หูครั้งแรก การอ่านบทสวดดีศาดานบีเมื่อยกมือขึ้นที่หูสามครั้ง และการให้สลามเป็นการทำความเคารพแบบอิสลาม หลังยกมือขึ้นที่หูครั้งที่สี่ เมื่อละหมาดเรียบร้อยแล้ว หากตั้งศพที่มัสยิดให้รีบนำศพไปกุโบร์ทันที เนื่องจากบทบัญญัติทางศาสนากำหนดว่า จะต้องฝังศพหลังจากตายไม่เกิน ๒๔ ชั่วโมง

การฝังศพ โดยทั่วไปการเตรียมหลุมฝังศพจะมีการขุดพื้นที่ที่มีการถึงแก่กรรม โดยอาจจะขุดได้หลายลักษณะ เช่นขุดลึกประมาณหนึ่งเมตรครึ่ง กว้างพอหย่อนศพลงได้ ใช้สำหรับฝังศพที่บรรจุไว้ในหีบศพ หรือขุดให้ลึกประมาณหนึ่งเมตรครึ่ง แล้วเจาะลูกหลุมด้านขวามือความยาวพอหน้าศพลงวางได้เป็นหลุมฝังศพสำหรับศพที่ไม่บรรจุในหีบ เพื่อให้กระดานแผ่นเดียวกลบปิดปากหลุม หรือขุดหลุมให้ลึกหนึ่งเมตร แล้วเจาะลูกหลุมไว้ตรงกลางให้มีความกว้างและความยาวพอบรรจุศพลงได้ แล้วเอากระดานแผ่นเดียวปิดปากหลุมแล้วกลบดินเป็นต้น โดยการฝังศพในกรณีที่ใช้หีบหรือโลงศพต้องเปิดฝาโลงออก แล้วเอาเสื้อปิดบน ส่วนกรณีที่ไม่มียโลงศพให้วางศพในลูกหลุมโดยให้ศพหันหน้าไปทางทิศใต้หรือหันไปยังหินกะบะซี (หินกะบะซีอยู่ในเมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย) จากนั้นให้บุตรหลานของผู้ตายเอาทานโปรย (พิธีกรรมอันนี้ได้ยกเลิกไปแล้วในปัจจุบัน) แล้วเอาดินกลบ โดยบัญญัติได้กำหนดให้กลบหลุมใหญ่เพียงแค่เสมอรระดับพื้นของสุสาน แต่ปัจจุบันมักนิยมกลบเป็นโคกสูงคล้ายหลังเต่าสูงประมาณ ๑๐-๑๕ ซม. เพื่อว่าเวลาผ่านไปดินจะยุบตัวลงเสมอคันที่รอบๆ เมื่อฝังศพแล้วผู้มาร่วมพิธีทุกคนมายืนรอบหลุมศพ กล่าวคำวิงวอนต่อเอกองค์อัลเลาะห์ให้ผู้ตายมีจิตแน่วแน่มั่นคงที่จะเผชิญกับการสอบสวนต่างๆ จากทูตรับใช้ของพระองค์

วิถีชีวิตของคนในชุมชน

ชาวบ้านดาโตะเป็นชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ความเป็นอยู่ยังไม่มีความยุ่งยากซับซ้อนแบบคนในชุมชนเมือง

อาหารการกินของชาวบ้านขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยจะอาศัยทรัพยากรจากทะเล เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา สาหร่าย หรือผลผลิตจากป่ายายเลน เช่น ลูกบือร พืชทะเล นำมาประกอบอาหาร ส่วนอาหารประเภทอื่นจะได้มาจากการแลกเปลี่ยนซื้อขาย เช่น ผัก ผลไม้ แกลือ น้ำตาล ข้าวสารในอดีตจะใช้วิธีการแลกเปลี่ยนจากชุมชนในแผ่นดินใหญ่ที่สามารถผลิตสิ่งเหล่านี้ได้ ต่อมาจะใช้วิธีการซื้อขายในตลาดนัดตามชุมชนใหญ่ โดยเดินทางด้วยเรือออกไปยังตลาดนัดที่ใกล้เคียง เช่น ตลาดนัดบาลาดูวา ตลาดนัดยามู

แหล่งน้ำโดยทั่วไปแล้วชุมชนประมงที่อยู่ชายฝั่งทะเลจะมีปัญหาในเรื่องของแหล่งน้ำจืด แต่บ้านดาโตะไม่มีปัญหาเรื่องแหล่งน้ำจืดหรือปัญหาภาวะน้ำกร่อย เนื่องจากบ้านดาโตะมีแหล่งน้ำจืดภายในหมู่บ้าน ในอดีตหมู่บ้านแห่งนี้มีแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่สำหรับเรือที่เดินทางเข้ามาค้าขายในปัตตานี เรือเหล่านี้จะเข้ามายังดาโตะทางคลองวอเพื่อเอาน้ำจากบ่อน้ำ ๒ บ่อใกล้สุสานของดาโตะปาแง บ่อน้ำทั้งสองแห่งนี้ยังคงเป็นบ่อน้ำที่คนในชุมชนมาดื่มและใช้จนกระทั่งปัจจุบัน

ตลาดนัดที่มีความสำคัญของชุมชนในอดีตคือ ตลาดนัดบาลาดูวา (ปาลอบาติะ Palabatas) ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามหมู่บ้าน (ปัจจุบันคือหมู่บ้านบางปู) ตลาดนัดแห่งนี้จะซื้อขายกันอย่างคึกคัก คนจากหมู่บ้านใกล้เคียงเช่นบ้านบางปู โตะโลม ตะละกาโปร์ ตะละอาโหร์ ตาแก๊ะ ตลาดนัดบาลาดูวาแห่งนี้ยังเป็นท่าจอดเรือเพื่อเดินทางไปหมู่บ้านอื่นอีกด้วย ปัจจุบันตลาดนัดแห่งนี้ได้ยกเลิกไปแล้ว ชาวบ้านจะ

เดินทางไปตลาดนัดทุกวันศุกร์ที่บ้านยามู เจิงสะพานยามู (กือโตะยามู) ส่วนวันอื่นๆ ชาวบ้านจะซื้อหาสินค้าได้จากร้านค้าในหมู่บ้าน หรือที่ตลาดนัดในหมู่บ้านวันจันทร์และวันพุธของทุกสัปดาห์

กิจกรรมของมัสยิด

ในสังคมมุสลิมโดยทั่วไป มัสยิดนับเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านหรือชุมชน นอกจากมัสยิดจะเป็นศาสนสถานที่ใช้ปฏิบัติศาสนกิจของชาวมุสลิมประจำวันแล้ว ยังเป็นศูนย์รวมในการประกาศข่าวสารและทำกิจกรรมต่างๆ ด้วย ในหมู่บ้านดาโตะเช่นเดียวกัน มัสยิดของหมู่บ้านนอกจากจะเป็นศาสนสถานแล้ว ยังเป็นสถาบันที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน กิจกรรมหลายอย่างที่มีมัสยิดจัดขึ้นแล้วแต่เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในท้องถิ่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กิจกรรมกองทุนแพะ

กิจกรรมกองทุนแพะเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อน โดยนายมามะ เจ๊ะแต ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการมัสยิดในสมัยนั้นให้ดูแลแพะของมัสยิด แต่เมื่อนายมามะอายุมากขึ้น ไม่ค่อยดูแลแพะได้ แพะถูกปล่อยปละละเลย ไม่มีใครดูแล ทำให้ไม่สามารถแยกแพะของมัสยิดจากแพะหลงของชาวบ้านได้ คณะกรรมการมัสยิดจึงได้จัดประชุมโดยมีโต๊ะอิหม่าม ชื่อว่านายอาเซ็ง กาเดร์ เป็นประธานที่ประชุม สรุปได้ว่า เนื่องจากผู้คนที่ต้องการมาทำบุญ บางคนไม่สามารถทำบุญด้วยแพะตามความประสงค์ได้ เพราะแพะมีราคาแพง ปัจจุบันตัวละประมาณ ๑,๕๐๐-๓,๕๐๐ บาท (ขึ้นอยู่กับขนาดและอายุ) กรรมการมัสยิดจึงจะจัดเตรียมแพะส่วนหนึ่งเพื่อรอรับผู้ที่จะมาทำบุญ ได้ซื้อในราคาที่สามารถจ่ายได้ ในการนี้คณะกรรมการมัสยิดได้แต่งตั้งนายมะรอนิง สาและ เป็นผู้รับผิดชอบในการขายแพะ เงินที่ได้จากการขายเข้าเป็นกองทุนแพะแก่มัสยิด เพื่อไว้ใช้ประโยชน์ในกิจกรรมทางศาสนาของชุมชนต่อไป และได้กำหนดราคาเป็นตัวละ ๓๐๐ บาท ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

หลักเกณฑ์ของกองทุนแพะ คือผู้ที่มาซื้อแพะของมัสยิดจะต้องซื้อเพื่อทำการปล่อย ไม่ใช่เพื่อครอบครองเป็นเจ้าของ หากจะซื้อเพื่อครอบครองทางมัสยิดจะขายในราคาทั่วไป คือขายกิโลกรัมละ ๑๑๐ บาท แพะของมัสยิดจะมีเครื่องหมายที่ใบหูทุกตัว

ปัจจุบันแพะของมัสยิดมีประมาณ ๑๐๐ ตัว ด้วยเพราะยังมีคนมุสลิมบางกลุ่มและศาสนิกชนอื่นๆ ที่มีความเชื่อในกุโบร์มาทำบุญในโอกาสพิเศษ เช่น ทำบุญให้บรรพบุรุษที่เสียชีวิตแล้ว สะเดาะเคราะห์ การบวชให้หายจากอาการป่วยไข้ การขอให้ได้โชคลาภในกิจกรรมงานต่างๆ เป็นต้น คนที่มาทำบุญไม่เพียงแต่เป็นคนในพื้นที่เท่านั้น แต่จะมีคนจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บางปู บานา อาจมีคนกรุงเทพฯ และนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์และสอบถามผู้มาทำบุญกลุ่มหนึ่งถึงสาเหตุการมาทำบุญ ผู้มาทำบุญกลุ่มนั้นเล่าว่าได้บนขอให้ลูกชายไม่ติดเกณฑ์ทหารกับกุโบร์ดาโตะปาแญ แล้ว จะมาทำเชือดแพะที่กุโบร์ อีกกลุ่มหนึ่งมาจากกรุงเทพฯ ได้บนขอเรื่องชายที่ดิน

จากการเก็บข้อมูลพบว่ามีคนมาทำบุญที่กุโบร์ดาโตะปาแญประมาณ ๕๐ คนต่อสัปดาห์ ส่วนใหญ่จะมาในวันเสาร์-อาทิตย์ และวันสำคัญทางศาสนาอิสลาม ผู้ที่มาทำบุญจะมีลักษณะการทำบุญ

ไม่เหมือนกัน เช่นบางกลุ่มเชือดแพะที่บ้านมากินที่กูโบร์ บางกลุ่มซื้อแพะของมัลยิดแล้วปล่อย บางกลุ่มซื้อแพะที่มัลยิดแล้วเชือดที่กูโบร์ แล้วแต่ว่าใครจะบออย่างไร

กิจกรรมกองทุนชะกาตฟิตเราะฮ์

ชะกาตฟิตเราะฮ์ คือการบริจาคทานภาคบังคับทางศาสนา ช่วงปลายเดือนรอมฎอนซึ่งเป็นเดือนของการถือศีลอด มุสลิมทุกคนจะต้องจ่ายชะกาตคนละประมาณ ๒๕-๓๕ บาท โดยคิดจากราคาข้าวสาร ๓ ลิตรกับ ๑ กระป๋องนมตราหะลิ การจ่ายชะกาตจะต้องจ่ายให้กับบุคคล ๘ ประเภท คือ

ฟะกียร คนอนาถาหรือยากจน คือผู้ไม่มีทรัพย์สิน และไม่มีผู้รับผิดชอบดูแล หรือแทบไม่มีรายได้ประจำ เช่นต้องใช้จ่ายวันละ ๑๐ บาท แต่มีรายได้วันละ ๒-๓ บาท

มัสกิน (MASKIN) คนขัดสนยากจน คือผู้มีทรัพย์สินหรือรายได้ประจำบ้าง แต่ไม่เพียงพอในการดำรงชีวิต เช่นต้องใช้จ่ายวันละ ๑๐ บาทแต่มีรายได้ ๖-๗ บาท กลุ่มนี้จะมีฐานะดีกว่ากลุ่มแรก

มุอัลลัฟ (MUALLAF) คือ ผู้ที่เข้ามาศรัทธาในศาสนาอิสลาม เพื่อเป็นการสนับสนุนให้กำลังใจ หรือเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนอื่นให้เลื่อมใสศรัทธาในศาสนาอิสลาม

เบีรฮุตัน (BERHUTAN) ผู้มีหนี้จากการใช้จ่ายในการกุศล ไม่ใช่หนี้จากการพนัน

มุซาฟิร (MUSAPIR) ผู้เดินทางไกล รอนแรมมาจากต่างถิ่น และไม่มีเงินกลับบ้านเกิด โดยจะให้ เป็นค่าเดินทางและอาหารระหว่างเดินทางเท่านั้น

ฟิซาบิลิลลาห์ (FISABILILAH) บางครั้งหมายถึงทำในหนทางเพื่ออัลเลาะห์ (ซ.บ.) หรือกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา คนกลุ่มนี้จึงหมายถึง ครูผู้สอนศาสนา บางครั้งมีการหมายรวมถึงผู้ที่พลีชีพเพื่อ พระเจ้า

อามิร (AMIR) คือผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดให้เก็บชะกาต เช่น โต๊ะอิหม่าม คอเด็บ บิหลัน และกรรมการมัลยิด ซึ่งมีหน้าที่บริหารเงินชะกาตฟิตเราะฮ์ อามิรจะไม่ได้รับชะกาตโดยตรง แต่จะได้รับเงินตอบแทนในการมีส่วนร่วมในการบริหารเงินชะกาต

ฮัมบามุกาตบ (HAMBAMUKATAB) ทาสที่จะเอาทรัพย์สินไปเพื่อไถ่ตัวให้เป็นอิสระ ซึ่งสมัยนี้ไม่มีแล้ว

การบริจาคควรเฉลี่ยให้หลายคนหลายประเภท ไม่ควรให้คนเดียวประเภทเดียว และต้องให้แก่คนที่จัดอยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่ง มิฉะนั้นจะถือเป็นโมฆะ

ส่วนผู้ที่ไม่มีสิทธิรับชะกาต คือผู้มีรายได้พอแก่การดำรงชีพ (ถ้ามีรายได้ไม่พอเพราะใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่สมฐานะ หรือเล่นการพนัน ไม่มีสิทธิรับชะกาต ผู้ที่ได้รับการเลี้ยงดู ผู้ที่เป็นเครือญาติของตระกูลอาซิมและมุตตอลิบ (เครือญาติของท่านนบี (ซ.ล.)) ผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม หากบริจาคให้บุคคลเหล่านี้เป็นโมฆะ

วิธีบริจาค คือให้เริ่มเนียต (ตั้งจิตอธิษฐาน) ว่า “นี่คือชะกาตฟิตเราะฮ์ เป็นฟิรดูอินของข้าพเจ้า” หากเป็นการชะกาตของลูกเนียตว่า “นี่คือชะกาตฟิตเราะฮ์ เป็นฟิรดูอินของลูกข้าพเจ้า”

กิจกรรมการชะกาดพิตเราะฮฺ

คุณสมบัติของผู้บริจาค คือเป็นมุสลิมไม่เป็นทาส และมีชีวิตก่อนพระอาทิตย์ตกในวันสุดท้ายของเดือนรอมฎอน หากตายก่อนพระอาทิตย์ตกในวันสุดท้ายของเดือนรอมฎอนไม่ต้องบริจาค ผู้บริจาคชะกาดจะต้องมีอาหารและเครื่องนุ่งห่มสำหรับตนเอง และผู้ที่อยู่ในปกครองของตนในวันฮารีรายอ

กิจกรรมการชะกาดพิตเราะฮฺที่มัสยิดดาโต๊ะเริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ก่อนหน้านี้การจ่ายชะกาดมักจะจ่ายกันเองตามแต่ใครจะจ่ายให้ใคร ซึ่งบางคนไม่มีความรู้เพียงพอเกี่ยวกับบุคคลที่ควรได้รับชะกาด ทำให้จ่ายไม่ถูกต้องตามหลักคำสอนของศาสนา เช่น จ่ายชะกาดให้คนที่มิใช่คนยากจนด้วยความเกรงใจ ทำให้คนที่ควรได้รับชะกาดในหมู่บ้านไม่ได้รับการดูแล กรรมการมัสยิดได้เล็งเห็นความสำคัญของชะกาด กรรมการมัสยิดในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้ประชุมร่วมกับโต๊ะอิหม่ามเพื่อให้การจ่ายชะกาดเป็นระบบมากขึ้น โดยในปีแรกได้ขอความร่วมมือจากครอบครัวแต่ละครอบครัวให้มาจ่ายชะกาดที่มัสยิดครอบครัวละ ๑ คน มัสยิดได้รับชะกาดรวมทั้งสิ้น ๘,๐๐๐ บาท กรรมการมัสยิดได้แจกจ่ายให้ผู้มีสิทธิ์รับชะกาดเกือบ ๕๐ คน ผลจากการให้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการรับชะกาด ได้สร้างความรู้สึกดีแก่ชาวบ้านอย่างมาก และจำนวนผู้จ่ายชะกาดเช่นนี้เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ จากปีแรกที่มีผู้มาจ่ายชะกาดที่มัสยิดเพียงเล็กน้อย ปีที่สองมีผู้มาจ่ายชะกาดเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๗๐ ของประชากรทั้งหมด รวมเป็นเงิน

กีฬาประเภทต่างๆ โดยเฉพาะฟุตบอล ด้วยร้านน้ำชาได้แปรเปลี่ยนเป็นที่สังสรรค์ของผู้คนหลากหลายรุ่นมากขึ้น ทำให้ร้านน้ำชามีบทบาทมากขึ้น แบ่งเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านการเมือง ร้านน้ำชาเปรียบเสมือนเป็นเวทีหาเสียง และเป็นศูนย์ประชาสัมพันธ์ นักการเมืองยุคนี้ต้องไปหาเสียงในทุกสมัยการเลือกตั้ง นักการเมืองคนไหนที่ไม่เข้าร้านน้ำชาชาวบ้านถือว่า "มือไม่ถึง" เข้าไม่ถึงชุมชนและสังคม นอกจากนี้ร้านน้ำชายังเป็นเวทีวิพากษ์วิจารณ์นักการเมืองที่มีผลงานและมีผลงานในแง่ดีและไม่ดี เนื่องจากร้านน้ำชามีบุคคลหลายประเภท ดังนั้นมุมมองและความเห็นต่อการเมืองจึงแตกต่างและหลากหลาย สำหรับวัยรุ่นมักจะเสนอความคิดเห็นเลือกคนที่ให้สวดคำหรือมีฐานะดี มากกว่าคนที่มีผลงานดี วัยกลางคนจะเลือกคนที่เป็นคนรู้จักหรือเพื่อน ส่วนผู้สูงอายุจะดูที่ผลงานและตัวบุคคล

ด้านการทำงาน มีเพียงคน ๒ กลุ่มเท่านั้นที่มักมาคุยกันถึงเรื่องการทำงานในร้านน้ำชา โดยเฉพาะเรื่องประมงพื้นบ้าน คือกลุ่มวัยกลางคน และกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มวัยกลางคนมักจะมาถามเพื่อนบ้านว่าเมื่อวานไปวางอวนที่ไหน ได้ปลาเยอะไหม ถ้าได้มากจะได้ชักชวนกันไปวางอวนด้วย ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุที่ยังทำงานได้ จะจับกลุ่มคุยเรื่องทำงานของตนเองเช่นกัน

ด้านการศึกษา ร้านน้ำชามีบทบาทในด้านการศึกษา เพราะชาวบ้านมักจะไปอ้อวตถึงผลการเรียนของลูก ทำให้คนอื่นอยากรู้ลูกๆ เรียนได้ทัดเทียมเด็กที่เรียนเก่ง อีกทั้งร้านน้ำชายังเป็นเวทีในการวิพากษ์วิจารณ์ถึงคุณภาพของโรงเรียนต่าง ๆ ตามที่แต่ละคนได้ประสบพบเห็นมา

ด้านศาสนา ก็เช่นกัน เมื่อกลับจากเรียนศาสนาที่มัสยิดกลางปัตตานี ก็จะจับกลุ่มคุยในเรื่องที่เรียนมา เช่น กฎหมายอิสลาม และข้อเสนอแนะในการบริหารมัสยิดหรือโรงเรียนตาดีกา ส่วนใหญ่กลุ่มที่พูดคุยกันในเรื่องนี้จะเป็นกลุ่มคนวัยกลางคนหรือผู้สูงอายุ

ด้านสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านดาโต๊ะทำมาหากินอยู่ในอ่าวปัตตานีมาเกือบตลอดชีวิต ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของอ่าวปัตตานีที่กำลังเผชิญกับมลภาวะทางทะเล ซึ่งเกิดจากฝีมือของนายทุนขนาดใหญ่ ดังนั้นร้านน้ำชาจึงเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านจะมาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และผ่อนคลายความตึงเครียดจากปัญหาที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพดั้งเดิมของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องน้ำเสีย ลัตว์น้ำลดน้อยลง

ด้านบันเทิง ชาวดาโต๊ะเล่าว่าร้านน้ำชาร้านไหนไม่มีเครื่องเล่นวีซีดี ร้านนั้นจะไม่มีคนเข้า ไม่ว่าผู้สูงอายุ วัยรุ่น หรือวัยกลางคน ซึ่งวีซีดีนั้นมีผลกระทบต่อวัฒนธรรม ประเพณี และศาสนา จะเห็นได้จากวัยรุ่นในปัจจุบัน เริ่มที่จะมีแฟนตั้งแต่อายุประมาณ ๑๒-๑๕ ปี รู้จักสถานที่ท่องเที่ยวและสถานบันเทิงต่างๆ ยาเสพติด เด็กจำนวนหนึ่งเมื่อดูโทรทัศน์ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไป เมื่อกลับตึกจะไม่ไปนอนที่บ้าน มักไปนอนตามแคร่หรือกระท่อม แล้วก็ติดยา เด็กเหล่านี้มักไม่ทำงาน ขอเงินพ่อแม่ใช้ ซึ่งร้านน้ำชาที่มียาเสพติดยังไม่มีในหมู่บ้านดาโต๊ะ ร้านน้ำชาในหมู่บ้านดาโต๊ะเป็นเพียงที่ชุมนุมของเด็กวัยรุ่นที่ชักชวนกันไปเที่ยวเตร่และดูหนัง

สถานที่รับแขกผู้มาเยือน หมู่บ้านดาโต๊ะมีเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่ชาวบ้านมักจะใช้ร้านน้ำชาเป็นสถานที่รับแขกตั้งแต่ปู่ย่าตายายจนถึงปัจจุบัน อาจเรียกได้ว่าเป็นประเพณีของชาวบ้านดาโต๊ะ อาจเป็นเพราะว่าชาวบ้านดาโต๊ะไม่ชอบดื่มน้ำที่บ้าน จะมีเพียงเดือนรอมฎอนเท่านั้นที่จะหุงข้าวและดื่มน้ำที่บ้าน นอกนั้นมักซื้อข้าวมารับประทานที่บ้าน และแม้จะรับประทานแล้ว มักจะพาแขก (หากเป็นผู้ชาย) ไปดื่มน้ำชากันต่อที่ร้านน้ำชา

ร้านน้ำชาในหมู่บ้านดาโต๊ะจึงมีบทบาทเป็นที่พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ชายในหมู่บ้านในทุกๆ เรื่องราวรอบตัว ทั้งที่เกิดขึ้นในอดีตจนมาถึงปัจจุบัน

พื้นที่ของผู้หญิง

ผู้หญิงโดยส่วนใหญ่จะพูดคุยกันที่ลานสาธารณะหน้าโรงเรียนตาดีกา เพราะในเวลาเย็นบริเวณดังกล่าวจะมีแม่บ้านชาวดาโต๊ะนำขนมมาขาย และบางวันจะมีตลาดนัด ผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกบ้าน เมื่อกลับบ้านในตอนเย็นจะผ่านลานดังกล่าวก่อนเข้าไปในหมู่บ้าน และจะแวะพบปะสังสรรค์กับเพื่อน ซึ่งการจับกลุ่มคุยกันของผู้หญิงในหมู่บ้านจะแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มผู้ใหญ่ กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มเด็ก กลุ่มผู้ใหญ่ส่วนใหญ่แล้วจะคุยกันเรื่องการทำงาน เรื่องครอบครัว หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เช่น เรื่องการจัดงานพิธีกรรมต่างๆ บางครั้งก็อาจนำเหตุการณ์สำคัญในโทรทัศน์ เช่น ข่าว มาเล่าสู่กันฟัง ส่วนกลุ่มวัยรุ่นจะคุยกันเรื่องเที่ยว เรื่องแต่งตัว การเรียน และการทำงานหารายได้พิเศษ เช่น การรับจ้างแกะเนื้อปลา หักหัวปลา เป็นต้น สำหรับเด็กๆ โดยส่วนใหญ่จะออกมาเล่นเป็นกลุ่มบ้าง เช่น เล่นหมากเก็บ ขายของ บทบาทสมมติ

ในชุมชนทั่วไป พื้นที่ส่วนตัวสำหรับผู้หญิงในชุมชนจะมาพบปะสังสรรค์อีกพื้นที่หนึ่งคือร้านทำผม แต่ด้วยวัฒนธรรมอิสลามที่มีข้อกำหนดว่าผู้หญิงจะต้องปิดบังผมของตนเองจากสายตาของผู้ชายที่ไม่ใช่พ่อสามี และพี่-น้องชาย ทำให้ความต้องการในการเข้าร้านเสริมสวยมีน้อยกว่าสังคมที่ไม่ใช่มุสลิม ดังนั้นในหมู่บ้านดาโต๊ะจึงไม่มีร้านทำผม ที่จะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้พบปะกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวดาโต๊ะกับคนจีน

นายมะลีเป็ง คอเลาะ อายุ ๗๕ ปี เล่าว่า เคยมีคนจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดาโต๊ะ เมื่อประมาณ ๖๒ ปีก่อน ขณะที่นายมะลีเป็งเรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ ๓ มีคนจีนคนหนึ่งซึ่งเดินทางมาจากเมืองจีน ชาวบ้านเรียกกันว่า “แปะเซ็ง” มีภรรยาชื่อ “แมะกง” ทำอาชีพรับซื้อกุ้งสดจากชาวบ้านมาตากแห้ง ซึ่งอยู่อาศัยที่บ้านดาโต๊ะ ๑๕ ปี จึงได้กลับไปอยู่เมืองจีน

จากนั้นมีคนจีนอีกคนหนึ่งซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “เจ๊ะอาแซ” ซึ่งเป็นชื่อที่ชาวบ้านตั้งให้หลังจากที่เขาได้เข้ารับศาสนาอิสลาม ก่อนที่จะแต่งงานกับหญิงสาวชาวมุสลิมที่บ้านบูดี ชื่อแมะจิ เจ๊ะอาแซอยู่ที่ดาโต๊ะประมาณ ๒ ปี จึงย้ายกลับเมืองจีน

คนจีนอีกคนที่เข้ามาอยู่ที่ดาโต๊ะ คือ “เตาะ” เป็นชื่อที่ชาวบ้านดาโต๊ะตั้งให้เช่นกัน เมื่อแรกเตาะเข้ามาอยู่ในดาโต๊ะคนเดียว รับซื้อกุ้งและเลี้ยงเป็ดไข่ ต่อมาชาวบ้านเกือบทั้งหมู่บ้านไปขายกุ้งให้กับเตาะ จนกระทั่งเตาะทำงานไม่ทัน จึงกลับไปพาลูกและภรรยามาอยู่และช่วยทำงานด้วย และรับ

ชาวบ้านมาเป็นลูกจ้าง ซึ่งนายมะลิเป็ง ดอเลาะ เคยไปเป็นลูกจ้างของเตาะด้วยค่าจ้าง ๗-๑๐ บาทต่อวัน มะลิเป็งเล่าว่าการได้ทำงานกับเตาะทำให้ได้ความรู้หลายอย่างในเรื่องการค้าขาย การทำกุ่มแห้ง เตาะอยู่ที่ดาโต๊ะประมาณ ๓๐ ปี จึงได้ย้ายไปอยู่ในเมือง มีลูก ๕ คน ชาย ๒ คน หญิง ๓ คน ผู้ชาย ๑ คนยังคงอยู่ที่จังหวัดปัตตานี คนหนึ่งเสียชีวิตที่จังหวัดยะลา ส่วนผู้หญิงแยกย้ายไปอยู่ที่ สงขลา กรุงเทพฯ และอำเภอสุไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส ปัจจุบันชาวดาโต๊ะยังคงติดต่อกับครอบครัวของเตาะอยู่ โดยชาวบ้านจะนำสาหร่ายไปขายให้กับลูกชายคนเล็กของเตาะ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าตีเล็ก ตีเล็กมักจะมาทำบุญเชือดแพะที่กูโบร์ดาโต๊ะปาแญเกือบทุกปี

การที่ชาวบ้านดาโต๊ะมีปฏิสัมพันธ์กับชาวจีนทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงวิธีการค้าขาย สำหรับความสัมพันธ์กับคนจีนในเมืองปัตตานีมักเป็นเรื่องการค้าขาย คนดาโต๊ะมักไปซื้อของ ซื้อทองจากร้านของคนจีน เพราะรู้สึกว่าคุณจีน "พุงง่าย"

สภาพทั่วไปของบ้านภูมิ

ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านภูมิเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลยามู (หมู่ ๔) อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดปัตตานีออกไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑๕ กิโลเมตร และห่างจากอำเภอเมืองยะหริ่งประมาณ ๒ กิโลเมตร มีพื้นที่ ๒.๓๑๖ ตารางกิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านภูมิน้ำพุ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านปูเป๊ะ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านทุ่งควา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านดินแดง

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ของบ้านภูมิเป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง มีลำคลองยามูไหลผ่านจากทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บ้านภูมิสามารถแบ่งพื้นที่ได้เป็นสามส่วน พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นป่าเบญจพรรณ ประกอบไปด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด เช่น ต้นตะเคียน ต้นเข็มป่า ต้นตาล ต้นจาม ฯลฯ อีกส่วนเป็นพื้นที่นา ไร่ จำพวกมะพร้าว มะม่วงหิมพานต์ มัณฑะ และพื้นที่สวน จำพวกมะม่วง ละมุด ส่วนที่เหลือนอกจากนั้นเป็นพื้นที่อยู่อาศัย

ประมาณ ๒๔,๐๐๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ที่ผ่านมามีได้รับชะภาคเป็นข้าวสาร ๑๓๐ กันตัง เงิน ๓๔,๐๐๐ บาท และคนที่มีสิทธิ์รับชะภาคมีจำนวน ๑.๕ คน

ร้านน้ำชา: พื้นที่ของผู้ชายในหมู่บ้าน

ร้านน้ำชาในหมู่บ้านเป็นสถานที่สาธารณะที่ผู้ชายในหมู่บ้านจะมาพบปะสังสรรค์กันในเวลาว่าง โดยร้านน้ำชาจะเปิดในเวลาประมาณ ๖.๐๐-๒๒.๐๐ น. ร้านน้ำชาเป็นร้านเครื่องดื่มที่พบเห็นได้ง่ายในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท ร้านน้ำชาในเมืองจะแตกต่างจากร้านน้ำชาในหมู่บ้านในลักษณะทางกายภาพ กล่าวคือร้านน้ำชาในเมืองส่วนใหญ่เป็นรถเข็น ตั้งโต๊ะและเก้าอี้ริมถนน หรือบนทางเท้า ได้ขายกาแฟ หรืออาจมีบางร้านจะเช่าพื้นที่โล่งทำเพิงมุงหลังคา ไม่มีฝาปิด ถ้าหากเป็นร้านที่มีหลายโต๊ะมักมีโทรทัศน์เพื่อฉายกีฬาและรายการอื่นๆ ผู้คนที่มาร้านน้ำชาส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น นักเรียน นักศึกษา และวัยทำงาน ส่วนร้านน้ำชาในหมู่บ้านมักเป็นร้านที่แบ่งพื้นที่บางส่วนของตัวบ้าน ตั้งโต๊ะเก้าอี้ และมีโทรทัศน์ เป็นที่พบปะของผู้ชายในหมู่บ้าน

ถึงแม้ว่าร้านน้ำชาในพื้นที่เมืองและหมู่บ้านจะมีความแตกต่างกันบ้างในลักษณะทางกายภาพ หากบทบาทของร้านน้ำชาของทั้งสองพื้นที่ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก ร้านน้ำชามักเป็นที่พบปะสังสรรค์ของผู้คน ได้มีโอกาสนั่งพูดคุยกันเป็นเวลานาน ชาวดาโต๊ะแสดงความคิดเห็นว่า การที่ร้านน้ำชาเป็นที่พบปะของคนเนื่องจากร้านน้ำชาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ขายน้ำชากาแฟในราคาถูก อีกทั้งยังแถมชาจีนหรือเรียกกันว่า “ชาเฉย” ให้เติมกันตลอด แม้บางร้านจะไม่มีชาเฉยยังให้เติมน้ำร้อนกันอย่างไม่จำกัด ทำให้ลูกค้านั่งได้นานโดยไม่เคอะเขิน และไม่เสียสตางค์

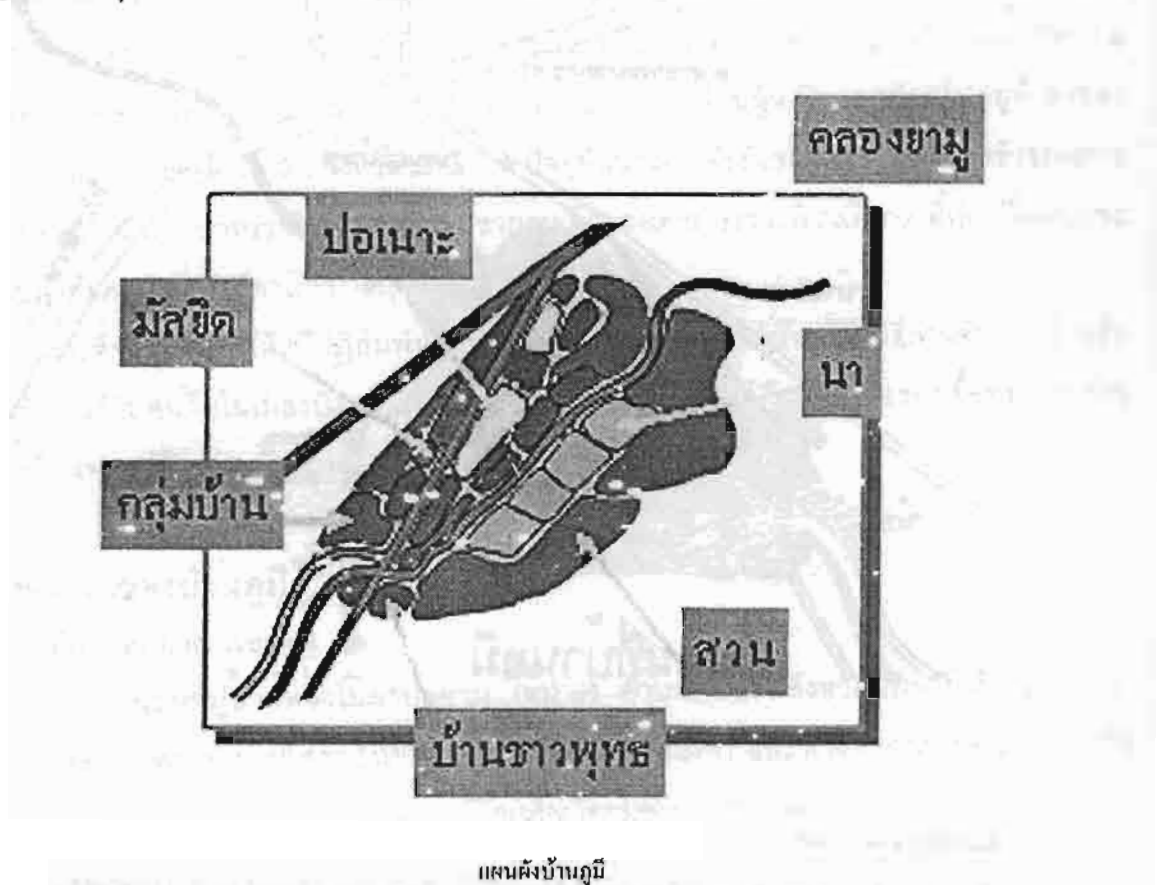
เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน ในหมู่บ้านดาโต๊ะมีร้านน้ำชา ๔ ร้าน คือ ร้านของนายบราเฮง มะลี ร้านของนายจิโอะ เจ๊ะแด ร้านของนายเจริญ เบ็นจวงส์ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ร้านนายลายี สาแม (อดีตกำนัน) คนที่ไปร้านน้ำชาจะอยู่ในวัยทำงาน อายุประมาณ ๓๐ ปีขึ้นไป ผู้สูงอายุไปนั่งร้านน้ำชาบ้าง เรื่องที่พูดคุยกันเป็นเรื่องงานเท่านั้น

สมัยก่อนร้านน้ำชาเป็นเพียงสถานที่พักผ่อนเมื่อกลับจากการทำงาน และเป็นสถานที่แสดงความคิดเห็น และวางแผนในการทำมาหากิน เช่น พรุ่งนี้จะไปวางอวนที่ไหน บอกกล่าวกันถึงบริเวณที่มีปลาหรือกุ้งชุกชุม แล้วชักชวนไปวางอวนด้วยกัน เพราะสมัยก่อนชาวบ้านจะค้างคืนที่จุดวางอวน เช่น ปลายแหลม เป็นต้น ฉะนั้นเวลาจะไปต้องหารือก่อนเพื่อจะได้มีเพื่อนคุยกันในยามค่ำคืน

ร้านน้ำชาสมัยก่อนจะไม่มียิบบาททางการเมืองมากนัก เพราะชาวบ้านไม่ค่อยสนใจการเมือง อาจจะเป็นเพราะไม่ค่อยมีสื่อต่างๆ มากกระตุ้นให้เกิดความสนใจทางการเมืองมากเช่นปัจจุบัน การเลือกผู้ใหญ่บ้าน จะเป็นการเลือกแบบใช้วิธียกมือในเวลาที่เป็นรวมตัวกันที่มีสยิด ไม่มีการลงคะแนนแบบปัจจุบัน บางครั้งจะเป็นการแต่งตั้ง

ในปัจจุบันร้านน้ำชานับว่ามีบทบาทมากขึ้น ผู้คนที่มาร้านน้ำชามีวัยต่างๆ กันไปกว่าในอดีต เนื่องจากร้านน้ำชาได้มีการเพิ่มเติมสิ่งทันสมัยมากขึ้น กล่าวคือมีโทรทัศน์ ซึ่งมักถ่ายทอดการแข่งขัน

ต้องการไปทำธุระติดต่อกายนอกหมู่บ้านจึงมักจะยืมรถของเพื่อนบ้านมาใช้ หรือไม่ก็ขออาศัยไปกับเจ้าของรถที่มีธุระต้องไปในพื้นที่เดียวกัน

แผนผังบ้านภูมิ

สาธารณูปโภค

ไฟฟ้า บ้านภูมิรับกระแสไฟฟ้ามาจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค เขต ๓ จังหวัดยะลา โดยรับกระแสไฟฟ้ามาเป็นทอดๆ ผ่านเครื่องหม้อแปลงโดยไม่มีสถานีย่อย ชาวบ้านมีไฟฟ้าใช้ครั้งแรกเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยโต๊ะครูปอเนาะและชาวบ้านส่วนหนึ่งเป็นผู้ร่วมกันเขียนคำร้องขอไฟฟ้าใช้

ประปา แต่เดิมชาวบ้านใช้น้ำบ่อและส่วนหนึ่งใช้น้ำจากลำคลองเพื่อการอุปโภคและบริโภค หลังจากที่มีหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้แล้ว ทางมัสยิดได้ทำการขุดเจาะบ่อบาดาลขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ แล้วทำการแจกจ่ายน้ำไปตามบ้านเรือน และทำการเก็บค่าน้ำโดยดูจากมาตรวัดน้ำที่ติดตั้งไว้ที่บ้านแต่ละหลัง ปัจจุบันชาวบ้านภูมิไม่ว่าจะเป็นไทยพุทธหรือมุสลิมต่างก็ใช้น้ำบาดาลเป็นหลัก และปัจจุบันชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธก็มีการขุดเจาะบ่อบาดาลเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งแห่งภายในบริเวณหมู่บ้าน เพื่อสะดวกในการใช้และเก็บค่าน้ำ นอกเหนือจากนั้นก็มีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ยังคงใช้น้ำบ่อหรือใช้น้ำบาดาลควบคู่กันไปด้วย

โทรศัพท์ โทรศัพท์บ้านที่ใช้อยู่ที่บ้านภูมิเป็นชุมสายโทรศัพท์ที่ส่งมาจากอำเภอเมืองปัตตานี โดยมีชุมสายย่อยที่บ้านขามู อำเภอยะหริ่ง ส่วนโทรศัพท์สาธารณะนั้นเมื่อแรกก็มีการติดตั้งโดย

องค์การโทรศัพท์ ต่อมามีคนมาจัดแ่งตู้ ทางองค์การฯ จึงได้ลงโทษชาวบ้าน ด้วยการเคลื่อนย้ายตู้โทรศัพท์ออกไปเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ดังนั้นปัจจุบันจึงไม่มีโทรศัพท์สาธารณะสำหรับใช้งาน ชาวบ้านที่มีธุระจำเป็นที่จะต้องใช้โทรศัพท์จึงต้องเดินทางไปติดต่ออำเภอแทน ซึ่ง สร้างความลำบากแก่ชาวบ้านไม่น้อย

ขนาดของชุมชนและจำนวนประชากร

บ้านภูมิมียังมีจำนวนประชากร ๑๑๑ หลังคาเรือน จำนวนครัวเรือน ๑๓๔ ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้น ๖๔๔ คน โดยแบ่งเป็นชาย ๓๑๗ คน และหญิง ๓๒๗ คน ประชากรส่วนใหญ่ประมาณ ๖๕% ประกอบอาชีพเกษตรกร ส่วนที่เหลือคือค้าขายและรับจ้าง ชาวไทยพุทธที่นี่ยังส่วนมากประกอบอาชีพหลักคือ การทำนา การรับจ้าง เช่น การรับจ้างขับรถส่งนักเรียน รับเกี่ยวข้าว รายได้ที่ได้จากการทำงานสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้

ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาที่ชาวบ้านภูมินับถือมีอยู่ ๒ ศาสนาด้วยกัน คือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธ ในจำนวนนี้นับถือศาสนาอิสลาม ๕๙๓ คน (๙๒%) ศาสนาพุทธ ๕๑ คน (๘%)

ศาสนาพุทธ

ชาวไทยพุทธบ้านภูมินับถือศาสนาพุทธ ๕๑ คน (๘%) คนในสมัยปัจจุบันยังคงมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ เช่น เรื่องผีสงดังจะเห็นได้จากพิธีไหว้ทางของชาวบ้าน นายศักดิ์ ณ สงขลา ได้เล่าว่า ผู้ที่จะเข้ามาในหมู่บ้านในสมัยก่อนนั้น หากเป็นคนนอกหมู่บ้านส่วนมากจะหลงทางกันหมด หรือมองไม่เห็นหมู่บ้าน สาเหตุนี้เป็นเพราะผีเจ้าที่เจ้าทางได้ปิดกั้นหมู่บ้านเพื่อไม่ให้คนนอกเข้ามาก่อเหตุร้ายในหมู่บ้าน (คิดว่าในสมัยนั้นอาจมีโจรชุกชุม) ชาวไทยพุทธที่หมู่บ้านภูมินั้นไม่มีวัดประจำหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะต้องเดินทางไปประกอบศาสนกิจ ทำบุญ หรือจัดงานประเพณีต่างๆ ที่หมู่บ้านใกล้เคียง ณ วัดตะเคียนทอง บ้านภูมิน้ำพุ ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านภูมิมิประมาณ ๒ กิโลเมตร

ศาสนาอิสลาม

ผู้คนทั่วไปมักสับสนและมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม มักถามกันอยู่เสมอว่าอิสลามคืออะไร ทำไมไม่ทานหมู ทำไมดื่มเหล้าไม่ได้ และมีความรู้สึกว่าเป็นศาสนาปิด ยากต่อการปฏิบัติตามหลักการอิสลาม ความจริงแล้วบทบัญญัติในศาสนาอิสลามนั้นมีมากมายจนยากที่จะนับ และแท้จริงแล้วสิ่งที่เรียกว่า “บทบัญญัตินั้น” คนทั่วไปหรือแม้แต่เด็กก็สามารถปฏิบัติได้โดยไมยากเย็นอะไร และเพื่อการเข้าใจที่ดียิ่งขึ้นเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม จึงได้นำเสนอความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับศาสนาอิสลามไว้ในบทนี้ด้วย

ชาวบ้านภูมิจึงใช้ศาสนาอิสลามเป็นหลักในการดำเนินชีวิต วิถีชีวิตทั้งหมดตั้งแต่ตื่นจนถึงเข้านอนจะเกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งสิ้น และในส่วนนี้เอง หากจะเรียกสิ่งที่ชาวบ้านยึดถือและปฏิบัติว่าเป็น “ความเชื่อ” ย่อมไม่ครอบคลุมความหมายทั้งหมด ดังนั้นคำว่า “ความศรัทธา” จึงเป็นคำจำกัดความที่ถูกต้องกว่า เพราะสิ่งที่ยึดถือและปฏิบัติกันมานั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลง

คนมุสลิมมีความเชื่อความศรัทธาว่าทุกสรรพสิ่งในสากลจักรวาล (รวมทั้งมนุษย์) ต่างเป็นมัลลุก คือต่างถูกสร้างขึ้นโดยพระผู้เป็นเจ้า อัลเลาะห์ (ซ.บ.) มุสลิมทุกคนเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว ซึ่งหลักศรัทธาในเรื่องพระเจ้าองค์เดียวนั้น ถือเป็นหลักศรัทธาขั้นพื้นฐานที่สำคัญของศาสนาอิสลาม

หลักการของศาสนาอิสลาม แบ่งออกเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประการคือ **หลักศรัทธา** เรียกว่า “รูกันอีมาน” คือ หลักการหรือบทบัญญัติที่มุสลิมทุกคนจะต้องศรัทธายึดมั่น **หลักการปฏิบัติ** เรียกว่า “รูกันอิสลาม” คือ หลักการหรือบทบัญญัติที่มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม

ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยพุทธ

ประเพณีพิธีกรรมในช่วงชีวิต

การต้อนรับ พิธีการต้อนรับของชาวไทยพุทธมี ๒ ประเภทด้วยกัน การต้อนรับแขกที่เป็นพระสงฆ์ หากพระสงฆ์มาเยี่ยมหลังเวลา ๑๕.๐๐ น. คนในชุมชนจะยกน้ำหรือขนมมาให้รับประทาน หากเป็นเวลาก่อน ๑๕.๐๐ น. ก็จะยกสำรับอาหารตามปกติ การต้อนรับแขกที่เป็นธรรมดา ชาวบ้านจะต้อนรับตามปกติทั่วไป

การเกิด สำหรับการเกิดหรือคลอดลูกของชาวไทยพุทธ จะทำการฝากครรภ์ที่โรงพยาบาล ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดนั้นไม่ปรากฏว่ามีพิธีกรรมใดๆ

การตาย ในกรณีที่มีคนตายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเผาศพผู้ตาย ซึ่งพิธีเกี่ยวกับการตายมีเริ่มจากการอาบน้ำศพ เชิญพระมาสวดอภิธรรม ๓-๗ วัน ในกรณีนี้ขึ้นอยู่กับฐานะ หากเป็นชาวบ้านที่มีฐานะดี มักจะมีการสวดอภิธรรมหลายคืน ซึ่งในส่วนนี้เองกลุ่มฌาปนกิจศพจะเข้ามามีบทบาทในการร่วมจัดพิธีต่างๆ หลังจากสวดอภิธรรมเสร็จแล้วจึงนำไปเผา ซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างจากการประกอบพิธีฌาปนกิจของชาวไทยโดยทั่วไป

การทำบุญตักบาตร หากเป็นช่วงวันธรรมดาผู้คนในหมู่บ้านจะออกไปตักบาตรที่หน้าวัดตะเคียนทอง ด้วยเหตุที่พระสงฆ์จะไม่เดินออกบิณฑบาตในหมู่บ้านภูมิ (เนื่องด้วยวัดตะเคียนทองอยู่ในเขตบ้านภูมิน้ำพุอย่างที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น) แต่หากเป็นวันเข้าพรรษาจะมีพระมาบิณฑบาตในหมู่บ้าน อาหารที่รับบิณฑบาตก็เป็นอาหารคาวหวานทั่วๆ ไป

ประเพณีและกิจกรรมในรอบ ๑ ปีของชาวไทยพุทธในหมู่บ้านภูมิ มีดังนี้

วันขึ้นปีใหม่ คนในหมู่บ้านมักจะจัดประเพณีวันขึ้นปีใหม่ทุกๆ ปี ของวันที่ ๑ มกราคม คนในหมู่บ้านจะใช้ลานประจำหมู่บ้านเป็นที่จัดงาน ลักษณะของลานที่ว่านี้เป็นลานดินกว้าง ซึ่งชาวบ้านนำดินมาถมไว้เพื่อจัดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะ

ประเพณีงานบุญเดือนสิบ ประเพณีจะจัดขึ้นทุกปีในเดือนสิบ เพื่อเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งประเพณีนี้ชาวบ้านจะเดินทางไปประกอบพิธีที่วัด

การไหว้ทาง ชาวบ้านจะมารวมตัวกันเพื่อที่จะทำพิธีการไหว้ทาง การไหว้ทางเป็นพิธีการขอบคุณเจ้าที่เจ้าทางในหมู่บ้านที่คอยปกป้องรักษาความสงบสุขในหมู่บ้าน

อาหารที่ใช้ในพิธีไหว้ทางประกอบไปด้วย ขนมจีน ผลไม้ อาทิเช่น ชมพู่มะม่วง ฯลฯ ขนมลา (มีลักษณะเป็นฝอยๆ) ซึ่งชาวบ้านจะสั่งมาจากจังหวัดนครศรีธรรมราชช่วงก่อนที่งานจะเริ่มขึ้น อาหารคาว อาทิเช่น แกงไก่ ไก่ย่าง ฯลฯ

ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ประเพณีแต่ละอย่างนั้นมีผลทางด้านจิตใจเป็นอย่างมาก และยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่นับวันผู้คนที่จะรักษาประเพณีไว้มีแต่จะลดน้อยลง ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือการบวชของคนหนุ่มในหมู่บ้าน ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีการบวชกันแล้ว บางคนพอเลยวัยรุ่นหน่อยก็แต่งงานมีครอบครัวไปเลย เรื่องที่จะกลับมาบวชทีหลังนั้นไม่มี ซึ่งบางครั้งก็ต้องทำใจเพราะโลกเรามันเปลี่ยนแปลงไปอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

ภาษา

บ้านภูมิประกอบไปด้วยประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามกว่า ๙๒ เปอร์เซ็นต์ ใช้ภาษามลายูเป็นภาษาหลักในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน ส่วนภาษาไทยจะใช้ก็ต่อเมื่อต้องการติดต่อกับทางราชการหรือกับผู้ที่ไม่สามารถพูดภาษามลายูได้ คนเฒ่าคนแก่ของที่นี่ซึ่งมีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปจะไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ เนื่องด้วยตลอดชีวิตคลุกคลีอยู่กับสังคมมุสลิม และไม่ได้มีโอกาส ติดต่อกับบุคคลภายนอก ส่วนผู้ที่มีอายุต่ำกว่า ๖๐ ปีลงมาส่วนใหญ่ จะสามารถพูดและฟังภาษาไทยได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากได้มีโอกาสติดต่อกับคนหมู่บ้านอื่นๆ และได้เล่าเรียนทางด้านสามัญมาบ้าง โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ๆ ซึ่งปัจจุบันศึกษาความรู้ทั้งทางด้านศาสนาและสามัญ (ระดับประถมจนถึงระดับปริญญาตรี) จะสามารถใช้ทั้งภาษาไทยและภาษามลายูได้อย่างคล่องแคล่ว ชัดเจน

สำเนียงภาษามลายูที่ใช้กันที่บ้านภูมิเหมือนกับสำเนียงที่ชาวมุสลิมในประเทศไทยส่วนใหญ่ใช้ คือเป็นสำเนียงที่เพี้ยนมาจากภาษามลายูที่ใช้กันอยู่ในประเทศมาเลเซียในรัฐกลันตัน เช่น คำว่า "โอรัง" ในภาษามลายูที่แปลว่า คน ชาวบ้านจะพูดว่า "โอแหม" หากต้องการเปรียบเทียบให้เห็นได้ชัด คงเปรียบได้กับภาษาไทย (ภาคกลาง) กับภาษาไดโนเสาร์

สำหรับการสื่อสารโดยการเขียนนั้น แต่เดิมชาวบ้านที่นี่ใช้ภาษาเขียนที่เรียกว่า "อักษร ยาวี" ส่วนอักษรไทยนั้น ใช้เมื่อการติดต่อกับทางราชการเช่นเดียวกับการสื่อสารโดยใช้คำพูด แต่ปัจจุบันนี้ภาษาไทยได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ดังจะสังเกตได้ในช่วงที่มีการเลือกตั้ง หรือป้ายโฆษณาต่างๆ ก็มักทำเป็นภาษาไทยแทบทั้งสิ้น

สำหรับชาวไทยซึ่งนับถือศาสนาพุทธนั้น คนในหมู่บ้านส่วนมากจะพูดได้ ๒ ภาษา คือภาษาไทย (ทั้งสำเนียงไทยภาคกลางและสำเนียงใต้) และภาษามลายู สาเหตุที่คนในหมู่บ้านสามารถพูดภาษามลายูได้ก็เพราะมีการคบหากับชาวไทยมุสลิมเหมือนกัน

การแต่งกาย

ชาวไทยพุทธแต่งกายคล้ายๆ กันหมด โดยผู้ชายสวมเสื้อยืด กางเกงขาสั้นหรือยาว ผู้หญิงสวมเสื้อเชิ้ต นุ่งผ้าถุง หากเป็นผู้สูงอายุมักสวมเสื้อคอกระเช้า

ส่วนชาวไทยมุสลิม ผู้ชายสวมเสื้อเชิ้ตหรือเสื้อยืด นุ่งผ้าโสร่ง หากมีการปฏิบัติศาสนกิจจะสวมเสื้อแขนยาว นุ่งผ้าโสร่งและสวมหมวกที่เรียกว่า "กูปิเยาะห์" บางรายโพกผ้าซอรบัน (เป็นผ้าผืนยาวๆ) สำหรับผู้หญิงมักสวมเสื้อแขนยาว นุ่งผ้าถุง และคลุมศีรษะ

สภาพการตั้งบ้านเรือนของบ้านภูมิ

การสร้างบ้านของคนในพื้นที่นี้สร้างเรียงกันไปตามทางสัญจร ซึ่งแรกๆ ก็จะเป็นทางเดินเท้าแคบๆ ภายหลังมีการพัฒนาในด้านต่างๆ มีการตัดถนนลาดยางผ่าน ทางสัญจรกว้างขวางขึ้น และมีการถมดินเพื่อเพิ่มความสูงให้กับถนน บ้านบางหลังจึงอยู่ลึกลงไปในไหล่ทาง บ้านแต่ละหลังจะปลูกห่างกันประมาณ ๑๐-๓๐ เมตร ยกเว้นในส่วนที่เป็นพี่น้องหรือญาติสนิท จะปลูกในลักษณะที่ชิดกันหรือมีการใช้พื้นที่บางส่วนร่วมกัน

ที่พักอาศัยของชาวบ้านนั้นมีจุดเริ่มจุดเดียวกับปอเนาะ นั่นคือถือบาหลีเขาะฮ์เป็นศูนย์กลางและกระจายที่พักออกไปเรื่อยๆ แต่เดิมนั้นที่พักอาศัยเหล่านี้ก็คือที่พักของนักเรียนปอเนาะนั่นเอง ภายหลังมีครอบครัวจึงทำการขยายที่พักออกไปหรือสร้างใหม่ในลักษณะที่มั่นคงแข็งแรงขึ้น เพียงแต่ต่อมาเมื่อกาลเวลาผ่านไป นักเรียนที่พักอยู่บริเวณรอบนอกต่างมีครอบครัว มีการประกอบอาชีพ มีการเกิดลูกออกหลาน และไม่ได้ศึกษาหาความรู้ในปอเนาะเหมือนก่อน จึงเกิดเป็นชุมชนขึ้นบริเวณรอบนอกปอเนาะ ยิ่งกาลเวลาผ่านไป ขอบเขตระหว่างปอเนาะกับที่พักรอบนอกยิ่งเด่นชัดขึ้น ท้ายที่สุดก็กลายมาเป็นชุมชนอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

ลักษณะสถาปัตยกรรมของหมู่บ้านภูมิ

ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้นแล้วว่าบ้านพักอาศัยของชาวบ้านในปัจจุบันมีพัฒนาการมาจากที่พักของปอเนาะ ปัจจุบันยังมีบ้านพักอาศัยบางหลังคาเรือนที่ยังคงรูปแบบเดิมไว้ให้เห็น โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ เว้นแต่การซ่อมแซมเท่านั้น ซึ่งนั่นคือที่พักอาศัยเพียงแบบเดียวเท่านั้นที่สามารถยึดถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมเฉพาะของท้องถิ่นนี้ (ดูภาพประกอบ) ส่วนอาคารที่สร้างในปัจจุบันนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะ ซึ่งก็สร้างขึ้นตามประโยชน์ใช้สอย เช่น เป็นห้องแถวให้เช่า เป็นร้านค้าเพื่อทำมาค้าขาย หรือเพื่ออยู่อาศัยโดยเฉพาะ โดยที่ไม่มีรูปแบบตายตัว แต่สร้างตามความพึงพอใจของผู้อยู่อาศัยเอง

วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้านก็เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย บ้านแบบดั้งเดิมก็จะใช้ไม้เป็นหลัก แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป ไม้หายากขึ้น ราคาแพงขึ้น รวมทั้งไม่มั่นคงถาวร บ้านพักอาศัยของชาวบ้านที่สร้างขึ้นในยุคหลังๆ จึงเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กตามยุคสมัยปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านดาโต๊ะกับปอเนาะภูมิ

บ้านดาโต๊ะกับปอเนาะภูมิมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีต ตั้งแต่ที่ชาวดาโต๊ะยังใช้เรือเป็นยานพาหนะสัญจรไปมา โต๊ะอิหม่ามคนปัจจุบันและبابอและหิซึ่งปัจจุบันอยู่ที่ปอเนาะภูมิเล่าว่า สมัยที่ถนนยังเข้ามาไม่ถึงหมู่บ้าน เวลาชาวบ้านดาโต๊ะเชิญมางานแต่งงาน งานศพ งานเมาลิด หรืองานด้านศาสนาอื่นๆ ที่ชาวบ้านให้ไปช่วย จะต้องเสียเวลาในการเดินทางทั้งวัน แต่เนื่องด้วยปอเนาะมีหน้าที่ต่อ

ชุมชนมุสลิมทุกแห่ง ในการให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา การไปมาหาสู่ระหว่างคนในปอเนาะกับชุมชนจึงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีความสัมพันธ์กันในด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านการเรียนการสอนศาสนาอิสลาม

ชาวมุสลิมมีความสัมพันธ์กับโรงเรียนปอเนาะอย่างลึกซึ้ง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ชาวมุสลิมถือว่าปอเนาะเป็นที่พึ่งด้านศาสนาและการศึกษา พ่อแม่ชาวมุสลิมจะรู้สึกมั่นใจในความปลอดภัยของลูกเมื่อส่งลูกเข้าศึกษาในโรงเรียนปอเนาะ ในอดีตเนื่องจากปอเนาะภูมิเป็นสถาบันศึกษาทางศาสนา ที่มีพี่น้องมุสลิมจากทุกๆ หมู่บ้านในละแวกใกล้เคียงเข้ามาศึกษาเป็นจำนวนมาก หมู่บ้านดาโต๊ะซึ่งตั้งอยู่ห่างจากบ้านภูมิไปทางทิศเหนือของปอเนาะประมาณ ๑๕ กิโลเมตร มีความสัมพันธ์ในแง่ของความผูกพันทางศาสนามาตั้งแต่อดีต เริ่มตั้งแต่ในสมัยโต๊ะครูคนแรก มีประชาชนในหมู่บ้านดาโต๊ะจำนวนไม่น้อยที่เป็นลูกศิษย์เล่าเรียนที่ปอเนาะภูมิ จนถึงปัจจุบันก็ยังคงมีผู้สนใจมาเล่าเรียนที่ปอเนาะภูมิอยู่ไม่ได้ขาด ยกตัวอย่างเช่น โต๊ะอิหม่ามบ้านดาโต๊ะคนปัจจุบันก็เคยมาศึกษาเล่าเรียนที่ปอเนาะภูมิ และต่อมาลูกชายของโต๊ะอิหม่ามซึ่งปัจจุบันสอนศาสนาอยู่ที่โรงเรียนตาดีกาของบ้านดาโต๊ะ เป็นศิษย์ปอเนาะภูมิเช่นกัน เด็กๆ ชาวดาโต๊ะหลายรุ่นหลายคนได้เดินทางไปศึกษาศาสนาที่ปอเนาะภูมิ

นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านดาโต๊ะคนหนึ่งชื่อนายดาเลาะห์ เป็นลูกหลานของตระกูลดาเลาะห์ซึ่งเป็นตระกูลที่เข้ามาบุกเบิกบ้านดาโต๊ะ นายดาเลาะห์จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านดาโต๊ะแล้วไปเรียนต่อที่ปอเนาะภูมิประมาณ ๑๐ ปี ได้แต่งงานกับหลานของبابอภูมิ ปัจจุบันยังคงอาศัยอยู่ที่ปอเนาะภูมิ บาบอเลาะห์ (นายดาเลาะห์) มีพี่น้อง ๙ คน ปัจจุบันอาศัยอยู่ที่บ้านดาโต๊ะ ๗ คน อีกคนหนึ่งอาศัยอยู่ที่บ้านตะโลกะกาโปร

ชาวดาโต๊ะเห็นว่าปอเนาะภูมิตั้งมาเป็นเวลานาน และبابอเลาะห์ซึ่งเป็นชาวดาโต๊ะอยู่ที่ปอเนาะภูมิด้วย จึงมีความไว้วางใจที่จะส่งลูกหลานไปเรียนที่ปอเนาะภูมิมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันเด็กๆ บ้านดาโต๊ะประมาณ ๖ คน ที่เรียนจบจากโรงเรียนตาดีกาไปเรียนต่อที่ปอเนาะภูมิ

คนที่ไปเรียนที่ปอเนาะไม่ได้มีความสัมพันธ์กับโต๊ะครูหรือมามา (ภรรยาของبابอ) เท่านั้น แต่โต๊ะปาเก (นักเรียนปอเนาะ) ยังมีความสัมพันธ์ต่อกันอีกด้วย การอยู่ร่วมกันในปอเนาะทำให้โต๊ะปาเกมีความผูกพันใกล้ชิดกันค่อนข้างมาก เพราะวิถีชีวิตความเป็นอยู่จะต้องพึ่งพิงอิงอาศัยกัน โดยเฉพาะในการหุงหาอาหาร โต๊ะปาเกจากดาโต๊ะจะนำ ปลา ปู กุ้ง หรืออาหารทะเลแห้งไปรับประทาน ในขณะที่โต๊ะปาเกจากท้องที่อื่นๆ จะเอาข้าวสาร ผลไม้ และอาหารอื่นมารวมกัน และทำกินด้วยกัน ทำให้เกิด

* จากเหตุการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้ในปัจจุบัน ทำให้ภาพลักษณ์ของปอเนาะเปลี่ยนแปลงไปในด้านลบ สำหรับเรื่องนี้ชาวดาโต๊ะเห็นว่า นักเรียนและโต๊ะครูในปอเนาะไม่ได้เป็นผู้กระทำ ผู้ที่ก่อความไม่สงบในขณะนี้ บางคนได้ใช้ปอเนาะเป็นที่หลบซ่อนจากเจ้าหน้าที่ อ้างชื่อปอเนาะในการกระทำการและเผยแพร่เล่ห์เพทุบาย ชาวดาโต๊ะรู้สึกไม่ดีในการกระทำเช่นนี้ นับว่าเป็นการทำลายสถาบันการศึกษาในศาสนาอิสลาม

สุภาชิตที่ว่า “มะนาวมาจากภูเขา ปลามาจากทะเล ห้ายสุดแล้วลงเอยในหม้อเดียวกัน” สิ่งเหล่านี้แสดงถึงความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเสมือนเป็นเครือญาติ

นอกจากบ้านดาโต๊ะจะส่งลูกหลานไปเรียนศาสนาต่อที่ปอเนาะภูมิแล้ว ทางปอเนาะภูมิยังส่งนักเรียนปอเนาะมาช่วยสอนศาสนาให้กับโรงเรียนตาดีกาของดาโต๊ะในยามที่ขาดแคลนครู ซึ่งจะเกิดปัญหานี้เกือบทุกปี ปัจจุบันโรงเรียนตาดีกาของบ้านดาโต๊ะมีครูมาจากปอเนาะภูมิ ๒ คน และยังได้รับความช่วยเหลือจากโรงเรียนจงรักสัตยวิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ส่งครูฝึกสอนมาสอนที่โรงเรียน ๑ คน

แสดงให้เห็นถึงบทบาทของโรงเรียนปอเนาะและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาที่มีต่อชุมชนมุสลิม โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามทุกระดับล้วนมีความสำคัญและความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนเป็นอย่างมาก เมื่อชุมชนหรือโรงเรียนตาดีกาต้องการความช่วยเหลือในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โรงเรียนปอเนาะ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจะให้ความช่วยเหลือ และเมื่อโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจัดกีฬาประจำปี หรืองานประกวดเกี่ยวกับศาสนา เช่น ประกวดบรรยายธรรม จะเชิญให้โรงเรียนตาดีกาเข้าร่วมด้วย

ความสัมพันธ์ด้านประเพณีและพิธีกรรม

ชาวบ้านดาโต๊ะจะจัดงานเมาลิด (รำลึกวันประสูติของท่านศาสดา) ขึ้นทุกปีตามเงินทุนที่มี และจะเชิญโต๊ะครูและโต๊ะปาเกมาช่วยอ่านประวัติท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) การที่ต้องเชิญโต๊ะครูและโต๊ะปาเกมาอ่านเนื่องจากบุคคลเหล่านี้ได้รับการศึกษาด้านศาสนาโดยตรง น่าเสียและท่วงทำนองในการอ่านจะไพเราะกว่าชาวบ้านทั่วไป โดยปกติแล้วนักเรียนจากปอเนาะภูมิจะมาร่วมงานเมาลิดคราวละไม่ต่ำกว่า ๒๐ คน หรือในคราวที่ปอเนาะภูมิจัดงาน ก็จะเชิญชาวบ้านดาโต๊ะไปร่วมงานและช่วยงาน ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากบ้านดาโต๊ะเป็นอย่างดี

นอกเหนือจากที่กล่าวมา รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบ้านดาโต๊ะกับภูมิยังอยู่ในรูปของพิธีกรรมทางศาสนา งานศพเป็นงานที่ชาวบ้านต้องการความช่วยเหลือจากปอเนาะเป็นอย่างมาก ในอดีตเมื่อมีผู้เสียชีวิต ชาวบ้านจะไปเชิญโต๊ะครูให้มาชันน้ำศพ เพราะชาวบ้านอาบน้ำศพไม่เป็น และเชื่อว่าหากให้โต๊ะครูอาบน้ำศพให้จะเป็นสิริมงคล

ในปัจจุบัน เมื่อชาวบ้านได้เรียนปอเนาะมากขึ้น ทำให้สามารถอาบน้ำศพเองได้ แต่ชาวบ้านยังคงต้องการความช่วยเหลือจากปอเนาะในการละหมาดศพ หรือพิธีละหมาดญานาซะห์ (ละหมาดให้กับคนตาย) ในกรณีที่จะมีพิธีละหมาด ทางหมู่บ้านดาโต๊ะก็จะเชิญโต๊ะครูและลูกศิษย์ไปร่วมด้วยเสมอ ตามความเชื่อทางศาสนา เชื่อว่าหากมีคนมาละหมาดศพมากเท่าไร จะทำให้ผู้ตายได้รับบุญมากเท่านั้น บางครอบครัวต้องการให้มีคนละหมาดศพ ๑๐๐-๓๐๐ คน ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านที่จะละหมาดในพิธีศพได้มีไม่เพียงพอ จึงขอความช่วยเหลือไปยังปอเนาะ ซึ่งมีโต๊ะปาเกที่สามารถละหมาดในพิธีศพได้อยู่จำนวนมาก โดยในสมัยโต๊ะครูคนแรกช่วงที่ยังใช้เรือในการสัญจรไปมานั้น หากมีคนตาย

ทางบ้านดาโต๊ะจะมาเชิญให้ไปทำพิธีละหมาดในช่วงเช้า บ้านญูมีก็จะเตรียมตัวและออกเดินทางไปทางเรือผ่านคลองยะหริ่ง กว่าจะไปถึงและได้ทำพิธีละหมาดก็เป็นเวลาเที่ยง และจะกลับถึงปอนาญูมีในเวลาเย็น

ในปัจจุบันชาวดาโต๊ะจะขอความช่วยเหลือไปที่บาบอเลห์ซึ่งอยู่ที่ปอนาญูมี โดยที่ญาติผู้ตายไม่จำเป็นต้องเดินทางไปบอกถึงปอนาญูมี เพียงแค่โทรศัพท์ไปบอกบาบอเลห์ว่าต้องการคนละหมาดก็คน บาบอจะจัดการหาคนละหมาดมาให้ หากที่ปอนาญูมีไม่เพียงพอ บาบอจะช่วยโทรศัพท์ไปขอคนละหมาดจากปอนาญูมีต่างๆ เช่น ปอนาญูมีดาลอ ปอนาญูมีเปีย ฯลฯ

นอกจากการละหมาดศพแล้ว โต๊ะครูจะเป็นบุคคลสำคัญในการนำศพลงหลุมเพื่อเป็นสิริมงคล และอ่านตักกีน (Talkin) เป็นภาษาอาหรับ (ตักกีน (Talkin) เป็นคำสอนสำหรับผู้ตาย)

ในสมัยของโต๊ะครูคนที่ ๒ ยัยยียับดุลเราะห์มาน อาดำ มีลูกศิษย์คนหนึ่งจากบ้านดาโต๊ะที่ท่านโต๊ะครูเห็นว่ามีความรู้พอที่จะเป็นครูช่วยสอนและดูแลปอนาญูมีได้ ท่านจึงได้ให้ลูกศิษย์คนนั้นแต่งงานกับหลานของท่าน และปัจจุบันลูกศิษย์คนดังกล่าวก็เป็นหนึ่งในคณะครูอาจารย์ที่สอนอยู่ในปอนาญูมี ชื่อของท่านก็คือ อับดุลมุตตอลิบ สิ่งนี้เองที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านญูมีกับบ้านดาโต๊ะยิ่งกระชับขึ้นไปอีก

ความสัมพันธ์ด้านอาหารการกิน

การพึ่งพาอาศัยกันด้านอาหารการกินนั้น ในสมัยก่อนนั้นเมื่อชาวบ้านญูมีล่องเรือไปทำการละหมาดญามาซะห์ที่บ้านดาโต๊ะ ก็มักจะได้ปลาติดไม้ติดมือกลับมา ชาวบ้านญูมีเองก็ไม่ยอมน้อยหน้า มักจะนำข้าวไปเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกันอยู่เสมอ ปัจจุบันบ้านดาโต๊ะมีอาหารที่ขึ้นชื่อของจังหวัดปัตตานี นั่นคือข้าวเกรียบ คนบ้านญูมีเวลาที่จะซื้อของฝากให้กับญาติที่มาจากต่างจังหวัด ก็มักจะสั่งซื้อข้าวเกรียบจากบ้านดาโต๊ะไปเป็นของฝากอยู่เสมอ

จากประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของบ้านดาโต๊ะและบ้านญูมี จะเห็นได้ว่าถึงแม้ทั้งสองหมู่บ้านจะมีความแตกต่างในด้านความเป็นมา สภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ และการทำมาหากิน แต่ทั้งสองหมู่บ้านมีความสัมพันธ์เป็นท้องถิ่นเดียวกัน ด้วยความเชื่อในศาสนาอิสลาม ซึ่งดำรงอยู่ได้ด้วยสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลาม ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ ๒

บทที่ ๒

สถาบันการศึกษาทางศาสนาอิสลามใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และสถาบันการศึกษาที่บ้านดาโต๊ะกับบ้านภูมิ

พื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยอันประกอบไปด้วย ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามกว่าร้อยละ ๗๓ ในจำนวนนี้ร้อยละ ๘๐ พูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน (เสมอ นาคพงศ์, ๒๕๓๘ : ๑) นอกจากนี้ประชากรมุสลิมในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีความเคร่งครัดในการนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งเรียกได้ว่า ลักษณะโครงสร้างของประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่ได้ดำเนินไปตามวิถีทางของอิสลามเป็นหลัก

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ชาวไทยมุสลิมเคร่งครัดทางศาสนามาก เนื่องจากศาสนากำหนดให้มุสลิมทุกคนต้องแสวงหาความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่ทำให้ตนเองมี "จิตวิญญาณทางคุณธรรม จริยธรรม และความรู้เรื่องอาชีพให้สามารถดำรงครอบครัวตามอัตภาพ" โดยสามารถเรียนรู้ได้โดยผ่านการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ผู้อาวุโส และผู้รู้ในชุมชน (อัยหมัด สมบูรณ์ บัวหลวง, ๒๕๔๗ : ๓) ประกอบกับศาสนาอิสลามนั้นเป็นวิถีชีวิตประจำวันของมุสลิมทุกคน การเรียนวิชาศาสนาอิสลามจึงเป็นความต้องการและเป็นการจำเป็นของมุสลิมทุกคน เพื่อให้สามารถปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันได้ด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีสถาบันการศึกษาวิชาศาสนาอิสลามเกิดขึ้นโดยทั่วไป ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

การศึกษาศาสนาที่ไม่เป็นทางการเช่น การไปเรียนศาสนาในบ้านของผู้ศรัทธาในเวลาเย็นหลังเลิกเรียนหรือเลิกงาน หรืออาจเป็นวันเสาร์-อาทิตย์ ในบางชุมชนอาจมีการเรียนการสอนศาสนาที่มีสยิดในการเรียนศาสนาเช่นนี้ไม่มีข้อจำกัดทางด้านอายุ ชาวมุสลิมคนใดมีความสนใจอยากไปเรียนรู้ศาสนาเพิ่มเติม สามารถไปเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ผู้สอนนั้นคือผู้ที่มีความรู้ทางศาสนา ในการสอนส่วนใหญ่ไม่คิดค่าเรียน เนื่องจากการสอนศาสนานับเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่

การศึกษาศาสนาอย่างเป็นทางการ คือการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาซึ่งมีแยกย่อยหลายแบบ คือ สถาบันฝึกท่องจำอัล-กุรอาน (ฮาฟิซ) สถาบันการฝึกทักษะการอ่านอัล-กุรอานระบบกีรออาตี โรงเรียนตาดีกา และสถาบันการศึกษาปอเนาะ ในที่นี้จะกล่าวถึงสถาบันการเรียนศาสนาเพียง ๓ แบบคือ สถาบันการฝึกทักษะการอ่านอัล-กุรอานระบบกีรออาตี โรงเรียนตาดีกาซึ่งมีที่หมู่บ้านดาโต๊ะ และสถาบันการศึกษาปอเนาะ ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็น ๒ ประเภท คือ ปอเนาะดั้งเดิม และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ส่วนของปอเนาะนี้จะกล่าวโดยละเอียด โดยใช้กรณีศึกษาปอเนาะภูมิ ที่บ้านภูมิ

สถาบันการฝึกทักษะการอ่านอัล-กุรอานระบบกิรออาตี

ระบบกิรออาตีเป็นระบบใหม่เพื่อสอนทักษะในการอ่านอัล-กุรอาน การสอนอ่านอัล-กุรอานในสมัยก่อนนั้นจะเป็นระบบการสอนที่ใช้หลักสูตร "บิฆดาตี" ซึ่งหลักสูตรนี้จะเน้นการท่องจำ และพบว่าเด็กที่เรียนในหลักสูตรนี้มักจะเรียนแล้วลืม และไม่รู้จักพยัญชนะ การเรียน การสอนศาสนาในหมู่บ้านดาโต๊ะในสมัยก่อนนั้น เด็กๆ จะเรียนอัลกุรอานกับโต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม หรือท่านผู้รู้ศาสนาอื่นๆ โดยแต่ละท่านที่ทำการสอนนั้นจะมีนักเรียนจำนวนมากมาเรียน ทำให้สอนได้ไม่ทั่วถึง การสอนแบบตัวต่อตัวโดยยึดครูเป็นสำคัญ เด็กต้องใช้เวลาในการเรียนยาวนานทำให้เด็กไม่สนใจที่จะเรียน นอกจากนี้ในปัจจุบันครูสอนอัล-กุรอานที่มีทักษะการสอนและทุ่มเทในการสอนมีจำนวนน้อยลงทุกขณะ

ผู้คิดค้นหลักสูตรกิรออาตีนี้ คือ ฮัจยีอะฮ์มัด ชัรฟารรี ชาวเมืองสามารัง ประเทศอินโดนีเซีย เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ประกอบอาชีพพ่อค้าขายผ้าเมื่ออายุ ๒๔ ปี เริ่มสนใจที่จะศึกษาการสอนอัล-กุรอาน ท่านจึงเข้าศึกษาที่ปอเนาะ ๑ ปี และกลับมาสอนอัล-กุรอานแก่ลูกท่าน โดยใช้หลักสูตรบิฆดาตี ซึ่งท่านพบว่าลูกของท่านเรียนหน้าลืมหลับ ไม่รู้จักพยัญชนะ ท่านค้นหาลักษณะต่างๆ หรือวิธีการสอนแบบต่างๆ เพื่อให้การเรียนการสอนอัล-กุรอานได้ผลและรวดเร็ว จึงได้จัดทำหลักสูตรกิรออาตี ที่เหมาะกับการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งมีการพัฒนาหลักสูตรเรื่อยมา จากเดิมที่มีเพียงแต่หลักสูตรเฉพาะสำหรับเด็กเล็กชุด ๘ เล่ม เหลือเพียง ๕ เล่ม

การเรียนการสอนตามหลักสูตรกิรออาตี เริ่มต้นในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ (อัสหมัด สมบูรณ์ บัวหลวง, อ้างแล้ว: ๕) เริ่มทำการสอนกิรออาตีที่โรงเรียนตาดีกาในหมู่บ้านดาโต๊ะเมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๔๖ โดยการสนับสนุนของสถาบันพัฒนาการเรียนการสอนอัล-กุรอานแห่งประเทศไทย ผู้ที่จะทำการสอนต้องผ่านการอบรมในการพัฒนาเทคนิคการสอนอัล-กุรอาน โดยใช้ระบบกิรออาตีเป็นเวลา ๑ สัปดาห์ ขณะนี้ในหมู่บ้านดาโต๊ะมีครูสอนกิรออาตี ๑๓ คน ซึ่งจำนวนครูไม่เป็นที่แน่นอนเนื่องจากครูบางส่วนเป็นครูที่มาจากที่อื่น การเรียนการสอนจะจัดขึ้นทุกวันหลังละหมาดมักริบ คือตั้งแต่ ๑๘.๐๐-๒๐.๓๐ น.

ขณะนี้การเรียนการสอนหลักสูตรกิรออาตีได้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้หมู่บ้านใกล้เคียงหมู่บ้านดาโต๊ะ คือหมู่บ้านบูดี หรือหมู่บ้านตรงข้ามเช่นบ้านบางปู ได้ทำการสอนตามหลักสูตรกิรออาตีด้วย

นอกจากนี้ยังมีการจัดทำกิรออาตีสำหรับผู้ใหญ่ชุดละ ๓ เล่ม กิรออาตีสำหรับนักเรียนระดับอนุบาล แบบเรียนมอริบ แบบเรียนดัจวีด และสื่อการเรียนการสอนอีกมากมาย

ปัจจุบันได้มีการเปิดโรงเรียนครูอัล-กุรอานกิรออาตี เพื่อผลิตบุคคลากรที่มีความรู้และทักษะในการสอนอัลกุรอาน ซึ่งจะใช้เวลาเรียน ๑ ปี เหมาะสำหรับเด็กอายุ ๕-๑๒ ขวบ นอกจากนั้นกิรออาตีได้พัฒนาวิธีการเรียนการสอนเรื่อยมา ขณะนี้มีพัฒนาการการสอนของกิรออาตี ๔ ระดับ ดังนี้คือ การสอนแบบ individual ๑๙๖๓-๑๙๘๖ เป็นการเรียนการสอนแบบกิรออาตีทั้งเล่มแบบตัวต่อตัว ครู ๑ คน ต่อนักเรียน ๑๕-๒๐ คน ช่วงที่สองการสอนแบบ Klasikal Individual ๑๙๙๓-๑๙๙๘ เป็นการสอนกิรออา

ตี แบ่ง ๒ ช่วง ช่วงแรกเรียนเป็นกลุ่ม ช่วงที่ ๒ เรียนตัวต่อตัว ช่วงที่สาม การสอนแบบ Klasikal Baca Simak ๑๙๙๓-๑๙๙๔ เป็นการสอนแบบกิริอฮาดี เล่ม ๑-๒ เรียนเป็นกลุ่ม เล่ม ๓-๕ เรียนแบบอ่านพร้อมกัน ช่วงที่สี่การสอนแบบ Klasikal Simak Murni ๑๙๙๔ เป็นการสอนกิริอฮาดีเล่ม ๑-๕ แบบอ่านพร้อมกันช่วงละ ๒๐ หน้าจบ

การดำเนินงานกิริอฮาดีอยู่ภายใต้การบริหารของ YAYASAN PEN DIDIKAN ALQURAN RAUDNATUL MUJAUSSWIDIN ซึ่งจะมีตัวแทนกิริอฮาดีในระดับต่างๆ ทั้งในประเทศอินโดนีเซีย และต่างประเทศ (สุนทร ปิยะวสันต์, ๒๕๕๔)

หลักการสอนกิริอฮาดี ใช้ภาษาง่ายๆ เพื่อสามารถทำให้เห็นภาพตาม มีเทคนิคในการสอน ทำให้เด็กไม่เบื่อ อ้างอิงประสบการณ์ที่ผ่านมา การให้กำลังใจ เสริมแรงการเรียนรู้ตลอดเวลา เรียนรู้ด้วยตนเอง ครูเป็นเพียงผู้ตรวจสอบและชี้แนะเท่านั้น

หลักสูตรกิริอฮาดีเป็นหลักสูตรที่คำนึงถึงจิตวิทยา และความเหมาะสมกับระดับการ เรียนรู้ของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนมีการพัฒนาความรู้ตามลำดับ จากหลักการง่ายๆ ขึ้นไปจนจบหลักสูตร ซึ่งจะต้องใช้เทคนิคการสอนของผู้สอนเป็นตัวกระตุ้นในการเรียนรู้ ในประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย และประเทศไทย ได้ทดลองสอนกิริอฮาดี ใช้เวลาประมาณ ๑ ปี ผู้เรียนสามารถเรียนจบหลักสูตร เปิดอัล-กรุอ่านหน้าไหนก็อ่านได้ทันที

การนำหลักสูตรกิริอฮาดีมาใช้ในโรงเรียน มัสยิด ตาดีกาต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพื่อสร้างเยาวชนอัล-กรุอ่านให้เกิดขึ้นในสังคมมุสลิม อย่างไรก็ตามหลักสูตรนี้มีเทคนิคและวิธีการที่ผู้สอนจะต้องอบรมและผ่านการทดสอบ จึงจะใช้กิริอฮาดีได้ผล

ความสำคัญของกิริอฮาดี การเรียนการสอนกิริอฮาดีช่วยเสริมสร้างทักษะการอ่านอัล-กรุอ่านให้ดีขึ้นในระยะเวลาที่สั้น ช่วยพัฒนาทักษะการเรียนการสอนอัล-กรุอ่านให้ดียิ่งขึ้น ช่วยกระตุ้นผู้เรียนให้พัฒนาการเรียนรู้อัล-กรุอ่านด้วยตนเอง และช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ในการสร้างเยาวชนของสังคมมุสลิม

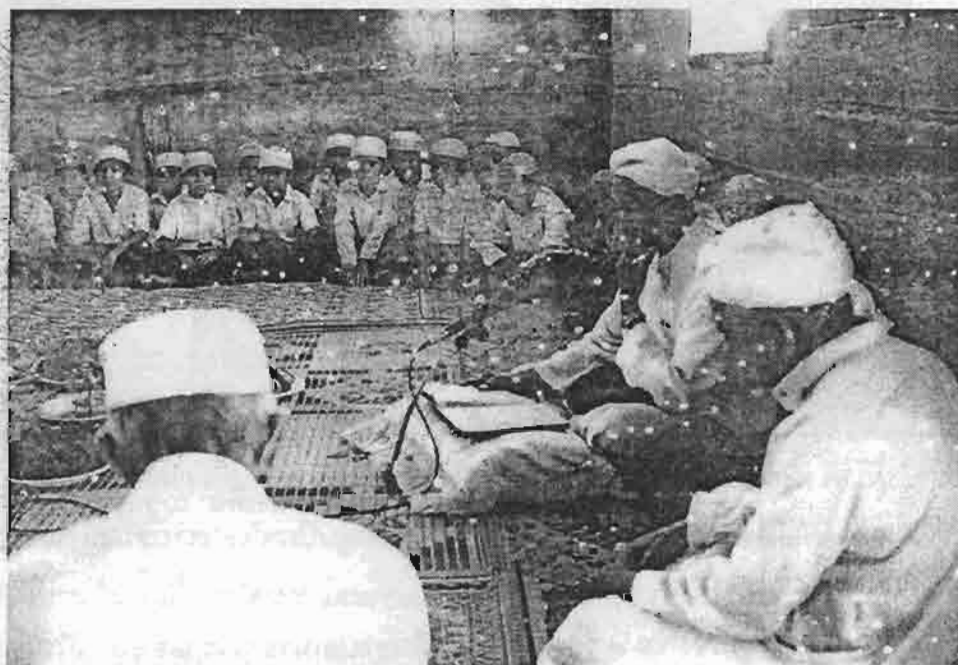
โรงเรียนตาดีกา

ตาดีกา (TADIKHA) เป็นภาษามลายูจากประเทศมาเลเซีย ที่ย่อมาจากคำเต็มว่า Taman Didikan Kanak มีความหมายตามคำศัพท์ว่า Tanam แปลว่าสวน Didikan แปลว่าเลี้ยงดู ดูแล Kanak แปลว่าเด็กเล็ก ๆ (อัสหมัด สมบูรณ์ บัวหลวง, ๒๕๕๗: ๗)

โรงเรียนตาดีกาในพื้นที่จังหวัดปัตตานีหมายถึงโรงเรียนมุ่งเน้นให้เด็กเล็ก โดยเริ่มรับเด็กตั้งแต่อายุ ๗ ขวบขึ้นไป มุ่งเน้นให้เด็กรู้จักพื้นฐานทางศาสนาที่จำเป็นและเหมาะสมกับวัย โดยมีกรอบเนื้อหาวิชาหลักโดยทั่วไป คือ กลุ่มวิชาซารีฮัต (Syariyat) เป็นวิชาว่าด้วยเรื่องของกฎหมายในศาสนาอิสลาม กลุ่มวิชาอาดาบียียัตติ (Adabiyyat) เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมต่างๆ กลุ่มวิชาเตาฮีด

(Tauhid) ที่มีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับเรื่องการรู้จักพระเจ้า หลักศาสนา ความเชื่อ ความศรัทธา และการสร้างความเชื่อมั่นที่ยิ่งใหญ่ ความกรุณาปรานี และการตอบแทนของอัลลอฮ์ (ซ.บ.) และกลุ่มวิชาอัค ลาค (Akhlah) วิชาเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงตน และการอยู่ร่วมกันในสังคม (อัมหมัด สมบูรณ์ บัวหลวง, อ้างแล้ว: ๗-๘)

โรงเรียนตาดีกาของหมู่บ้านดาโต๊ะเปิดทำการเรียนการสอนครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ โดยความร่วมมือกันระหว่างเยาวชนชายหญิงในหมู่บ้าน แต่ภายหลังจากเปิดไม่นาน เกิดปัญหาขาด ครูผู้สอนทำให้โรงเรียนตาดีกาต้องปิดไป ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ชาวบ้านได้รวบรวมเงินเพื่อสร้างอาคาร โรงเรียนตาดีกาหลังใหม่ ซึ่งเป็นความภูมิใจของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ โรงเรียนตาดี กาได้รับการจดทะเบียนจัดตั้งโรงเรียนตาดีกา ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ และ พ.ศ. ๒๕๔๗ นักศึกษามหาวิทยาลัย แห่งชาติสิงคโปร์ได้มาทำกิจกรรม สร้างอาคารและสนามบาสให้เป็นสาธารณประโยชน์แก่นักเรียนดา โต๊ะ

การเรียนการสอนในโรงเรียนตาดีกา

ขณะนี้โรงเรียนตาดีกามีครูผู้สอนทั้งหมด ๘ คน ครูเหล่านี้เป็นชาวดาโต๊ะทุกคน นักเรียนที่มา เรียนประมาณ ๒๐๐ คน โรงเรียนตาดีกาจะจัดการเรียนการสอนในวันเสาร์และอาทิตย์ เวลา ๘.๐๐- ๑๕.๓๐ น. รายได้ของโรงเรียนที่เป็นรายได้ประจำจะได้จากกรมศาสนา มัสยิด ส่วนรายได้อื่นๆ ได้รับจาก การบริจาคจากผู้ปกครองของนักเรียนประมาณสัปดาห์ละ ๕ บาท และจากผู้ที่มีความศรัทธาในศาสนา ในปีการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖ โรงเรียนตาดีกามีรายได้ ๑๖๙,๐๐๐ บาท ได้รับจากกรมการศาสนา ๘,๐๐๐ บาท จากมัสยิด ๒๐,๐๐๐ บาท จากการบริจาคทั่วไป ๓๐,๐๐๐ บาท ได้รับบริจาคจาก นักศึกษามหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ ๑๑๑,๐๐๐ บาท รายได้ทั้งหมดใช้เป็นค่าตอบแทนครู ๕๐,๐๐๐

บาท ค่าวัสดุอุปกรณ์ ๑๕,๓๒๐ บาท และเป็นค่าก่อสร้างสนามบาส ๑๑๓,๖๘๐ บาท จากรายได้และรายจ่ายของปีการศึกษาที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่ารายได้ของโรงเรียนที่เป็นรายได้ประจำ ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐมีเพียง ๘,๐๐๐ บาทต่อปี (แบบรายงานสถิติข้อมูล ศูนย์อบรมศาสนาอิสลาม และจริยธรรมประจำมัสยิด ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๖) รวมกับรายได้จากมัสยิดซึ่งอาจเป็นจำนวนที่ไม่แน่นอน เมื่อรวมกันแล้วไม่เพียงพอที่จะเป็นค่าตอบแทนครู และค่าอุปกรณ์สื่อการสอนต่าง ๆ รวมทั้งอุปกรณ์กีฬา (แบบรายงานสถิติข้อมูล ศูนย์อบรมศาสนาอิสลาม และจริยธรรมประจำมัสยิด ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๖)

โต๊ะครูกำลังสอนนักเรียนในเวลากลางคืน

สถาบันการศึกษาปอเนาะ

จากระเบียบกระทรวง ข้อ ๓ ว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้ให้คำนิยาม คำว่า "สถาบันปอเนาะ" ดังต่อไปนี้

สถาบันศึกษาปอเนาะ หมายความว่า สถาบันสังคมของชุมชนอิสลามที่เสริมสร้างการเรียนรู้ในทางศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมอิสลาม เพื่อเสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้และความประพฤติที่ดีงาม ในการดำรงชีพอย่างสันติสุข และมีความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ

ปอเนาะ เป็นภาษามลายูตามสำเนียงของชาวไทยมุสลิมใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในประเทศมาเลเซียเรียกสถาบันลักษณะนี้ว่า "Pondok" ในอินโดนีเซียเรียกว่า "Pesantren" ซึ่งทั้งหมดมาจากรากศัพท์ของภาษาอาหรับ คือ Pundook ซึ่งมีความหมายว่า ที่พักคนเดินทาง สำหรับความหมายหรือความเข้าใจของผู้คนในแถบแหลมมลายู ทั้งในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ รวมทั้งไทยและกัมพูชา จะหมายความถึงกระท่อมหรือที่พักเล็กๆ

การเรียนรู้ในลักษณะเดียวกับปอเนาะสันนิษฐานว่ามีมาแล้วกว่า ๑,๐๐๐ ปี และไม่ได้มีเฉพาะในแหลมมลายูเท่านั้น ในแถบเอเชียใต้ คือประเทศอินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ ก็มีลักษณะการเรียนรู้แบบนี้ แต่จะถูกเรียกว่า มัตรอชะฮ์ หรือ ดาร์ุลอุลุม ซึ่งมีเป็นหมื่นๆ แห่ง ถึงแม้ว่าจะมีสถาบันที่ให้การศึกษาลักษณะนี้อยู่ทุกแห่งที่มีมุสลิม มีการเรียนการสอนในวิชาความรู้ หลักการศาสนาเหมือนกัน แต่สิ่งที่ผู้เรียนได้รับนั้นจะมีความแตกต่างกันตรงแนวทางของวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ (ไพศาล พรหมยงค์, ๒๕๔๗ : ๓๔)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นที่ยอมรับกันว่า ปอเนาะจัดขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดปัตตานี และเป็นสถานศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้นำทางศาสนาและนักศึกษาศาสนาคนสำคัญส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาศาสนาอิสลามจากผู้รู้ชาวปัตตานี นอกจากได้ศึกษาหาความรู้แล้ว บุคคลเหล่านั้นได้จัดทำตำรา แนวทางในการสอนและการเผยแพร่ ซึ่งผลิตและคิดค้นโดยผู้รู้ชาวปัตตานี การจัดการศึกษาในลักษณะปอเนาะได้ดำเนินการสืบทอดเจตนารมณ์ของศาสนา และระบบการศึกษาเรื่อยมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน บางช่วงผู้สอนอาจจะ มีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดของเนื้อหา หลักสูตรและวิธีการไปบ้าง แต่ไม่ได้แตกต่างไปจากเดิมมากนัก กล่าวคือ ยังคงรักษาระบบการศึกษาไว้เช่นเดิม เพียงแต่การเน้นหนักในเนื้อหาวิชา ซึ่งต้องเน้นหนักไปตามความถนัดของผู้สอน

ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่มีชุมชนมุสลิมเกิดขึ้น สถานศึกษาปอเนาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีชื่อเสียงในอดีตมี ๒ แห่ง คือ ปัตตานีดารุสลาม และเมืองอาเจะห์ บนเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซียปัจจุบัน

ปอเนาะคือระบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดคุณธรรมทางศาสนา ที่ยังคงดำรงอยู่อย่างมั่นคงในสังคมมุสลิม อาจจะกล่าวได้ว่ามีลักษณะรูปแบบบางอย่างที่คล้ายกับสำนักดักศิลาในวิถีทางของฮินดู พราหมณ์ หรือพุทธศาสนา เป็นกระบวนการเรียนรู้ในเชิงลึกในสาขาใดสาขาหนึ่ง คือเมื่อใดมีผู้รู้ในสังคมผู้คนในและนอกชุมชนจะมาขอสมัครเป็นลูกศิษย์ (อัยหมัด สมบูรณ์ บัวหลวง: อ้างแล้ว)

ปอเนาะ ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้แบ่งออกเป็น ๒ แบบด้วยกัน คือ ปอเนาะดั้งเดิมที่สอนศาสนาอย่างเดียว และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ปอเนาะแบบดั้งเดิมแบ่งย่อยออกเป็นปอเนาะดั้งเดิมที่ไม่ได้จดทะเบียน และปอเนาะดั้งเดิมที่จดทะเบียนกับรัฐ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ที่จดทะเบียนกับรัฐและเปิดสอนวิชาสามัญควบคู่ไปกับวิชาศาสนา แบ่งออกเป็นโรงเรียนสอนวิชาสามัญและศาสนาทั่วไปที่ได้มาตรฐาน อาจแบ่งย่อยได้เป็น ๓ ประเภทคือ โรงเรียนที่ได้รับอนุญาตบุคคลธรรมดา (จะได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาล ๔๐%) โรงเรียนที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล (จะได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาล ๖๐%) โรงเรียน ที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลก่อนปี พ.ศ. ๒๕๓๙ (จะได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาล ๑๐๐%)

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามอีกแบบคือ โรงเรียนที่สอนวิชาสามัญและศาสนาเช่นเดียวกัน แต่อาจจะมีอุปกรณ์การเรียน การสอนไม่ครบหรือไม่ได้มาตรฐาน ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวจะได้รับเงินอุดหนุนเป็นรายปี ("การให้การอุดหนุนด้านบุคลากรแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม", ๒๕๓๘ : ๑)

ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะของปอเนาะดั้งเดิมก่อนดังนี้

ปอเนาะดั้งเดิม วิถีชีวิตในปอเนาะดั้งเดิม เป็นวิถีชีวิตมุสลิมตามหลักซุนนะห์ (หลักการดำเนินชีวิตของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ็อลฯ) ชีวิตมีแต่เรื่องศาสนาล้วนๆ ด้วยรู้กันว่าศาสนานั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เมื่อมีโต๊ะครูเข้ามาสอนให้ความรู้ศาสนา คนในปอเนาะจะเลือกเวลาเรียนเวลาไหนก็ได้แล้วแต่สะดวก คนในปอเนาะมีโต๊ะครูเป็นต้นแบบความประพฤติ และจะเคารพนับถือ มีความกตัญญูกับโต๊ะครูมาก เพราะถือว่าโต๊ะครูนั้นเป็นผู้มีพระคุณ ให้ความรู้การศึกษา เด็กผู้ชายมีโต๊ะครูเป็นแบบอย่างความประพฤติ สำหรับเด็กผู้หญิงมีภรรยาของโต๊ะครู (มามา) เป็นต้นแบบ

บรรยากาศการเรียนในปอเนาะในซึ่งแยกกันระหว่างหญิง-ชาย

เด็กปอเนาะจะอยู่แบบนักเรียนประจำเรียกเด็กปอเนาะว่า “โต๊ะปาเก” (เด็กหอ) มีบ้านพักลักษณะเหมือนกระท่อมเล็กๆ หรือห้องแถว โดยจะปลูกไว้ใกล้บริเวณบ้านโต๊ะครู ภายในห้องมีที่นอนและที่ทำกับข้าว โดยต้องหาอาหารหรือทำกับข้าวเอง ให้น้องน้ารวม การใช้ประโยชน์จากปอเนาะ ใช้เป็นที่พักผ่อน อ่านหนังสือ หรือหลับนอนในเวลากลางคืน เด็กปอเนาะใช้เวลาหลัง ๒๑.๐๐ น. ท่องอ่านหนังสือเพื่อค้นคว้าหาความรู้ และจะนอนประมาณ ๒๒.๐๐-๒๓.๐๐ น.

อุดมการณ์และหลักการสำคัญของปอเนาะ องค์อัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงมีพระประสงค์ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ และปฏิบัติศาสนกิจต่อพระองค์ คนจะทำอะไรได้ดีในทางศาสนาก็ต้องศึกษาศาสนาให้แตกฉานก่อน ปอเนาะจึงได้รับการจัดตั้งขึ้นด้วยจิตวิญญาณที่จะสืบทอดเจตนารมณ์ขององค์อัลเลาะห์ (ช.บ.) คือเพื่อให้มนุษย์รักดีและศรัทธาต่อพระองค์ สถาบันศาสนาเป็นสื่อเชื่อมโยงระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ และสร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ดีระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน หลักการของปอเนาะจึงเพื่อปกป้องและดูแลรักษาศาสนา เผยแผ่ศาสนา พัฒนาและช่วยเหลือจิตวิญญาณของสังคม ให้เพื่อส่วนรวม ไม่บูชาเงินและวัตถุ เป้าหมายคือรับใช้พระเจ้า การจัดการปอเนาะมักมีส่วนในการช่วยเหลือดูแลความสงบเรียบร้อย ความปลอดภัย โดยเน้นหลักของการให้

อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบปอเนาะมองว่า การศึกษาคือสาระของชีวิต เป็นการแสวงหาความรู้เพื่อให้เข้าใจชีวิต เข้าใจตนเอง มุ่งผลิตบุคคลเพื่อรับใช้สังคม ไม่ใช่เป็นการแสวงหาความรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอาชีพและรายได้เพียงอย่างเดียว

“นอกจากการศึกษาจะสอนให้คนเก่งแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะอบรมให้ดีพร้อมกันไปด้วย ประเทศเราจึงจะได้คนที่มีคุณภาพ คือทั้งเก่งทั้งดี มาเป็นกำลังของบ้านเมือง ให้ความเก่งเป็นปัจจัยเพื่อประคับประคองหนุนนำความเก่ง ให้เป็นไปในทางที่ถูกที่อ่านวยผลเป็นประโยชน์อันพึงประสงค์”

พระบรมราชาธิวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

ลักษณะพิเศษของปอเนาะ ปอเนาะนอกจากจะเป็นโรงเรียนสอนศาสนาโดยทั่วไปแล้ว ยังมีลักษณะพิเศษกว่าสถาบันการศึกษาอื่นๆ โดยทั่วไป คือเป็นการศึกษาโดยไม่คิดค่าเล่าเรียน ผู้สอนสอนด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยมุ่งตรงต่อพระเจ้าเป็นสำคัญ และไม่ได้หวังผลตอบแทนเป็นจำนวนเงิน นักเรียนทุกคนเรียนฟรี ไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียน ปอเนาะไม่มีการเก็บค่าบำรุง ไม่ว่าจะรวยหรือจนก็สามารถเข้าเรียน ปอเนาะได้ทั้งสิ้น การเรียนในปอเนาะเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ผู้ที่ศึกษาในปอเนาะนั้นจะมีทุกเพศทุกวัย โดยอาจเป็นคนในท้องถิ่น ในชุมชน จากต่างจังหวัด หรือประเทศใกล้เคียง ดังนั้นผู้ที่มาเล่าเรียนจึงมีหลายวัย ตั้งแต่วัยเด็กไปจนถึงวัยชรา (อายุระหว่าง ๑๕-๖๐ ปี โดยประมาณ)

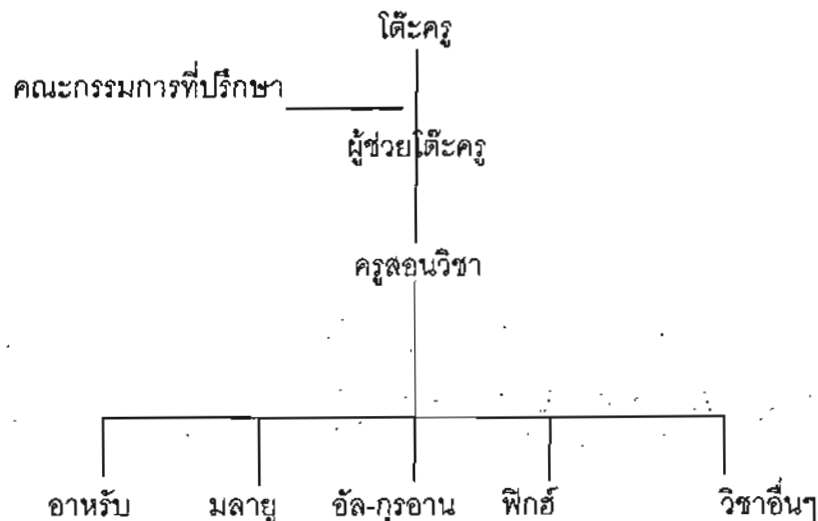
นอกจากนี้การศึกษาในปอเนาะยังเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ผู้เรียนสามารถเลือกวิชาเรียนครูผู้สอนได้ตามที่ตนเองสนใจ โดยไม่ใช้ระบบเรียนแบบตายตัว มีความยืดหยุ่น ผู้เรียนสามารถประเมินตนเองได้ว่ามีความรู้ในระดับใด จากนั้นจึงเลือกเรียนตามระดับความสามารถของตน

ปอเนาะเป็นสถานที่พอกคนให้เป็นคนดี ปอเนาะเปรียบเสมือนโรงงานผลิตคนดี ริโซเคิลคนไม่ดีให้กลับตัวกลับใจหันหน้าเข้าสู่ศาสนา สั่งสอนคนดีให้มีความรู้และเป็นคนที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป เน้นการปฏิบัติและอุทิศตนเพื่อศาสนาและสังคม ผู้ที่เรียนปอเนาะด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจจริง จะประสบความสำเร็จเป็นคนดีที่น่านับถือของสังคม

ปอเนาะเป็นการจำลองสังคมมุสลิมตัวอย่าง การอยู่ในปอเนาะฝึกการเป็นผู้ร่ำที่ดี ผู้ตามที่ดี การให้ความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ รักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน อยู่กันอย่างพี่น้อง ใช้ชีวิตตามหลักศาสนา ห่างไกลจากสิ่งมั่วชั้ยัต (อบายมุข)

การบริหารจัดการเรียน ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่า โรงเรียนปอเนาะเกิดจากการศรัทธาในศาสนาของสมาชิกในชุมชน หลังศรัทธาทำให้เกิดการเสียสละ แรงกาย แรงใจ ในการสืบสานเจตนารมณ์ขององค์อัลเลาะห์ (ซ.บ.) เป็นการให้ทานที่บริสุทธิ์ ไม่ต้องการผลตอบแทนใดๆ นับเป็นการยกระดับจิตวิญญาณของมนุษย์โดยแท้จริง ครูที่มาสอนจึงสอนโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ โต๊ะครูส่วนใหญ่จะมีกิจการเป็นของตนเอง มีสวน ไร่ นา จึงสามารถเป็นต้นแบบการเสียสละในชุมชน และเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป

โครงสร้างของปอเนาะ

นักเรียนเริ่มเรียนตั้งแต่ ๐๕.๓๐-๒๑.๓๐ น. หลังละหมาดทุกเวลา การเรียนจะสลับกันไปทุกวิชา

บุคลากรของโรงเรียนปอเนาะ ครูบาอาจารย์ส่วนหนึ่งมาจากเครือญาติและครอบครัวเดียวกัน อีกส่วนเป็นผู้เรียนในปอเนาะที่ร่ำเรียนจนมีความรู้แตกฉาน สามารถเป็นผู้สอนได้ ซึ่งมีความคิดที่จะเสียสละ เผยแผ่และสอนหนังสือ โดยทุกคนใช้เวลาว่างของตนเอง เข้าบ้านเย็นบ้านมาช่วยสอนหนังสือให้กับนักเรียนในปอเนาะ โดยให้หลักพึ่งพาตนเอง ไม่หวังค่าตอบแทน ครูส่วนใหญ่เป็นศิษย์เก่าของปอเนาะ ซึ่งหลังจากศึกษาจบก็มีครอบครัว แล้วตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณอาณาเขตของปอเนาะ

วิชาที่เรียน หลักสูตรที่ทำการสอนมาตั้งแต่เดิมคือ

๑. วิชาภาษามลายูและภาษาอาหรับ เช่น ไวยากรณ์อาหรับ
๒. วิชาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลาม

๒.๑ วิชาฟิกห์ เป็นนิติศาสตร์อิสลาม เรียนกว้างๆ มีการเจาะลึกในระดับมหาวิทยาลัยหรือในการเรียนระดับสูงขึ้นไป และวิชาย่อยอื่นๆ อีกมากที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมุสลิม ตั้งแต่เข้า-คำ เป็นจริยวัตรของมุสลิม

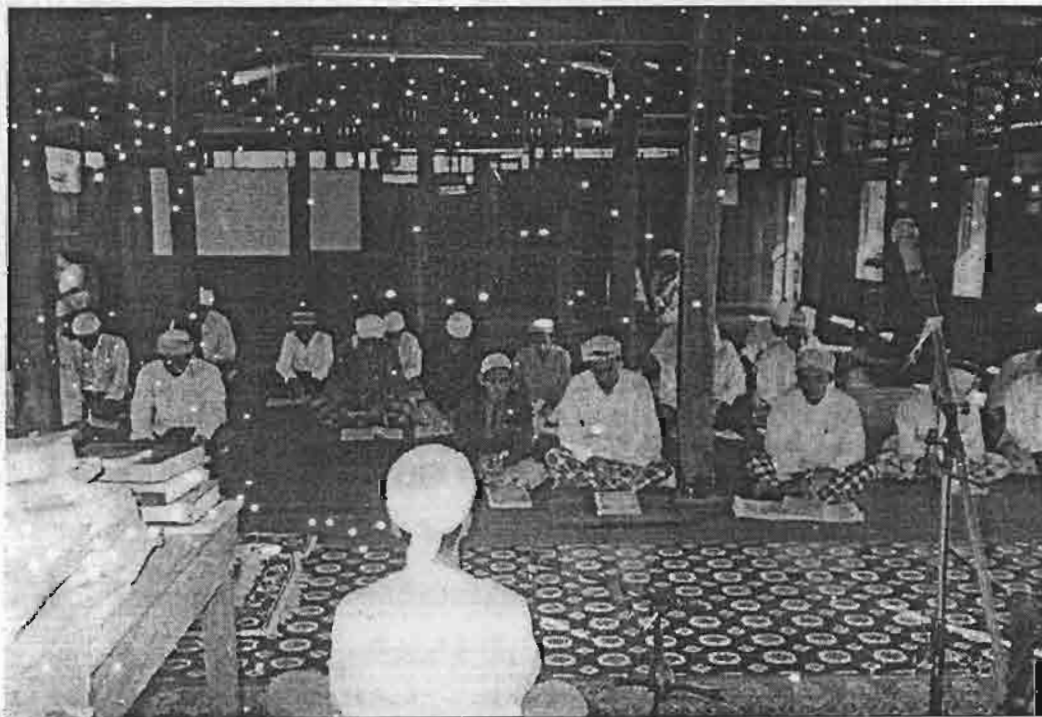
๒.๒ วิชาตะเซอาอุฟ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณ

๒.๓ วิชาเตฮะฮีด วิชาที่เกี่ยวกับหลักของการยึดมั่นและเชื่อถือเน้นความเป็นเอกะ ความเป็นพระเจ้าองค์เดียวของเอกองค์อัลเลาะห์ (ช.บ.)

๒.๔ วิชาอรรถาธิบายอัล-กุรขาน และอัล-หะดิษ (วจาณะท่านศาสดา)

วิธีการเรียน

นักเรียนนั่งบนพื้น มีกระดานดำ ใช้หนังสือตำรา อาจารย์นั่งอ่านให้ฟังและให้ลูกศิษย์อ่าน แล้วอาจารย์จะอธิบายในจุดที่ไม่เข้าใจ นักเรียนก็จะจดความหมายหรือคำอธิบายไว้ตรงมุมใดมุมหนึ่งของหนังสือ เป็นการเรียนที่ใช้ตำราเป็นเกณฑ์ โดยใช้ตำราที่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการและผู้รู้ของสังคมมุสลิม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น อิหม่ามฆอลาลี อิหม่ามนาวาวี เชคดาอุดอะห์หมัด อัล-ฟาตอนี เป็นต้น บางปอเนาะอาจมีการสอนระบบโรงเรียน มีการใช้ระบบชั้นเรียน แบ่งเป็น ๔ ชั้น หรือถึง ๑๐ ชั้น แล้วแต่สภาพหรือขนาดของสถาบัน

สภาพการเรียนในปอเนาะ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เป็นโรงเรียนที่ทำการสอนทั้งวิชาศาสนาและวิชาสามัญหรืออาชีพควบคู่กันไป (ตั้งแต่ระดับชั้น ม.๑-ม.๖ หรือบางแห่งตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงม.๓) หรือบางโรงเรียนสอนเฉพาะวิชาศาสนาเพียงอย่างเดียว

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนี้ มีอยู่ทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัด ยะลา ปัตตานี นราธิวาส สตูล และสงขลา เป็นสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ ที่มีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ ตั้งแต่ระดับ ประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชน ตามมาตรา ๑๕ (๑) และมาตรา ๑๕ (๒) ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ.๒๕๓๕ ที่พัฒนามา จาก "ปอเนาะ" ("การให้การอุดหนุนด้านบุคลากรแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม", ๒๕๓๘ : ๑) ซึ่งโต๊ะครูผู้มีความรู้ทางด้านศาสนาเป็นผู้จัดตั้งขึ้นเพื่อสอนหลักธรรมของศาสนาอิสลาม สอนการปฏิบัติ ศาสนกิจอันถือเป็นหน้าที่จำเป็นของมุสลิมให้แก่เยาวชนที่นับถือศาสนาอิสลาม และได้มีการปรับปรุง เรื่อยมา จากปอเนาะมาเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม และเปลี่ยนชื่อมาเป็น "โรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลาม"

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีการจัดการเรียนการสอน ๒ ลักษณะ คือสอนวิชาศาสนา อย่างเดียว และสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญหรือวิชาชีพ

โดยให้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ๒ ลักษณะ ดังนี้

วิชาศาสนา

๑. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๓ ใช้เวลาเรียน ๔ ปี (อับดีดาอีย)
๒. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนกลาง พุทธศักราช ๒๕๒๓ ใช้เวลาเรียน ๓ ปี (มูตะวัตซิด)
๓. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๓ ใช้เวลาเรียน ๓ ปี (ชานาวี)

วิชาสามัญและวิชาชีพ

๑. หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑
๒. หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔
๓. หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๓๐
๔. หลักสูตรวิชาชีพระยะสั้นของกรมการศึกษานอกโรงเรียนและกรมอาชีวศึกษา

ในเวลาต่อมา กระทรวงศึกษาธิการได้มีการจัดทำหลักสูตรวิชาสามัญ เพื่อให้โรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลามเลือก สำหรับการจัดการเรียนการสอนอีก ๒ หลักสูตร คือ

๑. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๓๕
๒. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๓๕

สำหรับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีอยู่ ๒ ลักษณะคือ

๑. การจัดตารางเรียนแบ่งแยก เข้า-บ่าย ระหว่างวิชาสามัญกับวิชาศาสนา

๒. จัดการเรียนการสอนร่วมกันระหว่างวิชาสามัญและวิทยาศาสตร์ ทั้งเวลาเช้าและบ่าย โดยมีครูผู้สอน ๒ ประเภท คือ ครูสอนวิทยาศาสตร์ โรงเรียนจัดหามาเอง มีฐานะเป็นครูโรงเรียนเอกชน ครูสอนวิชาสามัญหรือวิชาชีพ ซึ่งจะแบ่งเป็นข้าราชการครูที่ทางรัฐบาลส่งไปช่วยสอนในโรงเรียน และครูโรงเรียนเอกชน ที่โรงเรียนจัดหามาเอง (วิธาน สุชาติพงศ์, ๒๕๔๒ : ๑๓)

การสอนด้านศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น โดยมากจะแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับอิมติดาอีย (ขั้นต้น) ใช้เวลาเรียน ๔ ปี ระดับมุตะวัตซิต (ชั้นกลาง) ใช้เวลาเรียน ๓ ปี ระดับชานาวี (ขั้นสูง) ใช้เวลาเรียน ๓ ปี

ความแตกต่างของสถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิมและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

สถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิมและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มักถูกเข้าใจคลาดเคลื่อนเสมอว่าเป็นสถานศึกษาประเภทเดียวกัน และถูกเรียกเหมารวมว่า “โรงเรียนปอเนาะ” ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว ปอเนาะเป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน แม้จะสอนศาสนาเหมือนกัน แต่หลักสูตร รูปแบบการสอน การบริหารจัดการนั้นแตกต่างกันเป็นอย่างมาก เพื่อให้มีความเข้าใจว่าสถาบันปอเนาะดั้งเดิม และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีความต่างกันอย่างไร จึงได้นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องมานำเสนอไว้ ณ ที่นี้

ปอเนาะกับการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ตลอดระยะเวลาที่ปอเนาะเกิดขึ้นในดินแดนฟาทอนีदारุสลาม จนกระทั่งเปลี่ยนมาเป็นจังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน การศึกษาค้นหาความรู้ในวิถีชีวิตแบบอิสลามในสถาบันปอเนาะได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าแผ่นดินแห่งนี้จะประสบภัยพิบัติใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นภัยสงคราม การศึกษาหลักการอิสลามตามวิถีของคนมุสลิมใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคได้ก็ยังคงมีอยู่

ความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อปอเนาะโดยตรงนั้นเกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ซึ่งเป็นยุคการปกครองของจอมพล ป.พิบูลสงคราม จากนโยบายรัฐนิยมของจอมพล ป.พิบูลสงครามได้ประกาศใช้ ไม่ว่าการแต่งกาย ภาษาพูด การใช้ชีวิต การศึกษา หรือแม้แต่ข้อกำหนดทางศาสนาก็ถูกสั่งห้าม สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อสถาบันปอเนาะและสังคมมุสลิม

พ.ศ. ๒๕๐๔ กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศระเบียบกระทรวงฯ ว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ สาระสำคัญคือให้ปอเนาะยื่นเรื่องขอขึ้นทะเบียนต่อทางราชการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) เขตการศึกษา ๒) แต่ก็ไม่ได้รับการขานรับเท่าใดนัก ปอเนาะต่างๆ ยังคงดำเนินการเรียนการสอนต่อไป ซึ่งในขณะนั้นมีปอเนาะจำนวนหนึ่งได้เลิกไปบ้าง

บริเวณโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามและบรรยากาศในการเล่าเรียน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีให้ปอเนาะที่ขึ้นทะเบียนแล้ว แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ให้ปรับปรุงการเรียนการสอนให้ได้มาตรฐาน ให้มีหลักสูตรการสอน มีชั้นเรียน โต๊ะ เก้าอี้ กระดานดำ มีระยะจบการศึกษาที่แน่นอน และให้เปิดสอนวิชาสามัญด้วย โดยทางราชการจะช่วยเหลือส่งเสริมโดยให้เงินอุดหนุน ส่งครูไปช่วยสอนวิชาสามัญ และผ่อนปรนในเรื่องคุณสมบัติบางประการของเจ้าของผู้จัดการ ครูใหญ่ และครูผู้สอน โดยไม่ต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๙๗ อย่างเคร่งครัด

พ.ศ. ๒๕๑๐ คณะรัฐมนตรีมีมติให้เร่งรัดปอเนาะที่ขึ้นทะเบียนแล้วทั้งหมด ให้มาขอแปรสภาพจากปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ให้เสร็จสิ้นภายในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๔ ไมเช่นนั้นให้ถือว่าปอเนาะนั้นล้มเลิกไป และหลังจากนั้นห้ามก่อตั้งปอเนาะขึ้นมาอีก หากจะตั้งต้องเปิดสอนในรูปแบบของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเท่านั้น

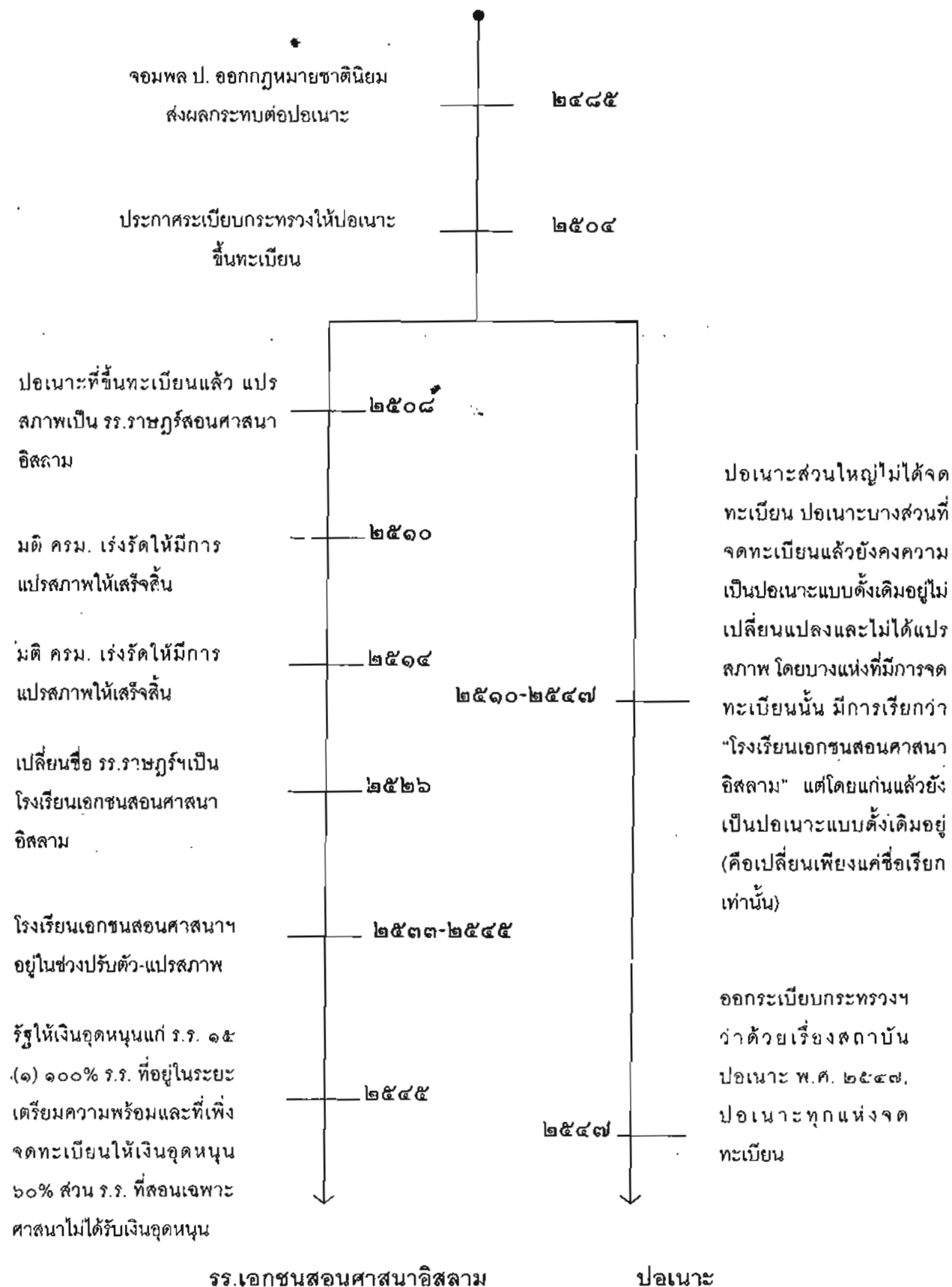
ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ มีปอเนาะจำนวนมากถึง ๔๒๖ แห่ง ยื่นความจำนงขอแปรสภาพกับทางการ แต่บางแห่งซึ่งเคยขึ้นทะเบียนเนื่องจากถูกบีบบังคับจากทางการก็ไม่ได้มีการแปรสภาพ อีกบางส่วนได้แปรสภาพจากปอเนาะไปสู่ระบบโรงเรียน แต่สอนเฉพาะวิชาศาสนาเท่านั้น ตามหลักสูตรและแผนการสอนที่โรงเรียนปอเนาะแห่งนั้น ๆ กำหนดขึ้นเอง นอกจากนี้ยังมีปอเนาะแห่งใหม่ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา

ใน พ.ศ. ๒๕๒๖ ชื่อโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้สอดคล้องตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ และออกระเบียบการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ที่สอนวิชาสามัญควบคู่วิชาศาสนาอิสลาม โดยฉบับแก้ไขล่าสุดออกมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนที่ได้มาตรฐานตามมาตรา ๑๕ (๑) ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ส่วนโรงเรียนที่อยู่ในระยะเตรียมความพร้อม และโรงเรียนที่เพิ่งจดทะเบียนหลังวันออกระเบียบให้เงินอุดหนุน ๖๐ เปอร์เซ็นต์ แต่สำหรับโรงเรียนที่สอนเฉพาะวิชาศาสนาจะไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล

ช่วงตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ (ซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖) จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๐ การปกครองในระบบประชาธิปไตยของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารประเทศและคณะรัฐบาลโดยตลอด การบริหารประเทศไม่มีความต่อเนื่อง การจัดระบบปอเนาะจึงยังไม่ชัดเจน การศึกษาร่ำเรียนในสถาบันปอเนาะก็ยังเป็นที่นิยมของคนมุสลิมทั่วประเทศ มีการส่งลูกหลานเข้าเรียนจำนวนมาก โดยเฉพาะที่จังหวัดปัตตานี กระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ระเบียบต่างๆ ของกระทรวงศึกษาธิการก็เริ่มออกมาเพื่อให้สถาบันปอเนาะปรับตัว และเปลี่ยนสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยมีการอนุโลมในกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อให้สามารถให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้มีโอกาสรับเงินอุดหนุน ซึ่งสถาบันปอเนาะจำนวนมากได้มีการจดทะเบียนและปรับสภาพจากปอเนาะมาเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้ตรงกับเงื่อนไขที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๔๗ ได้มีการออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยเรื่องสถาบัน
ปอเนาะ พ.ศ. ๒๕๔๗ ขึ้น เพื่อส่งเสริมให้สถาบันศึกษาปอเนาะเป็นสถาบันสังคม เพื่อการสอน ตาม
หลักศาสนาอิสลามให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมอิสลาม และความต้องการของชุมชนใน
การศึกษาอย่างเหมาะสม หลังจากนั้นได้มีการดำเนินการจดทะเบียนปอเนาะทุกแห่งในประเทศไทย ใน
วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๔๗ โดยบรรดาโต๊ะครูและผู้บริหารปอเนาะได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งเป็น
นิมิตหมายที่ดีที่จะได้มีการร่วมมือกันระหว่างสถาบันปอเนาะกับทางราชการในเรื่องอื่นๆ ต่อไป

ปอเนาะ

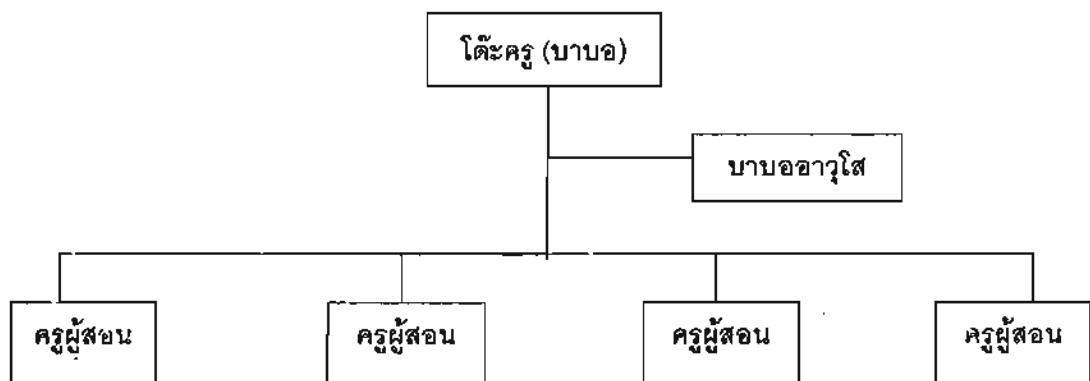

แผนผังแสดงการเปลี่ยนแปลงของปอเนาะแบบดั้งเดิมสู่การเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

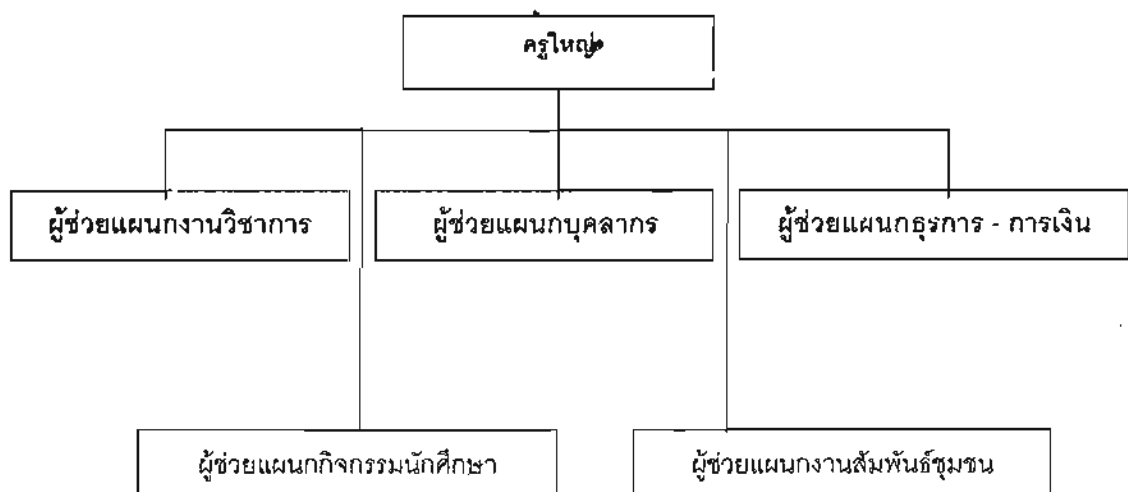
จากแผนผังจะเห็นได้ว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาที่ผ่านมา ในขณะที่เดียวกัน สถาบันปอเนาะดั้งเดิมมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก และยังคงรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นสถาบันศาสนาได้คงเดิมไม่เปลี่ยนแปลง จนดูเหมือนว่าปอเนาะดั้งเดิมเกิดการหยุดนิ่ง ไม่พัฒนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหลักสูตร การสอน การวัดผล และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ แต่สิ่งที่สำคัญคือต้องไม่ลืมว่า การวัดผลของระบบปอเนาะไม่ได้เน้นที่การทำข้อสอบผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ไม่ได้วัดที่เครื่องแบบหรือการพัฒนาด้านวัตถุ ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่เน้นด้านจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม และการปฏิบัติเพื่อพระเจ้าอย่างแท้จริง

ตัวอย่างผังบริหารของปอเนาะเปรียบเทียบกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ผังบริหารปอเนาะภูมิ

ผังบริหารโรงเรียนอาลาวิยะห์วิทยา

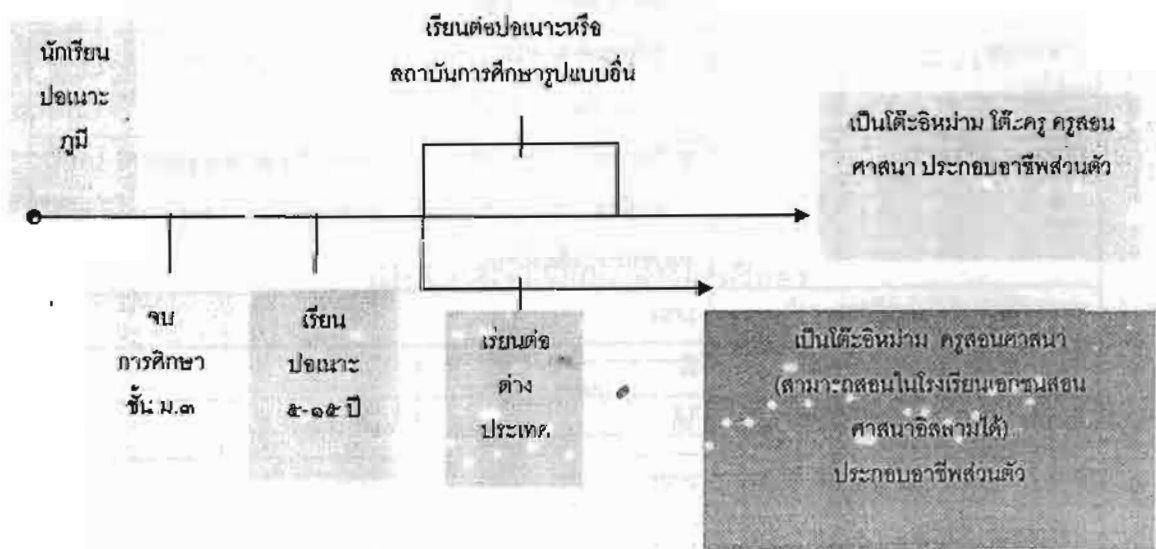
ระบบการบริหารของปอเนาะดั้งเดิมแตกต่างกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโดยสิ้นเชิง ระบบของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีการแบ่งเป็นแผนกต่างๆ มีการแบ่งหน้าที่การบริหารอย่างชัดเจนและเป็นระบบ แต่ครูใหญ่หรือผู้จัดการไม่ได้ทำการสอนนักเรียนโดยตรง ในสถาบันปอเนาะ บาบอเป็นทั้งผู้สอนและผู้บริหารจัดการ เนื่องจากปอเนาะไม่มีระบบที่ซับซ้อน ไม่ต้องการวางแผนงานเพื่อผ่านความเห็นชอบเป็นขั้นเป็นตอน บาบอหรือโต๊ะครูจึงสามารถจัดการเรื่องต่างๆ ได้โดยง่าย

**ตารางเปรียบเทียบรายละเอียดของความแตกต่างระหว่างปอเนาะกับ
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม**

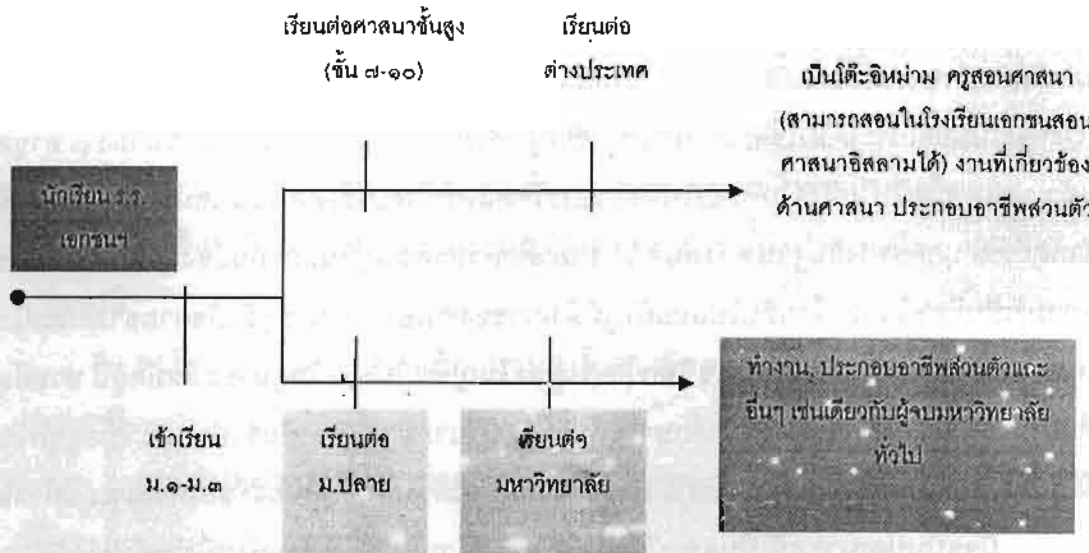
เรื่อง	ปอเนาะดั้งเดิม	โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
งบอุดหนุนจากภาครัฐ	ไม่มี	มี
การช่วยเหลือจากภาครัฐ	น้อย	มาก
ค่าเทอม/ค่าบำรุง	ไม่มี	มี
ที่พัก	มี	มี (ส่วนใหญ่)
เปิดสอนสามัญ	ไม่มี (บางแห่งเปิดเป็น การศึกษานอกโรงเรียน)	มี
เวลาเรียน	ครอบคลุมตลอดวัน (๐๕.๐๐-๒๑.๐๐ น.)	๐๘.๐๐-๑๖.๓๐ น.
การแบ่งระดับชั้น	แบ่งตามความรู้ที่ได้เรียนมา ระดับชั้นแบ่งตามความยาก ง่ายของหนังสือที่เรียน	เรียนตามลำดับชั้นปกติ โดยมี การเลื่อนชั้นเมื่อครบปีการศึกษา
ความสัมพันธ์กับครูผู้สอน	มาก	น้อย
พิธีทางศาสนาของนร.กับชุมชน	มี	มี
สามารถศึกษาต่อต่างประเทศ	ได้	ได้
การเรียนรู้และได้ปฏิบัติจริง	มาก	น้อย
ครูผู้สอนจบจาก (ส่วนใหญ่)	ปอเนาะ	ต่างประเทศ
เครื่องแบบ (ส่วนใหญ่)	เสื้อถุงแขนยาว นุ่งผ้าโสร่ง ครอบหมวกขาว	เสื้อเชิ้ต-กางเกงขายาว ปักชื่อ หรือเลขรหัสประจำตัว

ตารางเปรียบเทียบกลุ่มโตะปาเก (ผู้เรียน) ของปอเนาะแบบดั้งเดิมกับ
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ปอเนาะ	รร.เอกชนสอนศาสนาอิสลาม
กลุ่มที่ต้องการเรียนทางด้านศาสนาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน/นำไปสอน/เป็นผู้นำศาสนาในท้องถิ่น เป็นการเรียนแบบลึกซึ้ง โดยมีการเรียนและปฏิบัติควบคู่กันไป มีผู้ดูแลและให้คำปรึกษาตลอด ๒๔ ชั่วโมง	กลุ่มที่ต้องการเรียนศาสนาควบคู่ไปกับสามัญ โดยกลุ่มหนึ่งต้องการเรียนสามัญเป็นหลักเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยต่อไป แต่ก็ต้องการหาความรู้ด้านศาสนาควบคู่ไปกับด้านสามัญ อีกกลุ่มเป็นกลุ่มที่ต้องการเรียนศาสนาโดยตรง และมีเป้าหมายที่จะไปศึกษาต่อต่างประเทศ
กลุ่มที่มีฐานะยากจน (ส่วนใหญ่) ไม่มีทุนทรัพย์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียน	ฐานะปานกลางหรือพอใช้เป็นอย่างน้อย
ไม่จำกัดอายุของผู้เรียน โดยเฉพาะผู้ที่มีอายุเกินวัยเรียนก็สามารถเรียนปอเนาะได้	ผู้ที่มีอายุอยู่ระหว่าง ๑๓-๒๕ ปี

แผนผังแสดงเส้นทางชีวิตของนักเรียนปอเนาะ

แผนผังแสดงเส้นทางชีวิตของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ปอเนาะภูมิ

ชื่อปอเนาะ : โรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา, ปอเนาะภูมิ, ปอเนาะบิรมิง

ชื่อปอเนาะเดิม : นุรุลอิสลามอัลบิรมินียะห์

ที่ตั้ง : ๖๑ หมู่ ๔ ตำบลยามู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

บ้านภูมิเป็นที่ตั้งของปอเนาะที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งชื่อว่าปอเนาะภูมิหรือบิรมิง ซึ่งมีอายุเกือบหนึ่งร้อยปีแล้ว ในส่วนนี้จะทำให้เราได้ทราบถึงวิถีดำเนินชีวิตของชาวบ้านภูมิว่ามีความเป็นมาอย่างไร และมีความสัมพันธ์กันในลักษณะใดบ้าง เพราะปอเนาะภูมิเป็นปอเนาะแห่งชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของทุกสิ่งทุกอย่างในปัจจุบัน

คำว่า "ภูมิ" เป็นชื่อหมู่บ้านที่ทางราชการตั้งให้ ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า "บิรมิง" การเรียกที่อยู่หรือหมู่บ้านในอดีตมักจะอิงอยู่กับสภาพแวดล้อมนั้นๆ และบิรมิงเป็นชื่อต้นไม้เนื้อแข็ง ใช้อรักษาคนโรคหัวล้าน ซึ่งมีมากในพื้นที่แถบนั้นในอดีต แต่ปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว

ความเป็นมาของปอเนาะภูมิ

ปอเนาะภูมิตั้งอยู่บนเส้นทางสายยะหริ่ง-ม่วงหวาน ตำบลยามู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี เป็นปอเนาะเก่าแก่ มีอายุประมาณหนึ่งร้อยปี ได้ผลิตบุคลากรทางศาสนา ขัดเกลาคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เด็กนักเรียนมากมาย ที่มาจากทุกสารทิศ ทั้งในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

ปอเนาะภูมิก่อตั้งขึ้นโดยการสนับสนุนของเจ้าเมืองยะหริ่ง (เจ้าพระยาพิพิธภักดี) เดิมที่ปอเนาะภูมิเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน และเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตป่าไม้ที่มีสัตว์ป่านานาชนิด

อาศัยอยู่ มีลำธารไหลผ่าน สะดวกต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของนักศึกษา ผู้ก่อตั้งปอเนาะคนแรกคือ ท่านไซคุนา หะยี วันมูฮำหมัด หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “โต๊ะเยาะห์สะเต” ท่านเป็นผู้บุกเบิกพื้นผิอุปสรรคและตั้งปอเนาะอูริมคลองในป่าใหญ่แห่งนี้เมื่อประมาณร้อยกว่าปีที่ผ่านมา การที่จะเป็นปอเนาะได้ไม่ใช่จะใช้เวลาเพียงชั่วครู่ แต่มันเป็นกาลเวลาที่สืบต่อกันมาถึง ๓ อายุคนแล้ว ปอเนาะภูมิเป็นที่รู้จักกันทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น เขมร พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย บุคคลต่างถิ่นฐาน ต่างพื้นที่ ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ในสถาบันแห่งนี้ จนกระทั่งมีวิชาความรู้เป็นที่พอใจแล้วจึงกลับไปสอนยังภูมิลำเนาของตัวเอง ปอเนาะภูมิได้ขยายอาณาเขตโดย หะยีวันอะห์หมัด เบน วันหะยีอิริช ให้กว้างขึ้นและใหญ่ขึ้น ในสมัยไซคุนาอะห์หมัดผู้นี้ ท่านมีลูกศิษย์ประมาณ ๖๐๐ คน และมีนักศึกษาระดับแนวหน้ามากมาย เรียกกันว่าปอเนาะที่มีอยู่ทุกวันนี้ มีไม่น้อยเลยที่เป็นศิษย์เก่าปอเนาะภูมิ ยุคของท่านเรียกได้ว่าเป็น “ยุคทอง” ของปอเนาะภูมิก็ว่าได้

ปัจจุบันปอเนาะภูมิเป็นสถาบันการศึกษาอิสลามที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในจังหวัดปัตตานี ปอเนาะภูมิได้จดทะเบียนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงธำรงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ตามวิถีของปอเนาะดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น กล่าวคือแม้ว่าจะมีการจดทะเบียนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แต่ลักษณะความเป็นอยู่ วิธีการสอน ยังคงรูปแบบของปอเนาะแบบดั้งเดิมอยู่ ปัจจุบันผู้เป็นโต๊ะครูคือ หะยีมูฮัมหมัด อาดำ ปอเนาะแห่งนี้ในอดีตได้ผลิตอาเล็มอุลามา (ผู้รู้ที่เคร่งครัดในศาสนา) อิหม่าม ผู้นำศาสนา มากมายให้กับสังคมมุสลิม ในจำนวนเขาเหล่านั้น เช่น

- หะยีประเสริฐ มะหะหมัด (จุฬาราชมนตรี)
- หะยีฮารัน โต๊ะครูปอเนาะ เมาะโง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะ สะมาลา (ซีมลา) อำเภอมือเบะ จังหวัดปัตตานี
- หะยีอับดุลเลาะห์ โต๊ะครูปอเนาะ ปือนังกือบง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี
- หะยีมะบือดะห์ โต๊ะครูปอเนาะ จอแม (สายบุรีอิสลามวิทยา) อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

- หะยีนิมะ โต๊ะครูปอเนาะ ตะลูบัน สายบุรี (ดร.ศาสนศาสตร์วิทยา) บิดาของคุณนิมุฮตาร์
- หะยีรอมลี (โต๊ะเยาะห์ลี) ปาหัง ประเทศมาเลเซีย
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะ บ้านดาล (บิดา ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ) จังหวัดนครศรีธรรมราช

- หะยีเปาะจุเซ็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- หะยีมุซา โต๊ะครูปอเนาะ ตะโละจีน เกาะสอง ประเทศพม่า
- หะยีอับดุลกอเดร์ โต๊ะครูปอเนาะ ปือนาวาเมาะห์ (สายบุรี)
- หะยีมะ รัฐธำรงกานู ประเทศมาเลเซีย

- หะยีอับลวาฮับ (บ้านลาดด้วน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี)
- หะยีซอและห์ ลาติฟี โต๊ะครูปอเนาะ ทำอิฐศึกษา จังหวัดนนทบุรี
- หะยีอาลี ไชยา (ครูลีไชยา มักกะห์)
- หะยีอับลเราะห์มาน อาดำ (โต๊ะครูคนที่ ๓ ของปอเนาะภูมิ)
- อาจารย์อรุณ บุญชม รองประธานที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี สายนิกการอิสลาม
- หะยีแอ กิ่งเล็ก ประธานกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัด

ปทุมธานี

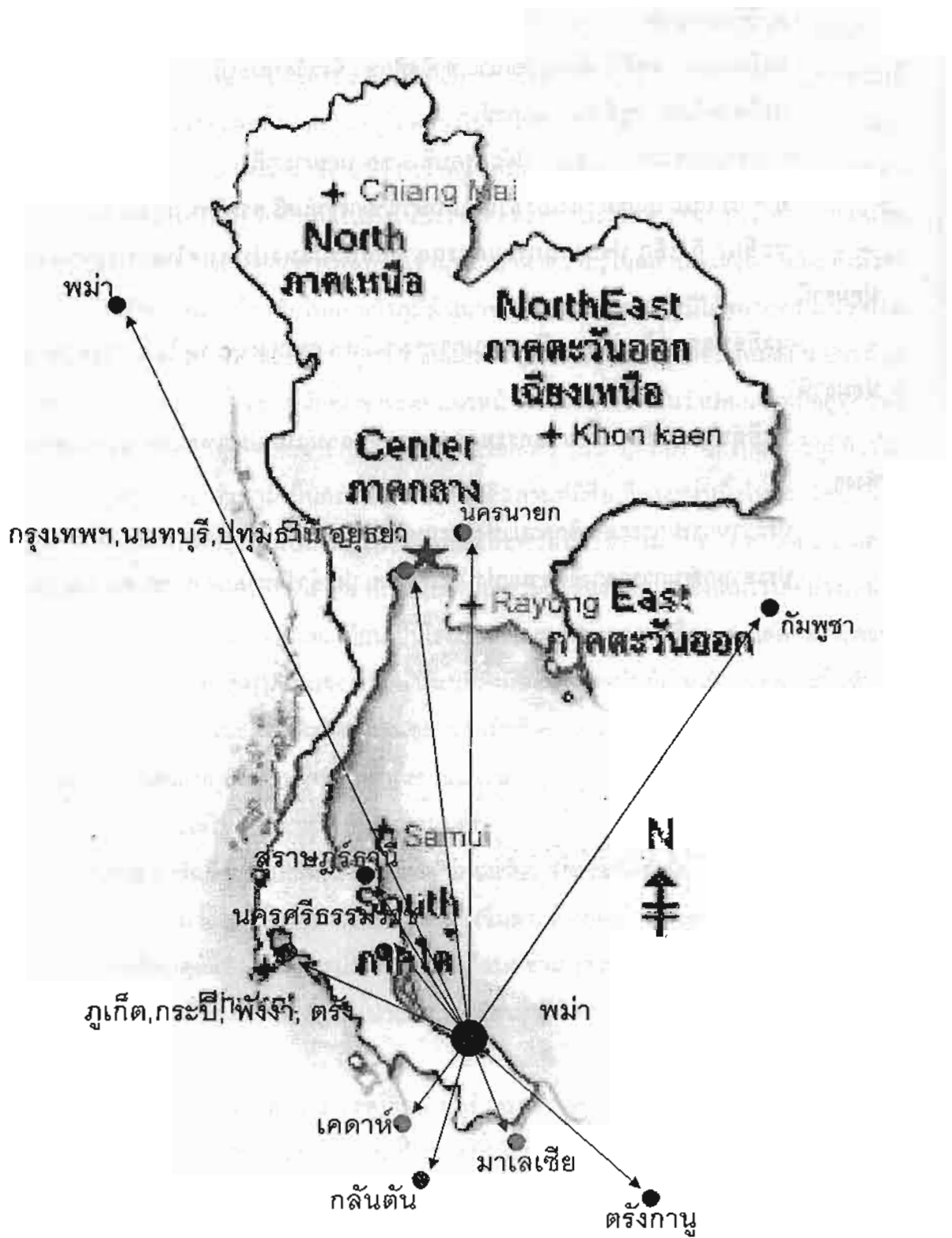
- หะยีอับลมาฮิด มุฮัมหมัด กรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัด

ปทุมธานี

- หะยีอับลวาฮับ ประธานกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัด

พังงา

- ประธานกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัดพังงา คนปัจจุบัน
- ประธานกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัดนครนายก คนปัจจุบัน

แผนผังแสดงเครือข่ายปอเนาะผู้สำเร็จการศึกษาจากปอเนาะภูมิ ในประเทศและต่างประเทศ

โตะครูหะยีนอะห์หมัด เป็นวันอิตรัส

เดินทางไปเมกกะ หลังจากที่ท่านได้เรียนศาสนาและภาษาอาหรับระดับพื้นฐานกับ บรรดาครูบาอาจารย์ในจังหวัดปัตตานีแล้ว ท่านได้ไปศึกษาต่อ ณ เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดี-อาระเบีย ตั้งแต่อายุยังน้อย โดยเดินทางไปกับพี่ชาย (วันสะตัง) ครั้งแรกพี่ชายของท่านไม่ได้ตั้งใจที่จะพาท่านไปด้วย เนื่องด้วยขาดปัจจัย และท่านเองไม่ได้เรียนรู้ศาสนาอย่างสมบูรณ์จากครูบาอาจารย์ในพื้นที่ อันเป็นธรรมเนียมของผู้ที่จะเดินทางไปศึกษาต่อที่เมกกะ แต่เนื่องจากท่านมีความตั้งใจและขอร้องให้พี่ชายพาไปด้วย จึงเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพี่ชายที่จะตอบสนองความต้องการของน้อง

ในช่วงที่ท่านจะเดินทางไปเมกกะ มีเรื่องเล่าที่น่าสนใจที่เล่ากันในระหว่างศิษย์ใกล้ชิดของท่านเรื่องหนึ่งว่า เมื่อแน่นอนว่าท่านจะเดินทางไปเมกกะพร้อมกับพี่ชาย ท่านเกิดเป็นไข้ขึ้นมา และเวลาของการเดินทางก็ใกล้เข้ามา แต่ถึงแม้ท่านจะเจ็บป่วย การเตรียมตัวเดินทางก็ไม่ได้บกพร่อง ถ้ามีคนถามท่านในขณะนั้น ท่านจะตอบว่าท่านไม่ยอมที่จะแยกจากพี่ชายที่แผ่นดินมลายู (ปัตตานี) และเมื่อกำหนดการเดินทางเหลือเพียงแค่ ๑๒ วัน มีชายคนหนึ่งเดินทางมาจากร้าน

กาเงา ตำบลละหาน ชาวคนที่นี่นำตาทำทางดูเหมือนยากจน ไม่มีใครในหมู่บ้านรู้จักชายคนดังกล่าวเลย เขาได้เข้ามาหาท่านในขณะที่ท่านนอนเอนกายอยู่ที่ชานบ้าน และชายคนนั้นถามท่านว่า "ตกลงจะเดินทางตามกำหนดการไหม" ท่านตอบว่า "แน่นอน" และชายคนนั้นก็ได้มอบหมากให้แก่ท่านหนึ่งคำ พร้อมทั้งกำชับว่าต้องรับประทานหมากคำนี้ให้ได้ เมื่อท่านรับประทานหมากแล้วอาการไข้ของท่านได้หายทันที

ที่เมกกะ ครูคนแรกของท่านหะยีวันอะห์หมัด คือโตะยามัน ซึ่งมีพื้นเพเดิมเป็นคนปัตตานี ในขณะนั้นโตะยามันเพิ่งกลับมาจากการศึกษาจากประเทศเยเมน และเป็นครูสอนพิเศษแก่นักศึกษาใหม่ในมัสยิดหะรอม หลังจากนั้นท่านได้ย้ายไปเรียนกับครูอื่นๆ อาทิเช่น เชคอาลี อัลมุาลิกี และเชควันอะห์หมัด เบนวันมุฮัมหมัดเซ็น อัลฟาคอนี มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมกกะเช่นเดียวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัตตานี คือมีชายแปลกหน้ามาพบท่าน และได้กล่าวแก่ท่านว่าท่านจะเป็นผู้รู้ที่มีความรู้มากกว่าพี่ชาย และเนื่องจากพี่ชายมีเวลาจำกัดในการอยู่ที่เมกกะ จึงได้นำท่านโตะครุไปฝากไว้กับเชควันอะห์หมัด ผู้ซึ่งเป็นนักวิชาการปัตตานีที่มีชื่อเสียงมากในเมกกะ ขณะนั้น ในช่วงนี้เองที่ท่านโตะครุได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้อย่างเต็มที่ตามที่ต้องการ พร้อมกับมารับใช้ท่านเชควันอะห์หมัด

เดินทางกับมาตุภูมิ (ปัตตานี) หลังจากที่ท่านโตะครุวันอะห์หมัดได้แสวงหาความรู้ตามต้องการ (ไม่สามารถระบุจำนวนปีที่ท่านศึกษาได้) ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๓ ท่านได้เดินทางกลับปัตตานีในฐานะผู้รู้ทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาฟิกห์ (นิติศาสตร์อิสลาม) การกลับมาของท่านในครั้งนั้นนับว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุด และอาจจะเรียกได้ว่าเป็นความโชคดีของท่านเองด้วย เนื่องด้วยในขณะนั้นผู้คนในแถบปัตตานีกำลังต้องการอูลามะฮ์ (นักวิชาการหรือผู้รู้) มาทดแทนกับการจากไปของท่านโตะครุจะเอาะ (ถึงแก่กรรมเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔) ถึงแม้ในขณะนั้นจะมีโตะครุอื่นอยู่บ้าง เช่น ฮัจยีอับดุลละห์ ปอเนาะบือแนญเจ และฮัจยีอับดุลรอเซตบานา แต่ว่าสถาบันของท่านทั้งสองอยู่ห่างไกลจากชุมชน และโตะครุทั้งสองชราภาพมากแล้ว เพียงไม่กี่เดือนต่อมาพื้นที่ตอนในเขตบ้านภูมิเริ่มเต็มไปด้วยนักเรียน นักศึกษา ที่ต้องการมาเป็นลูกศิษย์ของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษาที่มาจากปอเนาะจะเอาะ ด้วยโตะครุที่จะเอาะเพิ่งเสียชีวิตไป หลังจากนั้นนักศึกษาจากปอเนาะดีดือพยพตามเข้ามาด้วยเหตุผลเดียวกัน ท่านหะยีวันอะห์หมัดหรือโตะครุวันอะห์หมัดมีชื่อเรียกสั้นๆ ว่า "โตะบือมิง" เนื่องจากท่านเป็นผู้บุกเบิกสถาบันแห่งนี้ ชาวบ้านจึงเรียกท่านด้วยชื่อสถาบันแทนชื่อจริงของท่าน ลูกศิษย์ใกล้ชิดคนหนึ่งของโตะบือมิง คือหะยีอับดุลละห์ ดีดี โตะครูปอเนาะเปีย เล่าว่า ช่วงแรกสังคมยังไม่รับรู้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้มากคนหนึ่ง แต่เมื่อท่านกล้าที่จะโต้แย้งในเรื่องข้อบัญญัติทางศาสนากับโตะสนิมะโงะห์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของต่วนฮูเซ็นกือเคาะห์ ผู้มีฉายาว่า "ผู้รู้แห่งปัตตานี" จากเหตุการณ์นี้ผู้คนเริ่มเดินทางมาพบท่านเพื่อถามปัญหาข้อข้องใจทางศาสนา ซึ่งทุกคนจะได้รับคำตอบจนเป็นที่

พอใจ เมื่อท่านได้เริ่มสอนอย่างจริงจัง ชื่อเสียงของท่านเริ่มแพร่กระจายในฐานะโต๊ะครูคนใหม่ในบรรดาโต๊ะครูของปัตตานี

ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๓ มีปอเนาะหลายแห่งก่อตั้งขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับปอเนาะฎมี คือปอเนาะบือกูเจ (ยังคงดำเนินการสอนอยู่ในปัจจุบัน) ปอเนาะโต๊ะรายฮัจยี ปอเนาะยาการ (ปอเนาะยามูเจลิม) ปอเนาะบานา (โรงเรียนศาสนูปถัมภ์ในปัจจุบัน) ในบรรดาปอเนาะเหล่านี้ ปอเนาะฎมีเป็นปอเนาะที่ได้รับความนิยมสูงสุด (ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๘๓)

ชื่อเสียงของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด ท่านเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงอย่างมากในสังคมมุสลิมปัตตานี ในเรื่องวิชาการเกี่ยวกับอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) ถึงแม้ว่าท่านจะสอนในวิชาอื่นๆ เช่น ภาษาอาหรับ วิชาอุซูลุดดีน (รากฐานการศรัทธา) แต่ดูเหมือนว่าสังคมจะยอมรับว่าท่านเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในวิชาฟิกฮ์เป็นอย่างมาก ลูกศิษย์ท่านบางคนเล่าว่า ท่านเริ่มสอนวิชาฟิกฮ์จากหนังสือในระดับล่าง เช่น หนังสืออัตตะฮิรีย์ (Attahrir) จนกระทั่งหนังสือระดับสูง เช่น ฟัตฮุลวะฮฮาบ (Fathulwahhab) ในบรรดาหนังสือที่ท่านสอนเป็นประจำคือ อัตตะฮิรีย์ (Attahrir) อัลบายูรี (Albajury) อีฮานะฮ์ตุตตอลิบีน (Ehannah-tuthalibin) บิยัยรียะมียะ (Biyayrimy) มุญนีอัลมุฮ์ตัจญ์ (Mukny-Almuhtaj) อัลอิกนะฮ์ (Al-eknaak) และฟัตฮุลวะฮฮาบ (Fathulwahhab) จากการพูดคุยกับโต๊ะครูฮัจยีฮับดุลเลาะห์ ดีดี ได้เพิ่มเติมหนังสือที่ท่านโต๊ะครูมักจะใช้สอนอีก ๑ เล่มคือ อัลมาฮัลเลย์ (Al-mahallay)

นอกเหนือจากวิชาฟิกฮ์แล้ว ท่านโต๊ะครูยังสอนหนังสืออีกหลายเล่มในสาขาอุซูลุดดีน ทั้งภาคภาษามลายูและอาหรับ เช่น หนังสือบากูเราะห์ (Bakurah) ฟาริดะห์ (Faridah) ซิรอลญุลฮุดา (Sirojulhuda) กิฟายะตุลอาวาม (Kifayatul-awam) ชาร์กอวี (Sharqawy) และมะตันญะฮะห์ (Matanyaoharah) ส่วนในสาขาอรรถาธิบายอัล-กุรอาน มีหนังสือด็อฟซีร์ อัลญะมัน (Aljamal) อัลญะลาเลน (Aljalalan) ในสาขาวิชานาฮู (ไวยากรณ์อาหรับ) ท่านใช้หนังสือมุญนีฮ์-อัลละบีบ (Muqnie-Allabib) และอิบนูอาเกิล (Ibnu-akil) เป็นต้น สาขาวิชาตะเซาฟ (การขัดเกลาจิตใจ) มีหนังสือฮิกัม (Hikum) ซัยลุลซาลิกีน (Sailussaliki) และมินฮายุลอาบีดีน (Minhacyul-abidin)

บทบาททางสังคม ในฐานะที่ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องเกี่ยวกับบทบัญญัติทางอิสลาม โต๊ะครูวันอะห์หมัดจึงเป็นคล้ายที่ปรึกษาของสังคมมุสลิมในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาทางศาสนบัญญัติ อีกทั้งท่านได้เข้าร่วมกับชาวมุสลิมในการเรียกร้องสิทธิของมุสลิมในพื้นที่ช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ พี่น้องชาวมุสลิมกำลังเผชิญกับกฎหมายชาตินิยม ซึ่งได้ออกบังคับใช้โดยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยมีนโยบายยกเลิกตำแหน่งกอฎี (ดาโต๊ะยุติธรรม) แล้วทดแทนด้วยระบบผู้พิพากษาทั่วไป บรรดาผู้นำศาสนาในสมัยนั้นได้รวมตัวกันภายใต้ชื่อ “คณะผู้ปฏิบัติบทบัญญัติศาสนา” ได้จัดการพบปะสัมมนาในหัวข้อดังกล่าว อันมีผลกระทบต่องานการดำเนินชีวิตของมุสลิมปัตตานีในขณะนั้น การพบปะได้มีขึ้นที่ปอเนาะบือเนาะ

ลาแป (ต้นทุเรียน) ในวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ หรือวันที่ ๒๘ เดือนเชาวาล ฮ.ศ. ๑๓๖๒ มีบทสรุปและข้อเสนอว่าทุกคนขอแต่งตั้งผู้รู้ทางศาสนา ๓ ท่าน คือ หะยีสุหลง โต๊ะมีนา (บิดาของท่าน สว. เด่น โต๊ะมีนา) โต๊ะครูอับดุลมายิด อามิง โต๊ะครูกรือเซะ โต๊ะครูหะยีวันอะห์หมัด ปีรมิง ให้เป็นกอฎี (ผู้พิพากษา) ของจังหวัดปัตตานี การแต่งตั้งครั้งนี้ได้จัดขึ้นโดยผ่านการเลือกของประชาชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาทางศาสนาของพี่น้องมุสลิมในจังหวัดปัตตานี แทนระบบกอฎีที่ภาครัฐยกเลิกไป การแต่งตั้งครั้งนี้จึงไม่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ

นอกจากตำแหน่งกอฎีแล้ว ด้วยปอเนาะภูมิมีบริเวณที่ติดต่อกับบ้านยามู ซึ่งเป็นที่ตั้งของวังยะหริ่ง อันมีหลวงพิพิธภักดีเป็นข้าหลวงรับผิดชอบปกครองตามระบบหัวเมืองในขณะนั้น ท่านโต๊ะครูจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาทางศาสนาของกษัตริย์ยามูในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีพิธีการทางศาสนา ท่านจะได้รับเชิญเข้าไปในวังยะหริ่งเสมอ

การร่วมมือกับสังคม โต๊ะครูทั่วไปจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมมุสลิมในวาระและโอกาสต่าง ๆ ท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัดก็เช่นเดียวกัน ท่านจะร่วมในพิธีกรรมต่างๆ ตามหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นงานบ้านมีงานทำบุญหรือพิธีกรรมอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น งานแต่งงาน งานโกนศีรษะลูก พิธีละหมาดญะนาเซห์ (ละหมาดศพ) หรือพิธีเมาลิด ท่านจะได้รับเชิญและไปร่วมเป็นเกียรติทุกครั้ง กล่าวได้ว่างานใดที่ไม่มีท่านไป งานนั้นจะขาดความสำคัญไปทันที ท่านจึงต้องแบ่งเวลาระหว่างหน้าที่การสอนกับการตอบสนองความต้องการของสังคมให้ไปกันด้วยดี

เนื่องด้วยท่านเป็นที่เคารพของชุมชนมุสลิม มีคนจำนวนไม่น้อยที่มาขอร้องให้ท่านช่วยแก้ปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนและสังคมมุสลิม เช่น ปัญหาครอบครัว ความขัดแย้งส่วนบุคคล และในขณะที่ท่านอยู่ในวัยทำงาน พื้นที่จังหวัดปัตตานียังไม่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพี่น้องมุสลิมอย่างเป็นรูปธรรมดังเช่นปัจจุบัน ฉะนั้นจึงไม่ปรากฏบทบาทของท่านทางการเมือง เว้นแต่การเข้าร่วมใน “คณะผู้ปฏิบัติบทบัญญัติทางศาสนา” เวลาส่วนใหญ่ในบ้านปลายชีวิตของท่านมักหมดไปกับการอยู่อาศัยและคลุกคลีในบริเวณบ้านและโรงเรียนเท่านั้น

ชีวิตการครองคู่ ท่านโต๊ะครูได้ทำการสมรสครั้งแรกเมื่ออายุ ๓๓ ปี โดยการสนับสนุนของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย ท่านได้ทำการนิกะฮ์ (สมรส) กับสุภาพสตรีท่านหนึ่ง ณ นครเมกกะ เนื่องด้วยท่านเป็นโต๊ะครูชื่อดังแห่งปัตตานี จึงมีสุภาพสตรีหลายคนต้องการจะใช้ชีวิตร่วมกับท่าน ท่านจึงได้ทำการสมรสอีกหลายครั้งจนกระทั่งท่านชราภาพ ท่านมีภรรยา (รวมทั้งที่ทำการหย่าแล้ว) ทั้งหมด ๑๒ คน ในบ้านปลายชีวิต ท่านมีภรรยา ๓ คน คอยปรนนิบัติรับใช้ ภรรยาทั้ง ๓ ของท่านคือ นางวันอาหมีนะห์ นางวันมารียัน ตรังกานู นางวันอาหมีนะฮ์ แบนขอโต๊ะนาฮู ท่านโต๊ะครูมีบุตรทั้งหมด ๕ คน บุตรชาย ๑ คน และบุตรหญิง ๔ คน คือ วันฟาติมะฮ์ ฮัจยีตอยยิบ วันอาฮิเซาะฮ์ วันอาฮิเยาะห์ วันฮามิดะฮ์ ท่านได้ใช้ชีวิตอยู่กับภรรยาทั้งสามจนกระทั่งถึงแก่กรรม

บ้านปลายชีวิตท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด ก่อนท่านโต๊ะครูจะเสียชีวิตไม่กี่ปี ท่านเริ่มอ่านเล่าในเรื่องการสอน ในช่วงนี้ท่านมักจะใช้เวลาส่วนใหญ่กับการอยู่อย่างสันโดษด้วยการอธิบาศะฮ์ (ภักดี) และการซิกร์ (การรำลึกถึง) พระเจ้า ในช่วงนั้นท่านได้มอบหมายหน้าที่การสอนให้กับบรรดาศิษย์เอกของท่าน เช่น หะยีอัปตุรกอเดร์ ปอเนาะบือแนรามาอะ หะยีอัปดุลเลาะห์ดีดี ปอเนาะปียา โต๊ะครูหะยีมุฮัมหมัด ตรังกานู หะยีอัปดุลเราะห์มาน อาดำ (บุตรเขยของท่าน) อาจารย์อาลี ไชยา โดยเฉพาะ ๒ คนหลังนี้จะเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลและสอนนักเรียนที่มาจากภาคใต้ตอนบนและภาคกลาง หมายถึงนักเรียนที่ใช้ภาษาไทยเป็นหลัก ในขณะนั้นมีอยู่ประมาณ ๑๐๐ คน

วิธีการสอนของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัดในบ้านปลายของชีวิต มักใช้วิธีให้ศิษย์อ่านหนังสือด้วยตนเอง โดยท่านจะเป็นผู้ฟัง บางครั้งศิษย์จะอ่านให้ฟังในขณะที่ท่านนอนเอนกายอยู่ หน้าที่ของท่านคือการฟังเท่านั้น เว้นแต่มีบางจุดที่ต้องขยายความหรืออธิบาย ท่านจะอธิบายเพียงเล็กน้อย นักเรียนที่เรียนเช่นนี้ไม่ได้ต้องการเนื้อหาวิธีการมากนัก แต่เป็นการเรียนเพื่อความเป็นสิริมงคล (บารากัต) กับครูมากกว่า

ท่านโต๊ะครูนับว่าเป็นผู้ที่โชคติดคนหนึ่ง ทั้งนี้เพราะว่าท่านมีอายุยืนยาวทันเห็นผลงานความพยายามของตัวท่านเอง ในการเผยแพร่ความรู้และอบรมสั่งสอนนักเรียนเป็นเวลานานนับสิบปี โดยที่ความพยายามของท่านไม่ได้เปล่าประโยชน์ ด้วยลูกศิษย์ของท่านจำนวนไม่น้อยที่ได้เป็นโต๊ะครูของปอเนาะที่มีชื่อเสียง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่น้อยนักที่โต๊ะครูคนอื่นจะได้รับในยุคของท่านหรือแม้กระทั่งในปัจจุบัน ในขณะที่ท่านป่วยในช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ท่านได้มีโอกาสภาคภูมิใจกับครูบาอาจารย์เหล่านี้ซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์ของท่าน เช่น โต๊ะครูฮัจยีฮาซัน เมาะโง โต๊ะครูฮัจยีอัปดุลเลาะห์บือแนกือบง และฮัจยีอัปดุลเราะห์มานที่ได้รับมรดกทางวิชาการจากท่านในสาขาฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) โต๊ะครูฮัจยีอิสมาแอล เซอเมอลา ในสาขาอุซูลุดดีน (รากฐานการศรัทธา) อาจารย์ทั้ง ๔ ท่านที่กล่าวมานี้ เปรียบเสมือนก้าน ๔ ก้านของต้นไม้ที่ท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัดเป็นผู้เพาะปลูก เพื่อแตกหน่อเป็นมรดกทางวิชาการแก่ชุมชนมุสลิมในปัตตานีสืบต่อกันมา

ท่านโต๊ะครูป่วยด้วยโรคชราเป็นเวลา ๔ เดือน หลังจากนั้นท่านก็กลับคือสู่ความเมตตาของอัลเลาะห์ (ซ.บ.) ในคืนวันพฤหัสบดีที่ ๒ ชุลเกียะตะฮ์ ฮ.ศ. ๑๓๗๗ เวลา ๒๐.๓๐ น. ด้วยอายุ ๘๕ ปี ใช้ชีวิตการเป็นโต๊ะครูและให้ความรู้กับลูกศิษย์เป็นเวลา ๔๕ ปี บรรดาลูกศิษย์ เพื่อนสนิท อุลามาฮ์ (ผู้รู้) และประชาชนทั่วไปต่างรู้สึกเสียใจต่อการจากไปของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด แห่งปอเนาะบือมิงหรือปอเนาะภูมิ บรรดาลูกศิษย์ได้ทำกุโบร์ (สุสาน) ขึ้นที่ริมบึงเป็นเนินสูง เพื่อที่จะได้เยี่ยมเยียนโต๊ะครูได้โดยสะดวก ลูกศิษย์บางคนที่มีความรักและภักดีต่อโต๊ะครูถึงกับสั่งไว้ว่า ถ้าตายขอให้ตายใกล้กับโต๊ะครู หลังจากนั้นมาบริเวณกุโบร์ของท่านมีกุโบร์ของลูกศิษย์ท่านเรียงรายอยู่โดยรอบ เห็นได้ว่าลูกศิษย์ของท่านมีความรักและซาบซึ้งในท่านโต๊ะครูเป็นอย่างยิ่ง

คุณลักษณะพิเศษของท่านโตะครูวันอะห์หมัด ท่านโตะครูเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในจังหวัดปัตตานี และเป็นที่เกรงขามของคนทั่วไป นอกเหนือจากการเป็นครูที่มีความรู้ทางวิชาการอันเป็นเลิศเหนือคนทั่วไป ท่านยังได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีบารากัต (สิริมงคล) และการร่ามัต (มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์) จึงมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับท่านมากมาย เช่น ในร่างกายของท่านมีสิ่งซึ่งเป็นที่ต้องการของคนทั่วไป นั่นคือเส้นเคราของท่าน ซึ่งสามารถนำไปแช่น้ำทำเป็นยารักษาโรคบางอย่างได้ เช่น ไข้ตัวร้อน บางคนนำเคราของท่านทำเป็นเครื่องรางป้องกันกระสุน เคราที่ท่านนำมาใช้นี้จะต้องเป็นเคราที่ร่วงหล่นออกจากตัวท่านเอง ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ มิใช่ที่ได้มาโดยการถอน หากได้มาหลังจากท่านเสียชีวิตไปแล้วจะไม่มีผล ปัจจุบันนี้ไม่ทราบว่ามีผู้ใดเก็บเคราของท่านไว้น้างหรือไม่

เรื่องเล่าเกี่ยวกับท่านโตะครูอีกเรื่องคือ มีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในสังคมปัตตานี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๔ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ลูกสาวชาวมุสลิมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มียุบงาม มักถูกผู้ไม่หวังดีลักพาตัวไป ถึงแม้จะได้ทำการชู้ชอตตามหลักการศาสนาก็ตาม แต่ได้รับการปฏิเสธจากครอบครัวของฝ่ายหญิง อีกทั้งเป็นการทำลายเกียรติอีกด้วย บางครอบครัวจึงหาทางออกด้วยการส่งลูกสาวที่เห็นว่าหากยังอยู่ในหมู่บ้านจะไม่ปลอดภัย ให้ไปอยู่ในการดูแลของโตะครูภูมิ ด้วยความมั่นใจว่าไม่มีใครกล้าจุดไปอีก ทั้งนี้ด้วยเกรงกลัวบารมีของโตะครู

โตะครูหะยียับดุลเลาะห์ ปิยา เล่าถึงวันเสียชีวิตของท่านโตะครูวันอะห์หมัดว่า เล่ากันว่ามีคนแปลกหน้าสิบคนใส่ชุดขาวมาร่วมในพิธีละหมาดญะนาเซฮ์ (การละหมาดให้กับผู้ตาย) ทุกคนแต่งกายเหมือนคนแปลกหน้าที่มาพบท่านในวันที่ท่านจะไปเรียนที่เมกกะ คนเหล่านี้ไม่มีผู้ใดในปอเนาะรู้จักเลย และหลังจากเสร็จพิธีแล้ว ปรากฏว่าคนเหล่านี้ได้หายไป ไม่มีผู้ใดพบเห็นอีกเลย

เป็นที่น่าแปลกใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ถึงแม้ท่านโตะครูวันอะห์หมัดจะเป็นผู้รู้ทางศาสนา และเป็นโตะครูอันเป็นที่ยกย่องและนับหน้าถือตา แต่ทว่าท่านไม่เคยเป็น "อิหม่าม" นำละหมาดในการละหมาดแต่ละเวลาเลย แม้กระทั่งภายในปอเนาะของตนเอง การนำละหมาดแต่ละครั้งท่านจะเลือกสรรบรรดาลูกศิษย์ที่มีความรู้และอาวุโสผลัดเปลี่ยนกันไป โดยท่านเป็นผู้ตาม สาเหตุที่ท่านโตะครูไม่นำละหมาดเกิดจากท่านเองไม่สามารถเปล่งเสียงคำว่า "รอ" ได้ถูกต้องตามหลักการออกเสียงทางภาษาอาหรับ ทั้งนี้เนื่องจากการป่วยไข้ในวัยเด็กของท่านทำให้ลิ้นของท่านแข็ง บุคคลที่เป็นอิหม่ามเป็นประจำที่ปอเนาะในสมัยของท่านโตะครูคือโตะครูหะยียับดุลกอเดร์ บือแนรามาและหะยียับดุลเลาะห์ ตีตี

บรรดาลูกศิษย์ของท่านโตะครูวันอะห์หมัด ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ปอเนาะภูมิเป็นปอเนาะแห่งหนึ่งที่เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับในชาวมุสลิมปัตตานี ทั้งนี้เพราะผู้ก่อตั้งปอเนาะเป็นผู้มีความรู้ทางศาสนาและมีสิริมงคล (บารากัต) บรรดาผู้ปกครองของนักเรียนสมัยนั้นไม่ว่า

ใกล้หรือไกลจึงตั้งความหวังที่จะส่งลูกหลานมาเข้ารับการอบรมบ่มนิสัยและเรียนรู้ศาสตร์นากับท่าน อีกทั้งลูกศิษย์ของท่านที่จบไปก็เป็นตัวอย่างถึงคุณภาพการเรียนการสอนของปอเนาะแห่งนี้ โต๊ะครู หะยี อับดุลเลาะห์ ตีตี บ้านปียา กล่าวว่า นักเรียนส่วนใหญ่ที่เรียนในปอเนาะปี่ริมมิงหรือภูมิกับ ท่านโต๊ะครู สามารถที่จะสอนหนังสือตามปอเนาะต่างๆ ได้ ชั้นแรกอาจเริ่มด้วยการเป็นครูน้อย ก่อน และสุดท้ายเป็นโต๊ะครูอย่างสมบูรณ์ จากรายชื่อลูกศิษย์ของท่านต่อไปนี้ ย่อมเป็นหลักฐานที่ชัดเจนถึงคำบอกเล่าดังกล่าวว่าจริงเท็จเพียงใด รายชื่อต่อไปนี้คือชื่อของบรรดาลูกศิษย์ของท่าน โต๊ะครูปอเนาะภูมิกับ ที่สามารถเปิดปอเนาะและเป็นโต๊ะครูสอนศาสนาในพื้นที่จังหวัดปัตตานีและพื้นที่ใกล้เคียง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๖๓ บางคนยังคงสอนอยู่จนปัจจุบัน :

- หะยีอาซัน โต๊ะครูปอเนาะมาโง เสียชีวิตแล้ว
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะสะมาลา (ซีมลา) เสียชีวิตแล้ว
- หะยีอับดุลเลาะห์ โต๊ะครูปอเนาะบือนังกือบง เสียชีวิตแล้ว
- หะยีปะจิอาแว โต๊ะครูปอเนาะกลาพอ
- หะยีอับดุลรอเซ โต๊ะครูปอเนาะชายะ
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะชายะ
- หะยีมะบือดะห์ โต๊ะครูปอเนาะเจาะกือแย (สายบุรีอิสลามวิทยา)
- หะยีนิมะ โต๊ะครูปอเนาะจอแม สายบุรี (ตรุณศาสตร์วิทยา)
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูบลูกาตูวะห์ (การอมัต)
- หะยียะห์ยอ โต๊ะครูปอเนาะซามิลัน มาเลเชีย
- หะยียะห์มุด โต๊ะครูปอเนาะซามิลัน มาเลเชีย
- หะยีรอมลี (โต๊ะเยาะห์ลี) ป่าหัง มาเลเชีย เสียชีวิตแล้ว
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะบ้านตาล (บิดาของ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ) เสียชีวิตแล้ว
- หะยีเปาะจิ ซุปา โต๊ะครูปอเนาะกอตอ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี (เสียชีวิตแล้ว)
- หะยีเปาะจุเซ็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- หะยีอับดุลเราะห์มาน แมลา
- หะยีอับรอเฮม ยามู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- หะยีประเสริฐ มะหะหมัด (อดีตจุฬาราชมนตรี) เสียชีวิตแล้ว
- หะยีมุซา โต๊ะครูปอเนาะจาโละจันอ (พม่า)
- หะยีซาอิด โต๊ะครูปอเนาะจาโละบือซา (พม่า)
- หะยีสุเซ็น โต๊ะครูปอเนาะจาโละบือซา (พม่า)
- หะยีอับดุลเลาะห์ โต๊ะครูปอเนาะจาโละบือซา (พม่า)
- หะยีอับดุลกอเดร์ โต๊ะครูปอเนาะบือนารามาเาะห์ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

- หะยียับดุลเลาะห์ โต๊ะครูปอเนาะปียา อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- หะยียะห์หมัด มะหะหมัด (แบบมะ ครูบางกอก) เสียชีวิตแล้ว
- หะยิมะ ตรังกานู มาเลเซีย เสียชีวิตแล้ว
- หะยียับดุลวาฮับ (ลาดด้วน ปทุมธานี)
- หะยือซอและห์ ลาติฟี โต๊ะครูปอเนาะทำอิฐศึกษา นนทบุรี
- หะยิมะ จัรรง โต๊ะครูจัรรง
- หะยียะห์ โต๊ะครูปอเนาะโต๊ะซอ อำเภอสาบายบุรี (เสียชีวิตแล้ว)
- หะยียิลมาแอล กลาพอ อำเภอสาบายบุรี
- หะยียาลี ไชยา (ครูลี ไชยา มักกะห์) เสียชีวิตแล้ว
- หะยียับดุลเราะห์มาน อาดำ (โต๊ะครูคนที่ ๓ ของปอเนาะภูมิ)
- หะยียับดุลเราะห์มาน ซูลง โต๊ะครูผู้ช่วยปอเนาะภูมิปัจจุบัน และเป็นผู้อาวุโส
- หะยิมุฮัมหมัด นูรฮานัน รัฐเปรัก มาเลเซีย

ประวัติหะยียับดุลเราะห์มาน บิน ฮัจยีนุรุดดีน อาดำ

ฮัจยีอับดุลเราะห์มาน บิน ฮัจยีนุรุดดีน อาดำ หรือเป็นที่รู้จักกันในนาม “بابอแม” ปอเนาะปี้ริมิง ท่านเกิด ณ หมู่บ้านบางโพธิ์ ตำบลคูบางหลวง อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี บิดาชื่อฮัจยีนุรุดดีน อาดำ มารดาชื่อไชนับ ท่านมีพี่น้องทั้งหมด ๖ คน เป็นชาย ๒ คน หญิง ๔ คน ท่านเป็นบุตรคนโตของบรรดาพี่น้องทั้งหมด

ชีวิตการศึกษา การศึกษาครั้งแรก อัลมัธมูม ซาอูนา ฮัจยีอับดุลเราะห์มาน หรือبابอแม เข้ามาศึกษา ณ ปอเนาะปี้ริมิงเมื่ออายุประมาณ ๑๓ ปี โดยการนำของบิดา ในระยะนั้นคนกรุงเทพฯ มักลงมาเรียนปอเนาะ และปอเนาะภูมิเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่คนที่เรียนปอเนาะ หลังจากนั้นท่านโต๊ะครูเริ่มมีบทบาทต่อการศึกษามากขึ้น และเป็นที่รู้จักในบรรดามิตรสหายของท่าน ท่านเป็นคนสมองไว ความคิดปราดเปรื่องมาแต่เด็ก ชอบการศึกษาเป็นชีวิตจิตใจ ท่านเป็นคนที่อัลเลาะห์ (ซ.บ.) ให้ไม่เหมือนกับคนอื่น คือเรียนรู้เร็ว ผิดกับบรรดานักเรียนทั่วไป ทำให้ท่านเป็นหัวหน้านักเรียนได้ตั้งแต่อายุน้อย และเป็นคนสนิทของโต๊ะครูของท่านเอง ไม่ว่าจะเป็นการประชุมที่ใดก็ตาม โต๊ะครูของท่านจะชวนท่านไปด้วยกันเสมอ เรียกได้ว่าเป็นศิษย์เอกของโต๊ะครู เมื่อท่านอายุ ๒๑ ปี ท่านได้เริ่มสอนหนังสืออาหรับชั้นสูงจนเป็นที่แปลกใจของบรรดาศิษย์รุ่นพี่ยิ่งนัก หนังสือที่ท่านสอนอาทิเช่น อิลมุอัคลาต วิชามันเด็ก หนังสือบูโยรีมี และหนังสือดับชีรอัล-กุรอาน เป็นต้น ทว่าทั้งปอเนาะภูมิในสมัยนั้นต่างแปลกใจและสงสัยในตัวท่านเป็นอย่างยิ่ง เพราะมิใช่ทุกคนที่จะทำอย่างท่านได้ ท่านมีความแตกฉานในหลายวิชา เช่น วิชาฟิกห์ วิชาเตาฮีด วิชา

นาฏ วิชาชีพรฟ และอื่น ๆ อีกมากมาย นับว่าท่านเป็นผู้ถนัดและเชี่ยวชาญเป็นพิเศษคนหนึ่งในปีตตานี

ชีวิตการเป็นโต๊ะครู เมื่อท่านอายุได้ ๒๕ ปี ท่านได้สมรสกับบุตรสาวของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด ชื่อวันอาฮิซะห์ นับแต่นั้นเป็นต้นมาชีวิตของท่านก็เริ่มก้าวเข้ามาเป็นผู้ช่วยโต๊ะครูในการสอนวิชาต่าง ๆ ในขณะเดียวกันท่านมีศิษย์รุ่นพี่ที่เป็นพี่เขยใหญ่ของโต๊ะครูทำการสอนคู่กับท่าน ท่านผู้นั้นคือฮัจยีรอมลี (โต๊ะเยาะลี) เป็นชาวตรังภานู ประเทศมาเลเซีย โต๊ะเยาะลีเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในด้านภาษายาวีคนหนึ่งี่หาคนเทียบเท่าได้ยากในสมัยนั้น ต่อมาโต๊ะเยาะลีได้เสียชีวิตลงเมื่อเดือนรอบีอุลเอาวัล ฮ.ศ. ๑๓๘๗ (พ.ศ. ๒๕๐๙) โต๊ะครูฮัจยีอับลเราะห์มานจึงได้ทำการสอนแทนโต๊ะครูเก่า และเป็นโต๊ะครูผู้มีในเวลานั้น นับได้ว่าเป็นโต๊ะครูที่มีอายุน้อย หากเทียบกับโต๊ะครูอื่นในเวลานั้น และเป็นที่ยอมรับของบรรดาอุลามะฮ์ (ผู้รู้) ในเขตพื้นที่ภาคใต้และภาคกลาง ท่านใช้ชีวิตการสอนอยู่กับลูกศิษย์อย่างน่าภาคภูมิใจ ท่านเป็นผู้จุดประกายในแวดวงวิชาการศาสนาในสมัยที่ท่านเป็นโต๊ะครู และเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปภายในวงราชการทุกระดับ นอกจากท่านจะเป็นโต๊ะครูที่สอนได้อย่างเชี่ยวชาญแล้ว ท่านยังพูดภาษาไทยได้ดี นอกจากนี้ท่านยังทำประโยชน์ส่วนรวม ด้วยการเป็นอาจารย์พิเศษที่โรงเรียนมะฮ์ดีฮันญ์ฏอตุลมะอาเรฟเป็นเวลา ๕ ปี

ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้เกิดเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญขึ้นในจังหวัดปัตตานี คือการเดินทางประท้วงของชาวมุสลิม จนทำให้ฮัจยีอับลเราะห์มาน (พอเม็ง) ซึ่งเป็นหัวหน้ารูกานาตุลอุลามาปัตตานี (ชมรมอุลามะฮ์) ในขณะนั้น ต้องเดินทางลี้ภัยไปต่างประเทศ ทำให้คณะอุลามะฮ์ต้องทำการประชุมเพื่อพิจารณาเลือกผู้นำคนใหม่ และได้มีมติให้ท่านโต๊ะครูฮัจยีอับลเราะห์มาน อาดำ ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าคนที่ ๓ ช่วงที่ท่านได้ดำรงตำแหน่ง ท่านได้ทำหน้าที่สำคัญ เช่น เป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งระหว่างโต๊ะครูบางสถาบัน เป็นตัวแทนโต๊ะครูร่วมกับทางราชการ เข้าประชุมแก้ไขปัญหาการประท้วงในปัตตานีจนปัญหาสงบเรียบร้อยดี และพยายามสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับงานของตะชะห์ และด้วยคุณงามความดีเหล่านี้ ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๔ ท่านได้รับเลือกให้เป็นอุลามะฮ์อาวุโสดีเด่น ในงานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย ฮ.ศ. ๑๔๑๑

ชีวิตการเป็นโต๊ะครูไม่ได้ทำให้ท่านมีความรู้ในตำราเพียงอย่างเดียว แต่ท่านยังศึกษาเรียนรู้โลกปัจจุบันอย่างใกล้ชิด ท่านเคยคิดที่จะเปิดสถาบันการศึกษาอิสลามขั้นสูงกับอาจารย์หะยีอับลเราะห์มาน (พอเม็ง) และบรรดาโต๊ะครูจังหวัดปัตตานี ณ บริเวณโรงพยาบาลยะหริ่ง ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ แต่เป็นที่น่าสนใจที่โครงการนี้ประสบอุปสรรคจนต้องยกเลิกไป ชีวิตของโต๊ะครูฮัจยีอับลเราะห์มานเน้นหนักทางด้านการค้นคว้างานศาสนาเป็นอย่างมาก ท่านมีความ

เป็นหน่วยงานหลังจนไม่เหน็ดเหนื่อยต่อการทำงาน โต๊ะครูไฝฝืนอยากให้ชนรุ่นหลังและสังคมมุสลิมได้รับการปรับปรุงและพัฒนาดียิ่งขึ้นกว่าเดิมตลอดไป

ชีวิตบั้นปลายของโต๊ะครูหะยีอับดุลเราะห์มาน ท่านโต๊ะครูได้สมรสกับวันอาฮะหะมีบุตรด้วยกัน ๖ คน เป็นชาย ๓ คน และหญิง ๓ คน ในสมัยที่ท่านเป็นโต๊ะครู ท่านมีลูกศิษย์ประมาณ ๕๐๐ คน และลูกศิษย์ที่มีวิชาความรู้สูงอีกมากมาย วันหนึ่งท่านได้สั่งเสีย (วชิยัต) กับภรรยาและลูกชายของท่าน ขอให้มีการก่อสร้างมัสยิดประจำหมู่บ้านขึ้นโดยให้นำทุนการก่อสร้างจากการขายที่ดินที่เป็นวชิยัต (คำสั่งเสีย) ของมารดาของท่านที่จังหวัดปทุมธานีเป็นเนื้อที่ ๑๐ ไร่ เพื่อเป็นทุนในการสร้างมัสยิดประจำหมู่บ้านหลังใหม่ มัสยิดหลังใหม่นี้สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ โดย ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๖ ล้านบาท

เมื่อโต๊ะครูอายุได้ ๕๖ ปี ท่านได้ป่วยเป็นโรคเบาหวาน และอาการของโรคนี้ได้หนักขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งเดือนรอมฎอน ฮ.ศ. ๑๔๑๑ ท่านได้เดินทางไปเมกกะเพื่อทำพิธีฮัจญ์และได้ป่วยหนักที่นั่น แต่เนื่องจากท่านตั้งใจที่จะจบชีวิตที่ภูมิจึงได้เดินทางกลับมาสู่เมืองไทยด้วยความทุลักทุเลเมื่อวันที่ ๑๐ เดือนชวาล ฮ.ศ. ๑๔๑๑ อาการของโรคกำเริบขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เดือนชุลเกียะดะห์ หมายถึง ๑ เดือนเต็มหลังจากกลับจากเมกกะ ท่านก็ได้กลับคืนสู่ความเมตตาของอัลเลาะห์ (ซ.บ.) รวมอายุของท่านโต๊ะครู ๖๑ ปี เป็นเวลา ๔๐ ปีที่ท่านได้เสียสละเพื่อรับใช้อิสลามนั้น เป็นเวลามีใช้น้อยเลย ขออัลเลาะห์ (ซ.บ.) จงรับการเสียสละและความดีงามของคนๆ หนึ่งอันยิ่งใหญ่ด้วยเทอญ หลุมฝังศพของท่านอยู่ที่สุสานประจำหมู่บ้าน โดยฝังใกล้กับหลุมศพของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด

อาจารย์หะยีมุหัมมัด อาดำ (โต๊ะครูคนปัจจุบัน)

เป็นบุตรชายของโต๊ะครูคนที่สอง (หะยีอับดุลเราะห์มาน เบน หะยีนุรุดดีน อาดำ) เกิดเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๖ การศึกษาสามัญ จบมัธยมต้นจากโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ สำเร็จการศึกษาระดับชานาวิ จากมะฮัลดารุลมะอาเรฟ จังหวัดปัตตานี และระดับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยคิงซาอุด์ คณะครุศาสตร์ สาขาอิสลามศึกษา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นโต๊ะครูปอเนาะภูมิคนปัจจุบัน

บทบาท

- เป็นคอเต็บมัสยิดนูรุลอิสลาม อัลบารมีนียะห์
- เป็นกรรมการชมรมอิหม่าม ประจำอำเภอยะหริ่ง
- เป็นกรรมการประจำศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อำเภอยะหริ่ง
- เป็นกรรมการตำรวจ สถานีตำรวจภูธร อำเภอยะหริ่ง
- เป็นกรรมการสาธารณสุข จังหวัดปัตตานี

- เป็นวิทยากรพิเศษให้กับกำลังพลของโครงการทักษิณพัฒนา ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ จนถึงปัจจุบัน

หน้าที่

- เป็นเจ้าของและผู้จัดการโรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา
- เป็นอาจารย์พิเศษ โรงเรียนมะฮัลดารุลมะอาเรฟ จังหวัดปัตตานี
- เป็นอาจารย์พิเศษ ประจำโรงเรียนอิสลามนิตินิธิ์ อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี

อาจารย์หะยีหมัมมัด อาดำ

ผลงาน

- ร่วมจัดทำคู่มือข้าราชการครูในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- เขียนบทความในวารสาร "โครงการทักษิณพัฒนา"
- ร่วมจัดตั้งโครงการ "โรงเรียนปอเนาะ" สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยดำรงตำแหน่งเลขาธิการมรม
- ร่วมจัดสร้างมัสยิดให้กับหมู่บ้าน
- เข้าร่วมกิจกรรมกับกองทุน sif จัดสัมมนาผู้นำอิสลามห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้
- ศึกษาดูงานของคณะกรรมการสถานศึกษา ในสังกัดการประถมศึกษาแห่งชาติ ที่ กรุงเทพฯ

- เข้าร่วมประชาพิจารณ์หลักสูตรอิสลามศึกษา ของสำนักงานประมศึกษาแห่งชาติ
- เข้ารับการอบรมการแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่โรงพยาบาลอภัยรักษ์ จังหวัดปทุมธานี
- เยี่ยมเยียนพี่น้องมุสลิมที่ประเทศมาเลเซีย พม่า อินโดนีเซีย สิงคโปร์ ออสเตรเลีย และแถบประเทศอาหรับ เช่น ซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ จอร์แดน ซูดาน

ความเจริญของปอเนาะภูมิ

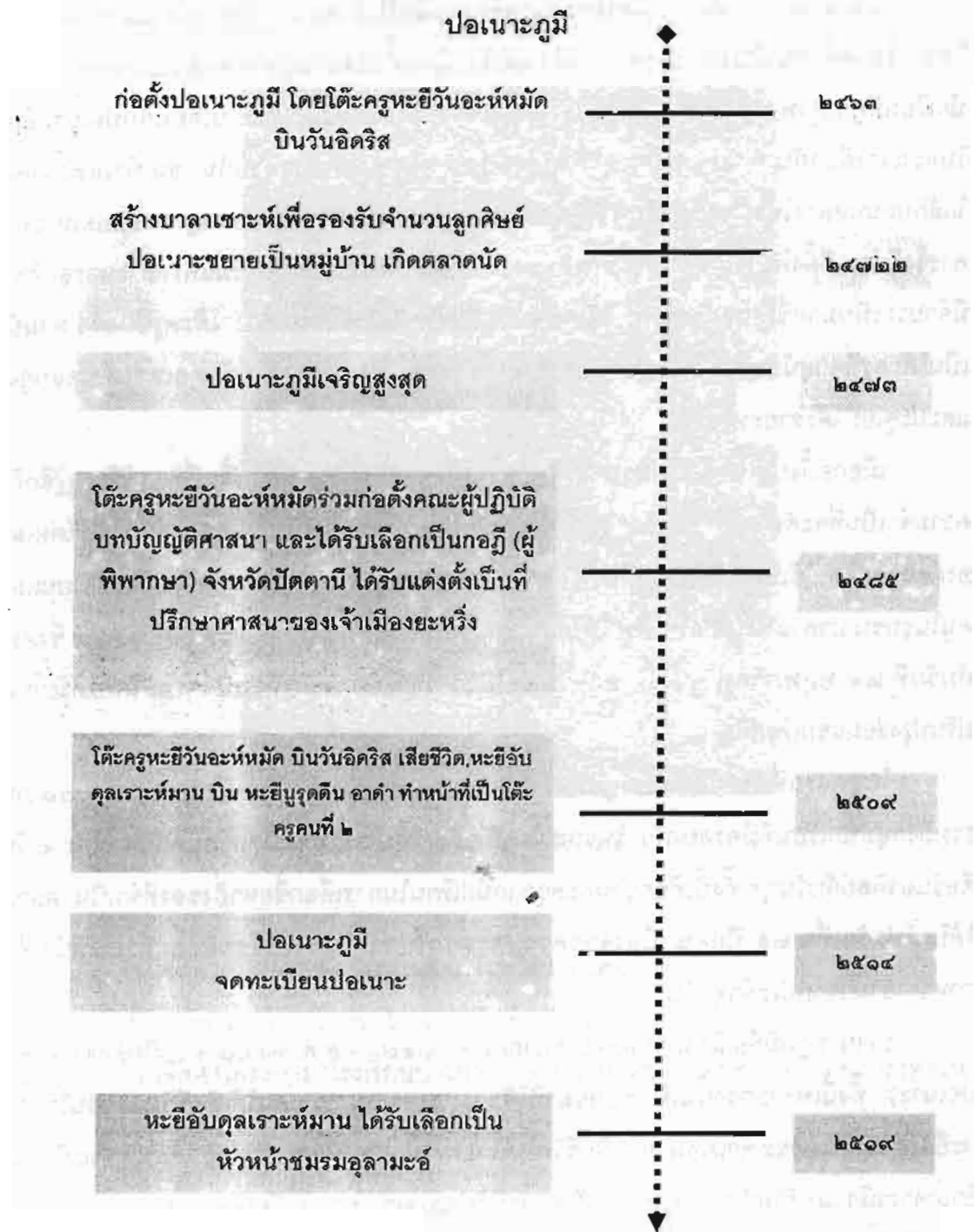
ปอเนาะภูมิมีชื่อเต็มว่า "มัดรอซะฮ์นุรุลอิสลามอัลบิรมีนียะห์" หรือโรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นปอเนาะขนาดเล็ก แต่ด้วยผู้ก่อตั้งมีความรู้ทางศาสนาเป็นอย่างดีและนักเรียนมีคุณภาพ ปอเนาะจึงมีความเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วเมื่อเปรียบเทียบกับปอเนาะอื่นๆ ในละแวกเดียวกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากองค์ประกอบหลายอย่างด้วยกัน เช่น ทำเลที่ตั้งที่อยู่ใกล้กับถนนหลวงในขณะนั้น (เส้นทางปัตตานี-สทิงบุรี) ต่างกับปอเนาะบือแนญเจ และปอเนาะยา-การซึ่งมีทำเลที่ตั้งที่ห่างไกลยากแก่การเดินทางไปถึง ชื่อเสียงของโต๊ะภูมิเริ่มแพร่หลายและลูกศิษย์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น นอกจากท่านโต๊ะครูจะมีความรู้ทางศาสนามากกว่าโต๊ะครูอื่นแล้ว ท่านยังเป็นโต๊ะครูที่อายุน้อยกว่าโต๊ะครูท่านอื่น เช่น โต๊ะครูกลาพอ โต๊ะครูหะยีอับลเลาะห์ บือแนญเจ และปะจูเย๊ะ โต๊ะรายอหะยี

เมื่อก่อตั้งปอเนาะได้ไม่นาน ลูกศิษย์ท่านโต๊ะครูภูมิมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ โต๊ะครูรู้สึกถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้าง "บาสา" (สุเหร่า) ใหม่ เพื่อความสะดวกในการแสดงความภักดีต่อเอกองค์อัลลอฮ์และใช้เป็นที่เรียนหนังสือ ด้วยความพยายามอย่างจริงจังของท่านร่วมกับนักเรียนและคนในชุมชน บาสาแห่งใหม่สร้างด้วยไม้ได้ถูกสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๑๔ ซุลฮิจยะห์ ฮ.ศ. ๑๓๔๗ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๗๒ บาสาแห่งนี้ยังคงอยู่ที่ปอเนาะภูมิในปัจจุบัน โดยได้รับการปรับปรุงซ่อมแซมเพิ่มเติม

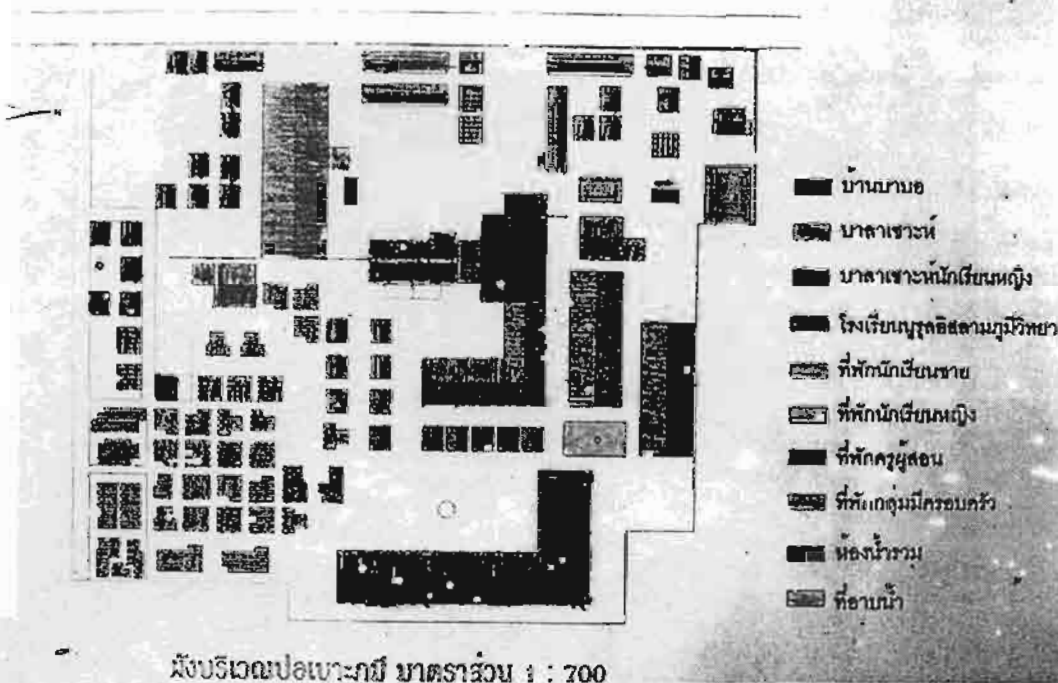
ในยุคแรกที่เรียกได้ว่าเป็นยุคทองของปอเนาะ ปอเนาะภูมิมีนักเรียนทั้งหมด ๘๐๐ คน รวมถึงกลุ่มนักเรียนที่มีครอบครัว ในขณะนั้นบริเวณหน้าปอเนาะจะมีตลาดนัดสัปดาห์ละ ๒ วัน คือวันอาทิตย์กับวันพุธ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกแก่นักเรียนในการเลือกซื้อหาสิ่งของที่จำเป็น ตลาดได้ปิดไปแล้วเมื่อ ๒๕ ปีก่อน เนื่องจากความสะดวกในการจับจ่ายใช้สอยและมีรถขายสินค้าอาหาร เข้ามาขายประจำทุกวัน

ปอเนาะภูมิมีชื่อเสียงมากที่สุดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๓ - พ.ศ. ๒๔๘๓ (๑๐ปีหลังจากก่อตั้งปอเนาะ) ทั้งนี้เพราะช่วงนั้นเป็นเวลาที่โต๊ะครูปอเนาะหลายๆ คนได้เสียชีวิตลง เช่นโต๊ะครูหะยีอับลมุบีน ลาละ อำเภอมายอ เสียชีวิตในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โต๊ะครูปะจูเย๊ะ โต๊ะรายอหะยี ยามู อำเภอยะหริ่ง เสียชีวิตปี พ.ศ. ๒๔๗๘ โต๊ะครูหะยีอับลรือเซด บานา เสียชีวิต พ.ศ. ๒๔๘๑ โต๊ะครูบาโลเสียชีวิต พ.ศ. ๒๔๘๕ โต๊ะครูยาการเสียชีวิตปี พ.ศ. ๒๔๘๗ โต๊ะครูหะยีอับลเลาะห์ ปอเนาะญูเจเสียชีวิต พ.ศ. ๒๔๘๙ ในช่วงนี้มีปอเนาะเกิดขึ้นหลายแห่งด้วยกันคือ ปอเนาะดาลอ ปอเนาะ

ปอชั้น ปอเนาะเมาะโง และปอเนาะบือแนเกอบง แต่ปอเนาะเหล่านี้เพิ่งเริ่มก่อตั้งจึงยังไม่มีบทบาทเด่นชัดเท่าปอเนาะภูมิ แต่เมื่อผ่านพ้นช่วงที่ปอเนาะภูมิมีชื่อเสียงไปแล้ว ปอเนาะเหล่านี้มีบทบาทมากขึ้น และเริ่มเป็นที่รู้จักในสังคมปัตตานี โต๊ะครูของปอเนาะเมาะโงชื่อว่าหะยิฮันเมาะโง และ โต๊ะครูของปอเนาะบือแนเกอบง ชื่อว่าหะยิฮันดุลละหะห์บือแนเกอบงเป็นศิษย์เก่าของปอเนาะภูมินี่เอง

ลำดับเหตุการณ์สำคัญของปอเนาะภูมิ

มืองบริเวณปอเนาะภูมิ มาตรฐาน : 1 : 700

ผังบริเวณปอเนาะภูมิ

สภาพโดยทั่วไปและลักษณะสถาปัตยกรรมของปอเนาะ

สภาพพื้นที่ภายในปอเนาะภูมินั้น มีการปลูกมะพร้าวครอบคลุมไปทั่ว ซึ่งต้นมะพร้าวเหล่านั้นปลูกพร้อมๆ กับปอเนาะ ที่พักแต่ละหลังก็จะปลูกต้นไม้ ทั้งไม้ดอกและไม้ประดับเพื่อความสวยงาม ในบริเวณปอเนาะจะมีการแบ่งโซน ๓ ส่วน ส่วนแรกเป็นส่วนของผู้ที่นักเรียนชาย ส่วนที่สองคือส่วนของผู้ที่นักเรียนหญิง และส่วนสุดท้ายคือส่วนของผู้ที่มีครอบครัวและผู้สูงอายุ ประเภทอาคารภายในปอเนาะภูมิแบ่งออกได้ ๒ ประเภทด้วยกัน ได้แก่ อาคารเพื่อการปฏิบัติศาสนกิจ (บาลาเซาะห์) และอาคารพักอาศัย (บ้านบาบอและที่พักนักเรียน) โดยที่บาลาเซาะห์จะเป็นอาคารหลักและ ศูนย์กลางของปอเนาะ เพราะเป็นสถานที่เรียนและประกอบกิจกรรมต่างๆ ส่วนบ้านบาบอหรือโต๊ะครูตั้งอยู่ใกล้ๆ กับบาลาเซาะห์ ซึ่งเป็นปกติธรรมดาของปอเนาะโดยทั่วไป

และส่วนที่ห้อมล้อมอยู่รายรอบทั้งด้านซ้าย ขวา และด้านหลังบาลาเซาะห์คือที่พักนักเรียน นักเรียนชายจะพักอยู่บริเวณด้านหน้า (ติดถนน) นักเรียนที่เป็นผู้หญิงพักอยู่ด้านหลัง ทางสัญจรภายในปอเนาะจะใช้พื้นที่ว่างระหว่างที่พักสำหรับสัญจร เพราะที่พักปลูกในลักษณะเรียงกันไปพื้นที่ว่างหน้าที่พักแต่ละหลังจึงเชื่อมกันเป็นทางสัญจรไปโดยปริยาย ที่พิเศษอยู่เล็กน้อยคือโซนซึ่งเป็นที่พักอาศัยของผู้ที่มีครอบครัวแล้ว ซึ่งเรียกกันว่า "ปอเนาะโน" นั้น จะเป็นถนนคอนกรีต ทำขึ้น

เพื่อสะดวกในการนำยานพาหนะเข้า-ออกเพื่อไปประกอบอาชีพ อาครแต่ละประเภทที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นมีรายละเอียดดังนี้

บालาเซาะห์

อาคารเพื่อการศึกษา (บาลาเซาะห์)

บาลาเซาะห์ถือเป็นอาคารศูนย์กลางหลักของการเรียนระบบปอเนาะ เป็นอาคารสำหรับประกอบศาสนกิจและกิจกรรมต่างๆ ของปอเนาะ ซึ่งพอสรุปได้ว่า เป็นสถานที่ทำละหมาด (นมัสการพระผู้เป็นเจ้า) เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน เป็นสถานที่จัดพิธีกรรมทางศาสนา เป็นสถานที่ประชุม

จะเห็นได้ว่าบาลาเซาะห์เป็นอาคารที่ใช้สำหรับประกอบกิจกรรมหลากหลายประเภทด้วยกัน นอกเหนือจากที่กล่าวมา บาลาเซาะห์ยังเป็นสถานที่ทำบุญและรับประทานอาหารในบางโอกาส หากจะเปรียบบาลาเซาะห์เป็นอาคารอเนกประสงค์ก็ไม่ผิดนัก หลายๆ กิจกรรมทั้งที่เป็นกิจกรรมส่วนตัวและกิจกรรมส่วนรวมก็มักจะมาจัดกันที่บาลาเซาะห์แทบทั้งสิ้น

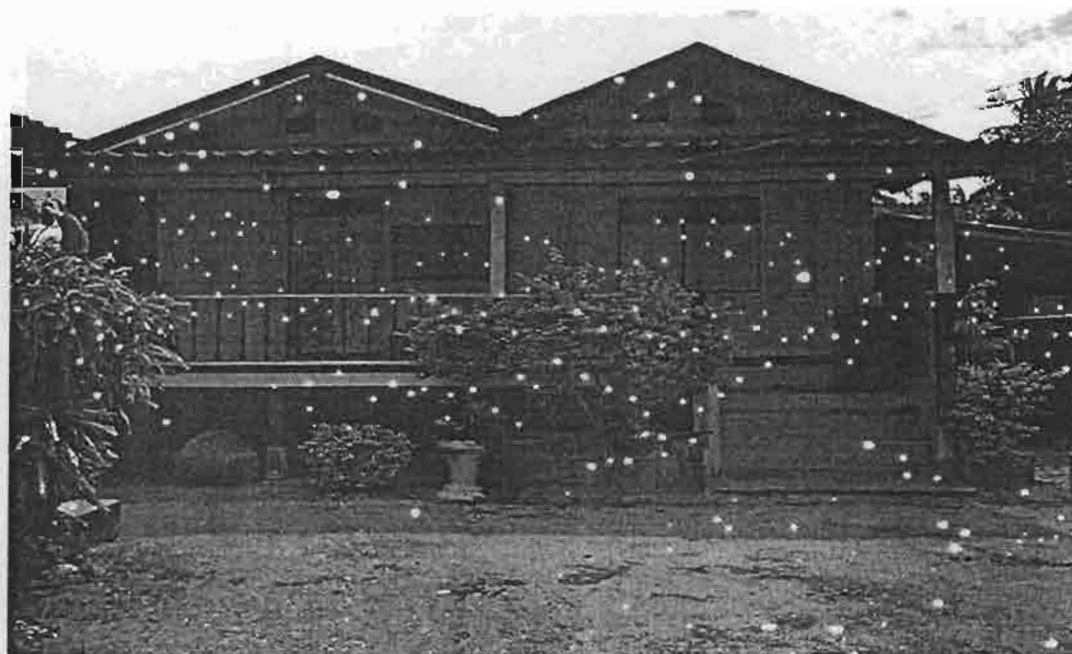
บาลาเซาะห์ของปอเนาะภูมิเริ่มวางรากฐานเมื่อวันที่ ๑๔ ซุลฮิจยะห์ ฮิจเราะห์ศักราชที่ ๑๓๔๗ หรือตรงกับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๒๙ เป็นอาคารไม้สองชั้นหลังคาทรงจั่ว สร้างขึ้นเพื่อรองรับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มมากขึ้นในขณะนั้น (แต่เดิมโต๊ะครูจะทำการสอนที่บ้านของท่านเอง)

บาลาเซาะห์ของปอเนาะภูมิได้รับการบูรณะซ่อมแซมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน บาลาเซาะห์ในปัจจุบันนี้เป็นอาคารสองชั้น ชั้นล่างได้ทำการก่อผนังและปรับปรุงเป็นห้องเรียนสำหรับการเรียน

ชั้นพื้นฐาน และทำการเพิ่มพื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมตามการใช้งานที่มีมากขึ้น ชั้นบนเป็นที่ทำละหมาด และสำหรับการเรียนในชั้นที่สูงขึ้นมา ส่วนของบालาเฮะฮ์ที่มีมาแต่แรกเริ่มและยังคงอยู่ในปัจจุบันก็คือส่วนที่เป็นโครงสร้างหลักเท่านั้น เช่น ฐานราก เสา เป็นต้น

อาคารพักอาศัย

บ้านบาบอ (โต๊ะครู) เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว เป็นบ้านลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคใต้ หลังคาทรงโบราณ โครงสร้างทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นเสา คาน ตง พื้นและผนังทำด้วยไม้ หลังคาบุกระเบื้องดินเผา บ้านหลังนี้ต่อเติมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในช่วงแรกๆ จำนวนของห้อง จะเพิ่มขึ้นตามจำนวนภรรยาของบาบอ ซึ่งศาสนาอิสลามกำหนดให้มีได้มากที่สุด ๔ คน จำนวนห้องนอนก็จะมี ๔ ห้องเช่นกัน ภายหลังขนาดครอบครัวใหญ่ขึ้น คนเพิ่มขึ้น ขนาดของบ้านก็ขยายตามไปด้วย

บ้านบาบอ

ที่พักนักเรียน นักเรียนที่เล่าเรียนในปอเนาะภูมินั้นมีทั้งชายและหญิง มาจากที่ต่างๆ ทั้งในละแวกใกล้เคียงกับปอเนาะ และต่างจังหวัด เช่น ยะลา นราธิวาส กรุงเทพฯ ปทุมธานี ฯลฯ ในปอเนาะ นอกจากนี้ยังมีนักเรียนส่วนหนึ่งจากประเทศมาเลเซียและกัมพูชาเข้ามาศึกษาด้วย ผู้ที่เรียนในปอเนาะเรียกว่า “โต๊ะปาเก” โต๊ะปาเกจะมีที่พักอาศัยประจำเป็นบ้านขนาดเล็ก ยกใต้ถุน ซึ่งเรียกกันว่า “ปอเนาะ” อันเป็นที่มาของชื่อสถานศึกษาประเภทนี้นั่นเอง ที่พักเหล่านี้ปลูกเรียงกันไป ทั้งทางซ้ายและขวาของบาลาเฮะฮ์ ส่วนที่พักนักเรียนหญิงจะอยู่ด้านหลัง ถัดจากบ้านบาบอ

ไป ทางปอเนาะได้แบ่งเขตที่พักขายออกเป็น ๕ เขตด้วยกัน เพื่อง่ายต่อการดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อย และง่ายในการจัดกิจกรรมต่างๆ แต่ละเขตก็จะมีหัวหน้าและรองหัวหน้าคอยดูแล

ที่พักประจำของปอเนาะภูมิสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภทด้วยกัน ได้แก่ ที่พักแบบเดี่ยว และที่พักแบบห้องแถว ที่พักประเภทนี้เป็นลักษณะดั้งเดิมที่ปลูกกันมาตั้งแต่ครั้งเริ่มก่อตั้งปอเนาะ เป็นบ้านชั้นเดียวยกได้สูง พื้นที่ใช้สอยประมาณ ๘ ตารางเมตร นิยมสร้างเป็นหลังคาจั่ว แรกเริ่มที่พักอาศัยประเภทนี้จะใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในพื้นที่นั้นมาสร้าง อย่างเช่น เสา คาน ตง พื้น ทำจากไม้ ใช้ใบลานมาสานคล้ายเสื่อทำเป็นผนัง หรือไม้ก็ทำด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยจากซึ่งสานกันเป็นตับๆ เรียงซ้อนกันไป เมื่อเก่าหรือชำรุดก็จะมีการซ่อมแซม โดยหาของใหม่มาทดแทน ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากมาย เมื่อมีการเปลี่ยนหลังคาหรือซ่อมแซมปอเนาะ นักเรียนคนอื่นๆ ก็จะมาช่วยกันร่วมแรงร่วมใจกันโดยไม่ได้อะไรตอบแทน แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจและความสัมพันธ์อันดีระหว่างโต๊ะปาเกด้วยกัน

ที่พักเดี่ยว

หลังจากที่ยุคสมัยเปลี่ยนไป มีการใช้แผ่นไม้มาทำผนัง ต่อม่อสร้างด้วยคอนกรีต หลังคามุง ด้วยกระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องลอน ความหลากหลายของปอเนาะในรายละเอียด วัสดุ และสีสันทันก็เปลี่ยนไป แต่รูปแบบของที่พักประเภทนี้ก็ยังคงเอกลักษณ์แบบดั้งเดิมไว้ไม่เปลี่ยนแปลง

สำหรับประโยชน์ใช้สอยภายในนั้น ประกอบไปด้วยส่วนที่เป็นพื้นที่ครัว พื้นที่นอนและมุมเล็กๆ สำหรับเก็บหนังสือ โดยมากแล้วที่พักจะไม่มีกำแพงผนังระหว่างพื้นที่นอนและพื้นที่ครัว แต่

จะทำการยกพื้นให้สูงขึ้นกว่าพื้นที่ครัวประมาณ ๑๐ เซนติเมตร นักเรียนชายและหญิงจะใช้ที่พักรับประทานอาหาร ทานอาหาร อ่านหนังสือ ที่พักบางหลังมีห้องน้ำในตัว แต่โดยส่วนใหญ่แล้วนักเรียนจะใช้สถานที่อาบน้ำรวม ซึ่งเป็นบ่อน้ำและใช้ห้องน้ำรวม ได้ดูแลใช้สำหรับเก็บของ ไม้ที่ใช้สำหรับซ่อมแซมที่พักรับประทานอาหาร บางคนนำเปลมาผูกเพื่อนอนพักผ่อนก็มี ที่พักรับประทานอาหารหลังมีนักเรียนพักอยู่ประมาณ ๒-๓ คน สำหรับการนอนนั้น นักเรียนชายจะใช้ที่พักรับประทานอาหารเป็นสถานที่นอน ส่วนนักเรียนหญิงจะไปนอนรวมกันที่ศาลาปอเนาะใน (เป็นที่เรียนหนังสือสำหรับนักเรียนหญิงโดยเฉพาะ)

ที่พักแบบห้องแถวเป็นที่พักรับประทานอาหารซึ่งสร้างขึ้นภายหลัง คือเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ลักษณะเหมือนกับบ้านพักข้าราชการที่เป็นห้องแถวหัวไป ยกได้สูง เป็นห้องติดกันประมาณ ๕ ห้อง ต่อม่อสร้างด้วยคอนกรีต ผนังไม้ หลังคากระเบื้องลอนเล็ก

ที่พักแบบห้องแถว

“ปอเนาะใน” เป็นพื้นที่ซึ่งเป็นที่พักรับประทานอาหารของผู้ที่มีครอบครัวแล้ว ซึ่งตั้งอยู่บริเวณด้านหลังบ้านบาบอ ลึกเข้าไปข้างใน แต่เดิมนั้นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ก็คือนักเรียนที่มาศึกษาหาความรู้ในปอเนาะ ในสมัยก่อนนั่นเอง เมื่อศึกษานานวันเข้าจนกระทั่งมีครอบครัว ด้วยความรู้ลึกซึ้งผูกพันกับปอเนาะ ไม่อยากกลับภูมิลำเนาเดิม จึงได้ตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ภายในปอเนาะ บางส่วนก็ประกอบอาชีพภายนอก บางส่วนก็เป็นครู ทำการสอนวิชาความรู้ให้กับนักเรียนรุ่นใหม่ๆ

ลักษณะที่หักอาศัยของพื้นที่นี้ไม่แตกต่างจากที่หักแบบเดี่ยวมากนัก คือยกใต้ถุนสูง แต่มีการแบ่งเป็นห้องที่ชัดเจนกว่า มีผนังกันเป็นลวดสวน มีห้องน้ำในตัว และมีขนาดกว้างกว่า ซึ่งไม่ต่างจากบ้านทั่วๆ ไปนั่นเอง

ที่หักปอเนาะใน

ชีวิตความเป็นอยู่ภายในปอเนาะภูมิ

การเล่าเรียนในปอเนาะทั่วๆ ไปรวมทั้งปอเนาะภูมินั้น ไม่มีการเก็บค่าใช่จ่ายหรือค่าศึกษาเล่าเรียนใดๆ ปอเนาะภูมิจัดตั้งขึ้นด้วยอุดมการณ์ที่จะถ่ายทอดเจตนารมณ์ของอัลลอฮ์ (ช.บ.) คือเพื่อให้มนุษย์ภักดีและศรัทธาต่อพระองค์ โดยทำหน้าที่เป็นสื่อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า (นำบทบัญญัติที่มีในอัล-กุรอาน ซึ่งเป็นถ้อยคำของพระเจ้าไปเผยแพร่หรือทำการสอน) เผยแผ่ศาสนา พัฒนาและช่วยเหลือสังคม

แรกเริ่มผู้ที่มีความสนใจในการเรียนศาสนา และต้องการวิชาความรู้เพื่อนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะจากท้องถิ่นอื่น จะปลุกสร้างปอเนาะ (ที่หัก) รอบๆ บ้านโต๊ะครู เมื่อศึกษานานวันเข้าจนเป็นผู้รู้ มีความแตกฉานในด้านการศาสนาแล้วก็จะกลับไปยังภูมิลำเนาของตน ที่หักซึ่งสร้างไว้เดิมก็จะทำการบริจาคให้เป็นทรัพย์สินของปอเนาะ ผู้ที่เข้ามาเรียนในรุ่นต่อๆ มา ก็จะเข้าไปอยู่แทนที่โดยไม่ต้องสร้างปอเนาะขึ้นมาใหม่ แต่อาจจะทำการซ่อมแซมบ้างเป็นครั้งคราว สำหรับอาหารการกินนั้น ผู้เรียนต้องทำการช่วยเหลือตัวเอง โดยหุงหาอาหารด้วยตัวเองทั้งสิ้น บางคนอาจจะหุงหาอาหารและทานกันเป็นกลุ่มๆ ซึ่งก็จะสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก

อาหารที่มักสำรองไว้ตามปูเาะได้แก่ ข้าวสาร ปลาเค็ม ไข่ โดยอาจซื้อหามาจากตลาด
ใกล้เคียง หรือผู้เรียนนำมาเองจากบ้านเป็นครั้งคราว ผู้เรียนบางคนก็จะประกอบอาชีพไประหว่าง
ที่เรียนด้วย เช่น การเลี้ยงเป็ด ไก่ การปลูกผักสวนครัว รับจ้างกริดยาง ก่อสร้าง ทาสี แล้วแต่ว่าจะมี
งานประเภทใดในละแวกนั้น

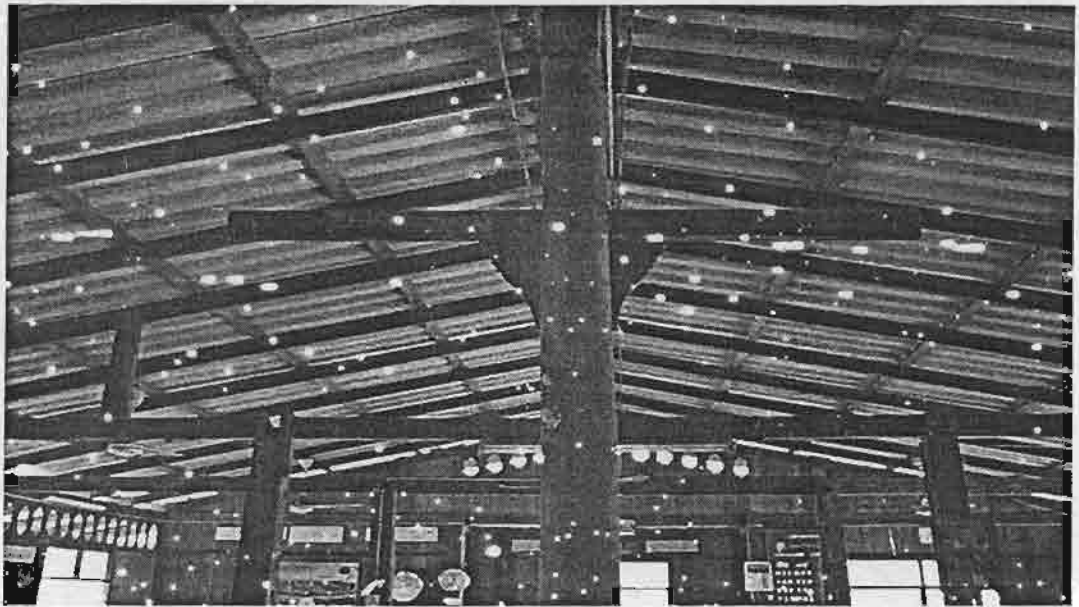

แสดงพื้นที่บालาเซาะห์ ซึ่งใช้สำหรับการเรียนและการทำละหมาด

ปูเาะภูมิไม่มีการกำหนดเวลาในการเข้าเรียน ผู้เรียนต้องการเข้าเรียนเวลาใดก็ได้
เพียงแต่ต้องตื่นให้ทันละหมาดซุบฮี (ละหมาดก่อนตะวันขึ้น เวลาประมาณ ๐๕.๐๐ น.) ผู้ที่ตื่นไม่
ทันหรือไม่ได้เข้าเรียนในวิชาอัล-กุรอานหลังจากละหมาดถือว่ามีความผิด บทลงโทษที่ผู้เรียนจะ
ได้รับจะไม่แน่นอนตายตัว โดยอาจลงโทษให้กวาดขยะ ล้างห้องน้ำ ถูกดี หรือวิ่งรอบบาลาเซาะห์ก็
มี แล้วแต่จะทำผิดบ่อยครั้งแค่ไหน

โต๊ะปาเก (ผู้เรียน) ในสมัยก่อนมักจะใช้เวลาหลังเลิกเรียน (ประมาณ ๒๑.๐๐ น.) ในการ
ทบทวนและท่องจำบทเรียน ในส่วนนี้เองมีเรื่องเล่ากันว่า ในสมัยก่อนนั้นโต๊ะปาเกจะเป็นผู้ที่มี
ความมุ่งมั่นในการเรียนเป็นอย่างมาก มักจะอยู่ท่องหนังสืออยู่จนดึกจนดื่น แม้เวลาตีสามแล้วยัง
ไม่เข้านอน บางคนเพื่อให้สามารถอ่านหนังสือได้ตลอดทั้งคืน และไม่ต้องการให้ความง่วงมาเป็น
อุปสรรค ก็จะเป็นขึ้นไปบนต้นไม้ ไข่มือข้างหนึ่งเกาะลำต้นไว้ มืออีกข้างหนึ่งถือหนังสือ ขาเหยียบ
กิ่งไม้ไว้หรือบ้างก็นั่ง บนกิ่งไม้ วิธีการนี้คนอ่านจะไม่กล้าหลับหรือง่วงเพราะกลัวตก ทำให้สามารถ
อ่านหนังสือได้ตลอดทั้งคืน หรือบางคนก็นำลูกมะพร้าวผ่าครึ่งมาปาดส่วนหนึ่งออกให้เป็นลักษณะว่า

แล้วใช้หนุนแทนหมอน ซึ่งจะทำให้หลับไม่ค่อยสนิทเนื่องจากความแข็งของลูกมะพร้าว (วิธีการเหล่านี้เฉพาะบางคนเท่านั้น ไม่ได้หมายความว่าทำกันเป็นส่วนมาก) วิธีการอ่านหนังสือและจัดความสว่างในสมัยก่อนนั้นมีอีกมากมายหลายแบบ ที่แปลกๆ ก็มีมาก สิ่งสำคัญที่เราได้รับการฟังเรื่องเหล่านี้คือ ทำให้ทราบว่าคนในสมัยก่อนนั้นมีความมุ่งมั่นจริงจังในการเล่าเรียนเป็นอย่างมาก

ภาพแสดงเสาซึ่งใช้แขวนตะเกียงเพื่อให้แสงสว่าง ช่วงก่อนที่ปอเนาะจะมีไฟฟ้าใช้

ระหว่างโต๊ะปาเก (ผู้เรียน) กับบาบอจะมีการประชุมร่วมกันอยู่เสมอ โดยกำหนดให้คืนวันพฤหัสบดี เวลาประมาณ ๒๐.๓๐ น. (หรือช่วงค่ำของวันพุธ ตามปฏิทินไทย เหตุที่เรียกช่วงค่ำของวันพุธว่าเป็นคืนวันพฤหัสบดี เนื่องจากการนับวันเดือนปีตามฮิจเราะห์ศักราช ซึ่งเป็นปีศักราชของอิสลามนั้น นับตามจันทร์คติซึ่งแตกต่างจากปฏิทินสุริยคติ ดังนั้นช่วงค่ำของวันพุธจึงเรียกเป็นคืนวันพฤหัสบดีในศาสนาอิสลาม) เป็นวันประชุมประจำสัปดาห์ เหตุที่มีการประชุมกันในคืนวันพฤหัสบดี เนื่องจากเป็นคืนสุดท้ายที่มีการเรียนการสอนในรอบสัปดาห์ และวันถัดไปเป็นวันหยุด (ปอเนาะภูมียุคการเรียนการสอน ๒ วันในหนึ่งสัปดาห์ คือวันพฤหัสบดี-วันศุกร์) โดยบาบอจะนำเรื่องที่เกิดขึ้นในสัปดาห์ที่ผ่านมาสรุปให้ฟัง ว่ามีส่วนใดที่ผู้เรียนควรแก้ไขปรับปรุง ส่วนใดที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ และมักมีการ ขอความคิดเห็นจากโต๊ะปาเกอยู่เสมอๆ ในการแก้ไขปัญหาก็เป็นส่วนรวม นอกเหนือจากที่กล่าวมาจะมีการประชุมกันเมื่อมีปัญหาใดๆ เกิดขึ้น หรือเมื่อมีการจัดงานทำบุญ ประกอบพิธีกรรม สิ่งที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของปอเนาะ มีสิทธิ์ที่จะเสนอความคิดเห็น

สำหรับวิธีการประชุมของปอเนาะภูมินั้น จะปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านนบีมุฮัมมัด (ซอลย) ด้วยการคัดเลือกหัวหน้าในการประชุมขึ้นก่อน โดยความเห็นชอบของทุกคนในที่ประชุม ซึ่งผู้นำการประชุมในแต่ละครั้งก็จะมักจะสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป จากนั้นจะทำการอธิบาย มารยาทของการประชุม และการใช้สิทธิในการตัดสินใจในแต่ละเรื่องให้ทุกคนทราบ เมื่อทุกอย่างพร้อมก็จะเริ่มประชุม โดยการนำเสนอของผู้นำการประชุม หรือผู้นำอาจสอบถามเป็นรายคนว่ามี เรื่องใดที่ต้องการนำเสนอ ในที่ประชุมหรือไม่ ให้เสนอเรื่องมา ต่อจากนั้นที่ประชุมก็จะทำการ พิจารณาหารือ หาข้อตกลงและมติ ซึ่งทุกคนในที่ประชุมมีสิทธิที่จะออกเสียงหรือเสนอความคิดเห็นของตนเอง

วิถีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ของโต๊ะปาเก้กับบาบอในปอเนาะนั้น เปรียบเสมือน พ่อกับลูก เรื่องใดที่เป็นปัญหาก็จะมีการเล่าสู่กันฟัง และแก้ไขปัญหาร่วมกันอยู่เสมอ (โดยมาก แล้วโต๊ะปาเก้จะเป็นฝ่ายสร้างปัญหา ส่วนبابอก็จะเป็นผู้แก้ปัญหา) โต๊ะปาเก้ที่เป็นผู้ชายมักจะ นำเอาبابอเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ส่วนผู้หญิงก็จำตัวอย่างจากมามา (ภรรยาของبابอ) ผู้คนในปอเนาะจะมีการประกอบกิจกรรมร่วมกันอยู่ทุกวัน ละหมาดร่วมกันอย่างน้อยวันละ ๕ ครั้ง บางครั้งก็รับประทานอาหารร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เมื่อมีงานก็จะช่วยกันทำโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน นานวันเข้าจากวันเป็นเดือน จากเดือนเป็นปี เป็นหลายๆ ปี ทุกคนจึงมีความรักซึ่งกัน และกัน รักปอเนาะ รักในศาสนา รักพระเจ้า เมื่อถึงคราวมีครอบครัว ด้วยความรักความผูกพันที่มี มานานจึงไม่อยากรจากปอเนาะไปไหน จึงปักหลักสร้างเรือนสร้างครอบครัวอยู่ที่ปอเนาะต่อไป นี่เองที่เป็นบ่อเกิดแห่งความผูกพันกันระหว่างโต๊ะปาเก้-بابอ ปอเนาะ-ชุมชน จนกระทั่งเกิดเป็น บ้านภูมิต่างที่เห็นในปัจจุบัน

สำหรับبابอหรือโต๊ะครูนั้นนอกเหนือจากการสอนเป็นปกติแล้ว ก็ยังมีการประกอบอาชีพ เช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไป รายได้หลักของبابอคือรายได้ที่มาจากผลผลิตทางด้านเกษตรกรรม การ ทำสวน เช่น สวนละมุด มะพร้าว ลองกอง รายได้อีกส่วนหนึ่งที่بابอได้รับคือชะกาต หรือการ บริจาค ซึ่งมุสลิมทุกคนที่อยู่ในข่ายที่ศาสนาได้กำหนดไว้จะต้องบริจาคเมื่อถึงกำหนดในทุกๆ ปี โดยที่بابอมีสิทธิในการรับบริจาคในฐานะที่เป็นผู้อุทิศเวลา และสั่งสอนความรู้ให้เป็นประโยชน์ ต่อสังคม

การควบคุมดูแลเด็กปอเนาะและวิธีการจัดการสอนให้ผู้เรียนเป็นคนดีของสังคม

วิธีการควบคุมดูแลความประพฤติของปอเนาะภูมินี้ไม่ได้แตกต่างจากปอเนาะทั่วไป โดย ประกอบด้วยกฎระเบียบที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติ กฎระเบียบที่เป็นข้อห้าม กฎระเบียบที่อนุญาตให้ทำได้

กฎระเบียบที่ทางปอเนาะให้ผู้เรียนทุกคนต้องปฏิบัติได้แก่ การทำละหมาดร่วมกัน ๕ เวลา เพราะการละหมาดเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญอันดับแรกที่มุสลิมต้องปฏิบัติมิได้ขาด ถือเป็นเสาหลัก ของศาสนา ทางปอเนาะถือว่าเมื่อผู้เรียนไม่สามารถละหมาดร่วมกัน ๕ เวลาได้ ก็เท่ากับขาดเสา

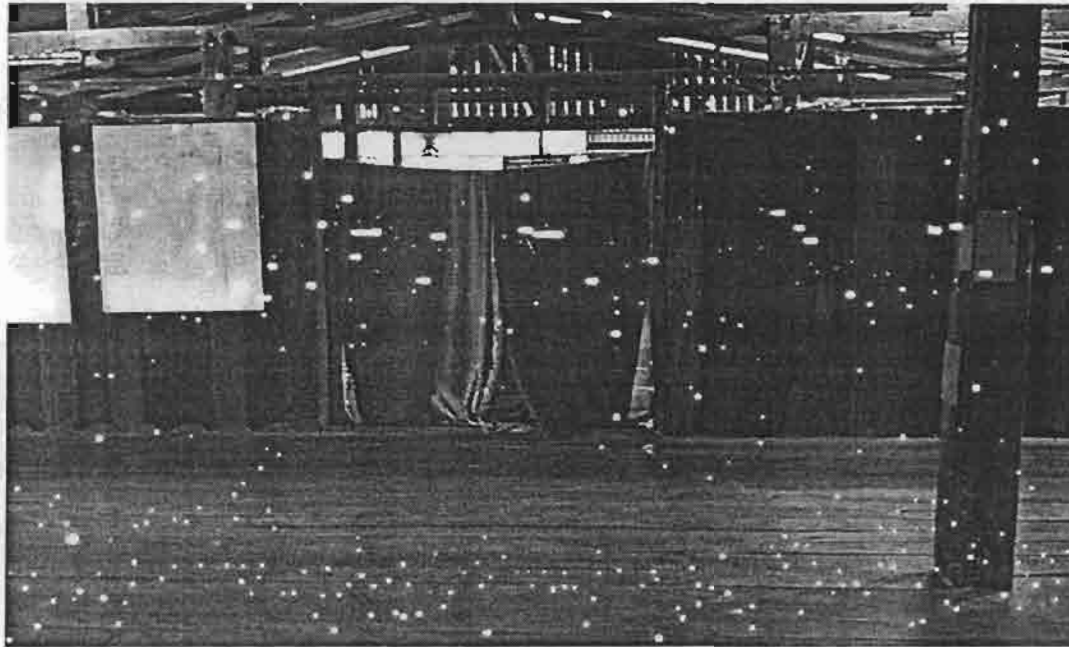
หลัก และเมื่อขาดเสาหลักแล้ว กิจกรรมอื่นๆ อันเป็นศาสนกิจหรือจริยวัตรของความเป็นมุสลิมที่ดี ย่อมไม่สามารถกระทำได้โดยไม่มีข้อบกพร่อง เปรียบเทียบได้กับบ้าน ต่อให้มีเพดาน หลังคา โคมไฟ หรือลายฉลุที่งดงามเพียงใด ก็ไม่สามารถที่จะสร้างให้เป็นบ้านที่ดี แข็งแรงและมั่นคงได้หากขาดเสา เพราะฉะนั้นการละหมาดจึงเป็นสิ่งแรกที่ทางปอเนาะออกเป็นกฎให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติ

ในขณะเดียวกันนั้น หากทางปอเนาะมีกฎระเบียบควบคุมเพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้ทำการชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องให้ผู้เรียนได้ทราบ ย่อมเกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมาก เพราะผู้เรียนย่อมไม่สามารถเข้าใจได้ว่า สิ่งใดที่เป็นแกนหลักในการดำรงชีวิต นอกเหนือจากวิชาความรู้ที่พึงได้รับ ซึ่งการชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง มีจริยธรรมนั้น ไม่เป็นปัญหาสำหรับปอเนาะในทางปฏิบัติ เนื่องด้วยปรัชญาของปอเนาะก็คือการจัดการศึกษาและพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่ดีของสังคม ให้เป็นคนมีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ มีมนุษยธรรม และวิชาที่ทำการสอนในปอเนาะส่วนใหญ่ก็คือวิชาที่เน้นแนวทางปฏิบัติตนตามกรอบของอิสลามอยู่แล้ว ส่วนวิชาที่เกี่ยวกับภาษา วิทยาศาสตร์ หรือวิชาอื่นๆ นั้น โต๊ะครูและผู้สอนท่านอื่นก็มักสอดแทรกเนื้อหาของศาสนา และความมีจริยธรรมในระหว่างการสอนอยู่เป็นปกติประจำ ทำให้ผู้เรียนได้รับทราบและซึมซับความรู้ ความเข้าใจ และแนวทางการปฏิบัติตน ที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา สิ่งนี้เองเป็นข้อได้เปรียบของปอเนาะและสถานศึกษาเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่ดูโดดเด่นกว่าโรงเรียนสามัญทั่วไป ดังจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้ ทางภาครัฐมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงคุณภาพของผู้เรียน ซึ่งนอกจากมีวิชาความรู้แล้ว ทางรัฐยังต้องการให้ผู้เรียนมีจริยธรรม ศาสนา และเป็นคนดี ไม่หลงมัวเมาไปกับค่านิยมที่ผิดๆ มีความนอบน้อม มีความห่วงแหนและอนุรักษ์ประเพณีขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของบรรพบุรุษไว้ และทางรัฐยังมีแนวคิดที่จะให้มีวิชาที่เกี่ยวกับจริยธรรม ศาสนาเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีหลักการสอนที่สอดแทรกคุณธรรมอยู่ในวิชาเรียนด้วย ส่วนปอเนาะนั้นอย่างที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทั้งวิชา หลักคุณธรรม จริยธรรม ก็เป็นส่วนหนึ่งในนโยบายที่มีมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งปอเนาะอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ปอเนาะเป็นสถาบันที่เน้นการพัฒนาความคิดและจิตใจ วางแนวทางการดำรงชีวิต ให้อยู่ในกรอบของศาสนานั้นเอง

ทั้งนี้สิ่งที่แตกต่างออกไปของปอเนาะกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามคือ ปอเนาะจะเน้นการปฏิบัติของผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนได้เรียนแล้ว ต้องนำความรู้ที่ได้ไปใช้ปฏิบัติ และปฏิบัติจนเป็นนิสัย รวมทั้งสามารถตรวจสอบได้ว่าผู้เรียนมีจริยธรรมอย่างไร และได้ทำตามบทบัญญัติของศาสนาตามที่ได้เรียนมาหรือไม่ เพราะการเรียนที่ปอเนาะจะมี เป็นการเรียนแบบเรียนประจำ มีที่พัก มีบาบอคอยสอดส่องดูแลความประพฤติ ทำให้สามารถรู้ได้ว่านักเรียนคนใดมีข้อบกพร่องใดที่ควรแก้ไข และสามารถชี้แนะรวมทั้งให้ข้อคิดเห็นที่ถูกต้องแก่นักเรียนได้ ในขณะที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น ผู้เรียนอาจจะเรียนแบบไปกลับ พักอยู่ที่บ้านหรือหอพัก โอกาสที่ผู้สอนจะ

สามารถรับรู้ได้ว่าผู้เรียนแต่ละคนมีคุณลักษณะเช่นไรนั้น จะทราบได้ก็ต่อเมื่ออยู่ระหว่างการเรียน หรือในเวลาเรียนเท่านั้น

ในส่วนของการควบคุมดูแลความเป็นอยู่ของนักเรียนชายและนักเรียนหญิงนั้น ทางปอเนาะ ได้จัดแบ่งพื้นที่ ที่พักและที่เรียนไว้ เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุม ฝ่ายชายบาบอจะเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนทางฝ่ายหญิงนั้น มามาจะเป็นผู้ดูแลความสงบเรียบร้อย

การแบ่งพื้นที่โดยใช้ม่านกั้นระหว่างนักเรียนหญิงและนักเรียนชาย

การจัดการเรียนการสอน

ชาวมุสลิมมีการดำเนินชีวิตผูกพันกับศาสนามาก ถือได้ว่าหลักการศาสนาเป็นกฎหมาย เป็นหลักยึดถือของชีวิตที่เหนียวแน่น ศาสนาสำหรับชาวมุสลิมแล้วไม่ใช่เพียงแค่ที่พึ่งทางใจ แต่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต

การเรียนที่ปอเนาะภูมิ มีทั้งแบบนั่งพื้น โดยเรียนที่ชั้นสองของบालาเซาะห์ และการเรียนในห้องเรียน ซึ่งเรียนตรงชั้นล่าง หากเป็นการเรียนชั้นบน จะเป็นการเรียนร่วมกันระหว่างนักเรียนชายและหญิง โดยจะมีผ้าและผืนกั้นไว้ โต๊ะครูจะทำการสอนด้วยการเปิดตำราอ่านและอธิบาย โดยอาศัยความรู้ที่เรียนมาและจากประสบการณ์ของตนเอง โต๊ะปาเก้ก็จะทำการจด ทั้งการจดจำ และเขียนในสิ่งที่สำคัญที่ต้องขยายความไว้ หลังการเรียนโต๊ะครูมักใช้เวลา ๑๐-๑๕ นาทีให้นักเรียนทั้งหลายจับกลุ่มกันอภิปรายและทบทวนบทเรียนกันเอง นับว่าเป็นการเรียนซ้ำ ๒ ครั้ง และเป็นการฝึกการสอนไปในตัว ปอเนาะภูมิได้จัดหลักสูตรและการเรียนรู้ไว้ดังนี้

วิชาที่เกี่ยวกับภาษา ได้แก่ การเรียนภาษามลายูอักษรยาวีและภาษาอาหรับ เนื่องด้วยตำราที่เกี่ยวกับศาสนานั้น โดยมากหรือเกือบทั้งหมดเป็นภาษามลายูและภาษาอาหรับ การเรียนรู้วิชาดังกล่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็น นักเรียนที่มีความรู้และสามารถใช้ทั้งสองภาษาได้อย่างคล่องแคล่วจะสามารถศึกษาความรู้จากตำราได้เอง นอกเหนือจากที่ทางปอเนาะได้ทำการสอน

ตำราเรียนบางส่วนที่ใช้สำหรับการสอนที่ปอเนาะภูมิ

วิชาที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม แบ่งเป็น วิชาฟิกฮ์ เป็นวิชาที่เกี่ยวกับนิติศาสตร์อิสลาม ข้อกฎหมาย บทบัญญัติ และการดำเนินชีวิตประจำวันตามครรลองของศาสนา อันเป็นจริยวัตรของชาวมุสลิม วิชาตะเซอาอุฟ เป็นวิชาที่เกี่ยวกับหลักการพัฒนาจิตใจ วิชาอากีดะห์ เป็นวิชาเกี่ยวกับหลักการยึดถือต่างๆ เช่น หลักการศรัทธา สถานที่จัดการเรียนการสอนของที่นี่มีอยู่ ๓ แห่งหลักๆ ด้วยกัน คือที่ บาลาเซาะฮ์หลัก (ทั้งชั้นบนและล่าง) บาลาเซาะฮ์บริเวณหน้าบ้านบานอาวูไล (บานบอเลาะห์) และบาลาเซาะฮ์ทางฝั่งผู้หญิง

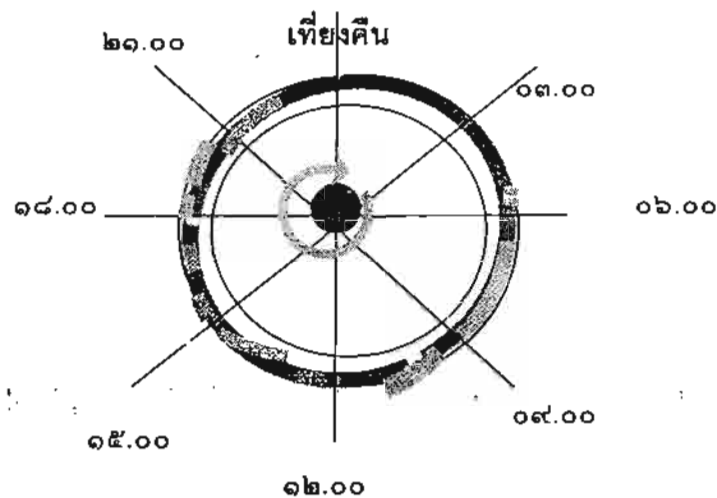

บालาแชะห์สำหรับการเรียนในระดับสูง

เวลาสำหรับการเรียนนั้นจะครอบคลุมตลอดทั้งวัน โดยทำการสอนหลังการละหมาดทั้ง ๕ เวลา และเวลาเสริมช่วง ๐๗.๓๐-๐๘.๓๐, ๐๙.๐๐-๑๑.๐๐ และ ๒๑.๓๐-๒๒.๑๐ ซึ่งสามารถแบ่งเวลาในการปฏิบัติศาสนกิจ เวลาเรียนและวิชาเรียนได้ดังนี้

๐๕.๐๐-๐๕.๓๐	ละหมาดซุบฮี (การนมัสการพระเจ้าช่วงก่อนตะวันขึ้น)
๐๕.๓๐-๐๖.๓๐	วิชาอัล-กุรอาน (อ่านพระคัมภีร์)
๐๖.๓๐-๐๗.๓๐	วิชาอรรถาธิบายอัล-กุรอาน
๐๗.๓๐-๐๘.๓๐	วิชาไวยากรณ์อาหรับ
๐๘.๐๐-๑๑.๐๐	วิชาไวยากรณ์อาหรับ, นิติศาสตร์อิสลาม
๑๒.๓๐-๑๓.๐๐	ละหมาดดุฮรี (การนมัสการพระเจ้าช่วงเที่ยง)
๑๓.๐๐-๑๔.๐๐	วิชาหลักศรัทธา
๑๕.๓๐-๑๖.๐๐	ละหมาดอัสน์ (การนมัสการพระเจ้าช่วงบ่าย)
๑๖.๐๐-๑๗.๐๐	วิชาหลักการพัฒนาจิตใจ, นิติศาสตร์อิสลาม
๑๘.๓๐-๑๙.๐๐	ละหมาดมัฆริบ (การนมัสการพระเจ้าช่วงเย็น)
๑๙.๐๐-๑๙.๔๕	วิชานิติศาสตร์อิสลาม
๑๙.๔๕-๒๐.๑๕	ละหมาดอิชา (การนมัสการพระเจ้าช่วงค่ำ)
๒๐.๑๕-๒๑.๐๐	วิชาอัล-กุรอาน (อ่านพระคัมภีร์)
๒๑.๓๐-๒๒.๑๐	วิชาการจัดการมรดก

หมายเหตุ : ตารางเวลาเรียนและวิชาสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมในช่วงเวลานั้นๆ

- ☐ ช่วงเวลาละหมาด
- ☐ ช่วงเวลาพัก
- ☐ ช่วงเวลาเรียน

จะเห็นได้ว่าระบบการเรียนของปอเนาะจะมีการเรียนการสอนครอบคลุมไปตลอดทั้งวัน การเรียนระบบปอเนาะนั้นเข้มข้นทั้งภาคเนื้อหาและภาคปฏิบัติ ผู้เรียนได้เรียนและได้ปฏิบัติจริง ลักษณะนี้เองที่ทำให้ผู้เรียนที่คลุกคลีอยู่กับศาสนาวันละหลายๆ ชั่วโมง ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนตนเอง ด้วยความรู้ที่ได้จากการเรียนและการปฏิบัติ หล่อหลอมจนกลายเป็นคนที่มีทั้งกิริยาและจรรยา รวมทั้งจิตใจที่ดีงาม โดยเฉพาะจิตเจ้านั้นเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ผู้เรียนคนใดก็ตามที่สามารถเอาชนะและควบคุมจิตใจของตนเองได้แล้ว จะเป็นผู้ประสบความสำเร็จและปฏิบัติกิจอื่นๆ ได้โดยไม่มียากเย็น

ทัศนคติของนักเรียนต่อการเรียนที่ปอเนาะภูมิ

จากการสำรวจความคิดเห็นของนักเรียนเรื่องทัศนคติของนักเรียนต่อการเรียนที่ปอเนาะภูมิ โดยสุ่มสำรวจจากกลุ่มตัวอย่าง ๓๐ คน ชาย ๒๐ คน หญิง ๑๐ คน ช่วงอายุระหว่าง ๑๔-๒๕ ปี ได้ความคิดเห็นและสถิติที่น่าสนใจดังต่อไปนี้ (ทำการสำรวจ ณ วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๗)

ข้อมูลเบื้องต้น

- ภูมิลำเนาเดิมของนักเรียน	ปัตตานี	๗๔ %
	ภาคใต้ตอนล่าง	๑๔ %
	ภาคใต้ตอนบน	๒ %
	ภาคกลาง	๑๐ %

- เกณฑ์เฉลี่ยของผู้ที่ศึกษาปอเนาะภูมิ ๓ ปี ๖ เดือน (ระยะเวลาสูงสุด ๑๐ ปี)

ทัศนคติ

๑. สาเหตุที่มาเรียนปอเนาะ

- ต้องการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ๔๕ %
- ต้องการเรียนศาสนาโดยเฉพาะ ๒๒.๒๐ %
- ผู้ปกครองส่งมา ๑๔.๒๙ %
- เพื่อปรับปรุงตัว ๑๑.๑๑ %
- อยากรู้ภาษา ๗.๔๐ %

๒. สาเหตุที่เลือกมาเรียนปอเนาะนี้มี

- เป็นปอเนาะเก่าแก่ ๒๑.๗๖ %
- ตั้งใจมาเรียนเพราะชอบ ๒๑.๗๒ %
- ใกล้บ้าน ๒๑.๗๑ %
- ผู้ปกครองเลือก ๑๙.๐๔ %
- สอนดีมีประสิทธิภาพ ๘.๖๐ %
- ใกล้แหล่งชุมชน ๘.๖๐ %
- เครื่องครัดในเรื่องศาสนา ๔.๕๗ %

๓. ปอเนาะนี้มีต่างจากปอเนาะอื่นอย่างไร

- ไม่แตกต่าง ๐.๗๖ %
- มีการเรียนการสอนแบบดั้งเดิม ๒๓.๐๗ %
- การสอนหลากหลาย ๑๙.๒๓ %
- มีการสอนในระดับสูง ๑๕.๓๘ %
- มีอิสระในการเรียน ๗.๖๐ %
- ผู้สอนมีความเป็นผู้นำสูง ๓.๙๖ %

๔. สิ่งที่คุณคาดหวังว่าจะได้รับหลังจากเรียนจบแล้ว

- อยากได้ความรู้มากๆ ครอบคลุมทุกเนื้อหา ๓๗.๕๐ %
- สามารถเผยแพร่ความรู้, สอนผู้อื่นได้ ๓๓.๓๓ %
- นำความรู้ที่มีไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ๒๐.๘๓ %
- เป็นคนดี, เป็นแบบอย่างของชุมชน ๘.๓๗ %

๕. วางแผนไว้อย่างไรในอนาคต

- เป็นอาจารย์สอนศาสนา ๓๘.๔๖ %
- เรียนต่อไปเรื่อยๆ จนมีความรู้เพียงพอ ๒๓.๑๓ %
- เปิดปอเนาะ, เป็นผู้นำชุมชน ๑๙.๒๓ %

- เรียนต่อในระดับสูง ๗.๖๙ %
- อยากลองไปศึกษาปอเนาะอื่นดูบ้าง ๗.๖๙ %
- เรียนจนกระทั่งมีครอบครัว ๓.๘๐ %

๖. คิดเห็นอย่างไรกับคำกล่าวที่ว่า "ปอเนาะมีส่วนร่วมในการก่อการร้าย" ในส่วนนี้นักเรียนทั้งหมดตอบว่า ไม่เห็นด้วย และให้เหตุผลของคำกล่าวนี้นี้ว่า

- เกิดจากการเข้าใจผิด ๔๑.๖๖ %
- ผู้พูดไม่รู้จักปอเนาะดีพอ ๒๙.๑๘ %
- ถูกใส่ร้าย ๒๙.๑๖ %

ข้อมูลส่วนตัวของนักเรียน

๑. งานอดิเรกหรือสิ่งที่ชอบทำขณะอยู่ปอเนาะ

- อ่านหนังสือบททวนบทเรียน ๓๘.๗๓ %
- เล่นกีฬา ๒๒.๕๘ %
- ปลูกต้นไม้, ทำสวน ๑๖.๑๒ %
- สนทนากับเพื่อน ๑๒.๙๐ %
- อ่านอัล-กรุอาน ๙.๖๗ %
- ทำความสะอาดปอเนาะ ๙.๖๗ %

๒. วิชาที่ชอบเรียน

- หลักไวยากรณ์อาหรับ ๔๔ %
- หลักศรัทธา ๒๐ %
- อัล-กรุอาน ๑๖ %
- นิติศาสตร์อิสลาม ๑๖ %
- อื่นๆ ๔ %

๓. คนที่ประทับใจที่สุดในปอเนาะ

- บาบอมะ (โต๊ะครูคนปัจจุบัน) ๓๐.๗๖ %
- บาบอเลาะห์ (โต๊ะครูอาวุโส) ๒๓.๐๗ %
- มามา ๑๑.๕๓ %
- แตเตาะห์ชะห์ (ภรรยาของโต๊ะครูคนปัจจุบัน) ๑๑.๕๓ %
- ผู้สอนท่านอื่นๆ ๒๓.๑๑ %

ด้วยสถิติจากแบบสอบถามความคิดเห็นและทัศนคติของเด็กปอเนาะช่วงต้น ทำให้เราได้ทราบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ที่มาเรียนปอเนาะภูมิหวังที่จะได้วิชาความรู้ด้านศาสนา การที่ปอเนาะ

ภูมิเป็นปอเนาะที่เก่าแก่ มีชื่อเสียงมาแต่อดีตนั้นเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้นักเรียนเลือกมาเรียนที่นี่ ส่วนความมุ่งหวังของนักเรียนต่อการเรียนปอเนาะคือต้องการความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน สามารถเป็นแบบอย่าง ที่ติดต่อชุมชนได้ และนักเรียนส่วนใหญ่ก็หวังที่จะเป็นครูสอนศาสนาต่อไปในอนาคตอีกด้วย

ในที่นี้มี ๑ กรณีตัวอย่างของนักเรียนปอเนาะซึ่งผ่านการศึกษาระดับปริญญาตรีมาแล้ว และเข้ามาศึกษาต่อที่ปอเนาะภูมิแห่งนี้ ในส่วนนี้จะทำให้เราได้ทราบถึงทัศนคติต่อระบบการศึกษาปอเนาะ และสิ่งที่ปอเนาะแตกต่างจากการศึกษาระดับปริญญาตรีในมุมมองของผู้ที่ได้สัมผัสการศึกษาทั้งสองระบบมาแล้ว

ข้อมูลนักเรียน

ชื่อ : ชาร์ฟ บุญพิศ
 ภูมิลำเนา : อำเภอเมือง จังหวัดยะลา
 การศึกษา : ปริญญาตรี ชำนาญสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
 สถาบันราชภัฏพระนคร กรุงเทพฯ
 เข้าศึกษาเมื่อ : ๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๕

“ความคิดในการศึกษาที่ปอเนาะเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ คือเป็นช่วงที่กำลังจะศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี (จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา ๒๕๔๔) ได้มีการพูดคุยกันในครอบครัวว่า หลังจากศึกษาจบปริญญาตรีแล้ว ควรที่จะเข้าศึกษาในปอเนาะต่อ แต่ยังไม่ได้เลือกว่าจะเรียนปอเนาะไหนดี ความตั้งใจที่มาเรียนปอเนาะนั้นเกิดขึ้นจากเหตุผลที่ว่า เราเป็นมุสลิมคนหนึ่งที่มีความศรัทธาในศาสนาอิสลาม ซึ่งในการดำเนินชีวิตในแต่ละวันนั้น จะต้องอยู่ในกฎเกณฑ์ของศาสนาตลอดเวลา การที่มุสลิมคนหนึ่งจะปฏิบัติตามหลักการดำเนินชีวิตแบบอิสลามได้อย่างถูกต้องโดยไม่มี การศึกษาหาความรู้ นั้นมันเป็นไปได้ แล้วหากเราไม่มีแกนในการดำรงชีวิตเลย ชีวิตก็จะสะเปะสะปะออกนอกกรอบของศาสนา คนเราเมื่อเรียนจบแล้วก็ต้องทำงานและมีครอบครัว เมื่อมีครอบครัวก็หมายความว่า จะมีคนอื่นอย่างน้อย ๑-๒ คน มาร่วมชีวิตกับเรา ในฐานะที่จะต้องนำพาครอบครัวให้ประสบความสำเร็จและมีความสุขได้นั้น ต้องใช้ความรู้ทางศาสนา นำ ความคิดที่จะเข้าศึกษาปอเนาะก็เริ่มตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา”

“ส่วนการเลือกเรียนที่ปอเนาะภูมินั้นเป็นช่วงที่เรียนจบปริญญาตรีหมาดๆ และกำลังเลือกเรียนอยู่ว่าจะเรียนปอเนาะไหนดี บังเอิญว่าبابอไปเยี่ยมที่บ้าน และชักชวนมาเรียนที่ภูมิ ซึ่งคิดว่าเหมาะสมดี และญาติๆ ก็เคยเรียนที่นี่”

“หลังจากที่เรียนปอเนาะมาได้ประมาณ ๒ ปี ทำให้ทราบถึงสิ่งเติมเต็มในชีวิต โดยเฉพาะสิ่งที่การศึกษาระดับปริญญาตรีไม่มี ถ้าจะอธิบายให้ละเอียด สิ่งที่แตกต่างกันมันเริ่มที่แนวคิดและอุดมการณ์แล้ว ระดับปริญญาตรีมุ่งสร้างคน ฝึกความคิด ฝึก

ทักษะ มุ่งไปสู่อาชีพ ระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ ส่วนปอเนาะมุ่งสร้างคนที่มีจิตใจที่สะอาด มีจริยธรรม คุณธรรม ความประพฤติ และที่สำคัญการเรียนแบบปอเนาะก็เป็นการจำลองการให้ชีวิตจริงอยู่แล้ว เรียนที่ปอเนาะนอนที่ปอเนาะแบบอยู่ประจำ เข้าเราเรียนเย็นเราก็ได้นำสิ่งที่เรียนไปปฏิบัติจริง ไม่ต้องรอให้เรียนจบก่อนหรือรอให้มีงานจึงได้ปฏิบัติ"

"ทีนี้ถ้าเรามองว่าความร่ำรวย การก้าวหน้าเทคโนโลยี การมีตำแหน่งชื่อเสียงคือความสำเร็จในชีวิต การเรียนในปอเนาะก็จะกลายเป็นพวกหล้าหลัง ปิดตัวเอง และไม่ทันโลกไปเลย แต่ถ้าเรามองว่าความมีจริยธรรม คุณธรรม การปฏิบัติตามหลักศาสนาต้องมาก่อน ปอเนาะก็เป็นสถานที่อันดับต้นๆ ที่ตอบสนองเรื่องเหล่านี้ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่านิยามของคำว่า "ความสุข" ของแต่ละคนเป็นเช่นไร"

"บางครั้งคนเราก็ลืมไปว่าสักวันหนึ่งเราต้องแก่ สักวันหนึ่งเราต้องตาย หรือเราอาจไม่ลืม แต่ด้วยแนวคิดที่ต่างกัน เป้าหมายของคนเราก็เลยต่างกันด้วย บางคนถือแนวคิดที่ว่า คนเราเกิดมาแล้วก็ตาย กลับไปเป็นบุญ ไปสุวรรณาติ จบลงแค่นั้น แต่ในศาสนาอิสลาม ตายแล้วต้องกลับไปหาพระเจ้า และพระเจ้าก็ได้ถามเราว่า ตอนมีชีวิตอยู่เราทำอาชีพอะไร ทำเงินได้แค่ไหน มีตำแหน่งมีชื่อเสียงหรือเปล่า แต่พระเจ้าจะสอบสวนถึงสิ่งที่เราได้ทำในด้านดี ในด้านเลวทุกๆ เรื่อง แต่ทั้งนี้ศาสนาอิสลามก็ได้ได้ปิดกั้นหรือห้ามในการทำมาหากิน ความร่ำรวย ความมีชื่อเสียงศาสนาไม่ได้ห้าม แต่รวยแล้วเราได้ทำตามที่ศาสนาบัญญัติไว้หรือเปล่า เราหลงลืมพระเจ้าหรือเปล่า อันนี้คือสิ่งสำคัญ"

เป็นที่น่าสังเกตว่า ปอเนาะจะเป็นสถาบันการศึกษาที่รวมนักเรียนนักศึกษาทุกระดับชั้น การเรียนรู้ ตั้งแต่คนที่มีการศึกษาน้อยจนถึงผู้ที่มีการศึกษาสูงทางโลก โดยมาอยู่รวมกัน อาศัยชายคาปอเนาะอยู่กันฉันพี่และน้อง โดยที่สิ่งเหล่านี้จะระดหายไปจากสถาบันการศึกษาทั่วไป อีกทั้งยังมีความพิเศษอีกอย่างคือเป็นสถาบันที่เข้าเรียนได้ง่าย ไม่มีเงื่อนไขมาก อยากจะมาเรียนเมื่อไหร่ก็มาสมัครเรียนได้ทุกวัน และสามารถหยุดเรียนได้ง่าย แล้วแต่ความเหมาะสมหรือจำเป็นของผู้เรียนเอง ซึ่งนี่เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย

ผลผลิตปอเนาะ

ปอเนาะเปรียบดังต้นไม้ประเภทไม้ผล เติบโตมาจากเมล็ด กลายเป็นต้นกล้า รดน้ำใส่ปุ๋ยตามความเหมาะสม นานวันเข้ากลายเป็นต้นไม้ใหญ่ที่หยั่งรากลึกลงดิน เมื่อได้เวลาอันควรก็ผลิดอกออกผลจนสามารถนำไปทำประโยชน์ได้ต่อไป ซึ่งผลที่ว่านี้ก็คือเหล่าผู้เรียนซึ่งสำเร็จการศึกษาจากการเรียนระบบปอเนาะนั่นเอง จากผลงานที่ผ่านมาในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ ผู้ที่เรียนจบปอเนาะภูมิจึงเป็นผู้ที่มีจริยธรรม คุณธรรม เป็นคนดีของสังคม เนื่องด้วยศาสนาได้ขัดเกลาจิตใจของ

ผู้เรียนให้ได้รำลึกอยู่เสมอจนเป็นนิสัยว่า สิ่งใดก็ตามที่ถือว่าเป็นอบายมุข สิ่งต้องห้ามที่ศาสนาบัญญัติไว้ หรือพูดง่าย ๆ ว่าเป็นสิ่งไม่ดีนั้น เขาจะหลีกเลี่ยง พร้อมทั้งตักเตือนผู้อื่นในสิ่งไม่เหมาะสมไม่ควรที่ได้กระทำ ผู้เรียนจะเป็นผู้นำหมู่บ้านในด้านศาสนา เป็นผู้นำที่ดีของชุมชน คือมีคุณสมบัติครบ ทั้งด้านจริยธรรม คุณธรรม ซื่อสัตย์ ติดดินไม่ถือตัว เหตุที่บอกว่าเป็นคนติดดินไม่ถือตัวก็เนื่องมาจากการศึกษาในปอเนาะภูมินั้น ผู้เรียนทุกๆ คนจะมีกิจกรรมร่วมกันอยู่เสมอ ไล่เรียงตั้งแต่เรื่องที่ฝึก ซึ่งมักจะอยู่ร่วมกัน ๒ คนขึ้นไป การอาบน้ำที่ปอเดียวกัน การพัฒนาปอเนาะ การออกเผยแพร่ศาสนาเยี่ยมเยียนพี่น้องมุสลิมตามมัสยิดต่างๆ เดือนละครั้ง การเรียนร่วมกันทั้งแบบนั่งพื้นและห้องเรียน และกิจกรรมอะไรๆ อีกหลายๆ อย่าง สิ่งทีกล่าวนั้นจะทำให้ผู้เรียนซึ่งแต่เดิมอาจมาจากครอบครัวมีอันจะกิน แต่เมื่อมาอยู่ปอเนาะ ได้พบกับบุคคลแทบทุกระดับชั้นและฐานะ ได้คลุกคลีตลอด ๒๔ ชั่วโมงในหนึ่งวัน ได้รับรู้ว่าชีวิตคนเรานั้นมีหลายแบบ นานวันเข้าก็จะกลายเป็นความเข้าใจ และไม่ดูถูกเพื่อนนักเรียนด้วยกัน ไม่รังเกียจทั้งยังพร้อมให้ความช่วยเหลือ ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ยากในระบบการเรียนลักษณะอื่นๆ ในปัจจุบัน โดยจะเห็นได้ว่าคนสมัยนี้ (โดยส่วนใหญ่) ยิ่งเรียนสูงมากเท่าไรก็ยิ่งมีความหยิ่งและทะนงตนมากเท่านั้น มองคนที่การศึกษาต่ำกว่าหรือฐานะยากจนเป็นคนอีกระดับชั้น ตรงนี้เองที่เราได้เห็นความแตกต่างของจุดมุ่งหมายของระบบการศึกษาแบบปอเนาะและระบบการศึกษาแบบทั่วไป ว่ามีแนวความคิดและวัตถุประสงค์ที่ต่างกันเพียงใด เพราะระบบการศึกษาสายสามัญจะมุ่งเน้นที่การพัฒนาทักษะ ความรู้ความสามารถเป็นหลัก ส่วนการศึกษาระบบปอเนาะมุ่งพัฒนาจิตใจ ความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรม ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ และมุ่งหาความสุขสงบในชีวิตที่แท้จริง

ผลสำเร็จของปอเนาะภูมินี

ปอเนาะเป็นแหล่งถ่ายทอดวิทยปัญญาและวัฒนธรรมอิสลาม เป็นเสาหลักในการเสริมสร้างผู้รู้ในสังคมมุสลิม เป็นสถานที่เรียนรู้ขัดเกลาจิตใจและอบรมจริยธรรมอิสลามแก่เยาวชน เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวิทยาการอิสลามสำหรับมุสลิมและผู้สนใจทั่วไป เป็นสถานที่พักพิงทางจิตวิญญาณแก่ผู้สูงอายุ ผู้หลงผิด และผู้เคยหลงใหลกับกระแสบริโภคนิยม ประสานงานและดำเนินงานร่วมกับองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนในกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักการศาสนา ตลอดจนเป็นกลไกหนึ่งของสังคมในการจัดสวัสดิการแก่ชุมชน

การศึกษาต่อของเด็กปอเนาะ

จากการสัมภาษณ์อาจารย์มุหัมมัด อาดำ โต๊ะครูปอเนาะภูมินีเกี่ยวกับการศึกษาต่อของเด็กปอเนาะ ทำให้เราได้เห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่ามีผู้เรียนสามารถเรียนต่อในระดับสูงหรือเรียนต่อในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างไร

โดยอาจารย์มุหัมมัดได้อธิบายให้ฟังว่า "ผู้เรียนบางคนจะทำการย้ายที่เรียนไปเรื่อยๆ แห่งละ ๔-๕ ปีบ้าง หรือระยะเวลาตามที่ตนเห็นว่าเหมาะสม บางคนก็เรียนแห่งเดียว ปอเนาะเดียว

ตลอดการศึกษาก็ได้” ทั้งนี้ปอเนาะแต่ละแห่งจะมีรูปแบบและลีลาการสอนไม่เหมือนกัน มีจุดเด่นที่แตกต่างกัน และแต่ละแห่งก็มีความแตกต่างในแต่ละวิชาแตกต่างกัน (หากจะเปรียบเทียบกับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของไทยในปัจจุบัน ก็คล้ายๆ กับการที่เราต้องการเรียนหรือชอบทางด้านศิลปกรรม จิตรกรรม ก็ต้องเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ชอบทางด้านการเมือง การปกครอง ก็ต้องเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้านสถาปัตยกรรม อักษรศาสตร์ ก็ต้องเรียนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งปอเนาะภูมิในอดีตมีความเชี่ยวชาญทางด้านวิชาฟิกห์-นิติศาสตร์อิสลาม และวิชาอุซูลุดดีน-หลักการศรัทธา) ทั้งนี้โดยทั่วไปแล้วระยะเวลาที่ผู้เรียนคนหนึ่งๆ จะมีความแตกฉานถึงขั้นเป็นผู้รู้ได้นั้น จะต้องใช้เวลา ๑๐ ปีขึ้นไป

ในส่วนของการศึกษาต่อในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น นักเรียนปอเนาะสามารถทำได้ โดยทางปอเนาะจะออกใบรับรองให้ (ใบรับรองนี้เรียกว่า “ชะฮาดะห์”) โดยการกำหนดหลักเกณฑ์คร่าวๆ โดยการเทียบเรียนเป็นจำนวนปีและความรู้ ว่าเทียบได้กับชั้นอะไรของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่ต้องการจะศึกษาต่อ เช่น หากเรียนปอเนาะ ๗ ปี จะสามารถเข้าศึกษาต่อชั้นชานาอี (ชั้นสูง ๙-๑๐) ของโรงเรียนเอกชนได้

สำหรับเรื่องการส่งเสริมความรู้ด้านสายสามัญนั้น อาจารย์มุหัมมัดได้อธิบายให้ฟังว่า ทางปอเนาะได้รับความร่วมมือจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเข้ามาทำการสอนนักเรียน ในส่วนนี้เองที่ทำให้นักเรียนมีความรู้ด้านสายสามัญและสามารถนำไปศึกษาต่อและประกอบอาชีพได้ในอนาคต ซึ่งระดับวุฒิการเทียบนั้นขึ้นอยู่กับตัวนักเรียนเองด้วยว่าต้องการเรียนถึงระดับใด ซึ่งที่ผ่านมาก็มีเรียนจบทั้งชั้น ม.๓ และม.๖

ส่วนการศึกษาต่อระดับสูงของเด็กปอเนาะในต่างประเทศ โดยส่วนใหญ่ของปอเนาะจะไม่นับการศึกษาต่อในต่างประเทศ ขึ้นอยู่กับตัวนักเรียนว่ามีความตั้งใจและมีทุนทรัพย์ในการศึกษาต่อหรือไม่ นักเรียนที่ไปเรียนต่อจะต้องทำการเทียบความรู้กับทางสถาบันที่ต้องการเข้าเรียน ซึ่งตรงนี้เองที่นักเรียนที่จบการศึกษามาจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจะได้เปรียบโรงเรียนปอเนาะเพราะเทียบชั้นได้ง่ายกว่า ประกอบกับทางปอเนาะ (แทบทุกปอเนาะ) มีหลักสูตรการสอนที่ทำให้ผู้เรียนมีความแตกฉานเป็นอูลามาอี (ผู้รู้) ในตัวอยู่แล้ว หากเรียนสำเร็จก็必将มีความแตกฉานไม่ต่างกับผู้ไปเรียนต่างประเทศ

บทบาททางสังคมของปอเนาะ

กิจกรรมโดยทั่วไปทางสังคมของปอเนาะภูมิมีอยู่หลากหลาย กิจกรรมแต่ละอย่างแต่ละประเภทเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ การทำประโยชน์ระหว่างปอเนาะกับหมู่บ้าน กับโรงเรียน กับชุมชน หรือกับปอเนาะด้วยกันเอง กิจกรรมเหล่านั้นได้แก่

จัดกลุ่มนักเรียนออกเผยแพร่ศาสนาตามชุมชน การออกเผยแพร่ศาสนาหรือที่เรียกกันว่า “ตะอ์วะห์” นั้น เป็นแบบฉบับที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ท่านศาสดามูฮัมมัด (ซ็อลฯ) ได้สั่งให้

ประชากรของท่านปฏิบัติ การออกเผยแผ่ศาสนา มี ๒ ประเภท ประเภทแรกเป็นการเรียกร้อง เชิญชวน อธิบายให้คนศาสนาอื่นๆ หันมานับถือพระเจ้าองค์เดียวและเข้ารับอิสลาม ประเภทที่ ๒ เป็นการตักเตือน เชิญชวน และเรียกร้องให้ชาวมุสลิมทั้งหลายซึ่งมีความศรัทธาในศาสนาอิสลามอยู่แล้ว ให้มีความยึดมั่น แน่วแน่มากยิ่งขึ้น

การออกเผยแผ่ศาสนาของปอเนาะภูมิเป็นแบบประเภทที่ ๒ ทางปอเนาะจะจัดกิจกรรมนี้เดือนละ ๑ ครั้ง โดยแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม (หรือที่เรียกกันว่า "ยุมเอาะห์") กลุ่มละ ๖-๑๒ คน ออกไปอยู่ค้างคืนตามมัสยิดต่างๆ เป็นเวลา ๒๔ ชั่วโมง หรือหากมีเวลามากพอก็จะใช้เวลา ๓ วัน โดยมากแล้วมัสยิดตามหมู่บ้านที่ทางปอเนาะจัดนักเรียนออกตะอวัะห์นั้น จะอยู่ในรัศมีไม่เกิน ๑๐ กิโลเมตร เพราะสะดวกในการเดินทาง และทางปอเนาะสามารถติดต่อกับนักเรียนได้ในเวลาอันรวดเร็ว

วัตถุประสงค์ประการแรกของการออกเผยแผ่ศาสนานั้น คือการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตัวเองของผู้เรียน ฝึกให้สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบที่มีต่อศาสนาและสังคม ผู้ที่ออกเผยแผ่ศาสนาจะได้ทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งอยู่ในกรอบของศาสนาตลอด ๒๔ ชั่วโมงอย่างแท้จริง เพราะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในมัสยิด อันเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ ผู้เรียนจะงดการพูดจาไร้สาระ งดพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ของทางโลก ฝึกการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ฝึกการเข้าสังคม

วัตถุประสงค์ประการต่อมา คือเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างมุสลิมด้วยกัน เชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างคนต่างถิ่นกับคนในท้องถิ่น และเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างปอเนาะซึ่งเป็นสถานศึกษากับหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้จะช่วยทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดี มีความปรองดองระหว่างกัน

วัตถุประสงค์ประการสุดท้าย คือการชักชวน เชิญชวน กระตุ้นให้ชาวบ้านมีความเข้มแข็ง และยึดมั่นในศาสนาอิสลามมากยิ่งขึ้น ให้มีกำลังในการประกอบศาสนกิจทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม เพราะหน้าที่หนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด ที่มุสลิมพึงปฏิบัติ คือการตักเตือนพี่น้องมุสลิมด้วยกัน ไม่ให้หันเหออกจากศาสนา การปฏิบัติกิจกรรมลักษณะดังกล่าวนี้ จะทำให้สังคมคงไว้ซึ่งความปกติสุขเรียบร้อย ความมีคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งหาได้ยากในช่วงเวลาปัจจุบันที่คนส่วนใหญ่พากันอยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่ได้ใส่ใจว่าสังคมหรือหมู่บ้านที่เราอยู่นั้นมีอบายมุข หรือเกิดสิ่งใดๆ บ้างที่จะทำให้สังคมตกต่ำลงในอนาคต และเมื่อสังคมตกต่ำลงก็มักจะพยายามออกกฎระเบียบต่างๆ ขึ้นมาควบคุมทีหลัง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ และไม่ได้ทำให้ปัญหาลดน้อยลง อย่างดีที่สุดก็เป็นเพียงการยับยั้งไม่ให้ปัญหาขยายตัวเท่านั้น คล้ายๆ กับสุภาษิตคำพังเพยที่ว่า "วัวหายล้อมคอก" แต่หากเราป้องกันด้วยการสอดส่องดูแล ตักเตือนกันตั้งแต่เนิ่นๆ ปัญหาที่จะเกิดในอนาคตก็ไม่มีความเกิดขึ้นได้

การออกตะอวัระห์ (เผยแผ่ศาสนา) นั้น มีรายละเอียดและขั้นตอนที่เป็นแบบแผน (ระยะเวลา ๑ วัน) ดังนี้

๐๘.๓๐ รวมกลุ่ม แบ่งจำนวนคนเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๖ - ๑๒ คน ห้ามติว่าต้องการไป มัสยิดใด

๐๙.๐๐ รับฟังปฐมนิเทศน์จากบาบก่อนออกเผยแผ่ศาสนา

๐๙.๓๐ เดินทางถึงมัสยิด จัดเก็บสิ่งของ เริ่มการประชุมเพื่อแบ่งหน้าที่และภาระ รับผิดชอบ หน้าที่ต่างๆ แบ่งได้ดังนี้

- หัวหน้ามุอะห์ (หัวหน้ากลุ่มหรือที่เรียกว่า "อามิร") ควบคุมสมาชิกในกลุ่มทั้งหมด
- คูซูซี หน้าที่ทำความรู้จักกับชาวบ้านและแนะนำตัวต่อโต๊ะอิหม่ามของมัสยิดนั้นๆ
- อานตะฮัลิม หน้าที่อ่านบทพระคัมภีร์
- พ่อครัวและผู้ช่วย หน้าที่ทำอาหารให้สมาชิก
- ผู้แนะนำตัว หน้าที่ประกาศชักชวนชาวบ้านที่มาละหมาด ณ มัสยิด (อธิบายว่ามาจาก ไหน มากี่คน มาทำอะไร มีกิจกรรมอะไรบ้าง ช่วงเวลาใด)
- ผู้บรรยายธรรมศาสนา หน้าที่บรรยายเรื่องศาสนา มี ๓ ช่วง คือหลังละหมาดช่วงเย็น หลังละหมาดช่วงค่ำ และหลังละหมาดช่วงก่อนตะวันขึ้น ซึ่งผู้บรรยายอาจเป็นคนคนเดียวทั้งทั้งสามช่วงหรือบรรยายช่วงเวลาละ ๑ คนก็ได้
- โฆษก ทำหน้าที่ประกาศ บอกกล่าวชาวบ้านว่าได้เวลาฟังการบรรยายแล้ว

๑๐.๐๐ ทุกคนปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย - นั่งฟังตะอิลัม(บทเรียน) พบปะ ชาวบ้าน ทำอาหาร

๑๒.๐๐ ทำกิจกรรมส่วนตัว เตรียมตัวทำละหมาด

๑๒.๓๐ ละหมาดซุฮรี (ละหมาดช่วงเที่ยง)

๑๒.๔๕ แนะนำตัวต่อชาวบ้าน

๑๓.๐๐ ทานอาหารเที่ยง

๑๔.๐๐ พักผ่อนตามอัธยาศัย (ในส่วนี้บางคนอาจอ่านอัล-กุรอาน)

๑๕.๐๐ เตรียมตัวละหมาดอัซรี (ละหมาดช่วงบ่าย)

๑๕.๓๐ ละหมาดอัซรี

๑๕.๔๕ บรรยายธรรมศาสนาและเชิญชวนให้มาปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน

๑๖.๑๐ กล่าวคำรำลึกพระผู้เป็นเจ้า (ส่วนตัว) คูซูซี พัก

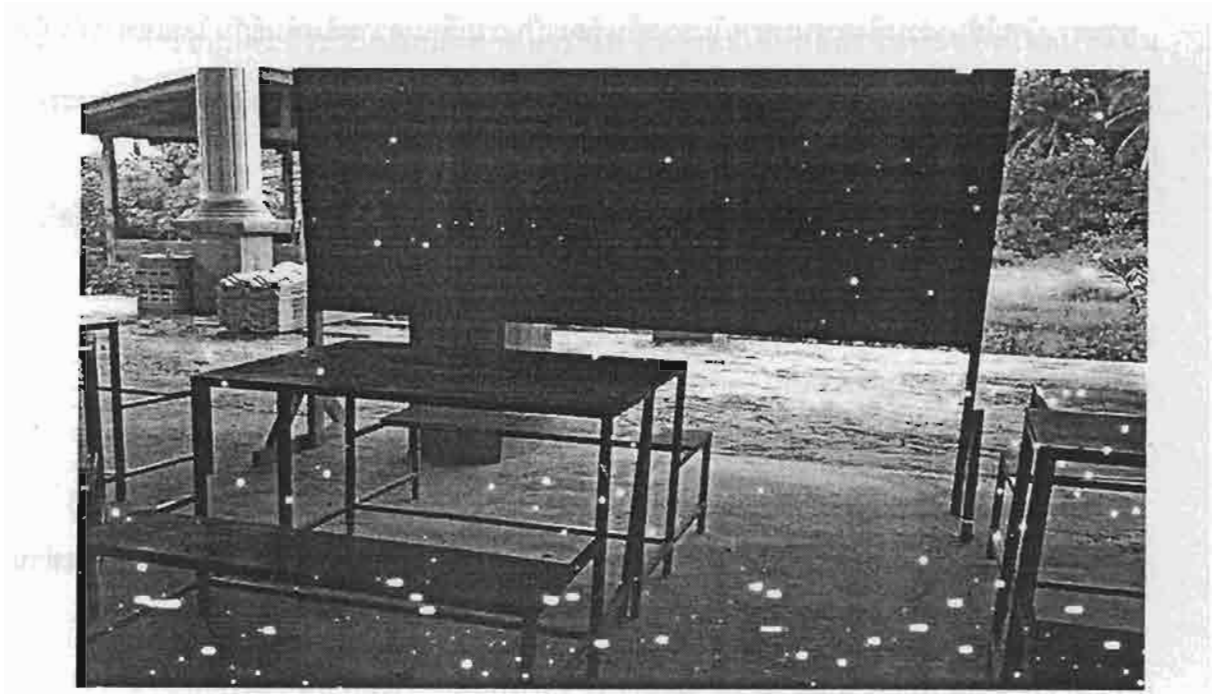
๑๗.๓๐ ทำมัส - การทำมัสคือการออกพบปะชาวบ้านเป็นกลุ่มๆ โดยในกลุ่มประกอบไปด้วย หัวหน้า มัส มุตะกัลลิม (ผู้พูด) เราะห์บา (ผู้นำทาง ซึ่งเป็นคนในพื้นที่) และสมาชิก ซึ่งจะทำการเชิญ

ชวนชาวบ้านให้มาร่วมฟังการบรรยายในช่วงเย็น และเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะกับผู้ที่ไม่ได้มาสมัย

- ๑๘.๓๐ ละครมัจฉา (ละครช่วงเย็น)
- ๑๘.๕๐ บรรยายธรรมศาสนา
- ๑๙.๓๐ ละครช่วงค่ำ
- ๑๙.๕๐ รวมกลุ่มสอนมารยาทในการทานอาหาร
- ๒๐.๐๐ ทานอาหารเย็น
- ๒๐.๓๐ รวมกลุ่มสอนมารยาทในการนอนและมารยาทอื่นๆ ตามที่เห็นเหมาะสม
- ๒๑.๐๐ เข้านอน (นักเรียนบางคนอาจใช้ช่วงเวลาก่อนเข้านอนในการอ่านอัล-กุรอาน)
- ๐๓.๐๐ ตื่นนอนละหมาดตะฮัจญุด (ละครช่วงดึก เป็นการละหมาดตามแบบของท่านศาสดา)
- ๐๕.๓๐ ละครชุด (ช่วงก่อนตะวันขึ้น)
- ๐๕.๔๕ บรรยายธรรมศาสนา
- ๐๖.๓๐ ละครอิสรอก (ละครช่วงตะวันขึ้นเลยขอบฟ้า)
- ๐๗.๐๐ ทานอาหารเช้า
- ๐๗.๓๐ บรรยายคุณสมบัติของซอฮาบะฮ์ (เพื่อนของท่านศาสดา)
- ๐๘.๓๐ อ่านตะฮิลี-วาจนะของท่านศาสดา
- ๐๙.๐๐ เก็บอุปกรณ์ จัดกระเป๋า เดินทางกลับ
- ๐๙.๓๐ ฟังปัจฉิมนิเทศน์จากบาชอ

นั่นคือการออกเผยแพร่ศาสนาในรอบ ๑ วัน ซึ่งนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ในช่วงเวลาปิดเทอม ทางปอเนาะยังได้จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ออกเผยแพร่ศาสนาตามที่ต่างๆ ทั่วประเทศเป็นเวลา ๔๐ วันอีกด้วย (แล้วแต่ความต้องการของนักเรียนว่าอยากไปที่ใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุนทรัพย์ของแต่ละคนด้วย) ซึ่งกิจกรรมนี้จะทำให้นักเรียนได้ปฏิบัติตามหลักศาสนาได้จนเกิดความเคยชินเป็นนิสัยที่ดีติดตัว และสามารถปฏิบัติได้สม่ำเสมอแม้ว่าจะสำเร็จการศึกษาจากปอเนาะแล้วก็ตาม

ช่วยเหลือสังคม มีการคัดเลือกครูไปสอนอบรมตามหมู่บ้าน โดยสอนในมัสยิด โรงเรียนตาดีกา (โรงเรียนขั้นต้นของเด็กวัยประถมศึกษา) และโรงเรียนกิริอาตี (โรงเรียนสอนอัล-กุรอาน) ทางปอเนาะจะคัดเลือกนักเรียนที่มีความรู้พอที่จะสอนได้ไปทำการสอนตามโรงเรียนดังกล่าว วิชาที่สอนเป็นวิชาเบื้องต้น พื้นฐานตามหลักศาสนาอิสลาม เช่น วิชาประวัติของท่านศาสดา ศาสนบัญญัติเบื้องต้น วิชาอัล-กุรอาน เป็นต้น

พื้นที่บริเวณชั้นล่างของมัสยิด ใช้สำหรับการเรียน โรงเรียนตาดีกา

การเปิดสอนศาสนาในช่วงเวลาปิดเทอม จากสถิติที่ผ่านมา ผู้ที่เรียนในช่วงเวลานี้จะมีความก้าวหน้า แดกฉานในวิชาต่างๆ เรียนรู้ได้เร็วกว่าคนอื่นๆ นับว่าเป็นการร่นระยะเวลาในการเรียนปอเนาะให้สั้นลงด้วย (คล้ายๆ กับการเรียนพิเศษ การติวหรือหลักสูตรเร่งรัดนั่นเอง)

ช่วยเหลืองานกุศลต่างๆ ตามที่มีการร้องขอมา กิจกรรมที่เกี่ยวกับงานต่างๆ นั้น เรียกได้ว่ามีทุกชุดตลอดทั้งปีเลยทีเดียว โดยมากแล้วชาวบ้านจะมาบอกงานถึงปอเนาะผ่านทางครูผู้สอนหรือبابอ งานกุศลส่วนมากมักเป็นงานเติมน้ำชาเพื่อหาเงินเข้ามัสยิด ฝ่ายبابอและครูผู้สอนที่มีความรู้ทางศาสนาจะช่วยชาวบ้านในเรื่องพิธีกรรม ส่วนเด็กปอเนาะช่วยยกสำรับอาหาร เลี้ยวอาหารในงาน

ร่วมพิธีละหมาดในวาระต่างๆ ปอเนาะภูมิเป็นปอเนาะที่ร่วมกิจกรรมละหมาดที่หมู่บ้านต่างๆ เจริญมาอยู่เสมอ บางครั้งส่งนักเรียนเข้าร่วมละหมาดทั้งปอเนาะ บางครั้งก็ส่งเฉพาะผู้สอนไปร่วมการละหมาด ละหมาดที่วันนี้ได้แก่ละหมาดฮายัต (ละหมาดเพื่อขอพรจากพระเจ้าเป็นเจ้าให้พ้นจากภัยพิบัติ หรือเพื่อขอในสิ่งที่ต้องการ) และละหมาดญานาเซห์ (ละหมาดคนตาย)

เข้าร่วมการอบรมสัมมนากับทางราชการ เนื่องด้วยปอเนาะภูมิถือเป็นปอเนาะที่มีความสัมพันธ์กับทางราชการ และหน่วยงานต่างๆ ของรัฐในระดับดีเยี่ยม จึงมักมีหน่วยงานราชการติดต่อให้เข้าร่วมการฝึกอบรมอยู่เสมอ การอบรมส่วนใหญ่بابอจะเป็นผู้เข้าฝึกอบรมและสัมมนา โครงการสัมมนาที่بابอเข้าร่วมยกตัวอย่างเช่น การอบรมสัมมนาดูแลบริหารโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เวทีเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพ ศานติธรรมรวมใจ

ดับไฟได้ด้วยปัญญา การอบรมการแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่โรงพยาบาลรัฐรักษ์ จังหวัดปทุมธานี เป็นต้น ส่วนโครงการอบรมที่นักเรียนปอเนาะภูมิเข้าร่วมได้แก่ โครงการอบรมเรื่องยาเสพติด ที่สถานีดารวจภูธร อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

จัดงานเมาลิด วัตถุประสงค์เพื่อเฉลิมฉลองวันประสูติของศาสดา มีการอ่านประวัติศาสดา และร่วมกันทำบุญ เลี้ยงอาหาร โดยนักเรียนร่วมกับทางปอเนาะจัดการกันเอง ชาวบ้านใกล้เคียงมามีส่วนร่วมในพิธีด้วย ส่วนนี้เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กับคนในหมู่บ้าน โดยนักเรียนและครูผู้สอนเป็นแกนหลักในการจัดงาน ในงานนี้นักเรียนปอเนาะที่ได้รับคัดเลือกจะได้ทำหน้าที่เป็นโฆษก ผู้อัญเชิญคำภีร์อัล-กุรอาน และเป็นผู้อ่านบทสรรเสริญท่านศาสดา เป็นการฝึกการประกอบพิธีของเด็กปอเนาะไปในตัวด้วย

วันอาซูรอ ลักษณะกิจกรรมคือ การนำเอาข้าวสาร ผลไม้ และพืชผักต่างๆ มารวมกันแสดงถึงการรวมพลังกันจากหลากหลายสู่ความเป็นเอกภาพ ชาวบ้านจะนำอาหารที่ตนมีไม่จำกัดว่าจะจะเป็นจำนวนมากหรือเพียงจำนวนเล็กน้อยมารวมกัน แล้วทำการกวนในกะทะ ผลผลิตที่ได้กลายมาเป็นอาหารหวานที่มีส่วนผสมของ ถั่ว ข้าวเหนียว ข้าวโพด ไข่ (นำไปเจียว หั่นเป็นฝอย ไว้โรยหน้า) แป้งสาลี อินทผลัม กุ้ง ฯลฯ อาหารที่ได้จะทำการแจกจ่ายให้ชาวบ้านและเด็กปอเนาะไปรับประทาน

ลักษณะพิเศษของปอเนาะภูมิ

ปอเนาะภูมิเป็นสถาบันปอเนาะเก่าแก่ในจังหวัดปัตตานี ปอเนาะภูมิถือเป็นปอเนาะยุคแรกเริ่มที่ยังคงความเป็นปอเนาะอยู่ได้มากกว่า ๑๓๐ ปี และด้วยความที่ก่อตั้งมานานแล้ว แต่ยังสามารถดำเนินกิจกรรม เสริมสร้างอุดมการณ์อิสลามและขัดเกลาจริยธรรมแก่ลูกศิษย์มาจนถึงทุกวันนี้ได้ ถือว่าเป็นสิ่งโดดเด่นอย่างยิ่ง เพราะหลายๆ ปอเนาะในยุคแรกนั้นพากันปิดตัวไปจนหมดแล้ว

ตามปกติแล้วการสิ้นสุดลงของปอเนาะแต่ละแห่งมักมีสาเหตุสำคัญๆ อยู่ ๒ ประการด้วยกัน ประการแรกคือการที่โต๊ะครูเสียชีวิตโดยไม่มีผู้สืบทอดเจตนารมณ์ต่อ ไม่ว่าจะเป็นลูกชายหรือลูกเขยก็ตามที่ ส่วนประการที่ ๒ คือการเสื่อมความนิยม ปอเนาะไม่สามารถดำเนินกิจกรรมทางด้านการสอนศาสนาต่อไปได้ หากแต่สองสิ่งนี้ไม่ได้มีผลกระทบต่อปอเนาะภูมิแต่อย่างใด เพราะการที่ปอเนาะสามารถดำรงอยู่มาจนถึงทุกวันนี้นับรวมได้ ๔ ช่วงอายุคนแล้วนั้น ย่อมแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าปอเนาะภูมิมีการสืบทอดเจตนารมณ์ต่อๆ กันมาได้โดยไม่ขาดตกบกพร่อง และสามารถผลิตโต๊ะครูที่มีความเป็นผู้นำเพื่อสานต่องานของโต๊ะครูรุ่นก่อน ๆ ได้เป็นอย่างดี

โต๊ะครูปอเนาะภูมิเป็นโต๊ะครูที่มีชื่อเสียงในด้านวิชาฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) ท่านหะยีวันอะห์หมัด เป็นวันอิตริส เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในด้านนิติศาสตร์อิสลาม จนได้รับการแต่งตั้งให้เป็น “โต๊ะกอฎี” คือ ผู้พิพากษาศาลอิสลามปัตตานีในยุคหนึ่ง และเป็นช่วงที่ปอเนาะภูมิได้ชื่อว่าเป็น

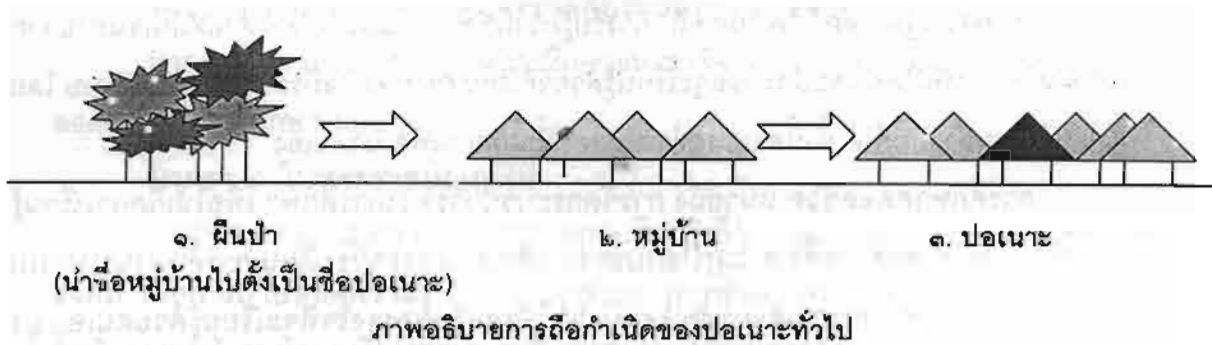
ปอเนาะที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในปัตตานี จากกิตติศัพท์ของท่านในความรอบรู้ด้านนิติศาสตร์อิสลาม ทำให้มีผู้มาสมัครเป็นศิษย์มากมายจากทั่วทุกสารทิศ ทั้งเขมร พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน และทางภาคกลางของประเทศไทย

หนึ่งในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน ต่างก็มีสถาบันปอเนาะเปิดทำการสอน เช่นเดียวกับประเทศไทย และรูปแบบ ความเป็นอยู่ รวมทั้งวิธีการสอนก็แทบจะไม่แตกต่างจากปอเนาะในประเทศไทยเลย จะมีแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ปอเนาะที่รัฐกลันตัน ในประเทศมาเลเซีย นั้น มีการสนับสนุนและส่งเสริมจากทางภาครัฐมากกว่าในพื้นที่อื่นๆ

ปัจจุบันนี้ปอเนาะภูมิก็ยังคงความรอบรู้ในด้านนิติศาสตร์อิสลามได้ไม่เปลี่ยนแปลง ผู้ที่ทำการสอนวิชานี้ในปัจจุบันได้แก่ หะยีอับดุลเลาะห์ หรือبابอเลาะห์ โต๊ะครูอาวูโล ซึ่งเป็นศิษย์คนหนึ่งที่ได้อะวะลียะฮ์มาเรียนกับท่านหะยีวันอะห์หมัด เป็นวันอิติรสมมาแล้วนั่นเอง

ความเป็นหมู่บ้านที่มีจุดเริ่มต้นมาจากสถาบันปอเนาะ โดยทั่วไปแล้วปอเนาะจะถูกก่อตั้งขึ้นในหมู่บ้านหนึ่งหมู่บ้านใด คือเกิดขึ้นหลังจากมีหมู่บ้านมาก่อนแล้ว แต่เอกลักษณ์หนึ่งที่ทำให้ปอเนาะภูมิแตกต่างออกไปจากปอเนาะทั้งหลายนั้น ที่โดดเด่นที่สุดเห็นจะได้แก่ การที่ปอเนาะภูมิเป็นจุดเริ่มต้น และต้นกำเนิดของหมู่บ้านภูมิในปัจจุบัน จากจุดเริ่มแรกที่มีเพียงผิบบ้าง ล้ำคลอง และบ้านโต๊ะครู นานวันเข้ากลายเป็นครอบครัว ชุมชน ผสมผสานเข้ากันอย่างกลมกลืน ความโดดเด่นในลักษณะที่เกิดขึ้นที่ปอเนาะภูมินั้น น้อยแห่งนักที่จะเกิดขึ้นได้ การที่หมู่บ้านและชุมชนสามารถขับเคลื่อนไปได้ด้วยพลังแห่งการศึกษานั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และแน่นอนอย่างยิ่งว่าเป็นการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้เป็นอย่างดี

สังคมที่มาจากครอบครัวเดียวกัน หากเราย้อนกลับไปดูการก่อกำเนิดของปอเนาะภูมิ บ้านภูมิมิมีจุดเริ่มต้นมาจากสถาบันปอเนาะ ผู้คนในบ้านภูมิจึงปัจจุบันนี้เป็นลูกหลานของบรรดาลูกศิษย์ที่มาเรียน ณ ปอเนาะภูมิ หลังจากมีครอบครัวแล้วก็ไม่ได้ย้ายกลับไปภูมิลำเนาเดิม แต่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ เมื่อสืบสาวราวเรื่อง ไล่เรียงสายสัมพันธ์ของแต่ละครอบครัวในบ้านภูมิจึงได้ปรากฏว่าต่างก็เป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากโต๊ะครูผู้ก่อตั้งปอเนาะเสียเป็นส่วนใหญ่ นามสกุลของชาวบ้านที่นี่ส่วนมากแล้วมักมีชื่อสกุลว่าหะยีดีอะระ หะยีอาแว เบญสุหลง และอาดำ สิ่งนี้เป็นอีกหนึ่งเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านภูมิที่จะหาที่ไหนเหมือนได้ยาก

ความสัมพันธ์อันดีกับทางราชการ ปอเนาะทั่วไปนั้นมีจุดด้อยอยู่ที่ความสัมพันธ์กับทางราชการมีไม่มากนัก ด้วยเหตุที่มีข้อติดขัดทางด้านภาษา และนี่ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ปอเนาะบางแห่งเป็นสถานที่ลี้ภัยของคนทั่วไปและทางราชการ แต่สิ่งที่กล่าวมานั้นหาได้เป็นปัญหาสำหรับปอเนาะภูมิ เนื่องด้วยใต้ครูคนปัจจุบัน อาจารย์มูหัมมัด อาดำ เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์อันดีกับทางราชการในระดับดีเยี่ยม เหตุที่เป็นเช่นนี้

ประการแรก เป็นเพราะพื้นฐานทางด้านภาษาของบาบอนั้นดีมาก สามารถพูดได้อย่างชัดเจนถึง ๓ ภาษา คือภาษาไทย ภาษามลายู และภาษาอาหรับ นี่เป็นข้อได้เปรียบที่ใต้ครูปอเนาะอื่นๆ ไม่มี ประการที่สอง คือ ใต้ครูของปอเนาะภูมิมีนิสัยใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ ท่านมักจะเข้าร่วมฝึกอบรม และมีกิจกรรมกับทางราชการอยู่เป็นประจำ การที่มีการประสานงานกับทางราชการหลายหน่วยงานบ่อยๆ ทำให้ปอเนาะภูมิเป็นปอเนาะที่โปร่งใสไร้กังวล โดยเฉพาะในเรื่องปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ หากจะเรียกอาจารย์มูหัมมัดว่าเป็น “นักกิจกรรม” ด้วยง ก็คงเป็นคำกล่าวที่ไม่ผิดนัก

ประการที่สาม คือ สถานที่ตั้งของปอเนาะอยู่ใกล้กับแหล่งชุมชน คือ อยู่ห่างจากตัวอำเภอยะหริ่งไม่มากนัก สถานที่ราชการหลักๆ ก็อยู่ไม่ไกล เช่น ที่ว่าการอำเภอยะหริ่ง สภอำเภอยะหริ่ง โรงพยาบาลยะหริ่ง ฯลฯ ทำให้ทางหน่วยงานราชการเชิญใต้ครูและเด็กปอเนาะไปเข้าร่วมกิจกรรมอยู่เป็นประจำ

ทั้งนี้จากมุมมองของปอเนาะโดยทั่วไปไม่ได้มองว่าภูมิเป็นปอเนาะที่แปลกแยกออกไปจากปอเนาะอื่นๆ จากความใกล้ชิดกับทางราชการ เพราะทุกเรื่องที่ทางปอเนาะได้ดำเนินกิจกรรมมิได้

ขัดกับหลักการทางศาสนาและอุดมการณ์ของปอเนาะ อีกทั้งยังเป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระในการทำความเข้าใจ สานสัมพันธ์กับทางราชการแทนปอเนาะอื่นๆ ได้อีกทางหนึ่ง

การศึกษาตลอดชีวิต ผู้ที่ศึกษาในปอเนาะภูมินั้นมาจากทุกเพศทุกวัย โดยมีทั้งคนในท้องถิ่น ในชุมชน จากต่างจังหวัด หรือประเทศใกล้เคียง (โดยผู้เรียนจากต่างประเทศนั้น อาจารย์มุหัมมัด กล่าวว่า จะรับเฉพาะคนที่ทางการไทยออกวีซ่าให้เท่านั้น) ดังนั้นผู้ที่มาเล่าเรียนจึงมีหลายวัย ตั้งแต่วัยเด็กไปจนถึงวัยชรา (อายุระหว่าง ๑๕-๖๐ ปี โดยประมาณ)

การเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตายจากบุคคลหรือสถาบันใดๆ โดยส่มาว่าเราจะเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจหรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้สามารถทำให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาตนเอง

การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การจัดกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาตนเอง และปรับตัวเองให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของโลก

จากความหมายข้างต้น นั้นหมายความว่าสิ่งที่รัฐพยายามสร้าง หรือจัดตั้งให้มีการศึกษาคือตลอดชีวิตนั้น แท้ที่จริงได้มีการศึกษาระบบนี้เกิดขึ้นมานานแล้วในการศึกษาปอเนาะ หากมองดูให้ลึกซึ้งจะเห็นได้ว่าปอเนาะภูมินั้นสามารถตอบโจทย์ของคำว่า “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” ได้หมดทุกข้อเลยทีเดียว

ปอเนาะเปรียบเสมือนเป็นสถานที่ฟอกคนให้เป็นคนดี เสมือนโรงงานผลิตคนดี ไร้ไซเคิลคนไม่ดีให้กลับตัวกลับใจหันหน้าเข้าสู่ศาสนา สั่งสอนคนดีให้มีความรู้และเป็นคนที่ดียิ่งขึ้นไป เน้นการปฏิบัติและอุทิศตนเพื่อศาสนาและสังคม ผู้ที่เรียนปอเนาะด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจจริงจะประสบความสำเร็จเป็นคนที่ดี น่านับถือของสังคม

สถานที่จำลองสังคมมุสลิมตัวอย่าง การอยู่ในปอเนาะฝึกการเป็นผู้นำที่ดี ผู้ตามที่ดี การให้ความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ รักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน อยู่กันอย่างพี่น้อง ใช้ชีวิตตามหลักศาสนา ห่างไกลจากสิ่งมั่วชัฏ (อบายมุข) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ปอเนาะภูมินั้นเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีโอกาสในการออกเผยแผ่ศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากปอเนาะอื่นๆ ด้วยนั้นยิ่งทำให้ผู้เรียนมีโอกาสในการฝึกความเป็นผู้นำและผู้ตามได้อีกทางหนึ่งด้วย

ความคิดเห็นของบาบต่อการศึกษาศาสนา

การศึกษาศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งยวดในสถานการณ์ปัจจุบัน ยิ่งวัตถุและเทคโนโลยีเจริญเท่าไร การศึกษาศาสนายิ่งจำเป็นมากขึ้นเท่านั้น เพราะวัตถุถูกสร้างขึ้นเพื่อรับใช้มนุษย์ มิใช่มนุษย์

เป็นทาสวัตถุ และการศึกษาศาสนาไม่จำเป็นต้องเรียนกันในห้องเรียนเท่านั้น สามารถเรียนได้ทุกที่ เพราะอัล-กุรอานมิได้ถูกประทานลงในขณะที่ท่านศาสดานั่งสั่งสอนสาวกอย่างเดียว

คนดีคือคนที่ทำประโยชน์ให้กับสังคมมากที่สุดด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์

ณ วันนี้ บางคนไม่รู้ศาสนาเลย บางคนรู้ แต่ไม่ปฏิบัติ บางคนปฏิบัติ แต่ไม่สนใจคนอื่น แต่ความรู้ที่แท้จริง ต้องรู้ ปฏิบัติ และเผยแพร่ด้วย

อย่าเรียนศาสนาเพื่อปริญญา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกับระบบการศึกษาของปอเนาะภูมิ

หากเราศึกษาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติจะพบว่า มีหลายมาตราด้วยกันที่มีส่วนสอดคล้องกับการศึกษาระบบปอเนาะ

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้

“การศึกษา” หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาเต็มคนของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

จากมาตราที่ ๔ จะเห็นได้ว่า การศึกษาระบบปอเนาะสามารถจัดการเรียนการสอนตามความหมายของคำว่า “การศึกษา” ได้อย่างครอบคลุม ปอเนาะเป็นสถานศึกษาที่จัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาเต็มคนของบุคคลและสังคมผ่านทางการเรียนการสอนศาสนา ผลผลิตของปอเนาะคือบุคคลที่มีจริยธรรมที่ดีงาม ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบและกฎระเบียบของคำว่า “ความดี” สิ่งนี้เป็นความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม

ปอเนาะสร้างองค์ประกอบความรู้จากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม สภาพสังคมที่เป็นสังคมมุสลิม ที่มีแนวคิดในการดำเนินชีวิตตามหลักศาสนา ปอเนาะไม่ได้นำจัดการศึกษาในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับความต้องการของชุมชน ไม่ได้นำกฎระเบียบที่ชุมชนรับไม่ได้มาตั้งเป็นกฎในการเรียนรู้ ยกตัวอย่างให้เห็นเด่นชัดขึ้น เช่น บางโรงเรียนนำระบบการจับสลากหรือระบบอุปถัมภ์มาใช้ในการศึกษาเข้าเรียนต่อ ส่วนปอเนาะนำความต้องการของชุมชนเข้ามาเป็นที่ตั้ง รับนักเรียนเข้าศึกษาโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน ไม่มีการกำหนดอายุผู้เรียน สามารถเล่าเรียนได้จนกระทั่งผู้เรียนมีความรู้สึกว่ามีความรู้เพียงพอแล้ว โดยที่สถาบันปอเนาะไม่ได้บังคับว่าระยะเวลาในการเรียนต้องมีจำนวนกี่ปี ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานั้นเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ปอเนาะ คือ สถาบัน “การศึกษาดูแลชีวิต” ประเภทการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม และสภาพแวดล้อม เช่น เมื่อไม่นานมานี้ ชายคนหนึ่งในหมู่บ้านภูมิเข้ามาถามครูผู้สอน

เกี่ยวกับสิ่งที่ควรกระทำ เรื่องมีอยู่ว่า เช้าวันนั้นมิดชนไนเค็มนำไข่ไว้ในกระบะท้ายรถ แล้วขับผ่าน มาทางปอนาะ หลังจากนั้นไข่เค็มจำนวน ๔ ลัง ตกลงมาจากรถ โดยที่เจ้าของไม่รู้ตัว ทำให้ไข่ส่วน หนึ่งแตกและอีกส่วนหนึ่งสามารถนำมาใช้รับประทานได้ หากจะทิ้งไว้ก็เกรงว่าจะเสีย และหาก นำไปให้เด็กๆ รับประทานน่าจะมีประโยชน์กว่าทิ้งไว้เปล่าๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ควรมีการตัดสินอย่างไร จึงจะไม่ผิดหลักการศาสนา ควรจะเก็บไว้รอเจ้าของกลับมาทั้งๆ ที่ไม่รู้ว่าใครเป็นเจ้าของและเขาจะ กลับมาหรือไม่ หรือนำไข่ไปบริจาคก่อนที่จะเสีย ครูผู้สอนก็ได้ให้คำตอบและวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ตามหลักการศาสนาว่า ตามบทบัญญัติที่ถูกต้องนั้น หากมีการพบสิ่งของที่ผู้ทำหล่นไว้ และเรา ต้องการนำสิ่งนั้นไปใช้ประโยชน์ จำเป็นที่จะต้องมีการประกาศหาเจ้าของก่อน และเมื่อเวลาผ่านไป ระยะเวลาหนึ่งหากไม่มีผู้ใดมาแสดงตนว่าเป็นเจ้าของ หากสิ่งนั้นเป็นสิ่งของมีค่า ให้นำขึ้นไปเป็น ทรัพย์สินส่วนรวม หากเป็นสิ่งของเล็กๆ เช่น หมูบ้านก็ให้ขึ้นเป็นทรัพย์สินของมัลลิดเป็นต้น ส่วนใน กรณีนี้ ซึ่งเป็นสิ่งของที่หากเก็บไว้นานอาจเสียหายได้ และเราต้องการนำมาใช้ประโยชน์ส่วนรวม จำเป็นเช่นเดียวกันที่จะต้องทำการประกาศหาเจ้าของ เพราะฉะนั้นคำตอบที่ได้รับจากกรณีนี้ก็คื ่อไม่ควรนำไข่เค็มที่ได้ไปใช้ประโยชน์ ถึงแม้ว่าต่อไปอาจจะเสียไปเปล่าๆ โดยเรามีความรู้สึกเสียดย ก็ตาม เพราะไม่รู้ว่าเจ้าของเป็นใครและจะอนุญาตให้เราทำการแจกจ่ายหรือไม่ ซึ่งความผิดก็จะ ตกถึงตัวของผู้แจกจ่ายหรือนำไปใช้ประโยชน์นั่นเอง

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นตัวอย่างของการศึกษาจากบุคคล ประสพการณ์ สังคม และ สภาพแวดล้อมตามแบบระบบปอนาะ ผู้เรียนมักจะได้มีโอกาสประสบกับเหตุการณ์เหล่านี้และ สามารถใช้ความรู้ที่มีในการแก้ปัญหาที่ไม่ได้มีเฉพาะคำถามในห้องเรียนตามโอกาสต่างๆ ได้อีกด้วย

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนั้น มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติอีกหลายมาตรา ซึ่ง สอดคล้องกับระบบการศึกษาแบบปอนาะ โดยมาตราดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

หมวด ๑ บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ

มาตรา ๖ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้ง ร่างกายจิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา ๘ การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

- (๑) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (๓) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา ๙ การจัดระบบโครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้

- (๑) มีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
- (๒) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่น

(๓) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ และประเภทการศึกษา

(๔) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คุรุศาสตร์ และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาครู คุรุศาสตร์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

(๕) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา

(๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

หมวด ๒ สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา มาตรา ๑๒ นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

หมวด ๓ ระบบการศึกษา มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษามี ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (๑) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน (๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม (๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพหรือจากประสบการณ์การทำงาน

หมวด ๔ แนวการจัดการศึกษา มาตรา ๒๒ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ มาตรา ๒๓ การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ (๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของ

ตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (๒) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน (๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา (๔) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง (๕) ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา ๒๔ การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้ (๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา (๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้คิดเป็น และทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง (๔) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา (๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ (๖) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา ๒๕ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมี การจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและ วิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน ((พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ): หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา)

จะเห็นได้ว่ามาตราต่างๆ ที่ยกมานั้น การศึกษาระบบปอเนาะถือได้ว่าเป็นการศึกษาระบบ หนึ่งที่จัดการศึกษาได้ตรงตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้เป็นอย่างดี

รายได้ของโต๊ะครู

สำหรับรายได้ของบรรดาผู้สอนในปอเนาะภูมินั้น อาจารย์มุหัมมัด อาดำ โต๊ะครูปอเนาะภูมินี้ ได้ให้คำอธิบายในส่วนนี้ว่า เนื่องด้วยการสอนในปอเนาะเป็นการสอนโดยไม่มีค่าตอบแทน ทั้งนี้ถือว่าการสอนมีความจำเป็นหรือหน้าที่ของผู้ที่จะต้องเผยแพร่ความรู้ทางศาสนาของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ให้แพร่หลายบนหน้าแผ่นดิน ดังนั้นโต๊ะครูและผู้สอนแต่ละคนจึงต้องชวนขอหาปัจจัยยังชีพด้วยลำแข้งของตัวเอง โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง แบบพอมีพอกิน ไม่ตั้งใจที่จะเป็นคนรวย แต่ขอให้มีกินมีใช้ และที่สำคัญที่สุดคือได้รับใช้ศาสนาและสังคม

ด้วยเหตุนี้การสอนจึงเป็นอาชีพหลัก ส่วนการหารายได้นั้นเป็นหน้าที่รองลงมา รายได้ของโต๊ะครูส่วนใหญ่จะมาจากการทำสวน เช่น สวนยาง สวนมะพร้าว และการทำนาข้าว โต๊ะครูบางคนอาจมีบ้านเช่าบ้าง และแม่บ้านบางคนก็มีส่วนในการหารายได้เช่นกัน

รายได้ของโต๊ะครูและครูผู้สอนปอเนาะภูมินี้ จำแนกได้ดังนี้

รายได้ของอาจารย์มุหัมมัด อาดำ (บาบอมะ-โต๊ะครูคนปัจจุบัน) และครอบครัว: บ้านเช่า สวนมะพร้าว นาข้าว

รายได้ของบาบอฮับดุลเลาะห์ (โต๊ะครูอาวุโส): สวนมะพร้าว นาข้าว

รายได้ของครูฮัสnulเลาะห์ สวนยาง ทำขนม (หม้อแกง) สวนผลไม้

รายได้ของครูยะโก๊บ: ทำสวน เลี้ยงนกเขา

รายได้ของครูฮับดุลวาฮับ: บ้านเช่า (จังหวัดปทุมธานี)

รายได้ของครูอิบรอฮิม: ร้านขายของชำ สวนยาง ทำขนม

ส่วนรายได้อื่นๆ ที่ทั้งปอเนาะได้รับนั้น มาจากการบริจาคของศิษย์เก่าที่เคยเรียนที่ปอเนาะภูมินี้ และรายได้อีกส่วนหนึ่งมาจากคณะทัวร์ท่องเที่ยวจากมาเลเซียที่มาเยี่ยมเยียนปอเนาะเป็นประจำทุกปี

ส่วนเรื่องหนี้สินของครูผู้สอนนั้น อาจารย์มุหัมมัดกล่าวว่า ในส่วนนี้ครูผู้สอนจะไม่มีหนี้สิน เพราะยึดหลักแบบพอมีพอกิน ดำรงชีวิตอย่างสมถะและมีความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ไม่สร้างหนี้สินหรือใช้จ่ายเกินความจำเป็น

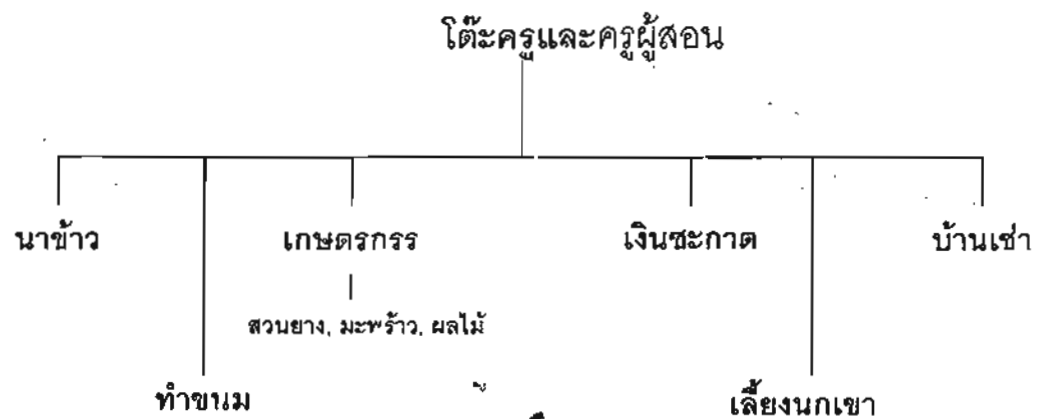
สิ่งสำคัญที่จะกล่าวต่อไปก็คือ ทางปอเนาะไม่เคยได้รับเงินจากองค์กรใดๆ ในต่างประเทศเลย แม้กระทั่งในประเทศเอง องค์กรของรัฐก็ไม่ค่อยมีส่วนในการสนับสนุนด้านงบประมาณใดๆ ครั้งแรกและครั้งสุดท้ายที่ได้รับก็เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ จากกระทรวงศึกษาธิการเป็นจำนวนเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท ซึ่งเงินจำนวนดังกล่าวได้นำไปทำที่เก็บน้ำประปาและยังคงมีอยู่จนถึงทุกวันนี้

ส่วนที่มีข่าวว่ามีบางปอเนาะได้รับเงินจากต่างประเทศนั้น เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (๑) หรือ (๒) ซึ่งเงินในส่วนนั้นก็มีการดำเนินการที่ถูกต้องโดยผ่านขั้นตอนของรัฐบาลที่สำคัญ คนส่วนใหญ่มักเข้าใจคลาดเคลื่อน และเหมารวมว่าโรงเรียนปอเนาะแบบดั้งเดิมและ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นสถาบันการศึกษาประเภทเดียวกัน จึงควรทำความเข้าใจในเรื่องนี้ด้วย

สำหรับค่าน้ำและค่าไฟของทางปอเนาะ ทางปอเนาะได้จัดเก็บจากนักเรียนคนละ ๒๐ บาทต่อเดือน ซึ่งบางครั้งก็เพียงพอ และบางครั้งก็ได้ไม่ครบ ในส่วนนี้บาบอจะเป็นคนเสียค่าใช้จ่ายในส่วนที่ขาด

คนส่วนใหญ่มักคิดว่าการบริหารงานในระบบปอเนาะต้องมีค่าใช้จ่ายสูงในแต่ละเดือน เมื่อไม่มีการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐและไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียนแล้ว ปอเนาะจำเป็นที่จะต้องหาเงินทุนจากแหล่งอื่น ลักษณะแนวคิดเช่นนี้ทำให้ปอเนาะถูกโยงเข้ากับการรับเงินจากต่างประเทศและมองภาพปอเนาะในด้านลบ หากแต่ในลักษณะความเป็นจริงแล้ว ปอเนาะมีค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนไม่เกิน ๕,๐๐๐ บาท (อ้างอิงจากปอเนาะภูมิ) ทั้งนี้เพราะปอเนาะไม่มีฝ่ายหรือแผนกต่างๆ เหมือนระบบราชการหรือเอกชนอื่นๆ ไม่มีการจัดจ้าง ไม่มีเงินเดือนให้พนักงาน การจะมองให้ลึกซึ้งและเป็นกลางนั้นต้องมองที่อุดมการณ์ในการก่อตั้ง ว่าปอเนาะก่อตั้งขึ้นเพื่อการค้าในเชิงธุรกิจหรือไม่ เมื่อคำตอบที่เราได้คือ "ไม่" ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นที่ปอเนาะจะต้องรับเงินจากต่างประเทศแต่อย่างใด

แผนผังแสดงแหล่งที่มาของรายได้โต๊ะครูและครูผู้สอน

หลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ในปอเนาะ

ปอเนาะภูมิกำหนดช่วงเวลาปิดเทอมเป็น ๒ ช่วง ได้แก่ ช่วงประมาณเดือนเมษายน-มิถุนายน และปลายเดือนตุลาคม-ธันวาคม ในช่วงเวลาปิดเทอมนี้ทางปอเนาะจะทำการเปิดสอนพิเศษ (หลักสูตรเข้มข้น) ให้แก่นักเรียนปอเนาะภูมิเองและปอเนาะแห่งอื่นที่สนใจเข้ามาศึกษา การสอนโดยมากจะเน้นวิชาความรู้ระดับกลางถึงสูง วิชาที่เรียนได้แก่วิชาที่เกี่ยวกับศาสนบัญญัติ หลัก

ไวยากรณ์อาหรับ ฯลฯ ทั้งนี้ผู้ที่มาเรียนทั้งหลายมีความตั้งใจที่จะมาหาความแปลกใหม่ที่ปอเนาะของตนไม่มี เปลี่ยนสถานที่ เปลี่ยนผู้สอนและบรรยากาศการเรียน ทำให้ไม่เกิดความซ้ำซากจำเจ และที่สำคัญความรู้ที่จะได้ในเวลาพิเศษๆ นี้มีมากกว่าช่วงเวลาเรียนปกติ เนื่องด้วยผู้เรียนมีเวลาได้ใกล้ชิดกับโต๊ะครูมากขึ้น (ช่วงเวลาเรียนนี้มีคนเรียนน้อยกว่าช่วงเวลาเรียนปกติ คนที่มาเรียนเป็นนักเรียนที่สนใจชวนหาวิชาความรู้ และมีความกระตือรือร้นมากกว่าคนอื่น ๆ)

จากการสำรวจระดับการเรียนรู้ของผู้เรียนในปอเนาะนั้น ได้ข้อมูลว่า หากผู้เรียนคนใดเคยผ่านการเรียนในระดับตาดีกามาก่อนที่จะเข้าเรียนปอเนาะ (ซึ่งโดยมากจะศึกษาระหว่างที่ทำการเรียนสายสามัญชั้น ป.๑-๖ โดยใช้เวลาวางในวันเสาร์-อาทิตย์) ปรากฏว่าจะมีการเรียนรู้ที่เร็วกว่าคนทั่วไป สามารถเข้าใจการสอนของผู้สอนได้ง่าย เพราะมีพื้นฐานมาพอสมควร ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การเรียนตาดีกเป็นการเรียนที่สอดคล้องเชื่อมโยงกับระบบการเรียนปอเนาะ ถือเป็นพื้นฐานที่ผู้เรียนไม่ควรละทิ้ง และเป็นระบบที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพื้นฐานที่ดีในการเรียนระดับที่สูงขึ้นไป

บทบาทของสตรีในศาสนาอิสลาม

ผู้หญิงมุสลิม หมายถึง ผู้หญิงที่นับถือศาสนาอิสลามหรือผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งมีรากศัพท์ภาษาอาหรับเรียกผู้หญิงมุสลิมว่า “มุสลิมะฮ์”

สำหรับในสถานภาพของการเป็นมุสลิม ผู้ชายและผู้หญิงมีความเหมือนกัน กล่าวคือ ต่างมีสิทธิและหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน ดังโองการเป็นจำนวนมากที่ปรากฏในคัมภีร์อัล-กุรอาน เช่น

ชายผู้ศรัทธาและหญิงผู้ศรัทธาต่างให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการเชิญชวนไปสู่การประกอบความดี และห้ามปรามการประกอบความชั่วโดยดำรงละหมาด บริจาคซะกาต (บริจาคทาน) และภักดีต่อองค์พระอัลลอฮ์และรอซูล (ศาสนทูต) ของพระองค์ (๙ : ๑๗) แท้จริง

ชายผู้ชอบน้อมและหญิงผู้ชอบน้อม

ชายผู้ศรัทธาและหญิงผู้ศรัทธา

ชายผู้ภักดีและหญิงผู้ภักดี

ชายผู้สัตย์จริงและหญิงผู้สัตย์จริง

ชายผู้อดทนและหญิงผู้อดทน

ชายผู้ถ่อมตัวและหญิงผู้ถ่อมตัว

ชายผู้บริจาคทานและหญิงผู้บริจาคทาน

ชายผู้ถือศีลอดและหญิงผู้ถือศีลอด

ชายผู้รักษาความบริสุทธิ์ของเขาทั้งหลายและหญิงผู้รักษาเช่นกัน

ชายผู้รำลึกถึงอัลลอฮ์มากและหญิงผู้รำลึก (มาก) เช่นกัน

อัลลอฮ์ (ช.บ.) ผู้ซึ่งเตรียมไว้สำหรับเขาทั้งหลายซึ่งการอภัยโทษ และรางวัลอันใหญ่หลวง (๓๓ : ๓๕) ผู้ใดกระทำการชั่ว เขาจะไม่ถูกตอบแทน (มากกว่า) เว้นแต่ตามเข็มนาฬิกา และผู้ใดกระทำ

การดีจะเป็นเพศชายหรือหญิงก็ตาม และเขาเป็นผู้ศรัทธา ดังนั้นพวกเขาจะเข้าสวนสวรรค์ ได้รับเครื่องยังชีพในนั้นโดยมิต้องคำนวณ (๔๐ : ๔๐)

โองการจากพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ชายและหญิงมุสลิมต่างก็มีสถานภาพเดียวกัน คือเป็นมุสลิมและเป็นประชาชาติของท่านศาสดามูฮัมมัด (ซ็อลฯ) และจากสถานภาพนี้ทั้งชายและหญิงต่างก็มีบทบาทที่มีสิทธิและหน้าที่ที่เหมือนกัน และต่างก็ได้รับรางวัลที่เสมอเหมือนกันสำหรับผู้ประพฤติตนได้ถูกต้องตามครรลองแห่งอิสลาม และต่างก็จะได้รับการลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็ตาม

บทบาทของมามาในปอเนาะ

ในสถาบันปอเนาะมีบุคคลหนึ่งที่ทำหน้าที่และมีบทบาทสำคัญไม่น้อยไปกว่าโต๊ะครูก็คือ มามา วามาคือคำที่ใช้เรียกแทนภรรยาของโต๊ะครู (บาบอ) ซึ่งในปอเนาะจะมีผู้ทำหน้าที่มามาจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีอยู่สองท่าน

๑. ฮัจยะห์อาหมินะห์ แวดือเระ ภรรยาโต๊ะครูคนแรก (ภรรยาของหะยีวันอะห์หมัด บินวันอิตริส)

๒. ฮัจยะห์อาฮิซะห์ อาดำ ภรรยาโต๊ะครูคนที่ ๒ (ภรรยาของหะยีอัปดุลเราะห์มาน อาดำ)

มามามีบทบาทสำคัญในปอเนาะหลายด้านด้วยกัน อาทิเช่น เป็นครู เป็นแม่บ้าน และเป็นพี่เลี้ยง ซึ่งเราสามารถอธิบายหน้าที่หลักๆ ที่มามาทำได้ดังนี้

มามาในฐานะครูสอนอัล-กุรอานและหนังสือศาสนา ซึ่งอาจารย์มูหัมมัด อาดำได้เล่าให้ฟังว่า อันเนื่องมาจากปอเนาะภูมิมีนักศึกษาหญิงอยู่ด้วย ดังนั้นการสอนนักเรียนหญิงด้วยครูผู้หญิงด้วยกันจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก มามาจะทำหน้าที่สอนความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับศาสนาและมารยาทวิชาที่พี่น้องชาวมุสลิมนิยมให้ลูกหลานมาเรียนกับมามาคือวิชาอ่านอัล-กุรอาน มามาเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้สอนอัล-กุรอานที่ดีคนหนึ่งในแถบนี้ และนี่คือสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านส่งลูกหลานที่เป็นสตรีมาเรียนอัล-กุรอานกับมามา นอกเหนือจากการสอนอัล-กุรอาน มามายังสอนหนังสือศาสนา (กิตาบ) อีกด้วย

การอบรมและปกครองเด็กผู้หญิง เด็กผู้หญิงที่อยู่ในปอเนาะจะได้รับการดูแลและควบคุมพฤติกรรมจากมามา เช่น ถ้าคนหนึ่งคนใดมีพฤติกรรมที่ส่อไปในทางที่ไม่ดี อาทิ มีการติดต่อกับนักเรียนชาย ก็จะได้รับการตักเตือนแนะนำ หากยังดื้อรั้น อาจมีการลงโทษบ้างหนักเบาแล้วแต่กรณี และถ้าคุหนิดแล้วชอบหรือรักกันจริงก็จะมีการจัดให้มีการสู่ขอตามศาสนา การดูแลเช่นนี้มามาจึงเปรียบเสมือนแม่คนที่ ๒ ของเด็กนักเรียนหลายๆ คน เมื่อกลับไปอยู่บ้านมีครอบครัวก็ยังมีความผูกพัน ไปมาหาสู่ เยี่ยมเยียนมามาอยู่เสมอ

นางอาซีเยาะห์ อดีตนักเรียนที่เคยเรียนที่ปอเนาะภูมิเมื่อ ๓๓ ปีที่แล้ว ซึ่งขณะนี้ทำกิจการเปิดร้านอาหารที่ประเทศมาเลเซีย ได้เล่าให้ฟังในคราวที่มาเยี่ยมปอเนาะเมื่อเร็วๆ นี้ว่า สิ่งที่น่าจะได้รับจากปอเนาะ คือ เมื่อใดก็ตามที่ตัวเองทำสิ่งผิดหลักศาสนา ก็จะนึกทันทีว่าสิ่งนี้ไม่ดีนะ สมัย

เราอยู่ปอเนาะมามามาเคยห้ามเราไว้ และเล่าต่ออีกว่า ขณะนี้ตัวเองมีลูก มีครอบครัว มีงานส่วนตัว แต่ก็ยังคิดถึงมามา อยู่เสมอ

การประกอบอาชีพของมามา นอกเหนือจากการเป็นแม่บ้านและเป็นครู มามามาจะหาโอกาสยามว่างทำการค้าขายบ้าง โดยจะเปลี่ยนสินค้าไปตามยุคสมัย เช่น เมื่อ ๓๐ ปีที่แล้ว บาบอ กับมามาร่วมกันหาสินค้าซึ่งเป็นที่นิยมของชาวอาหรับ ประเทศซาอุดีอาระเบีย นั่นคือ อำพัน ส่งไปขายที่เมกกะ โดยสั่งซื้อสินค้าเหล่านี้มาจากประเทศพม่า เข้ามาทางจังหวัดระนอง แล้วส่งไปขายต่างประเทศโดยทางเรือที่ส่งผู้โดยสารไปทำฮัจญ์ ซึ่งทำรายได้แก่ครอบครัวมิใช่น้อย ต่อมาเมื่อ อำพันหายาก ก็เปลี่ยนมาเป็นการส่งยาแผนปัจจุบันไปขายแทน โดยเลือกประเภทยาที่ไม่มีขายในประเทศซาอุดีอาระเบียจนกระทั่งการเดินเรือเพื่อไปทำฮัจญ์ได้หยุดไป การส่งยาก็หยุดตามไปด้วย ต่อมาได้ทำธุรกิจทำปลอกหมอนที่ผลิตในหมู่เครือญาติทางจังหวัดปทุมธานี นำมาขายที่ปัตตานี โดยทำกิจการอยู่ ๓-๔ ปี จนเมื่อหมดความนิยมก็หยุดไป และช่วงสิบปีหลังก็เปลี่ยนมาขายผ้าถุงสำหรับผู้หญิงเล็กๆ น้อยๆ กับเพื่อนบ้าน หรือบางครั้งอาจจะขายหัวแหวนให้กับคนที่รู้จักกัน ซึ่งพอที่จะเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวได้บ้าง

มามากับการเกษตร ด้วยเหตุที่มามาที่มีที่ดินของตัวเองที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกอยู่หลายแปลง เพราะฉะนั้น เมื่อว่างจากการสอน มามามาจะชวนผู้หญิงที่มีอายุซึ่งอาศัยอยู่ที่ปอเนาะ ๒-๓ คน พร้อมเด็กนักเรียนหญิงบางส่วนไปสวน เพื่อดูแลสวนมะพร้าว และจะปลูกพืชสวนเป็นงานอดิเรก เช่น มังคุด ต้นมะม่วง สับปะรด ฯลฯ โดยเฉพาะต้นมะพร้าว มีอยู่ค่อนข้างมาก หากญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดมีการจัดงาน ทำบุญหรืองานแต่งงาน ซึ่งจำเป็นต้องใช้มะพร้าวมาก มามาก็จะบริจาคมะพร้าวให้ ๓๐๐-๔๐๐ ลูก ตามความจำเป็น ส่วนนาข้าวนั้น มามามาจะตกลงกับคนในหมู่บ้านที่มีอาชีพทำนาให้ไปปลูกข้าวในแปลงนาเหล่านั้นโดยแบ่งผลผลิตคนละครึ่ง บางแปลงที่อยู่ใกล้กับพื้นที่ที่เป็นที่อยู่ของชาวไทยพุทธ มามาก็ให้คนนั้นทำนาแปลงนั้นไป โดยใช้หลักการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

มามากับการบริหารปอเนาะ ถึงแม้จะเป็นผู้หญิง แต่มามาก็ร่วมในการจัดการเรียนการสอนในปอเนาะคู่กับبابอ และมีบทบาทไม่น้อยกว่ากัน เด็กนักเรียนคนไหนที่ทางโรงเรียนปอเนาะเห็นว่ามีความรู้แตกฉานและมีนิสัยดี มีแว้วว่าสามารถเป็นกำลังสำคัญแก่ปอเนาะได้ ทางมามาจะปรึกษากับ บาบอเพื่อให้เด็กนักเรียนคนนี้อยู่ในสถาบันไปตลอด โดยใช้วิธีจ้างคู่ให้แต่งงานกับลูกหลาน โดยเฉพาะครูบาอาจารย์ที่สอนในปอเนาะในขณะนี้ เกือบทั้งหมดเป็นลูกเขยหรือหลานเขยของมามา มามามาจะมีความสามารถเป็นพิเศษในการหาคู่ครอง หรือเป็นแม่สื่อให้กับบุคคลที่อยู่ในบริเวณปอเนาะ โดยอาจจะกล่าวได้ว่าทุกคู่ชีวิตที่มามาจัดการให้ ประสบความสุข ความสำเร็จ สิ่งนี้ถือได้ว่าเป็นพรสวรรค์ของท่านก็ว่าได้

มามากกับความจำ อาจารย์นุรุดดีน อาดำ (บุตรชายคนที่ ๓) เล่าว่า ในบรรดาผู้คนในปอเนาะ มามาจะเป็นเลิศในเรื่องของการจดจำเรื่องราว โดยเฉพาะเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต อีกทั้งท่านยังจำชื่อศิษย์เก่าได้เยอะมาก ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเครือญาติของตนเอง มามาจะจำได้ดีมาก และจำแม้กระทั่งเครือญาติของฝ่ายبابอ (สามี) ที่อยู่แถบจังหวัดปทุมธานีได้เกือบหมด

มามากับการทำคลอด ในบริเวณปอเนาะจะมีครอบครัวบุคคลที่อยู่ปอเนาะใน ถ้าหากมีภรรยาคนหนึ่งคนใดจะคลอดลูก ส่วนใหญ่จะมาตามมามาให้มาดูแลการคลอด ทั้งนี้เพื่อเป็นกำลังใจและเรียนรู้ประสบการณ์ในฐานะที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ ประกอบกับมามาเองมีดุอา (คาถา) ดี ช่วยให้การคลอดง่ายขึ้น

นางซารีฟะ จอมไกล ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่อาศัยอยู่กับครอบครัวในบริเวณปอเนาะใน เล่าให้ฟังว่า ในระหว่างที่ตนเจ็บท้องใกล้คลอดนั้น มามาจะช่วยเป่า บิบบ์ ถ่านดุอา (คาถา) สลับกันไป และจะรู้สึกผ่อนคลายเหมือนอาการเจ็บปวดทุเลาลง ที่สำคัญมามามีส่วนช่วยในด้านขวัญและกำลังใจ ทำให้รู้สึกเหมือนมีญาติผู้ใหญ่อีกคนหนึ่งคอยดูแลแทนแม่ของตัวเอง

มามากับการเป็นตัวอย่างที่ดีของสตรี มามานั้นมีความเคร่งครัดในศาสนา มากกว่าสตรีมุสลิมทั่วไป มีกิริยา มารยาทที่ดีงาม เป็นตัวอย่างของนักเรียนได้ มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อาจารย์นุรุดดีนกล่าวว่า เป็นเรื่องที่น่าแปลกที่มามาคนนี้ถ้าอยู่ที่บ้านนานๆ ไม่ไปเยี่ยมใคร จะอ่อนแอ หมดแรง แต่ถ้าได้ไปเยี่ยมคนป่วย ไปช่วยงานศพญาติพี่น้องที่เสียชีวิต ท่านจะแข็งแรงทันที

จะเห็นได้ว่ามามามีบทบาทมากมายในสถาบันปอเนาะ บางคนกล่าวว่า อนาคตของปอเนาะจะเป็นอย่างไรนั้น ส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับมามาของโต๊ะครูด้วยว่าเป็นคนอย่างไร ทำหน้าที่เป็นแม่ของทุกคนได้หรือไม่ มามาจึงเปรียบเสมือน "แม่" ของทุกคนในปอเนาะ

ในบทที่ ๒ ที่กล่าวมาทั้งหมดเพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันการศึกษาทางศาสนา ที่นอกจากจะช่วยธำรงศาสนาอิสลาม ยังแสดงให้เห็นบทบาทความสัมพันธ์สืบเนื่องของความรู้สึกเป็นท้องถิ่นเดียวกัน โดยผ่านองค์กรที่เชื่อมโยงคือสถาบันการศึกษาในศาสนาอิสลาม

บทที่ ๓

สภาพแวดล้อม การทำมาหากิน และการเปลี่ยนแปลง

สภาพแวดล้อมและการทำมาหากินของบ้านภูมิ

ทรัพยากร

โดยมากแล้วเป็นต้นตาลโตนดที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งบนพื้นที่ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของใครคนใดคนหนึ่งในหมู่บ้าน หรืออาจขึ้นบนพื้นที่ว่างเปล่าหรือพื้นที่ป่า ชาวบ้านจะนำผลตาลที่ได้ไปขาย โดยขายทั้งผลหรือเฉพาะน้ำตาลโตนด แปรรูปทำเป็นน้ำตาลแว่น ต้นตาลที่มีอายุได้ที่จะถูกนำไปทำเสา คาน หรือผนังสำหรับสร้างบ้าน นอกเหนือจากนี้แล้วไม่พบว่ามีทรัพยากรใดที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น

เศรษฐกิจและการทำมาหากิน

บ้านภูมิมีประชากร ๔๙๖ คน จำนวน ๑๐๓ ครัวเรือน อาชีพหลักของคนที่นี่คือเกษตรกรรม ได้แก่ การเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ โดยมากแล้วครอบครัวใดที่ทำการเพาะปลูกก็จะทำการเลี้ยงสัตว์ควบคู่กันไปด้วย จากข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กรช.๒ค) ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ มีจำนวนถึง ๙๘ ครัวเรือน หรือกว่า ๙๕ เปอร์เซ็นต์ ที่ทำเกษตรกรรมแนวนี้ ส่วนชาวบ้านที่ทำการเพาะปลูกอย่างเดียวนั้นมีจำนวน ๘๒ ครัวเรือน อาชีพของชาวบ้านนอกเหนือจากที่กล่าวมา คือค้าขาย รับจ้าง (โดยมากแล้วจะเป็นการรับจ้างนอกเหนือจากเวลาในการทำการเกษตร) และทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

การเพาะปลูกหลักของหมู่บ้านภูมิคือการทำนา รองลงมาได้แก่การทำไร่ การทำสวนผลไม้ และการทำสวนผัก

การทำนา

จากที่ดินที่ใช้ทำการเกษตรจำนวน ๙๖๑ ไร่ บ้านภูมิมีพื้นที่ทำนาทั้งสิ้น ๖๗๒ ไร่ โดยได้ผลผลิตประมาณ ๓๐๐ กิโลกรัมต่อไร่ นาทั้งหมดเป็นการทำนาปี การทำนาใช้วิธีดำนา ซึ่งชาวบ้านใช้วิธีนี้มาตั้งแต่สมัยเก่าก่อน รวมถึงการใช้วัว-ควายในการไถนาด้วย การใช้รถไถนามีอยู่บ้างแต่เป็นเพียงส่วนน้อย ซึ่งรถไถนานี้เป็นของสภาตำบล ถ้าหากชาวบ้านจะใช้ต้องไปขอยืมจากผู้ใหญ่บ้าน แต่ไม่เพียงพอ จะต้องจ้างรถไถจากที่อื่น ข้าวที่ได้จะรับประทานภายในหมู่บ้าน โดยเก็บไว้ในยุ้งข้าวเมื่อจะรับประทานจะนำออกมาสี โรงสีที่ชาวบ้านจะนำข้าวไปสีคือโรงสีที่หมู่บ้านตาเกาะ ซึ่งเป็นหมู่บ้านข้างเคียง คิดค่าสีถึงละ ๑๐ บาท

ชาวบ้านที่ทำงานเป็นอาชีพหลักนั้น เนื่องด้วยการทำงานที่นี้เป็นการทำนาปี จึงมีเวลาว่างพอที่จะประกอบอาชีพอื่นเสริมไปด้วย เช่น การเลี้ยงสัตว์ การรับจ้างทั่วไป การค้าขายและทำขนมหม้อแกง

การทำไร่

บ้านภูมิมิพื้นที่ทำไร่ทั้งสิ้น ๑๑๕ ไร่ เป็นพืชไร่ประเภทอายุยาว ๑๕ ไร่ คือจำพวกอ้อย พืชไร่อายุสั้น ๑๐๐ ไร่ พืชไร่ที่ทำการปลูกมากได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วฝักยาว แตงกวา มันสำปะหลัง มันเทศ พืชเหล่านี้เป็นพืชเศรษฐกิจของชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะนำไปขายที่ตลาดนัดยามูทุกวันศุกร์ ตลาดนัดยามูนี้เป็นตลาดนัดใหญ่ระดับจังหวัด

การทำสวนผลไม้และสวนยางพารา

ผลไม้คือลองกอง ละมุด เงาะ มะพร้าว การทำสวนผลไม้มี ๒ ลักษณะคือการปลูกแบบบำรุง ดูแลรักษา (ปลูกเพื่อขายโดยเฉพาะ) กับการปลูกทิ้งไว้ให้ออกผลเอง โดยใส่ปุ๋ยเป็นครั้งคราว ซึ่งอย่างที่สองนี้มีจำนวนถึง ๑๖๐ ไร่ จากทั้งสิ้น ๑๗๒ ไร่ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านปลูกผลไม้เป็นอาชีพเสริม และทำงานเป็นอาชีพหลัก ปีใดที่ออกผลเยอะก็ถือว่าโชคดี ปีใดที่ให้ผลผลิตน้อยก็ไม่ถือว่าเสียหาย ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะไม่ใส่ใจกับการดูแลบำรุงรักษามากนัก กระนั้นในบางปีสวนผลไม้ก็สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านอย่างเป็นกอบเป็นกำมากกว่าการทำนาเสียอีก

สวนผลไม้ส่วนใหญ่เป็นสวนมะพร้าว อาจนำไปตากแห้ง บางครั้งขายเป็นลูก โดยมีผู้มารับซื้อถึงหมู่บ้าน ถ้าเป็นมะพร้าวตากแห้งจะนำไปส่งที่ตลาดยามู จะมีร้านรับซื้อ

รับจ้าง

ชาวบ้านในหมู่บ้านภูมิมินอกจากที่ประกอบอาชีพเพาะปลูกแล้ว ยังประกอบอาชีพรับจ้างอีกด้วย ผู้หญิงในหมู่บ้านบางคนจะออกไปทำงานที่โรงงานปลา ที่อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้านอยู่ที่บ้าน บางคนประกอบอาชีพเสริมด้วยการเย็บหมวกกะปิเยาะ (หมวกชาว) ตัดเย็บเสื้อผ้า ผู้ชายบางคนไปรับจ้างทำงานก่อสร้างที่ประเทศมาเลเซีย

ทำขนม

หมู่บ้านภูมิมิมีขนมที่มีชื่อเสียงอยู่ชนิดหนึ่งคือขนมหม้อแกง มีอายุการทำเกือบ ๕๐ ปี พอกับอายุของปอเนาะ เริ่มต้นทำที่ปอเนาะ เป็นสูตรเฉพาะของลูกสาวคนแรกของโต๊ะครู ปัจจุบันชาวบ้านภูมิมิเริ่มมาเรียนรู้การทำขนมหม้อแกงเพื่อส่งขาย เนื่องจากมีรายได้ดี

เจ้าของบ้านเช่า

หลายครอบครัวในภูมิมิที่มีฐานะพอใช้ จะมีบ้านเช่าอยู่ในตัวจังหวัด ทั้งในจังหวัดปัตตานี และจังหวัดยะลา

สภาพแวดล้อมและกาทำมาหากินของบ้านดาโต๊ะ

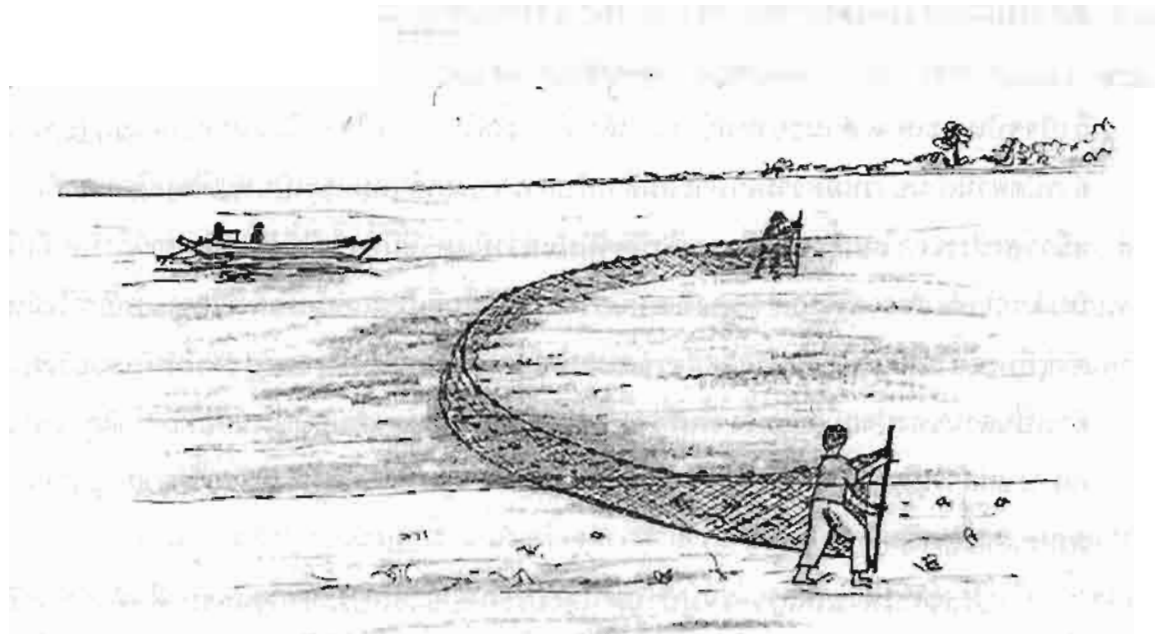
จากสภาพแวดล้อมที่หมู่บ้านถูกชนาบด้วยทะเล ชาวดาโต๊ะจึงยึดอาชีพประมงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทะเล ๒ ด้านของหมู่บ้านดาโต๊ะ คือทะเลใน (อ่าวปัตตานี) และทะเลนอก (อ่าวไทย) อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวที่มีความเหมาะสมสำหรับการกำบังคลื่นลมและเป็นท่าเทียบเรือที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อ่าวปัตตานีมีอ่าวเป็นลักษณะอ่าวกึ่งปิด มีเนื้อที่ประมาณ ๗๔ ตารางกิโลเมตร ทางทิศเหนือของอ่าวมีพื้นที่เป็นแหลมเรียกว่าแหลมโพธิ์ หรือแหลมดาซี ยื่นออกไป ขนานกับแนวชายฝั่งของแผ่นดิน โดยมีปากอ่าวเปิดออกสู่อ่าวไทย และบริเวณก้นอ่าวเป็นส่วนของปากน้ำยะหริ่ง พื้นที่รอบอ่าวปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ สภาพทางภูมิประเทศเหมาะแก่การเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และสาหร่ายทะเลชนิดต่างๆ

ประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านดาโต๊ะประกอบอาชีพประมง รองลงมาคือทำข้าวเกรียบ เลี้ยงปลาดุก ปลากะพง รันน้ำชา ขายอาหาร ช่างทำเรือ ช่างวาดลายเรือ ช่างก่อสร้าง รับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม รับจ้างทำงานในมาเลเซีย รับราชการ ส่วนอาชีพเสริมของชาวดาโต๊ะคือ ช่างแกะสลักไม้ รับจ้างชุดมะพร้าว ใช้ลิงรับจ้างขึ้นมะพร้าว เก็บสาหร่าย

ประมง

เรียกกันในภาษาท้องถิ่นของคนดาโต๊ะว่า มุก๊ะ บ้านดาโต๊ะเป็นหมู่บ้านใหญ่ที่ติดกับทะเล อาชีพประมงจึงเป็นรายได้หลักของชุมชนแห่งนี้ ผู้ประกอบอาชีพประมงทั้งหมดประมาณ ๕๐๐ คน ในหมู่บ้านดาโต๊ะมีเรือประมาณ ๔๐๐ ลำ รายได้ในการทำประมงไม่แน่นอน บางวันอาจไม่ได้เลย รายได้สูงสุดประมาณ ๓,๐๐๐-๕,๐๐๐ บาท

การประกอบอาชีพประมงส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้เรือหางยาว เรือพาย เรือแจว หรือเรือกอ และ ส่วนเครื่องมือประมงที่ใช้กันหลักๆ คือ อวนประเภทต่างๆ แห และเบ็ด เป็นต้น ชาวประมงจะใช้เครื่องมือแตกต่างกันไปตามฤดูกาลและกระแสน้ำนอกจากรั้นการทำและใช้เครื่องมือประมงจะสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน แหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ชนิดของสัตว์น้ำ และความสามารถในการลงทุนประกอบเครื่องมือประมงชนิดต่างๆ ด้วย ดังนั้นชาวประมงส่วนใหญ่จะมีเครื่องมือในการประกอบการหลายชนิดเพื่อที่จะเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม เช่น อวนลาก อวนลอยกุ้ง อวนจมนปูม้า แห เบ็ดราว เป็นต้น ในที่นี้จะอธิบายรายละเอียดของอุปกรณ์บางชนิดดังนี้

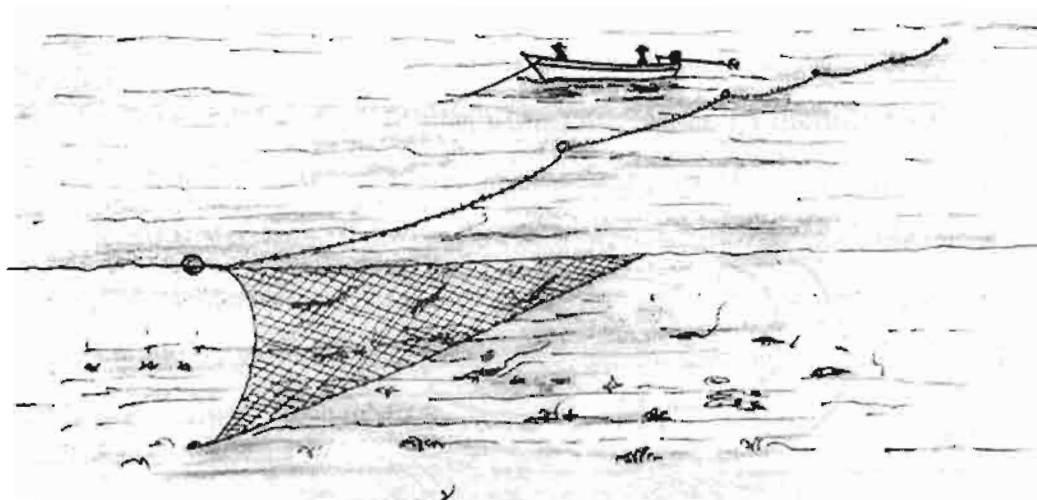
< อวนลากคน (ปูทะเลึง) >

อวนลากคน (ปูทะเลึง) เป็นอุปกรณ์ในการทำประมงพื้นบ้าน ใช้แรงงาน ๑ - ๓ คน

คนลากอวนจะลากอวนเพื่อดักสัตว์น้ำที่อยู่ด้านหน้าอวน แล้วล้อมเข้าหากัน กู้อวนขึ้นเรือ อวนลากคนจะใช้อวนตาถี่ ระดับในการลากอวนประมาณ ๑-๑.๕ เมตร ขนาดของเรือ ๑.๘x๗ เมตร เครื่องยนต์ขนาด ๖-๗ แรงม้า

อวนลอยกึ่ง ภาษาบาลีเรียกว่า ปูแกอูแต่มีอแด นับเป็นเครื่องมือประมงชนิดหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมในการใช้มากที่สุดของชุมชน

ตัวอวนจะมีความกว้างประมาณ ๗๐ ซม. และมีความยาวประมาณ ๑๐๐-๑๕๐ เมตร ลึก ๑.๕ เมตร โดยทั่วไปชาวบ้านจะใช้อวนประมาณ ๑๐ ผืน เพื่อประกอบเป็นอวน ๑ หัว ชาวบ้านจะออกไปวางอวนในเวลาเช้ามืด โดยใช้เรือยนต์ขนาดลึก ๑-๒ เมตร เครื่องยนต์ขนาด ๘-๑๓ แรงม้า ใช้ลูกเรือ ๑-๒ คน ขั้นตอนการวางอวนตามลำดับคือ อวนจะถูกวางในแนวตั้งฉาก อวนจะถูกปล่อยให้ล่องลอยตามกระแสน้ำ พัดเคลื่อนไปข้างหน้าเพื่อให้สัตว์น้ำติดอวน ก่อนจะทำการกู้อวนขึ้นมา

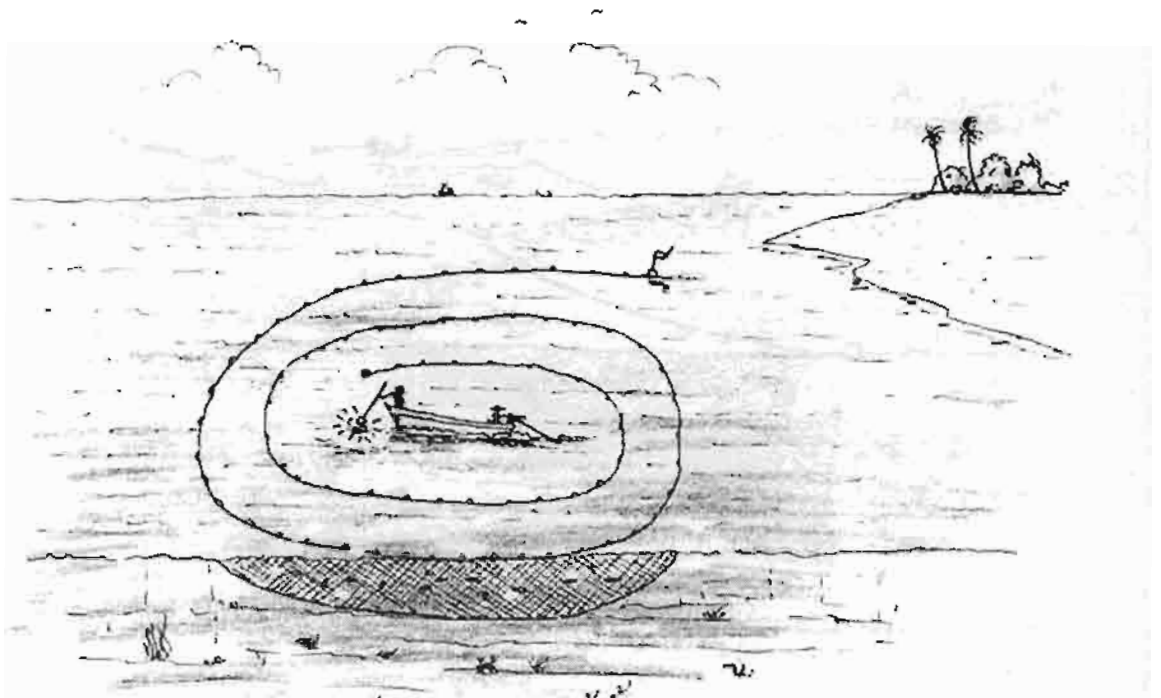

< อวนลอยกุ้ง >

อวนลอยกุ้ง

อวนปู ภาษาบาลายเรียกว่า ปูเกกือเต จัดอยู่ในประเภทอวนจม ความยาวประมาณ ๓๐-๕๐ ม. ต่อผืน ขนาดความกว้างของหน้าอวนประมาณ ๒๕ ตาอวน หรือประมาณ ๑๒๐-๑๕๐ ซม. โดยทั่วไปแล้วอวนชนิดนี้จะใช้กับเรือประมงขนาดเล็กที่มีความยาวประมาณ ๕-๖ เมตร ชาวบ้านจะออกไปทำการวางอวนในช่วงเวลาประมาณ ๑๐.๐๐-๑๓.๐๐ น. ทั้งนี้ขึ้นกับลักษณะของกระแสน้ำและกระแสนลม โดยเริ่มวางอวนโดยปักหลักเข้ากับบริเวณนั้น และปล่อยทุ่นลอยสัญลักษณ์ลอยในน้ำ ก่อนที่จะวางอวนลงไปจนวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านจะออกจากท่าเรืออีกครั้งหนึ่งเพื่อไปกู้อวนและกลับสู่หมู่บ้านเพื่อทำการปลดปู และสัตว์น้ำอื่นๆ ที่ติดอวนต่อไป ซึ่งในขั้นตอนนี้ จะมีการใช้แรงงานแม่บ้านและลูกหลาน หรือเพื่อนฝูงของชาวประมงเพื่อปลดปูต่อไป

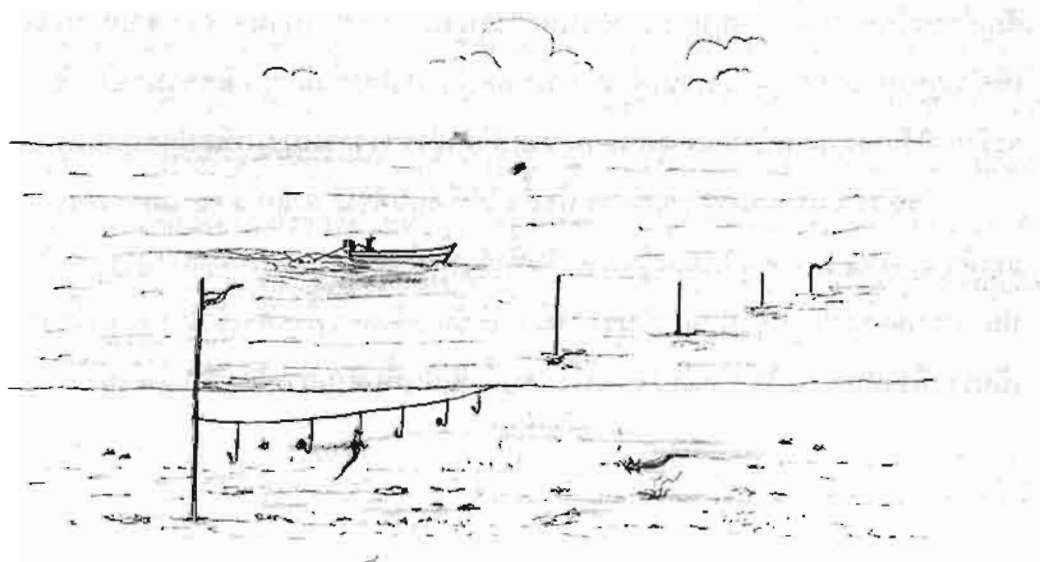
จวนล้อมปลากะบอกกระทุ้งน้ำ ใช้เรือยนต์ขนาดเล็ก ๑X๖ เมตร เครื่องยนต์ ๘-๑๑ แรงม้า แรงงาน ๑-๒ คน โดยจะใช้เวลาจับทั้งวันทั้งคืน เมื่อชาวประมงแล่นเรือออกไปแล้วพบฝูงปลากะบอกจะปล่อยอวนล้อมเป็นวงกลม ๑-๓ ชั้น แล้วแล่นเรือเพื่อเข้าไปกระทุ้งน้ำในอวนที่ล้อมเป็นวง เพื่อให้ปลาตกใจ วายไปติดอวน ระดับน้ำที่เป็นพื้นที่ในการล้อมลึก ๑๒ เมตร

< ขวนล้อมปลากะตักกระทุ้งน้ำ >

ขวนล้อมปลากะตักกระทุ้งน้ำ

เบ็ดราว ภาษามลายูเรียกว่า ตาลิกาเอ เป็นหนึ่งในเครื่องมือการจับสัตว์น้ำที่มีรูปแบบอย่างง่าย ประกอบขึ้นเป็นเครื่องมือได้ไม่ยาก ลักษณะเบ็ดราวจะประกอบด้วยเบ็ดหลายๆ อันผูกกับเชือกเอ็นติดกับเชือกหลัก

< เบ็ดราว >

เบ็ดราว

เบ็ดราวมีอายุการใช้งานค่อนข้างนาน สามารถจะวางเบ็ดราวที่บริเวณใดก็ได้ที่มีปลาอาศัย ชุกชุม เบ็ดราวจัดว่าเป็นเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้เหยื่อล่อสำหรับการจับปลา โดยเหยื่อล่อที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นพวกลูกกุ้ง

การวางเบ็ดราวใช้คนประมาณ ๑-๒ คน โดยมีอุปกรณ์คือ เชือกเอ็นเบอร์ ๗๐ เอาไว้ผูกตาเบ็ดความยาว ๕๐๐-๘๐๐ เมตร ใช้เหยื่อเป็นไส้เดือนทะเล หอย กุ้ง ปลาหมึก ปลาที่จับได้จะเป็นปลาดุกทะเล เรือที่ใช้วางเบ็ดราวเป็นเรือขนาด ๑X๗ เมตร เครื่องยนต์ ๖-๗ แรงม้า

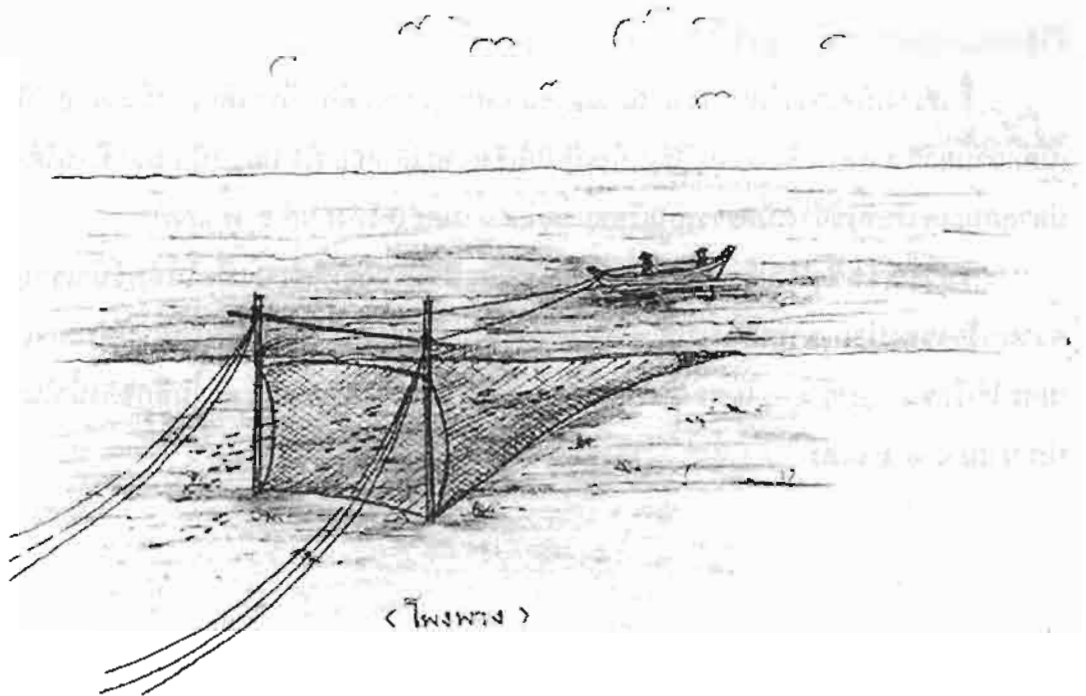
ระวะหรือชีปไล่กุ้ง เป็นเครื่องมือจับปลาที่ใช้คนในการรุน เพื่อให้สัตว์น้ำเข้าถุงอวน ความกว้างของปากระวะประมาณ ๑.๕ เมตร ความยาวจากปากระวะถึงถุงอวนประมาณ ๓-๔ เมตร ใช้เรือขนาดยาว ๕-๖ เมตร กว้าง ๑ เมตร ใช้ลูกเรือ ๑-๒ คนต่อลำ ความลึกของน้ำในการรุนประมาณ ๑-๑.๕ เมตร

< ระวะหรือชีปไล่กุ้ง >

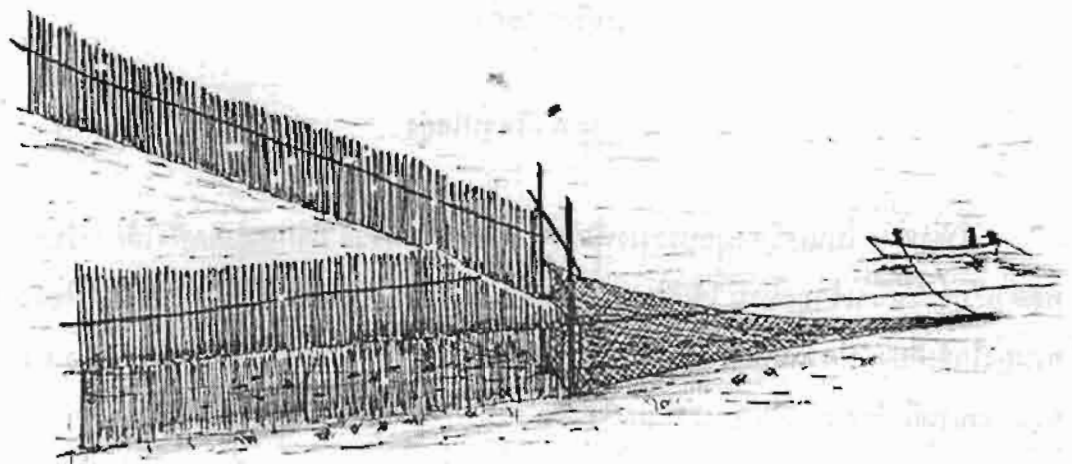
ระวะหรือชีปไล่กุ้ง

โพงพาง เป็นเครื่องมือประมงที่ใช้อวนรูปถุงปากกว้าง ปากอวนติดตั้งให้ทางรับสัตว์น้ำที่พัดตาม กระแสน้ำเข้าถุงอวน ใช้เรือขนาด ๒X๖ เมตร เครื่องยนต์ขนาด ๕-๑๐ แรงม้า ต้องวางปากอวนสูงใกล้เคียงกับความลึกของน้ำช่วงขึ้นสูงสุด ขนาดประมาณ ๔X๔ หรือ ๔X๖ เมตร ความยาวจากปากอวนถึงกันธง ๒๐-๒๕ เมตร ลูกเรือ ๑-๓ คน

โพงพาง

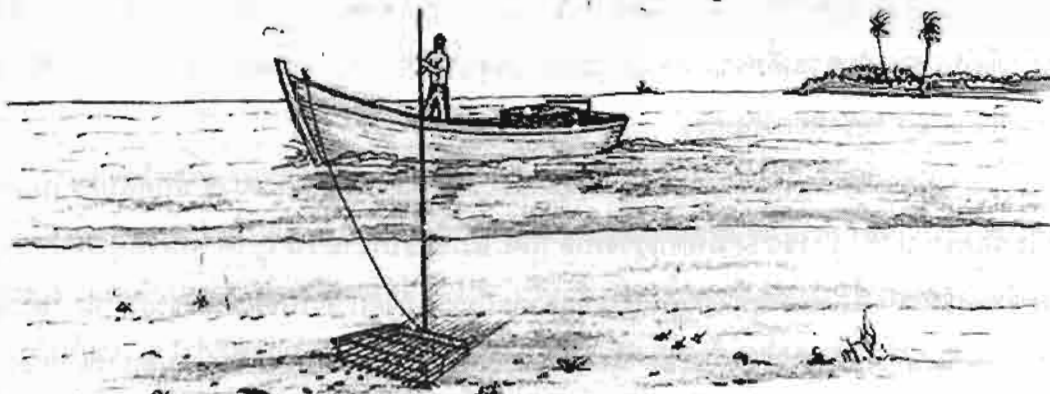
โพงพางปัก เป็นเครื่องมือประมงที่ใช้จวนรูปดง ปากจวนติดตั้งรับสัตว์น้ำที่ถูกกระแสน้ำพัด เข้าดงจวน ใช้ไม้ไผ่ปักเป็นปีกกางออก ให้สัตว์น้ำผ่านข้างปีก แล้วเข้าไปในโพงพาง ขนาดเรือที่ใช้โพงพางจับปลา ๑.๕x๖ เมตร

(โพงพางปัก)

โพงพางปัก

คราดหอยแครง ใช้กับเรือติดเครื่องยนต์ขนาดเล็ก ๒X๘ เมตร เครื่องยนต์ ๘-๑๕ แรงม้าจับปลาโดยใช้คราดหรือตะแกรงจุ่มลงน้ำ ขับเรือแล่นไปข้างหน้าเพื่อชูดหอยบนผิวดิน ใช้ลูกเรือ ๑-๒ คน

< คราดหอยแครง >

คราดหอยแครง

แห เรียกว่า ฉ�าลอ ในภาษามลายู เป็นเครื่องมือประมงชนิดหนึ่งที่ใช้กันกัน โดยแหจะเป็นเครื่องมือเสริมในหลายคร้วเรือน เนื่องจากราคาถูกและสามารถนำมาทำประมงในทุกพื้นที่ได้ ยกเว้นบริเวณที่มีเศษไม้หรือเศษสวะอื่นๆ เพราะอาจทำให้แหได้รับความเสียหาย แหเป็นเครื่องมือประมงที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก ดังนั้นชาวบ้านเพียงแต่นำแหติดตัวไปยังบริเวณที่มีสัตว์น้ำชุมทุมก่อนที่จะทำการเหวี่ยงแหลงไปเพื่อครอบลงนในบริเวณที่ต้องการ หลังจากนั้นแหจะถูกดึงขึ้นมาเพื่อทำการปลดสัตว์น้ำที่จับได้ อย่างไรก็ตามกรณีการจับปลากระบอกชาวบ้านส่วนใหญ่จะสังเกตฝูงปลาก่อนที่จะทำการเหวี่ยงแหแต่ละครั้ง

ปัจจุบันการลดน้อยลงของจำนวนสัตว์น้ำในทะเล การเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็วทำให้การประกอบอาชีพประมงน้อยลง ต้นทุนในการประกอบอาชีพประมงที่สูงขึ้น เช่น ค่าเครื่องยนต์ในเรือ ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง และราคาเรือที่สูงขึ้น ทำให้ชาวประมงบางส่วนต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เช่น การรับจ้างทั่วไป การทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรือการเดินทางไปทำงานในต่างประเทศ เป็นต้น

เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของชุมชน ส่วนใหญ่จะทำกันในแม่น้ำลำคลองสายต่างๆ บริเวณที่มีน้ำทะเลเข้าถึง นอกจากนี้ยังมีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในบ่อดิน สัตว์น้ำที่นิยมเลี้ยงคือ ปลากะพง และปลาดุก ชาวบ้านดาโต๊ะประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำประมาณ ๑๔๘ ครัวเรือน

การเลี้ยงปลากะพงนิยมเลี้ยงกันในลำคลอง และอ่าวปัตตานีที่มีสภาพน้ำกร่อย การเพาะเลี้ยงปลากะพงอาศัยอุปกรณ์ไม่มาก เช่น อวน ไม้ โฟม และเชือก รวมทั้งการลงทุนไม่สูงมากนัก เนื่องจากไม่มีปัญหาในเรื่องของอาหารปลาเพราะสามารถใช้ปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ที่จับมาได้ จึงเป็นที่นิยมของผู้เพาะเลี้ยงของคนในชุมชน ปัจจุบันชาวบ้านบางคนเลี้ยงปลาในกระชังเฉลี่ยประมาณ ๓-๔ กระชังต่อครอบครัว

ชาวบ้านเริ่มเลี้ยงปลาดุกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๗ โดยมีนายมะแซ อับดุลบุตร เป็นคนมีฐานะ มีเครือข่ายกว้างขวาง มีที่ดินว่างเปล่าโดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ ญาติพี่น้องนายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร จึงแนะนำให้เลี้ยงปลาดุก เป็นคนเริ่มเลี้ยงและเพาะปลาดุก ซึ่งในขณะนั้นชาวบ้านดาโต๊ะไม่มีใครรู้เรื่องเกี่ยวกับปลาดุก การเลี้ยงปลาดุก นายมะแซได้สั่งซื้อลูกปลาดุกด้านจากกรุงเทพฯ เขามาทดลองเลี้ยง โดยมีวิธีการเพาะเลี้ยงแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน การเพาะเลี้ยงปลาดุกส่วนใหญ่จะเป็นการเพาะเลี้ยงในบ่อดินที่อยู่ในสวนมะพร้าว มีการลงทุนไม่สูง บ่อที่ใช้เลี้ยงมีขนาดประมาณ ๔๐-๖๖ ตารางเมตร มีความลึกประมาณ ๑.๕ เมตร ผู้เลี้ยงจะปล่อยลูกปลาดุกประมาณ ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ ตัวต่อบ่อ พันธุ์ปลาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นปลาดุกอุย อาหารปลาส่วนใหญ่เป็นเศษปลาที่เหลือจากการทำข้าวเกรียบ โดยเอาปลาใส่ตะกร้าแล้วแขวนไว้เหนือบ่อปลาประมาณครึ่งเมตร ปล่อยให้ปลาเฝ้าจนเป็นหนองตกลงไปในบ่อปลาเป็นอาหารปลา ซึ่งเป็นวิธีที่ประหยัดค่าอาหารปลา บ่อเลี้ยงปลาดุกจะอาศัยน้ำธรรมชาติ ระยะเวลาในการเลี้ยงประมาณ ๑๐-๑๕ เดือน

ปัจจุบันการเพาะเลี้ยงปลาดุกมีความแตกต่างกันในอดีตคือ การคัดสรรพันธุ์ปลา ในอดีตชาวดาโต๊ะนิยมเลี้ยงปลาดุกด้าน เพราะเลี้ยงง่าย เติบโตเร็ว และสามารถเลี้ยงให้วางไข่ในบ่อได้ เพื่อจะได้เพาะเลี้ยงลูกปลาโดยไม่ต้องหาพันธุ์ปลาใหม่ ปัจจุบันจะนิยมเลี้ยงปลาดุกอุยซึ่งเลี้ยงง่ายเป็นที่นิยมของตลาด ขายได้ในราคาสูงกว่าและระยะเวลาเลี้ยงสั้นกว่า ขนาดของบ่อ ในอดีตบ่อปลามีขนาดเล็กประมาณ ๔๐-๖๐ เมตร เพราะไม่มีเครื่องมือในการขุดบ่อมากนัก แต่ปัจจุบันบ่อปลาจะลึกและกว้างกว่าเพราะใช้รถตักดินในการขุด การให้อาหารปลาในอดีตจะรอให้ปลาเฝ้าจนเป็นหนองแล้วให้หนองเป็นอาหารปลา ปัจจุบันให้เศษปลา หัวปลาจากการทำข้าวเกรียบเป็นอาหารปลา และระยะเวลาในการเลี้ยงปัจจุบันจะเร็วกว่าในอดีต คืออดีตใช้เวลาประมาณ ๑๐-๑๖ เดือน ปัจจุบันใช้เวลา ๖-๑๒ เดือน

ชาวบ้านบางคนที่ไม่มียี่สิบดินทำบ่อปลา จะเช่าบ่อปลาโดยเจ้าของบ่อปลาจะให้เช่าบ่อเลี้ยง ๑ ครั้ง คือผู้เช่าเลี้ยงปลาแล้วจับจนหมด ราคาเช่า ๑,๐๐๐ บาท นอกจากนี้มีการรับจำนำบ่อปลา ขึ้นอยู่กับผู้จำนำและรับจำนำตกลงเงื่อนไข

ชาวบ้านมีการช่วยเหลือดูแลกันในการเลี้ยงปลา คือ ช่วยสอดส่องดูแลไม่ให้มีการขโมยปลาไปขาย เมื่อถึงเวลาจับปลาเจ้าของปลาจะขอความช่วยเหลือจากชาวบ้านหรือญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงประมาณ ๓-๔ คน ช่วยจับปลาไปขายโดยจะมีพ่อค้ามารับถึงที่หมู่บ้าน เจ้าของปลาจะทำอาหารและเครื่องดื่มมาเลี้ยงเพื่อเป็นสินน้ำใจแก่ผู้ที่มาช่วย การปฏิบัติเช่นนี้มีมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน

อุตสาหกรรมในครัวเรือนของชาวบ้านดาโต๊ะคือการทำข้าวเกรียบปลา ในอดีตเนื่องจากผู้หญิงในหมู่บ้านจะไม่ค่อยทำงาน ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน ทำความสะอาดบ้านและเลี้ยงดูลูกอยู่ภายในบ้าน เมื่อประมาณ ๔๐ ปีก่อน กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้น ความจำเป็นหลายด้านทำให้การทำงานของผู้ชายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ผู้หญิงเริ่มที่จะช่วยงานเพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัว

การทำข้าวเกรียบปลาในอดีตได้แปรรูปจากขนมชนิดหนึ่งคือ จอตัน (ไม่มีชื่อภาษาไทย เพราะเป็นขนมของชาวมลายู) ซึ่งมีวิธีทำคือนำเอา ปลา แปะ น้ำตาล เกลือ มาผสมกันแล้วนวดเสร็จแล้วนำไปทอด แต่จอตันจะเก็บไว้ได้ไม่นาน จึงมีการปรับปรุงการทำจอตันจากการทอดมาเป็นการต้มเรียกว่า หัวข้าวเกรียบ แต่หัวข้าวเกรียบจะเก็บได้ไม่นานเช่นกันเนื่องจากจะขึ้นรา จึงได้นำหัวข้าวเกรียบหันเป็นชิ้นแล้วไปตากแห้งเป็นข้าวเกรียบปลาในปัจจุบัน

การทำข้าวเกรียบปลาในอดีตเป็นสิ่งที่ยากลำบากเพราะไม่มีอุปกรณ์ช่วย ทุกอย่างทำด้วยมือ จึงต้องใช้ความอดทนสูง มีขั้นตอนในการทำหลายขั้น เริ่มจากการเตรียมสถานที่ สถานที่ที่จะใช้ได้อุ่นบ้าน เตรียมเครื่องมือในการทำ เช่น มีดหั่น กระละมัง เตา ไม้พิน เป็นต้น จะใช้เวลาในการทำ ๓-๕ วัน เมื่อก่อนจะมีการรับจ้างหันข้าวเกรียบในราคาเฉลี่ย ๑๐ บาท

แต่ปัจจุบันการทำข้าวเกรียบปลาได้มีเทคโนโลยีมาช่วย เช่น เครื่องมือนวดแป้ง เครื่องหันข้าวเกรียบ การทำข้าวเกรียบจึงง่ายขึ้น ใช้เวลาไม่นาน เส้นทางคมนาคมที่สะดวกทำให้เกิดการคล่องตัวในการติดต่อซื้อขาย ชาวบ้านดาโต๊ะทำข้าวเกรียบปลาประมาณ ๕๓ ครอบครัว

สูตรการทำข้าวเกรียบปลา

ส่วนผสม

เนื้อปลา	๙	กิโลกรัม
แป้งมัน	๗.๕	กิโลกรัม
แป้งสาคุ	๑	กิโลกรัม
เกลือ	๔	ชีด
น้ำตาลทราย	๕	ชีด
ไข่ไก่	๑	ฟอง

น้ำเล็กน้อย

วิธีทำ

๑. นำส่วนผสมทั้งหมดใส่ในเครื่องนวดแป้งนานประมาณครึ่งชั่วโมง
๒. นำแป้งที่นวดได้ขึ้นมาปั้นเป็นก้อนกลมยาว
๓. นำไปนึ่งหรือต้มจนสุก ทิ้งให้เย็นประมาณ ๑-๒ วัน
๔. นำไปหั่นเป็นชิ้นบางๆ นำไปตากแดดจนแห้ง
๕. เก็บใส่ในภาชนะ ปิดให้สนิท

ผู้ที่เริ่มทำข้าวเกรียบปลาเป็นอาชีพเสริมคือ นางเจี๊ดีเมาะ เจ๊ะมูดอ เริ่มทำเมื่อประมาณ ๔๐ ปีก่อน ปัจจุบันได้มีการพัฒนาข้าวเกรียบปลาให้มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น ข้าวเกรียบปลาสาหร่าย ข้าวเกรียบปลารสต้มยำ เป็นต้น ข้าวเกรียบปลาเหล่านี้เป็นที่ยอมรับของตลาดในปัตตานี สงขลา ยะลา และนราธิวาส เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านดาโต๊ะ ตลาดส่วนใหญ่จะเป็นตลาด ระดับล่าง เช่น ตลาดสด

ปัจจุบันข้าวเกรียบปลาได้พัฒนาเป็นอาชีพหลักของหมู่บ้านดาโต๊ะ ซึ่งมีประมาณกว่า ๘๒ ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบ มีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัว รายได้เฉลี่ยประมาณ ๕,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน โดยในหมู่บ้านดาโต๊ะมีการรวมกลุ่มเป็นแม่บ้านเกษตรกรทำข้าวเกรียบโดยมีสมาชิกดังนี้คือ

๑. นางสาวรอยหมี ลาแม	ประธาน
๒. นางสาวปาตีเมาะ ดาโอ๊ะ	รองประธาน
๓. นางสาวปาตีเมาะ ดือระห์	เลขานุการ
๔. นางสาวอาลีเยาะ สาแม	เหรัญญิก
๕. นายมะรอเซาะ สาแม	การตลาด
๖. นายอับดุลเลาะ ดือระห์	ที่ปรึกษา
๗. นางมะเยาะ แนนพา	กรรมการ

๘. นางปอเนาะ ปอนา . กรรมการ
 ๙. นางย๊ะ มูซอ กรรมการ
 ๑๐. นางรอตีเกาะ เปาะแอ กรรมการ
 และสมาชิกประมาณ ๓๕ คน

กลุ่มสตรีทำข้าวเกรียบตั้งอยู่บ้านเลขที่ ๗๕ ม.๔ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๑ เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๑ เมื่อแรกตั้งมีจำนวนสมาชิก ๒๐ คน หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนกลุ่มคือสำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ข้าวเกรียบบ้านดาโต๊ะได้รับเลือกเป็นผลิตภัณฑ์ดีเด่น หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของตำบลแหลมโพธิ์ และได้รับรางวัลอาหารดี เมืองตานี ประจำปี ๒๕๔๔

ประธานกลุ่มในปัจจุบันคือนางเจบีเตาะ มะแซ เกิดเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๖ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านดาโต๊ะ ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบปลา ประวัติการทำงาน ของนางเจบีเตาะคือ เป็นประธานกลุ่มแม่บ้านทำข้าวเกรียบปลา ส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่ม พัฒนาปรับปรุงโรงเรียนและบรรจุภัณฑ์ นำสมาชิกในกลุ่มไปอบรมดูงาน เป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน ทำขนมส่งเสริมอาชีพของศูนย์ฝึกอบรมชายแดนภาคใต้ เป็นรองประธานกลุ่มสตรีปักษ์ใต้ ช่วยขยายตลาดส่งข้าวเกรียบให้สมาชิกและคนใกล้เคียง ช่วยส่งเสริมเครือข่ายเพื่อการพัฒนาชุมชน

ช่างทำเรือ

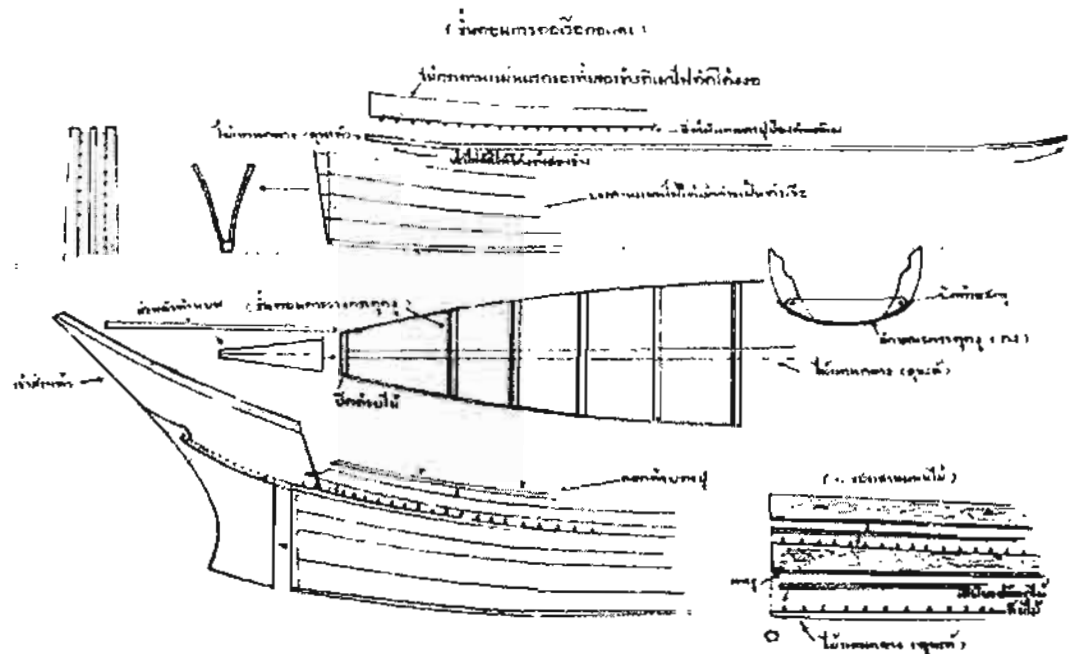
ช่างต่อเรือในหมู่บ้านมีทั้งหมด ๖ คน ไม้ที่ใช้ในการต่อเรือคือไม้ตะเคียน และไม้สยา ความยาวของเรือแต่ละลำประมาณ ๕-๗ เมตร ค่าจ้างในการต่อเรือลำเล็กขนาดกว้าง ๑.๕ เมตร ยาวประมาณ ๗ เมตร ๑๐,๐๐๐-๑๒,๐๐๐ บาท ค่าจ้างในการต่อเรือลำใหญ่ขนาดกว้าง ๒ เมตร ยาว ๗ เมตร ๒๐,๐๐๐-๒๕,๐๐๐ บาท ระยะเวลาในการต่อเรือแต่ละลำคือ เรือลำเล็กประมาณ ๑ เดือน เรือลำใหญ่ใช้เวลาประมาณ ๒ เดือน

เตรียมไม้ ส่วนใหญ่จะใช้ไม้ตะเคียนเพราะเป็นไม้เนื้อแข็งทนน้ำดีที่สุดใน การเตรียมไม้ ช่างต่อเรือจะพิถีพิถันมากในการเลือกไม้ที่ตรงมาเผาไฟ ดัดให้โค้งงอทั้งสองด้าน ใช้สำหรับเป็นไม้แกนกลาง (ลูนะห์) จากนั้นจะนำไม้กระดาน ๒ แผ่นมาเผาไฟดัดให้โค้งงอทั้งสองด้าน ใช้เป็นไม้ประสานติดกับไม้แกนกลาง (ลูนะห์) ให้เป็นลำตัวเรือ การประสานจะใช้ลิ้มไม้และเปลือกไม้ยึดติดแผ่นไม้เพื่อป้องกันสนิมจากน้ำเค็ม

วางกระดูกงู เมื่อประสานแผ่นไม้เป็นลำตัวของเรือแล้ว ช่างจะเริ่มวางกระดูกงู (กง) ให้มีระยะห่างเท่าๆ กัน

ต่อหัวเรือ นำไม้ที่ทำเป็นหัวเรือทั้งสองด้านยึดติดกับลำตัวของเรือ ขึ้นต่อมาคือประสานไม้ นำไม้กระดานมาประสานติดกับลำเรือที่ต่อไว้เล็กน้อย เป็นขั้นตอนการประสานไม้ขั้นสุดท้ายของลำตัวเรือ จากนั้นนำไม้แผ่นใหญ่ซึ่งช่างออกแบบให้เข้ากับลำตัวเรือมาวางตั้งขึ้นไปเป็นหัว

ด้านบนเรียกว่า คางปลาโล ซึ่งจะสูงกว่าลำตัวของเรือเล็กน้อย ดูแล้วพิเศษและแตกต่างจากเรือทั่วไปที่เราเห็นเป็นอันมาก

ขั้นตอนการต่อเรือกละ

ราคาต่อเรือกละลำหนึ่ง ถ้าเป็นเรือขนาดใหญ่เฉพาะค่าวัสดุประมาณ ๕๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป บางลำค่าวัสดุประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป ส่วนค่าแรงประมาณ ๓๐,๐๐๐-๔๐,๐๐๐ บาท ถ้าช่างต่อเรือคนเดียวจะใช้เวลาประมาณ ๓ เดือน "จูเตะ" (ผู้รู้ในหมู่บ้านดาโต๊ะ) เล่าว่าสมัยก่อนชาวบ้านจะหาซื้อเรือกละและจากสายบุรีในราคาลำละ ๑๐๐-๕๐๐ บาท ซึ่งนับเป็นราคาที่สูงมากในสมัยนั้น โดยมีนายเวะเยะเป็นช่างต่อเรือที่มีชื่อเพียง

ช่างวาดลายเรือ

ภาษามลายูเรียกว่า ซอแบะ ช่างวาดลายเรือในหมู่บ้านมีทั้งหมด ๒ คน

สีที่ใช้ในการทำเรือและวาดลายเรือคือสีน้ำมัน ค่าจ้างในการวาดลายเรือแต่ละลำถ้าหากเป็นเรือลำเล็กประมาณ ๒,๕๐๐-๓,๐๐๐ บาท เรือลำใหญ่ประมาณ ๔,๐๐๐-๖,๐๐๐ บาท ระยะเวลาในการวาดแต่ละลำ เรือลำเล็กจะใช้เวลาประมาณ ๕-๗ วัน ส่วนลำใหญ่ประมาณ ๑๕-๑๕ วัน

การเรียนรู้และสืบทอดงานเขียนลายเรือกอและ ที่ผ่านมามีผู้ที่สนใจศึกษาการเขียนลายเรือจะต้องศึกษาด้วยตนเองโดยไม่มีการเรียนการสอน โดยใช้วิธีสอบถามความรู้บ้างจากช่างผู้ชำนาญ สังเกตขั้นตอนการเขียนรวมทั้งการผสมสีจากช่างผู้ชำนาญก่อน แล้วก็ลองมาหัดวาดบนเรือเก่าๆ ของเพื่อนบ้านที่เป็นชาวประมงด้วยกันโดยไม่มีค่าจ้าง อาจจะได้คำตอบแทนบ้างเล็กน้อย โดยการเลี้ยงข้าวเลี้ยงน้ำชากาแฟ ด้วยใจรักในงานเขียนลายเรือและมีพรสวรรค์ในตัวอยู่แล้ว ประกอบกับการสะสมความรู้ที่ได้ศึกษามานาน รวมทั้งการหัดเขียนและพัฒนาฝีมืออย่างสม่ำเสมอจนเกิดความชำนาญ ทำให้ชาวบ้านยอมรับในฝีมือของตน การสืบทอดเช่นนี้เกิดขึ้นมาช้านาน พบการสืบทอดการเขียนลายเรือเช่นนี้ในหมู่บ้านอยู่บริเวณที่ติดกับทะเลฝั่งอ่าวไทย ตอนล่างรวมถึงอ่าวปัตตานีที่บ้านปะเสยะวอ และบ้านบน อำเภอสายบุรี บ้านมะรวด อำเภอปะนาเระ บ้านตะโล๊ะกะโปร์ บ้านดาโต๊ะ บ้านตะโล๊ะสะมิแล และบ้านบูดี ที่อำเภอยะหริ่ง บ้านบางตาวา อำเภอหนองจิก

คาดว่าต้นกำเนิดในการเขียนลายเรือมาจากอำเภอสายบุรี หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตะลุแบ” หรือ “ตะลุบัน” โดยนายเวาะเยะได้สืบทอดจากบรรพบุรุษ นายเวาะเยะเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมากในการต่อเรือและเขียนลายเรือกอและในอดีต ต่อมานายเจ๊ะมุขซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ที่บ้านมะรวด อำเภอปะนาเระ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๖ หรือประมาณ ๔๐ ปีก่อน นายเจ๊ะมุขมีชื่อเสียงโด่งดังมากในการเขียนลายเรือกอและ เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในสมัยนั้น เจ๊ะมุขเป็นคนแรกที่ริเริ่มเอาลายไทยมาผสมผสานกับลายชวา ต่อมานายแบฮัง นายแบนุห์ ชาวบ้านในอำเภอสายบุรี นายมะแอชาวบ้านบางตาวา นายอาแวหรือแวจากตะโล๊ะกะโปร์ ช่างเหล่านี้เป็นคนรุ่นเดียวกัน ที่กำลังมีชื่อเสียงและผลงานเป็นที่ยอมรับมากในปัจจุบัน ช่างบางคนอาจเลิกเขียนลายเรือไปแล้วด้วยความชราภาพ นายมะแอได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับนายลี หรือเปาะเตะ (เดิมเป็นชาวดันหยงตะโล๊ะที่ย้ายเข้ามาอยู่ที่ดาโต๊ะ) และเปาะเตะได้ถ่ายทอดความรู้ต่อให้กับนายโอะ นายมะ และนายกอแข็งที่บ้านดาโต๊ะ ส่วนที่บ้านตะโล๊ะสะมิแลมีช่างเขียนลายเรือชื่อนายมุข ซึ่งปัจจุบันเลิกเขียนลายเรือแล้วหันมาประกอบอาชีพต่อเรือ ที่บ้านบูดีมีช่างเขียนลายชื่อนายเจ๊ะเฮาะ (ปัจจุบันเปิดกิจการร้านกาแฟ) นายมะได้รับสืบทอดการเขียนลายเรือแทนนายเจ๊ะเฮาะ

ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่าการเขียนลายเรือเป็นความสามารถเฉพาะบุคคลเท่านั้น เพราะขั้นตอนการเขียนยากและช่างจะต้องมีความอดทนสูง ทำให้มีผู้สนใจศึกษาน้อยในปัจจุบัน การเขียนลายเรือเป็นงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว และเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ควรอนุรักษ์ไว้ให้อยู่คู่กับเรือกอและของชาวปัตตานีสืบไป

ลวดลายเรือ การตกแต่งลวดลายในอดีต ส่วนมากช่างเขียนลายเรือจะตกแต่งเรือด้วยลายดอกไม้ประดับ เรียกว่าลายชวา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “บุงอยาวอ” ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินโดนีเซีย

ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้มีช่างเขียนลายชื่อนายเจ๊ะมุขได้นำเอาลายไทยมาผสมกับลายชวา โดยมีรูปสัตว์ในวรรณคดี อาทิ รามเกียรติ์ หรือจากตำนานพื้นบ้าน เช่น หนุมาน นางเงือก หงส์ พญานาค มังกร บัวคว่ำบัวหงาย รูปบุหร่งสิงขร สัตว์ในวรรณคดีที่มีหัวเป็นนกตัวเป็นสิงห์มาผสมผสานเขียนลงบนตัวเรืออีกด้วย นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีการเขียนรูปทิวทัศน์ธรรมชาติ ภูเขา แม่น้ำลำคลอง น้ำตก และรูปสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น นกอินทรี พญาเหยี่ยว ไปจนถึงรูปกิ้งก่า หอย ปู ปลา เต็มแต่งเพื่อให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของชาวประมง

เรือที่นิยมนำมาเขียนลายนั้นคือ เรือกอและ เรือท้ายตัด (ปาตะกือระ) เรือปาตะลีปะห์ และเรือยอกอง ซึ่งจะมีรูปแบบการเขียนลายแตกต่างกันไป

ภาพพัฒนาการของลายเรือกอและ "บุงอฮาว"

อุปกรณ์ที่ใช้เขียนลายเรือ พู่กัน ไม้ดีเส้น ปากกาหรือดินสอ สีน้ำมัน (ใช้ในการเขียน) น้ำมันสน และน้ำมันก๊าดใช้ผสมสี

ขั้นตอนการเขียนลายเรือ การเขียนลายเรือจะไม่มีการเขียนแบบล่วงหน้า ช่างเขียนลายจะลงมือเขียนโดยการกำหนดแบบเองซึ่งจะให้ประสบการณ์และความชำนาญ ช่างเขียนลายแต่ละคนจะมีการเขียนลายที่แตกต่างกันไป เริ่มดีเส้นเพื่อกำหนดช่องของลวดลายที่จะเขียนลงไป แล้วจึงเขียนลวดลายโดยเอาพู่กันแบบจุ่มสีน้ำมันสีขาวเป็นพื้นลายแล้วแต่จินตนาการของช่างแต่ละคนว่าจะกำหนดแบบอย่างไร ขึ้นต่อมาก็คือลงสี ขั้นตอนนี้ช่างจะมีความพิถีพิถันมาก เมื่อลงสีเสร็จช่าง

จะตัดเส้นโดยใช้ฟูกันกลมจุ่มสีดำตัดเส้น เพื่อช่วยให้ลายคมชัดและเพิ่มความสวยงามแก่ลวดลายที่เขียนด้วย

ช่างกำลังวาดลายเรือกอและ ช่างวาดลายผู้นี้เป็นหนึ่งในนักวิจัยชาวตาใต้

เรือกอและจากอดีตถึงปัจจุบัน

การเขียนลายเรื่อนั้น เป็นศิลปะที่ช่างเขียนลายจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การเขียนลายนั้นนิยมเขียนเพื่อความสวยงาม แต่ชาวบ้านบางคนมีความเชื่อในเรื่องการเขียนลายเรือ และตั้งชื่อเรือเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เรือด้วย ในการตั้งชื่อเรือเจ้าของจะหาชื่อดีๆ ให้กับเรือของตน

ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่าว่ารูปแบบการเขียนลายเรือในอดีตส่วนใหญ่จะเป็นลายไม้ ดอกไม้ประดับเท่านั้น บางลำไม่มีการเขียนลายเลย จูเต๊ะเล่าว่า

“เมื่อประมาณ ๔๐ ปีก่อน ได้มีช่างเขียนลายเรือชื่อนายเจ๊ะมุซอ ซึ่งเป็นชาวบ้านจาก ตำบลมะรูด อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ได้คิดค้นลายเรือโดยการเอาลายไทยและสัตว์ในวรรณคดีไทย เช่น หนุมาน นางเงือก หงส์ พญานาค และมังกร มาผสมผสานกับลายงูยอขาว (มลายู) มาเขียนลงบนเรือ ทำให้เป็นที่นิยมของชาวบ้านในสมัยนั้น เจ๊ะมุซอเขียนลายเรือแต่ละลำเป็นเวลานานหลายเดือน ด้วยรายได้จากการเขียนลายเรือไม่มากนัก แต่เจ๊ะมุซอยังเขียนลายเรือต่อมาจนกระทั่งมีปัญหาเรื่องสายตามัวที่มากขึ้น เจ๊ะมุซอจึงเลิกเขียนลายเรือหันมาเปิดกิจการทำเฟอร์นิเจอร์ที่อำเภอตากใบ จังหวัด

นราธิวาส ถึงแม้จะมุขจะเล็กวาดลายเรือแล้วแต่ผลงานของเจ้มุขยังคงเป็นที่ชื่นชม และเลื่องลือมาจนถึงทุกวันนี้ ต่อมาในช่วงที่สืบทอดลายเรือแบบเจ้มุขอีกหลายคน คือ นายแบเฮง นายยูหนุ่ นายนาว และนายมะแอ ช่วงวาดลายเรือเหล่านี้ได้คิดค้น ลายใหม่ ๆ และนำสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเขียน เช่น นกอินทรี พญาเหยี่ยว กุ้ง หอย ปู ปลา รวมไปถึงภาพวิถีธรรมชาติมาเขียนลงในเรืออีกด้วย รูปแบบการเขียนในปัจจุบันจะละเอียดมากเมื่อเทียบกับการเขียนในอดีต การเขียนลายเรือยังเป็นที่นิยม ของชาวบ้านมาก และมีการจ้างต่อๆ กันมา จนถึงปัจจุบัน"

รับจ้างทำงานที่ประเทศมาเลเซีย

สาเหตุที่ทำให้คนในหมู่บ้านออกไปหางานทำที่ประเทศมาเลเซีย เนื่องจากการขยายตัวของประชากร ทำให้มีผู้ประกอบอาชีพประมงมากขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรทางทะเลลดจำนวนลง ประชากรขาดการศึกษาทำให้ไม่มีงานทำ จึงต้องเข้าไปรับจ้างทำงานในประเทศมาเลเซีย เป็น ลูกจ้างร้านขายอาหาร ทำประมงขนาดใหญ่ บางคนทำกิจการส่วนตัวคือเปิดร้านอาหาร จากการสำรวจพบว่าชาวบ้านดาโต๊ะไปทำงานในประเทศมาเลเซียประมาณ ๒๐๐ คน

ขับรถสามล้อรับจ้าง (รถโซว์เล่)

เป็นอาชีพหนึ่งที่คนในหมู่บ้านทำกันเป็นส่วนน้อย โดยจะรับจ้างผู้โดยสารจากหมู่บ้าน และชนชาวของ เช่น ชาวเกรียบ มะพร้าว ชาวสาร และอื่นๆ ในวันศุกร์จะได้รายได้ดีกว่าวันอื่นๆ เพราะเป็นวันที่มีตลาดนัดใหญ่ จัดขึ้นทุกๆ สัปดาห์ที่อำเภอยะหริ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๘ กิโลเมตร รถสามล้อที่มีในหมู่บ้านประมาณ ๑๕ คัน ค่าโดยสารจากบ้านดาโต๊ะไปที่อำเภอยะหริ่ง ๑๕ บาท ต่อคน เฉลี่ยรายได้ต่อวัน ๓๐๐ บาท

ช่างแกะสลักไม้

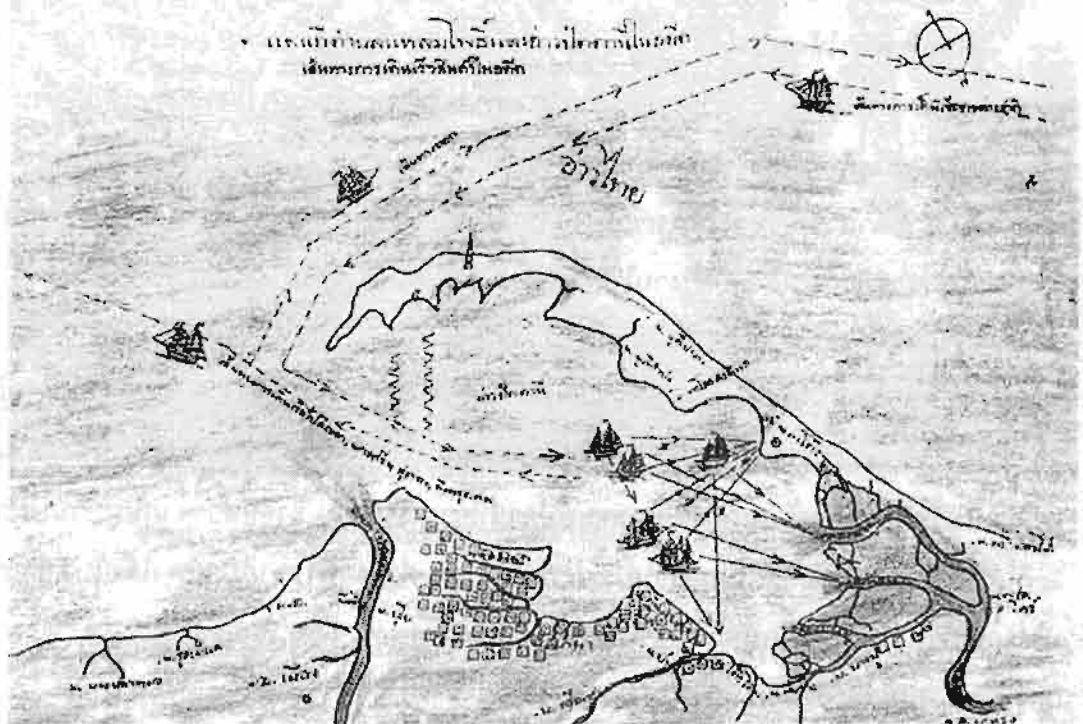
ช่างแกะสลักไม้เป็นอาชีพเสริมของช่างผู้มีฝีมือในหมู่บ้านดาโต๊ะ ช่างบางคนทำไปด้วยใจรักในศิลปะมากกว่าทำเป็นรายได้ประจำ งานที่แกะสลักคือ กรงนกเขา กรงนกหัวจุก แกะสลักไม้ตามบ้านเรือน เช่น บานประตู หน้าต่าง เป็นต้น

อ่าวปัตตานี

อ่าวปัตตานีเปรียบเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของชาวดาโต๊ะ จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าอ่าวปัตตานีในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านจับปลาหน้าบ้านของตัวเอง ไม่ต้องออกไปไกลก็สามารถหาปลาได้เพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้ เมื่อถึงเวลาทำอาหาร ก็ถือไม้ไผ่ลำหนึ่งไปแช่ที่ริมชายฝั่ง กุ้ง ปลา จะกระโดดขึ้นมาบนฝั่ง หอยแครงตัวขนาดเท่ากับกำปั้น จับไปทำอาหารกินกันทั้งครอบครัว ปลาทุในอ่าวปัตตานีจะมีมาก ใช้เวลาไม่นานสามารถจับปลาทุได้เต็มลำเรือ ปลากระดักที่ใช้ทำนํ้าบูดูมีมากเช่นกัน

อ่าวปัตตานีในอดีตนั้นน้ำลึกมากประมาณกว่า ๓ เมตร ทำให้เรือสำเภาสินค้าขนาดใหญ่สามารถเข้ามาในอ่าวปัตตานี เพื่อจอดพักหรือทำการค้าขายกับชาวปัตตานีได้อย่างสะดวกสบาย

นอกจากนี้ยังมีปลาพะยูน และทรัพยากรสัตว์น้ำอื่นๆ เล่ากันว่าเมื่อ ๙๐ ปีก่อน อิหม่ามของบ้านดาโต๊ะไปวางเบ็ดราวในทะเล จับได้ปลาพะยูนมา ๒ ตัว ตัวใหญ่อิหม่ามเอาไปมอบให้แก่เจ้าเมืองยะหริ่ง ส่วนตัวเล็กแบ่งให้ชาวบ้านได้รับประทาน กระดูกของปลาพะยูนได้นำมาใช้ทำยาแก้ปวดเมื่อย

เส้นทางเดินเรือสินค้าในอดีต

ส่วนหน้าทะเล ล่าห่าย ป่าชายเลนสมบูรณ์มากเช่นกัน ข้าวและคลองลึกมาก เรือสำเภาจากต่างประเทศสามารถลอยลำเข้ามาตามลำคลองยะหริ่ง และคลองปาละ ซึ่งยังคงมีซากเรือสำเภาจมอยู่ที่คลองปาละในปัจจุบัน เรือเหล่านี้เข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้าโดยนำไม้ตะเคียนมาจากชวา แลกกับข้าวสารและเกลือจากหมู่บ้านฝั่งตรงข้ามดาโต๊ะ ซึ่งเกลือที่นำมาขายนี้ได้มาจากบ้านตันหยงลูโล๊ะ บ้านบานา บ้านบางปู ซึ่งนาเกลือเหล่านี้ลดน้อยลงมากในปัจจุบัน เนื่องจากที่ดินถูกนำไปใช้ทำนาุ้งและโรงงานอุตสาหกรรม

นอกจากนี้ในอดีตอ่าวปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์มาก เนื่องจากประชากรรอบอ่าวปัตตานียังคงมีจำนวนน้อย อุปกรณ์จับสัตว์น้ำเป็นอุปกรณ์ที่ชาวบ้านทำขึ้นใช้เอง เช่น อวนปู อวนกุ้ง และอวนปลา ชาวบ้านจะนำปลาที่จับได้มาทำปลาแห้ง แล้วเอาไปขายที่หมู่บ้านยามู บาลาควอ เพื่อ

แลกกับเกลือซึ่งชาวบ้านดาโต๊ะนำมาทำน้ำบูดู เพื่อนำไปแลกข้าวกับคนในแผ่นดินใหญ่ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนจากปลายแหลม กับคนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินใหญ่ผ่านการแลกเปลี่ยนค้าขายกัน

คนในหมู่บ้าน และเด็กๆ มักจะไปพักผ่อนหรือเล่นบริเวณชายฝั่งของอ่าวปัตตานีในตอนเย็น อ่าวปัตตานีสันยัก่อนสละอาด หาดทรายขาว มีทั้งเรือสำเภาหรือว่าเรือใบมาจากต่างประเทศมาชนเกลือจากอ่าวปัตตานี ในเวลาที่มีการจัดงานมหรสพ เช่น โย่ง หนังตะลุง ลิเกฮูลู มโนห์รา จะไปจัดเวทีที่หาดทราย ช่วงประมาณเมษายน พฤษภาคม หรือช่วงหน้าร้อนเด็กๆ ในหมู่บ้านส่วนมากจะไปอยู่ที่ชายหาด ฝั่งอ่าวปัตตานี เล่นการละเล่นต่างๆ

สมัยก่อนอ่าวปัตตานีจะได้พักผ่อนเป็นเดือน ช่วงเดือนพฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม เนื่องจากมีลมมรสุม ชาวบ้านจะไม่ออกไปไหน ไม่ทำงานอะไรเลย เพียงแค่ทำงานบริเวณชายๆ ฝั่ง และก็เข้าไปในป่าชายเลน จับปู จับปลา เพื่อนำมาเป็นอาหารในครอบครัว ช่วงมรสุมชาวบ้านจะไปเก็บต้นถั่ว เรียกว่าลูกบารู ที่ร่วงจากต้นลอยน้ำขึ้นฝั่ง แล้วใช้ซอญขูดเปลือกออก เหลือแต่ถั่วนำไปต้ม กินกับมะพร้าวและก็ใส่น้ำตาลและเกลือเล็กน้อย มีรสหวาน

อ่าวปัตตานีปัจจุบัน

อ่าวปัตตานีในปัจจุบันได้รับผลกระทบจากการพัฒนาจังหวัดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมอาหารทะเลเพื่อการส่งออก โดยที่นิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้ดำเนินการศึกษาและจัดทำแผนแม่บท และในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบอนุมัติเงินงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการเขตอุตสาหกรรมปัตตานี ซึ่งการดำเนินโครงการดังกล่าวส่งผลให้เรืออวนลากอวนรุนของนายทุนใหญ่จากจังหวัดทางภาคกลางขยายกิจการลงมาถึงปัตตานี โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ พยายามสร้างขึ้นมากมาย รัฐบาลดำเนินโครงการขยายท่าเรือและโครงการอื่นๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของการผลิตเพื่อส่งออก ขณะเดียวกันชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานี และพื้นที่ใกล้เคียงที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ผู้มีต้นทุนในการผลิตน้อย ได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าว ถึงขั้นเปลี่ยนแปลงการทำมาหากิน วิถีชีวิต และวัฒนธรรม โดยที่รัฐบาลไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ในปีต่อมา พ.ศ. ๒๕๓๖ ชาวบ้านรอบอ่าวได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี

กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ตั้งขึ้นมาเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในอ่าวปัตตานีจากโครงการการพัฒนาดังกล่าว จนกระทั่งปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์อ่าวยังคงเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๑๐ ปี หากผลการดำเนินงานดูเหมือนจะไม่มีความสำเร็จแม้แต่น้อย เรือขนาดใหญ่ยังคงเดินหน้าสู่ทะเลเพื่อกอบโกยทรัพยากรจากท้องทะเลโดยไม่มีวันหยุด และไม่จำเป็นต้องคิดถึง การเผื่อแผ่ทรัพยากรที่ตนไม่ได้สร้างขึ้นให้แก่ใคร โครงการต่างๆ ของรัฐบาล

เพื่อรองรับความเจริญด้านอุตสาหกรรมการส่งออกยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลกระทบต่อชาวบ้านหลายหมื่นคนที่ อาศัยอยู่รอบอ่าวดังต่อไปนี้

เรือประมงพาณิชย์ (ชาวบ้านเรียกกันว่า เจ้าพ่ออ่าวไทย)

เมื่อ ๔๐ ปีก่อน เริ่มมีเรืออวนลากอวนรุน เข้ามาในอ่าวปัตตานี เรืออวนลากอวนรุนสร้างปัญหากับชาวบ้านมาก กล่าวคือ เรืออวนลากจะทำลายอุปกรณ์ประมงของชาวประมงพื้นบ้านลากเอาทั้งอวนและปลาเล็กปลาใหญ่ แหล่งอาหารและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำดินก็ถูกทำลายระบบนิเวศถูกทำลาย ชาวบ้านเดือดร้อนกันมาก จนกระทั่งเมื่อ ๒๐ ปีก่อน นายลายี สามแม ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งกำนัน ตำบลแหลมโพธิ์ ตั้งกลุ่มต่อต้านเรืออวนลากอวนรุนขึ้นด้วยชาวบ้านไม่อาจพึ่งพิงเจ้าหน้าที่ตำรวจให้จับกุมเรือเหล่านั้นได้ ครั้นนั้นชาวบ้านรวมตัวกันประมาณ ๑๐๐ คน มีเรือประมาณ ๔๐-๕๐ ลำ เข้าไปยังและเผาเรืออวนลากอวนรุนในอ่าวปัตตานี ลูกเรือถูกตีตายไป ๔ คน

หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้นเรืออวนลากอวนรุนจึงออกไปหาปลาในทะเลนอก (อ่าวไทย) ทำลายปะการังและปะการังเทียม สร้างปัญหาเหมือนที่เคยสร้างในอ่าวปัตตานี ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ได้รับการสนับสนุนจากโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สมาชิกของกลุ่มเป็นชาวบ้านจากบ้านดาโต๊ะ บ้านนุติ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง ชาวบ้านตำบลตันหยงลูโล๊ะ อำเภอเมือง ชาวบ้านบางตารา อำเภอหนองจิก ดำเนินกิจกรรมจัดเวทีแลกเปลี่ยนปัญหาและผลกระทบโดยมีการต่อรองกับรัฐบาล แต่ไม่ได้ผลจนทำให้เกิดการประท้วงที่ศาลากลางจังหวัดปัตตานี ๓ วัน ๓ คืน ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยมีชาวบ้านและองค์กรกลุ่มน้ำสายบุรีมาสมทบประมาณ ๒,๐๐๐ คน เรียกร้องจนกระทั่งนายอนุรักษ์ จุริมาศ รัฐมนตรีว่าการเกษตรและสหกรณ์ในสมัยนั้นมาเจรจากับชาวบ้านว่าจะห้ามการเดินเรืออวนลากอวนรุนในอ่าวปัตตานี โดยมีการเซ็นสัญญากับผู้ว่าฯ ชาวบ้านจึงพอใจและสลายการประท้วง แต่ปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ทั้งที่ มีพระราชบัญญัติทางทะเล ซึ่งกำหนดไว้ชัดเจนว่าห้ามจัดสัตว์น้ำในบริเวณ ๓,๐๐๐ เมตร นับจากชายฝั่ง และได้ประกาศให้ปัตตานีเป็นเขตปลอดเรืออวนลากอวนรุนเพื่อเป็นพื้นที่น้ำร่องให้จังหวัดอื่นๆ ชาวบ้าน จึงมองว่าการเซ็นสัญญาครั้งนั้นเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อสร้างความพอใจให้กับชาวบ้าน และหาคะแนนเสียง

การกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของชาวบ้าน ในเรื่องความไว้วางใจ และชาวบ้านรู้สึกที่ไม่สามารถพึ่งพิงอำนาจรัฐให้ช่วยแก้ปัญหาได้ จนกระทั่งชาวบ้านต้องจัดการแก้ไขปัญหาด้วยการรวมตัวเข้าปะทะกับเรืออวนลากอวนรุน ตำรวจน้ำซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลกลับไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย ชาวบ้านจึงพูดกันว่า ประเทศไทยนี้ "เอาเงินเป็นที่ตั้ง เอาทองเป็นที่พึ่ง เป็นชาวบ้านจะไปพึ่งใคร"

เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้านดาโต๊ะประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านหรือประมงชายฝั่งทะเลเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเรือประมงพาณิชย์เข้ามาทำงานในบริเวณใกล้เคียงที่ทำกินของชาวประมงพื้นบ้าน ทำให้เกิดผลกระทบกับชาวประมงพื้นบ้านหลายด้านด้วยกัน โดยเฉพาะในเรื่องของรายได้

ชาวบ้านดาโต๊ะเล่าว่า ในการหาปลา ชาวบ้านจะออกทะเลไปกับภรรยาและลูกที่ไม่ได้เรียนหนังสือ เมื่อได้ปลามาจะนำส่งที่แพปลาของหมู่บ้าน ซึ่งจะนำไปขายต่อในอำเภอ ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยประมาณ ๑๕๐-๒๐๐ บาทต่อวัน แต่เป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน บางวันอาจได้มากถึง ๕๐๐ บาท ซึ่งมีไม่บ่อยนัก บางวันอาจไม่ได้ปลาเลย แม้แต่ค่าน้ำมันยังต้องติดผู้ขายน้ำมันไว้ก่อน รายได้ที่ได้มาก็อาจไม่เพียงพอสำหรับบางครอบครัว เด็กๆ ที่อยู่ในวัยเรียนจึงต้องทำงานช่วยครอบครัวด้วย บางครอบครัวมีลูกหลายคนจะออกไปช่วยกันงมหอย กลางคืนอาจออกไปแหงุ้ง ได้เงินครั้งละ ๑๐-๒๐ บาท สำหรับเป็นค่าขนม

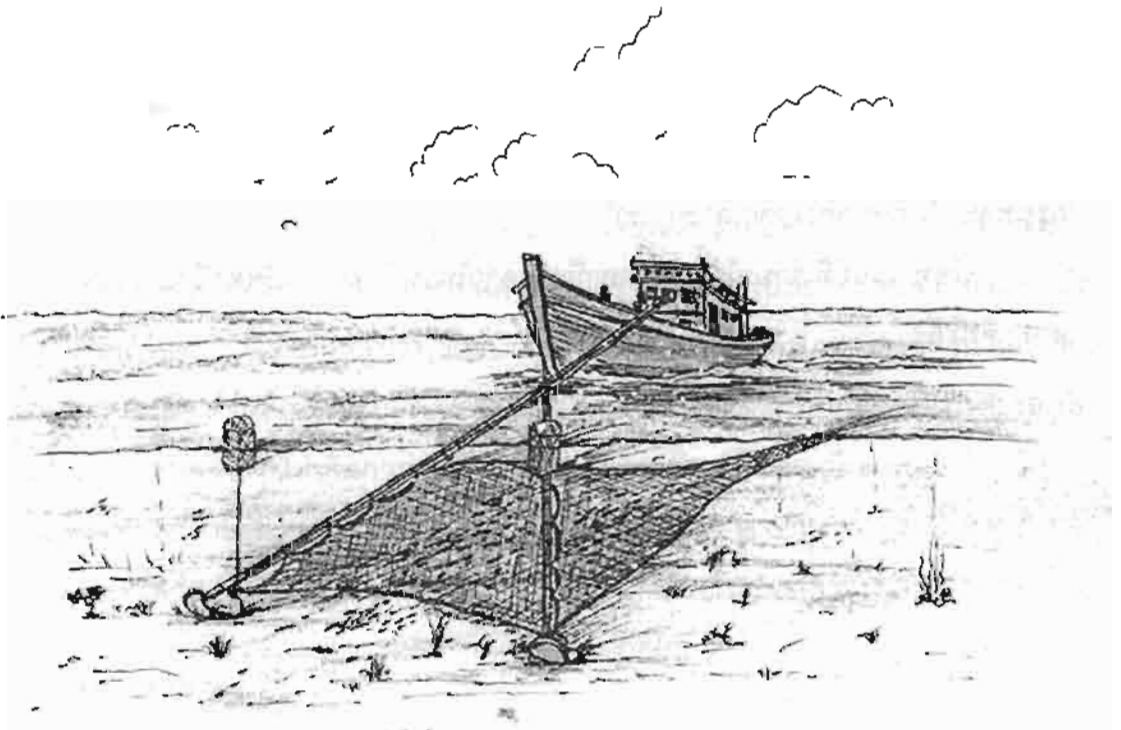
ในขณะที่เรือพาณิชย์นายทุนเจ้าของเรือเป็นคนต่างถิ่น มีลูกเรือเป็นแรงงานอพยพจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย พม่า เขมร และลาว จะหาปลาได้ประมาณคืนละ ๑๐,๐๐๐ บาท เมื่อได้ปลาจะนำส่งเข้าโรงงานในจังหวัดปัตตานี หรือส่งไปที่จังหวัดอื่น ไปจนกระทั่งถึงกรุงเทพฯ (สัมภาษณ์นายดอเลาะ บูละ)^๑

เรือพาณิชย์ที่เข้ามาในอ่าวปัตตานีและอ่าวไทยหน้าชายฝั่งปัตตานีแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ คือ

^๑ นายดอเลาะ บูละ อายุ ๔๔ ปี เป็นชาวดาโต๊ะซึ่งเคยทำงานในเรืออวนลากอวนรุน มีภรรยาเป็นชาวบือตัง จังหวัดปัตตานี

อวนรุน

อวนรุน เป็นอวนลักษณะคล้ายถุงขนาดใหญ่ จับสัตว์น้ำโดยวิธีไถไปข้างหน้าโดยใช้เครื่องยนต์ดัน ในช่วงแรกใช้ไม้หลาวไอน (ไม้เนื้อแข็งชนิดหนึ่ง) ปัจจุบันใช้คันเหล็กระบบไฮดรอลิก เรือประมงที่จะใช้อวนรุนมีขนาดประมาณ ๔x๒๐ เมตร เครื่องยนต์ขนาด ๓๐๐-๓๕๐ แรงม้า ถ้าหากเรือมีขนาดใหญ่กว่า ๑๐ เมตร จะมีวิทยุสื่อสาร เครื่องมืออวนต่อเรือ ๑ ลำ จะประกอบไปด้วย คันรุน ๑ คู่ ความยาวประมาณ ๒ เท่าของเรือ คันรุนหลักมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓๐ เมตร

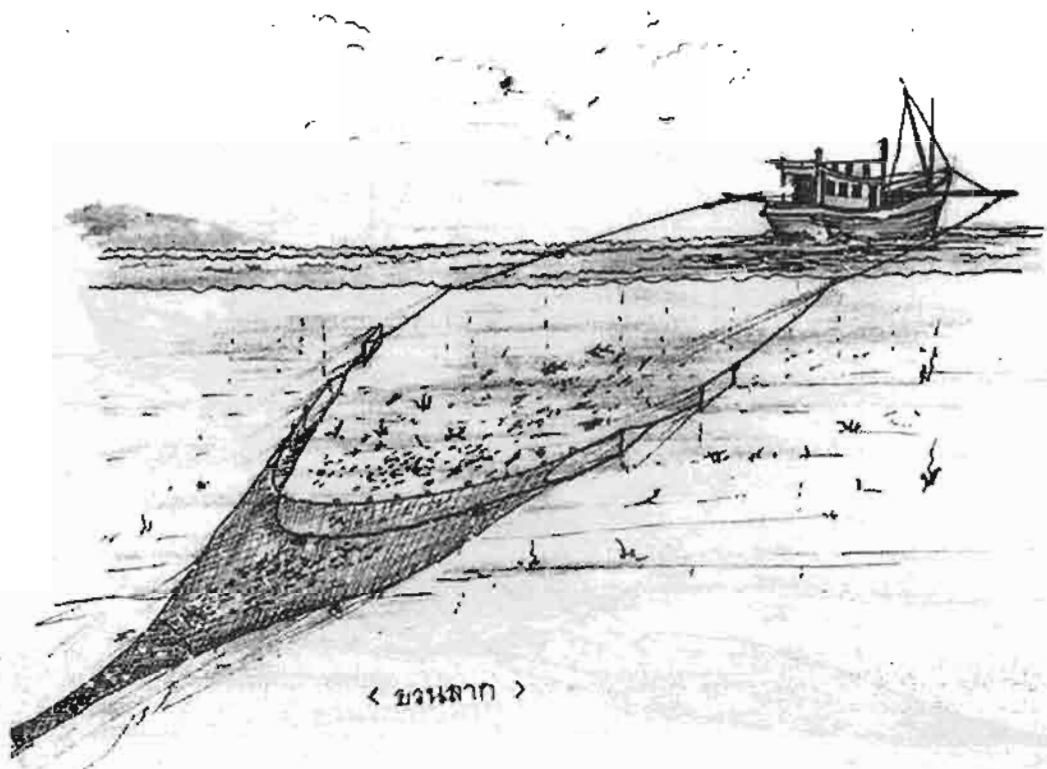

< อวนรุน >

อวนรุน

อวนลาก

อวนลากเป็นเครื่องมือประมงที่ใช้อวนลักษณะคล้ายถุง จับสัตว์น้ำโดยจูงอวนให้เคลื่อนไปข้างหน้าโดยใช้เรือยนต์ เรือมักมีขนาด ๖x๓๐ เมตร เครื่องยนต์ขนาด ๖๐-๕๕๐ แรงม้า ความยาวของปากอวน ๓๐-๕๐ เมตร ปลายปากอวนถึงกันดูลงยาวประมาณ ๔๐-๖๐ เมตร

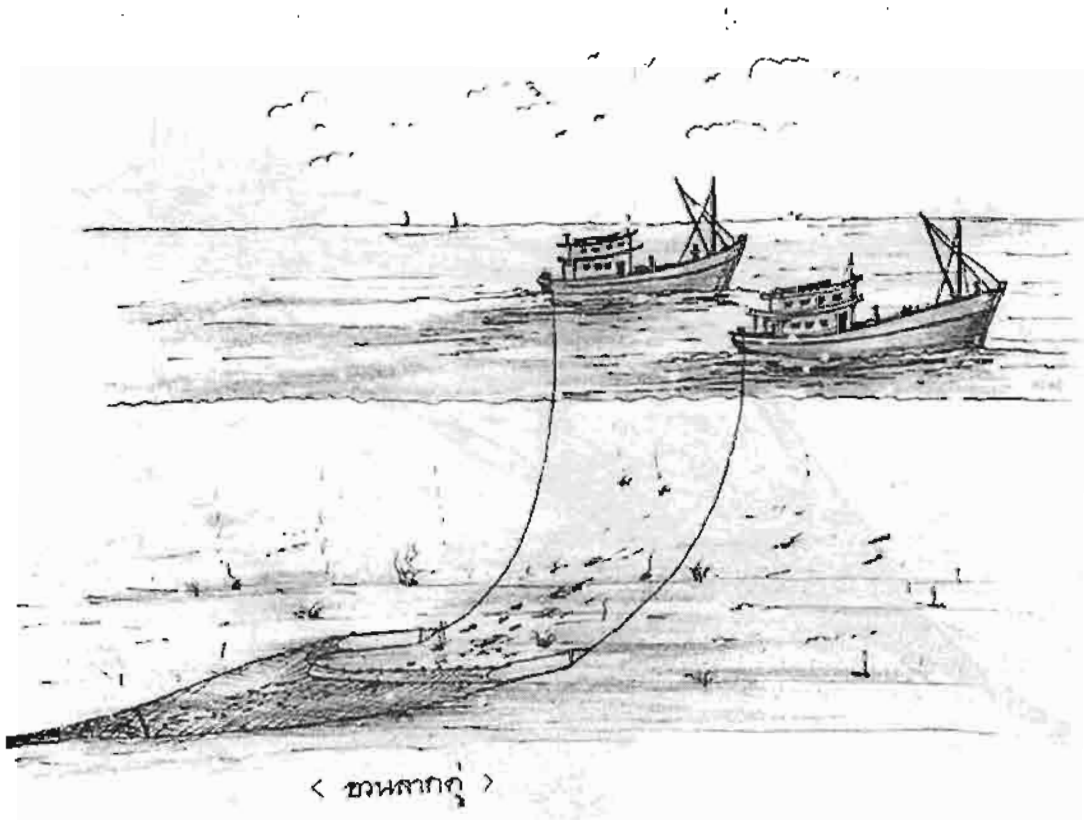

< อวนลาก >

อวนลาก

อวนลากคู่

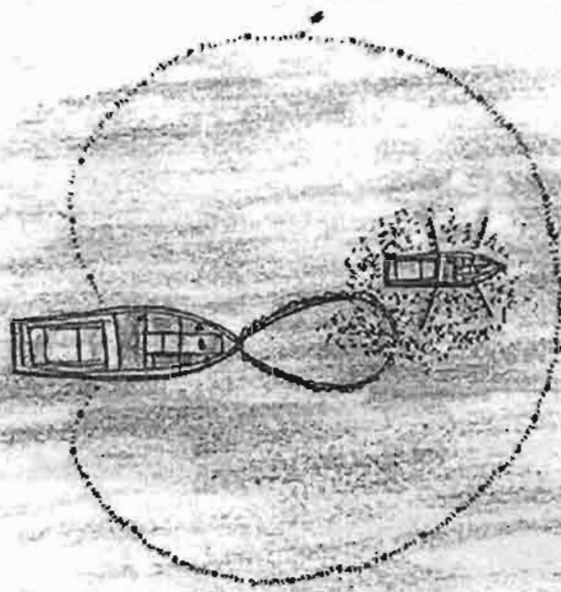
อวนลากคู่ จับสัตว์น้ำโดยใช้เรือยนต์ ๒ ลำในการลากอวน โดยเรือจะต้องรักษาระยะห่างและความเร็วให้เท่ากัน ขนาดของเรือยาวประมาณ ๑๔-๒๕ เมตร ใช้เครื่องยนต์ขนาด ๖๐-๕๕๐ แรงม้า เรือส่วนใหญ่มีเครื่องหาฝูงปลาจากดาวเทียม เรดาร์ และวิทยุสื่อสาร เครื่องมืออวน ความยาวของปากอวนประมาณ ๔๐-๖๐ เมตร ปลายปากอวนถึงกันถ่วงยาว ๖๐-๗๐ เมตร

อวนลากคู่

อวนล้อมปลาทุ

เรืออวนล้อมปลาทุจะออกจับปลาตอนกลางคืน โดยใช้เรือยนต์สองลำ คือเรือยนต์และเรือปั่นไฟ เรือปั่นไฟยาวประมาณ ๙-๑๕ เมตร ทำหน้าที่ปั่นไฟล่อปลา อวนยาวประมาณ ๑๕-๒๕ เมตร ใช้ลูกเรือ ๒๐-๓๐ คน มีเครื่องแอกโคชาวเดอร์สำหรับค้นหาฝูงปลา ความยาวของอวนประมาณ ๕๐๐-๗๐๐ เมตร ลึก ๕๐-๘๐ เมตร

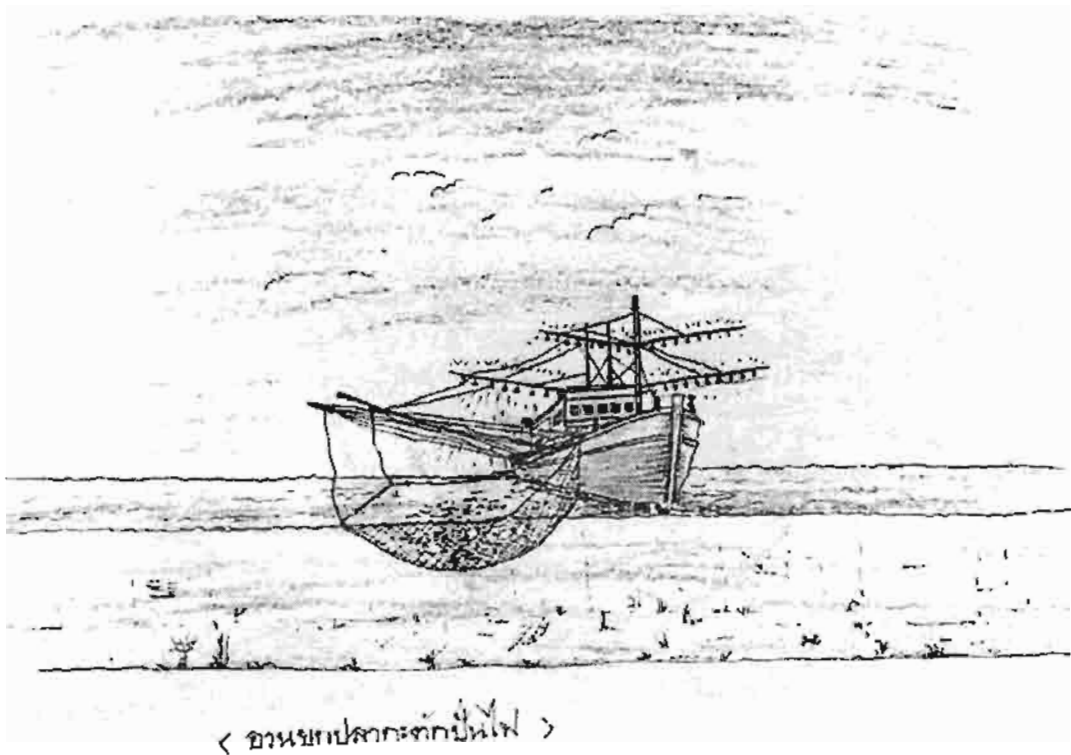

< อวนล้อมปลาทุ >

อวนล้อมปลาทุ

อวนยกปลากะดักปั่นไฟ

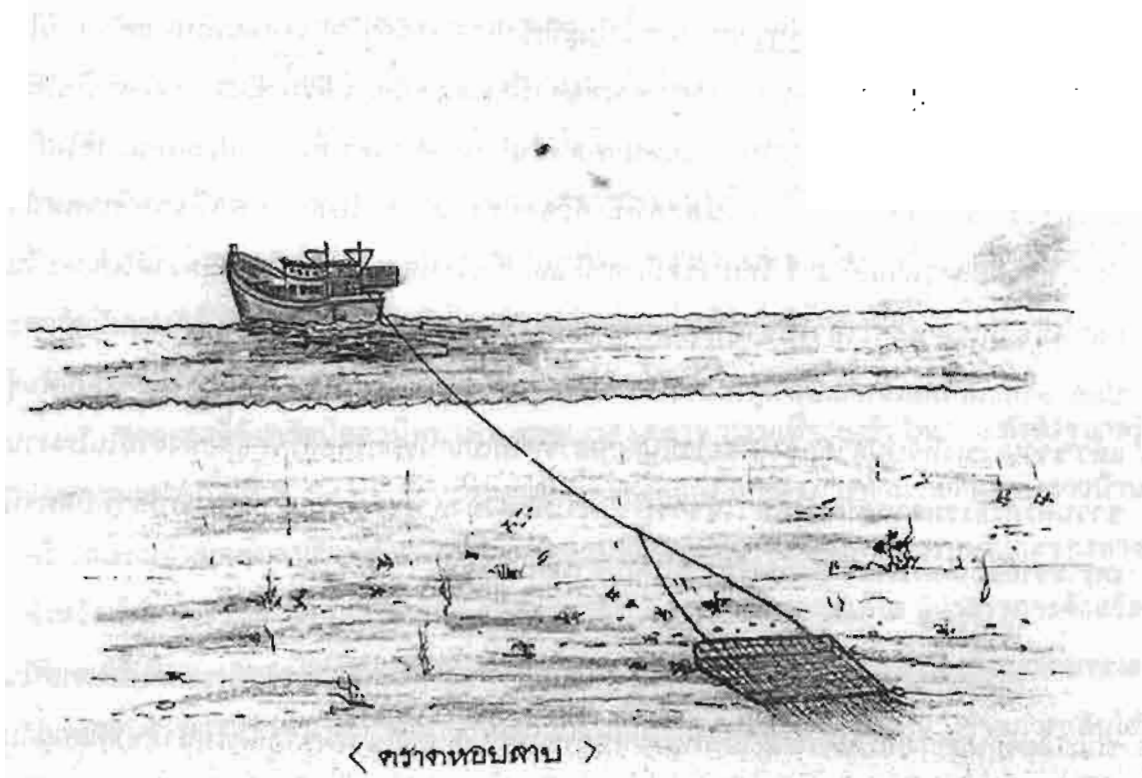
ทำการประมงโดยใช้เรือยนต์ขนาดยาว ๗-๑๖ เมตร เครื่องยนต์ ๒๔-๒๗๕ แรงม้า ติดตั้งดวงไฟจำนวน ๑๘-๕๐ ดวง บนราวไม้ไผ่ ๕-๖ อัน ปั่นไฟโดยไดนาโม มีเครื่องแอกโคชาวเดอร์หาฝูงปลา และมีวิทยุสื่อสาร ใช้ลูกเรือประมาณ ๗-๑๒ คนต่อลำ อวนที่ใช้เป็นอวนยกหรืออวนซ้อนตาถี่ ใช้ไฟ หรือหรีไฟให้ปลากะดักขึ้นสู่น้ำ

อวนยกปลากะดักปั่นไฟ

คราดหอยลาย

จับสัตว์น้ำโดยใช้เรือยนต์ลากคราดซึ่งมีลักษณะคล้ายตะแกรง ลากไปตามผิวดินทั้งกลางวันและกลางคืน ขนาดของเรือยาวประมาณ ๖-๑๘ เมตร เครื่องยนต์ ๑๐-๒๕๐ แรงม้า มีเครื่องแอกโคขาว-เดอร์หาฝูงปลา และมีวิทยุสื่อสาร ใช้ลูกเรือ ๕-๗ คน

< ทราจหอยลาย >

คราดหอยลาย

โรงงาน

จากนโยบายของรัฐบาลที่พยายามผลักดันให้ปัตตานีเป็นจังหวัดที่เป็นฐานการผลิตเพื่อการส่งออก เพื่อยกระดับให้คนปัตตานีมีงานทำ ทำให้บริเวณรอบอ่าวปัตตานีมีโรงงานเกิดขึ้นมากมาย โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับอ่าวปัตตานีและชุมชนรอบอ่าวที่ประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านประมาณ ๓,๐๐๐ คน โรงงานที่เกิดขึ้น เช่น โรงงานปลาป่น โรงงานปลากระป๋อง โรงงานปลาหมึก ทำการแปรรูปสัตว์เหล่านี้เพื่อการส่งออก ปล่อย่น้ำเสียลงในทะเล ทั้งๆ ที่แต่ละโรงงานมีบ่อนำบำบัดน้ำเสีย และรัฐมีบ่อนำบำบัดรวมแต่ไม่ได้มีการใช้งานแต่อย่างใด ชาวบ้านรู้สึกว่าคุณทอดทิ้ง การสร้างโรงงานนอกจากจะส่งผลให้เกิดน้ำเสียแล้ว โรงงานอุตสาหกรรมยังส่งผลให้เกิดการถมทะเล เพื่อขยายโรงงานอุตสาหกรรมรองรับทุนจากต่างจังหวัดและต่างประเทศ

คนต่างถิ่น

คนต่างถิ่นในที่นี้คือคนที่ประกอบอาชีพชาวประมงมาก่อน ส่วนใหญ่จะอพยพมาจาก จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช เพชรบุรี สงขลา มาทำมาหากินและตั้งหลักปักฐานอยู่บริเวณแหลมพนังในปัจจุบัน คนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นเจ้าของเรืออวนลากอวนรุน ส่วนหนึ่งเป็นลูกเรือในเรือเหล่านี้ และอีกจำนวนหนึ่งเป็นพ่อค้าแม่ค้าคนกลางรับซื้อปลาอยู่บริเวณแพปลา บางคนจับจองที่เลี้ยงหอยแครงซึ่งส่งผลกระทบต่อชาวประมงปัตตานีเช่นกัน

ชาวประมงปัตตานีรู้สึกว่าคุณเหล่านี้เป็นผู้ที่เข้ามา "เอาวิถีชีวิต" ของคนรอบอ่าวปัตตานีไปจากเดิมที่คนรอบอ่าวทำมาหากินอย่างพอเพียง เมื่อคนต่างถิ่นเหล่านี้เข้ามาทำมาหากินเพื่อ "หวังรวย" โดยไม่คำนึงถึงลูกหลานในอนาคต เห็นได้จากบางคนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเป็นชาวประมงชายฝั่ง ยังใช้เรืออวนลากที่มีเครื่องยนต์ ๔ สูบ ไปลากปลาที่ชายทะเลหน้ามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และเมื่อได้ปลามาจะไม่มีการคัดว่าตัวเล็กจะคืนกลับสู่ท้องทะเล แต่จะเอาไปขายทั้งหมด ถ้าหากเป็นชาวบ้านปัตตานีเมื่อจับได้ปลาตัวเล็กจะปล่อยลงทะเล โดยเฉพาะปลาดุกที่ได้จากการตกเบ็ดราว ซึ่งปัจจุบันปลาดุกทะเลใกล้จะสูญพันธุ์แล้ว ชาวประมงที่จับปลาดุกจึงได้ทยอยเปลี่ยนอาชีพไปเป็นกรรมกรก่อสร้าง และทำงานในโรงงาน ชาวนครศรีธรรมราชคนหนึ่งเล่าให้ชาวบ้านดาโต๊ะฟังถึงสาเหตุที่ต้องย้ายมาหาปลาที่ปัตตานี เพราะชายทะเลบริเวณนครศรีธรรมราชไม่มีปลาให้จับอีกแล้ว

นาุ้ง

เมื่อประมาณ ๑๕ ปีก่อน ธุรกิจนาุ้งนับว่าเป็นธุรกิจที่ทำเงินเข้าประเทศมหาศาล ในขณะเดียวกันนาุ้งก็เป็นตัวทำลายทรัพยากรอย่างมหาศาลเช่นกัน เริ่มจากสัตว์น้ำดินที่ติดอยู่กับนาุ้งในรัศมี ๒๐๐ เมตรจะตาย เช่น ไล่เดือนทะเล นอกจากนาุ้งจะทำลายระบบนิเวศในอ่าวปัตตานีแล้วยังทำลายป่าชายเลน และบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน โดยการได้รับสัมปทานของกลุ่มนายทุนนาุ้ง ต่อมาได้เปลี่ยนสัมปทานเป็นโฉนด เมื่อธุรกิจนาุ้งขาดทุนและนาร้างไปในที่สุด กรมป่าไม้ได้พยายามดำเนินการเข้าไปปลูกป่าทดแทน แต่ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของเจ้าของนาุ้ง

หอยแครง

อ่าวปัตตานีมีพื้นที่ประมาณ ๗๔ ตารางกิโลเมตร ๗๕% ของอ่าวปัตตานีเป็นพื้นที่จับจองของนายทุนเลี้ยงหอยแครง นายทุนส่วนใหญ่มาจากต่างถิ่น มีบ้างที่เป็นคนในท้องถิ่นแต่มักจับจองพื้นที่ได้ไม่มาก วิธีการเลี้ยงหอยแครงคือ เตรียมที่ดิน ปักเขตและสร้างกระโจม (ขนำ) จ้างคนเฝ้าหรือเฝ้าเอง ซื้อพันธุ์หอยแครงมาหว่านลงในที่ดิน รอให้หอยแครงโต ประมาณ ๕-๖ เดือน การจับหอยแครงจะใช้ตะแกรงเหล็กติดเครื่องยนต์ ตะแกรงกว้างประมาณ ๑.๕ เมตร โดคราด ซึ่งการจับ

หอยแครงเช่นนี้ส่งผลให้น้ำดิน แหล่งอาหาร แหล่งอนุบาลหรือแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำถูกทำลายไป นอกจากนี้ยังเป็นอุปสรรคในการหาปลาของเรือประมงขนาดเล็กด้วย

เครื่องมือประมงที่ทันสมัย

ในอดีตชาวประมงรอบอ่าวจะใช้เครื่องมือการทำมาหากินที่ผลิตขึ้นเอง วัสดุที่ใช้จะเป็นวัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ นำมาทำกระบอกเพื่อใช้ดักปลาตุก ปลาเก๋า ทำ "บือละ" (Belak) เพื่อดักกุ้ง อวนปู อวนปลา จะทำเพียงชั้นเดียว และตาอวนจะกว้าง

ต่อมาเมื่อสัตว์น้ำลดน้อยลง ชาวบ้านจะใช้อวนกุ้ง อวนปลา ๓ ชั้น ตาอวนจะถี่ขึ้น สาเหตุที่ต้องใช้อวน ๓ ชั้น ตาอวนถี่ เนื่องจากปลาดังกล่าวไม่มีเหลือให้จับอีกต่อไป เนื่องจากเรือขนาดใหญ่จับไปหมดแล้ว ถึงแม้ว่าเรือขนาดใหญ่จะไม่ได้รับอนุญาตให้จับสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีก็ตาม การจับสัตว์น้ำในฝั่งอ่าวไทยยังคงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในอ่าวปัตตานี กล่าวคือโดยธรรมชาติเมื่อถึงฤดูลมตะวันตก ปลาจากฝั่งอ่าวไทยจะว่ายน้ำเข้ามาในอ่าวปัตตานี แต่เมื่อมีเรือขนาดใหญ่คอยดักอยู่ทำให้ปลาเหล่านี้ถูกจับไปก่อนที่จะว่ายเข้าอ่าวปัตตานีได้

ถมทะเล

จากการที่จังหวัดปัตตานีพยายามขยายเขตอุตสาหกรรมเพื่อรองรับโรงงาน ทั้งที่รัฐบาลรู้ว่าการถมทะเลเนื้อที่ ๑,๐๐๐ ไร่ ในเขตแหลมนก จะส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของชาวบ้านบริเวณรอบอ่าว กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานีพยายามคัดค้านการดำเนินโครงการถมทะเลของทางจังหวัด โดยส่งหนังสือถึงผู้ว่าราชการ แต่ปัญหาดังกล่าวไม่ได้รับการแก้ไข ผู้ว่าราชการจังหวัดเพียงแต่รับทราบและบอกว่า การถมทะเลเป็นเรื่องขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เมื่อแรกถมทะเลนั้นทางราชการได้อ้างว่าเป็นการกันไม่ให้ชาวบ้านบุกรุก แต่เมื่อเวลาผ่านไปทางราชการกลับให้สัมปทานแก่นายทุนในการสร้างโรงงานอุตสาหกรรม

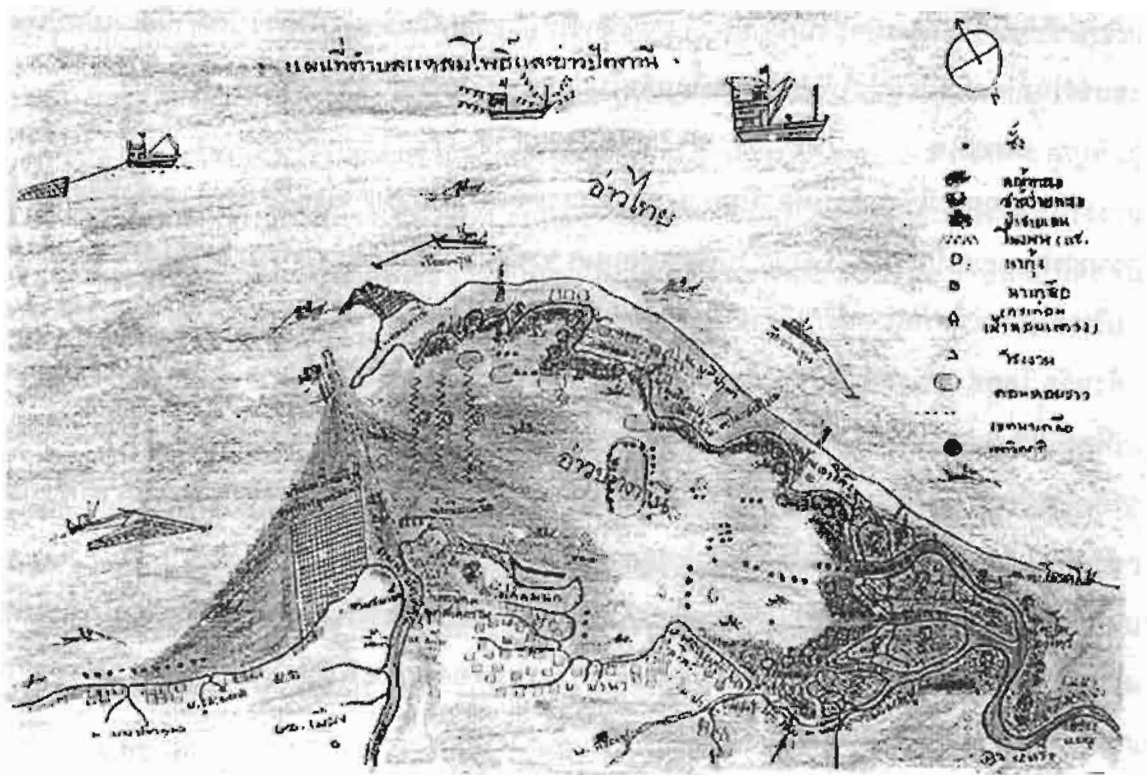
นอกจากการถมทะเลที่แหลมนกแล้ว ทางกรยังถมทะเลในพื้นที่หน้าสวนสมเด็จพระเจ้าอีกด้วย โดยการถมทะเลครั้งนี้เกิดขึ้นจากการขุดร่องน้ำในพื้นที่ ๘๖๐ ไร่ (เอกสารจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์)

การถมทะเลส่งผลให้ระดับน้ำในอ่าวปัตตานีตื้นเขิน กล่าวคือโดยปกติแล้วอ่าวปัตตานีจะต้องรองรับตะกอนจากคลองยะหริ่งและคลองต่างๆ ประมาณ ๓ ล้านตันต่อปี ซึ่งตะกอนเหล่านี้จะค่อยไหลลงสู่ทะเลไปจนหมด แต่เมื่อมีการถมทะเลทำให้ปากอ่าวแคบลง ทำให้ระบบการไหลเวียนของน้ำช้าลง ตะกอนจึงไหลออกจากอ่าวไม่ได้ เกิดการทับถมจนเกิดสันดอนทรายเพิ่มขึ้นหลายจุด (บือติง) อ่าวตื้นเขิน และง่ายต่อการเกิดน้ำเสีย ซึ่งส่งผลต่อเนื่องทำให้สาหร่ายและหญ้าทะเลตาย เมื่อสาหร่ายและหญ้าทะเลตายยิ่งส่งผลให้น้ำในอ่าวเสียมากขึ้น

ทำเทียมเรือ

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทางจังหวัดได้จัดให้มีการสร้างทำเทียมเรือขึ้น โดยเริ่มมีการวางแผนมาก่อนหน้านี้ และกรมเจ้าท่า กระทรวงคมนาคมได้ร่างแบบแผนพัฒนาร่องน้ำและท่าเรือปัตตานีไว้ดังรูป

การสร้างทำเทียมเรือใหม่จะก่อให้เกิดปัญหากับชาวบ้านเช่นกัน เนื่องจากพื้นที่ที่ใช้สร้างทำเทียมเรือเป็นพื้นที่ทำกินดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกบริเวณนั้นว่า “จาย” ในอดีตพื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งที่ปลาดุกทะเล ปลากะบอก ปูดำชุกชุม แต่ปัจจุบันเนื่องจากความน้ำมันเครื่องของเรือที่เกิดจากการเปลี่ยนถ่ายน้ำมันเครื่องเมื่อมาจอดเทียบท่าในบริเวณดังกล่าว ส่งผลให้สัตว์น้ำไม่สามารถอาศัยอยู่ในบริเวณทำเทียมเรือได้อีกต่อไป

ภาพวาดเพื่ออธิบายปัญหาสิ่งแวดล้อมในอ่าวปัตตานี

การขุดลอกร่องน้ำ

จากการขุดลอกร่องน้ำที่หน้าสวนสมเด็จพระเจ้า และที่ปากอ่าวปัตตานี (ปากแม่น้ำปัตตานี) ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ นอกจากจะส่งผลกระทบในเรื่องของตะกอนที่ทับถมทำให้อ่าวตื้นเขินดังที่ได้กล่าวมา ยังส่งผลกระทบต่อที่ทำกินของชาวบ้านอีกด้วย ตัวอย่างเช่นการขุดลอกร่องน้ำที่หน้าสวนสมเด็จพระเจ้า ซึ่งครั้งแรกทางราชการบอกว่าจะขุดขึ้นในบริเวณ ๕๐๐ ไร่ แต่เมื่อขุดเสร็จสิ้นแล้ว พบว่าทางการขุดลอกร่องน้ำไป ๘๖๐ ไร่ การขุดลอกร่องน้ำเป็นบริเวณกว้างทำให้สูญเสีย

หน้าดินซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหอยแครง หอยเสียบ ปลาตุ๊กทะเล และสัตว์หน้าดิน ซึ่งเป็นอาหารของสัตว์น้ำอื่นๆ ไป เมื่อครั้งที่ยังไม่มีกรรมทะเลและชุดลอกร่องน้ำชาวบ้านจับปลาได้วันละประมาณ ๓๐-๕๐ กิโลกรัมต่อวัน แต่ปัจจุบันนี้ “บางวันยังหาปลาไม่ได้คำหอยเลย”

ขยะ

การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นมากมายโดยที่รัฐบาลไม่ได้คำนึงถึงแผนการรองรับสิ่งของเหลือใช้จากการผลิตทำให้เกิดปัญหาขยะซึ่งทำลายสุขภาพของประชาชนตามมา ดังสังเกตได้บริเวณรอบโรงงานจะมีขยะมากมาย เช่น กระดองปลาหมึก เศษขวด เศษพลาสติกต่างๆ โดยไม่มีผู้ใดออกมาแสดงความรับผิดชอบ ซึ่งในเรื่องขยะนี้ชาวบ้านดาโต๊ะเองยังคงมีปัญหาด้านการจัดการเช่นกัน ซึ่งปัญหาขยะในหมู่บ้านดาโต๊ะเกิดจากปัญหาประชากรที่มีจำนวนมากขึ้น และพื้นที่ของหมู่บ้านที่มีอยู่จำกัดทำให้ไม่สามารถจัดการขยะได้ ก่อนหน้านี้อาจารย์บ้านดาโต๊ะได้รวมตัวกันจัดการเรื่องขยะในชุมชน โดยไปขออนุญาตใช้ที่ดินของกรมป่าไม้เพื่อเป็นที่ฝังเก็บขยะ แต่กรมป่าไม้พิจารณาแล้วไม่อนุมัติให้ หลังจากนั้นทางมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้จัดเตาเผาขยะมามอบให้ แต่เนื่องจากหมู่บ้านดาโต๊ะมีพื้นที่จำกัด บ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่น ทำให้ไม่สามารถจัดหาที่วางเตาเผาขยะได้อย่างเหมาะสมตามทิศทางลม (การวางเตาเผาขยะในพื้นที่จำกัดจะต้องพิจารณาทิศทางลม เพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหามลพิษกับชาวบ้านใกล้เคียงต่อไป) เตาเผาขยะจึงไม่ได้นำมาใช้ดำเนินการเผาขยะ

โครงการ SEA FOOD BANK

โครงการ SEA FOOD BANK เป็นโครงการย่อยในโครงการแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน ตามนโยบายของรัฐบาล พลตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งได้เริ่มดำเนินการภายในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ระยะเวลาเสร็จสิ้นโครงการในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อจัดทำเอกสารสิทธิพื้นที่ในทะเลเพื่อประชาชนได้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เพื่อสร้างฐานการผลิตอาหารทะเลที่สะอาดได้มาตรฐานทดแทนการจับจากธรรมชาติอย่างไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ นี้จะดำเนินการจัดทำเอกสารสิทธิให้กับประชาชนผู้ยากจน (ดูรายละเอียดโครงการได้ในภาคผนวก ง)

ชาวบ้านดาโต๊ะแสดงความคิดเห็นว่าไม่เห็นด้วยต่อโครงการดังกล่าว ด้วยเชื่อว่าพื้นที่ในทะเลจะไม่เพียงพอที่จะจัดสรรให้แก่ประชาชนอย่างเท่าเทียม ซึ่งเงื่อนไขนี้จะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างประชาชนในท้องถิ่นที่ต่างก็ต้องการที่ดินทำกิน และที่ผ่านมามีการเลี้ยงสัตว์น้ำในทะเลล้วนมีนายทุนจากที่อื่นเข้ามาลงทุน แล้วจ้างคนในท้องถิ่นเป็นคนดูแล ซึ่งในบางครั้งได้เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านขึ้นจากการประกอบอาชีพรับจ้างนายทุนนี้ ยกตัวอย่างเหตุการณ์หนึ่งที่เคยเกิดขึ้นกับนายโห้ มะแซ อายุ ๓๙ ปี เป็นชาวบ้านดาโต๊ะที่ประกอบอาชีพงมหอยในทะเล วันหนึ่งนายโห้ได้ออกไปงมหอย แล้วไปพบกับคนเฝ้าหอยแครงของนายทุน คนเฝ้า

หอยเข้าใจผิดคิดว่านายโห๊ะไปขโมยหอย จึงเอาปืนมายิงนายโห๊ะ ถึงแม้ว่านายโห๊ะจะไม่ได้รับบาดเจ็บ แต่การกระทำเช่นนี้นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคนในท้องถิ่นเดียวกันต่อมา ซึ่งกรณีของนายโห๊ะเป็นเพียงกรณีตัวอย่าง ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรเกิดขึ้นหลายครั้งหลายคราจนกระทั่งปัจจุบัน

จากสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอ่าวปัตตานีข้างต้น ชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานีได้พยายามรวมตัวกันเพื่อสร้างพลังในการต่อสู้และปกป้องอ่าวปัตตานีจากการรุกรานของนายทุนต่างถิ่น และโครงการต่างๆ ของรัฐบาลที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจต่อระบบนิเวศอ่าวปัตตานีอย่างเพียงพอ ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ ชาวบ้านจากหมู่บ้านรอบๆ อ่าวปัตตานีและบริเวณใกล้เคียง ได้รวมตัวกันจัดตั้ง "กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี" ขึ้น โดยได้จัดทำโครงการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ขึ้นเป็นโครงการแรกที่หมู่บ้านดาโต๊ะ ชื่อโครงการปลูกป่าในหัวใจคน ในงานมีชาวบ้านจากบ้านดาโต๊ะร่วมกับชาวบ้านตำบลแหลมโพธิ์อีก ๓ หมู่บ้าน คือบ้านตะโละสมิแล บ้านบุตีกำปง บ้านปาตาบูดี และสำนักงานป่าไม้เขตจังหวัดปัตตานี และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ต่อมาได้ขยายเครือข่ายออกไปยัง อำเภอปานะระ อำเภอนงจิก และ อำเภอเมือง ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ จนถึงปัจจุบันมีเครือข่ายประมาณ ๓,๐๐๐ คน ใน ๑๓ หมู่บ้าน คือ บ้านดาโต๊ะ บ้านตะโละสมิแล บ้านบุตีกำปง บ้านปาตาบูดี ตำบลแหลมโพธิ์ บ้านตะโละอาโหรี ตำบลตะโละกะโปร์ บ้านเทียรยา ตำบลตาเกาะ อำเภอยะหริ่ง บ้านบางตาวา บ้านปากบางตาวา ตำบลบางตาวา บ้านท่ากำชำ ตำบลทากำชำ บ้านโคกม่วง ตำบลดอยง อำเภอหนองจิก บ้านต้นหยงลูโละ บ้านปาตา ตำบลต้นหยงลูโละ บ้านบางปลาหมอก ตำบลลูสมิและ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์อ่าวยังทำงานร่วมกับองค์กรพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี ซึ่งเป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นด้วยวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกัน มีสมาชิกจำนวน ๑๓ หมู่บ้านในเขต อำเภอสายบุรี การทำงานของเครือข่ายทั้งหมดมีโครงการวิจัยพืชที่ชุ่มน้ำ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีเป็นองค์กรพี่เลี้ยง

กิจกรรมที่ผ่านมาของกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี คือ การปลูกป่าชายเลนและป่าสนชุมชน การจัดตั้งป่าชุมชน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำและการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การอนุรักษ์ป่าชายเลนและหญ้าทะเล การทำปะการังเทียมเพื่อเป็นแหล่งอาศัยของน้ำ การสำรวจทรัพยากรชายฝั่ง งานวิจัยของชุมชน งานพัฒนาเด็กและเยาวชน งานรณรงค์เผยแพร่ งานพัฒนาอาชีพของชุมชน งานพัฒนาศักยภาพ องค์กรของชุมชน งานดูแลปกป้องการละเมิดกฎหมายของเรือขวนลากขวนรุน และงานต่อสู้ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรต่างๆ ทั้งภายในเครือข่ายและพื้นที่อื่นๆ เป็นต้น

จากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่กล่าวมาข้างต้น ประกอบการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคม การขยายเส้นทางคมนาคม ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านดาโต๊ะมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกมากขึ้น เดินทางและการแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว รองรับการค้าขายตัวอุตสาหกรรมในครัวเรือนของชาวดาโต๊ะเป็นอย่างดี จนกระทั่งชาวเกรียบของดาโต๊ะได้กลายเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไปในที่สุด การเดินทางค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเกิดขึ้นพร้อมกับการรับรู้สิ่งใหม่ๆ วัฒนธรรมใหม่ๆ ไปจากเมือง ซึ่งวัฒนธรรมจากเมืองนี้ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากภายนอกด้วย โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นรูปธรรม ซึ่งมีราคาแพงและเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย (ศรีศักร วัลลิโภดม ๒๕๔๓: ๑๕)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอีกอย่างคือ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในอดีตนั้นผู้นำชุมชนมุสลิมจะเป็นผู้นำทางด้านศาสนา เช่น ผู้รู้ศาสนา โต๊ะครู อิหม่าม ซึ่งชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือต่อคนเหล่านี้ค่อนข้างมาก ด้วยบุคคลเหล่านี้ทำงานให้แก่ชุมชนโดยไม่หวังผลตอบแทน

ต่อมารัฐได้กระจายอำนาจการปกครองสู่ชนบทมากขึ้น ในรูปแบบองค์กรบริหารส่วนตำบล ทำให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นผู้นำในทางโลก ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามแต่อย่างใด ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมีวาระ ๔ ปี และได้รับค่าตอบแทน การเปลี่ยนแปลงการปกครองเช่นนี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคมซึ่งจะกล่าวต่อไป

ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและผู้คนในหมู่บ้านดาโต๊ะดังต่อไปนี้

การประกอบอาชีพ

จากเดิมที่คนในหมู่บ้านดาโต๊ะประกอบอาชีพประมงและมีรายได้พอเพียงในการดำรงชีวิตและเลี้ยงดูครอบครัวนั้น ในปัจจุบันเมื่อ "คนนอก" เข้ามาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติน้อยลง ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของ "คนใน" ชุมชนรอบอ่าวปัตตานี

ชาวบ้านดาโต๊ะเริ่มเปลี่ยนวิถีการทำมาหากินไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อให้มีรายได้ในการเลี้ยงดูครอบครัวมากขึ้น ดังที่กล่าวมาข้างต้น การเลี้ยงปลาตู้และปลากะพงในบ่อทราย การทำข้าวเกรียบ ล้วนเป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน นอกจากนี้คนหนุ่มสาวจะออกไปทำงานนอกบ้าน ทั้งที่ทำงานในจังหวัดปัตตานีและจังหวัดอื่นในประเทศไทย เช่น ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นลูกจ้างหน้าร้านขายของของคนจีนในเมือง ทำงานร้านอาหาร และงานก่อสร้าง นอกจากนี้หนุ่มสาวอีกจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ส่วนใหญ่จะไปทำงานในร้านอาหารไทยในมาเลเซีย บางส่วนไปทำงานเป็นลูกเรือประมงเรือพาณิชย์ ชาวดาโต๊ะให้เหตุผลว่าการที่ต้องไปทำงานในเรือประมงที่ฝั่งมาเลเซียเพราะจะได้รับเงินค่าตอบแทนเร็วกว่าเรือในฝั่งไทย และที่สำคัญคือเจ้าของเรือเป็นชาวมุสลิม ทำให้รู้สึกสบายใจในเรื่องความเป็นอยู่ร่วมกันในเรือ ไม่มีปัญหาทางความเชื่อและวัฒนธรรม

การออกไปทำงานนอกบ้านอาจทำให้ชาวดาโต๊ะมีรายได้ที่แน่นอนกว่าการทำประมง แต่การเดินทางไปทำงานที่อื่นส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ตามมา

วัยรุ่นในหมู่บ้าน

ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมปัจจุบัน มีผลกระทบต่อวัยรุ่นในชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งผลกระทบดังกล่าวก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียต่อวัยรุ่นในด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านการศึกษา เนื่องด้วยบ้านดาโต๊ะเป็นสังคมมุสลิม การศึกษาในอดีตของคนในชุมชนบ้านดาโต๊ะจึงดำเนินการอยู่ในการศึกษาตามหลักศาสนาอิสลาม ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลายดังที่กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นการเรียนในมัสยิด เรียนในโรงเรียนตาดีกาหรือปอเนาะ การศึกษาเรียนรู้ศาสนาที่บ้านของผู้รู้ศาสนาในชุมชน หรือแม้กระทั่งรวมกลุ่มการพูดคุยถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องศาสนา แสดงให้เห็นว่าชาวมุสลิมส่วนใหญ่มีโอกาสที่จะเข้าถึงและเรียนรู้ศาสนาได้ตลอดเวลาในชีวิต

ในขณะที่วัยรุ่นปัจจุบันกำลังให้ความสนใจและความสำคัญต่อการศึกษาในทางสามัญมากขึ้น

โดยทั่วไปแล้ววัยรุ่นในบ้านดาโต๊ะจะขาดโอกาสที่จะศึกษาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากความเข้าใจของครอบครัวต่อการศึกษาในทางสามัญระดับอุดมศึกษา ชาวบ้านมีความเห็นว่าแม้จะจบการศึกษาระดับอุดมศึกษาในท้ายที่สุดแล้วลูกหลานจะต้องกลับมาอยู่ในหมู่บ้าน และทำงานที่มีรายได้ไม่ต่างไปจากผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาในระดับสูงเลย

ด้านการทำงาน

ชาวบ้านดาโต๊ะส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพประมง ซึ่งการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานสามารถเรียนรู้ได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านระบบการศึกษารูปแบบใด ชาวบ้านดาโต๊ะจะเรียนรู้การทำประมงตั้งแต่วัยเด็กจากพ่อ หรือผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์มาก่อน นอกจากจะเรียนรู้ในวิธีการจับปลา กุ้ง ปู หอย แล้ว ชาวดาโต๊ะยังเรียนรู้ในการทำประมงอย่างพอเพียงต่อการดำรงชีวิตด้วย

การทำงานของวัยรุ่นในอดีตจึงขึ้นอยู่กับกรอบครองเครื่องมือในการหาปลา เช่น เรือ อวน แห การทำงานของวัยรุ่นจึงมีลักษณะดังต่อไปนี้

วัยรุ่นที่ครอบครัวมีเครื่องมือหาปลา วัยรุ่นคนนั้นจะอาศัยอยู่กับครอบครัว ช่วยกันทำงานกับสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัว เพื่อแบ่งเบาภาระงาน

วัยรุ่นที่ครอบครัวไม่มีเครื่องมือหาปลา ชาวดาโต๊ะส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะนี้ เนื่องจากไม่มีทุนเพียงพอที่จะซื้อเครื่องมือมาใช้ได้ วัยรุ่นในกลุ่มนี้จะมีทางเลือกในการทำงานสองทางด้วยกัน คือ เป็นลูกจ้างเรือของคนในหมู่บ้าน เป็นลูกจ้างเรือประมงในประเทศมาเลเซีย วัยรุ่นเหล่านี้จะไปรับจ้างทำงานในเรือประมงที่ประเทศมาเลเซียโดยการชักชวนกันไปของญาติพี่น้อง การที่เลือกทำงานประเภทนี้เป็นส่วนใหญ่เนื่องจากมีความรู้และความเชี่ยวชาญในการทำประมงอยู่ก่อนแล้ว ประกอบกับความเชื่อและแนวทางการดำรงชีวิตของนายจ้างและเพื่อนร่วมงานใน

มาเลเซียไม่แตกต่างกับชาวปัตตานีมากนัก ซึ่งต่างกับเรือประมงในปัตตานี ที่เจ้าของเรือเป็นชาวไทยพุทธ ซึ่งมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่แตกต่างไป อาจเป็นอุปสรรคในการทำงานได้

ในขณะที่วัยรุ่นบ้านดาโต๊ะในปัจจุบันมีความรู้สึกอยากเป็นอิสระมากขึ้น ไม่ต้องการผูกพันกับครอบครัว เช่นการทำประมง วัยรุ่นในปัจจุบันจะทำประมงโดยมีเครื่องมือและอุปกรณ์เป็นของตนเอง วัยรุ่นอีกกลุ่มจะทำงานนอกชุมชน คือไปทำงานในจังหวัดปัตตานี หรือต่างจังหวัด ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะทำงานในโรงงาน ร้านอาหาร ส่วนอีกกลุ่มออกไปทำงานประเทศมาเลเซีย ซึ่งวัยรุ่นที่ไปประเทศมาเลเซียส่วนใหญ่จะทำงานในเรือประมง หรือทำงานในร้านอาหารไทย วัยรุ่นดาโต๊ะที่ทำงานอยู่ในมาเลเซียโดยการเป็นลูกเรือประมง ๔ คน เปิดร้านอาหารของตัวเอง ๑ คน เป็นลูกจ้างร้านอาหารประมาณ ๔๐-๕๐ คน ส่วนวัยรุ่นที่ทำงานอยู่ในจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยโดยทำงานในโรงงานประมาณ ๕-๑๐ คน ทำงานเป็นลูกจ้างร้านอาหาร ๔ คน

จากที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าวัยรุ่นในปัจจุบันมีการทำงานหลากหลายมากขึ้นกว่าวัยรุ่นในอดีต และมี "ความเป็นตัวของตัวเอง" มากขึ้น จากการที่ออกจากบ้านไปทำงาน และมีรายได้เป็นของตนเอง

การนับถือศาสนาของวัยรุ่น การนับถือศาสนาของวัยรุ่นในชุมชนจะมีความเคร่งครัดหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างด้วยกันคือ ระดับการศึกษาด้านศาสนาของวัยรุ่นในชุมชน อิทธิพลของครอบครัวต่อวัยรุ่น อิทธิพลของสังคมในชุมชน สภาพแวดล้อมของวัยรุ่น กฎเกณฑ์ภายในชุมชน และปัจจัยภายนอก

บทบาทของครอบครัวที่มีต่อวัยรุ่น ในอดีตครอบครัวจะเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์กับเด็กๆ เช่นเวลาในการกลับบ้านจะต้องกลับก่อนพระอาทิตย์ตก ไม่ควรทะเลาะกับเพื่อนบ้าน ครอบครัวมีส่วนสร้างหน้าที่รับผิดชอบ เช่น ลูกผู้หญิงต้องช่วยงานในบ้าน ลูกชายต้องช่วยงานนอกบ้านที่ต้องใช้แรงงาน นอกจากนี้ครอบครัวยังมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนศาสนา และควบคุมให้เด็กๆ และวัยรุ่นประพฤติตัวตามหลักศาสนา บทบาทของครอบครัวในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือปัจจุบันครอบครัวแต่ละครอบครัวไม่ได้สร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ เหมือนในอดีต สมาชิกครอบครัวจะทำงานหนักเพื่อให้มีรายได้มากขึ้น ครอบครัวให้อิสระแก่วัยรุ่นในการศึกษาและทำงาน ซึ่งเป็นผลให้วัยรุ่นในปัจจุบันมีความเคร่งครัดในการนับถือศาสนาน้อยลงไป

วัฒนธรรมการแต่งกายและการเปลี่ยนแปลง

การแต่งกายของชาวบ้านดาโต๊ะ แต่งกายเหมือนชาวมลายูมุสลิมทั่วไป คือผู้ชายส่วนใหญ่นิยมใส่โสร่งมากกว่ากางเกง บางคนสวมหมวกกะปิเยาะ ผู้หญิงจะต้องปกปิดร่างกาย เผยให้เห็นได้เพียงฝ่ามือและใบหน้าเท่านั้น ผู้หญิงบ้านดาโต๊ะจึงสวมใส่ฮิญาบ เสื้อแขนยาวและผ้าถุงหรือกระโปรงยาว ซึ่งเสื้อในอดีตมีรูปแบบ ๓ แบบหลักๆ คือ เสื้อกือบายอ เสื้อบานงหรือเสื้อกูโรง

เสื้อก๊อบายอเป็นเสื้อที่มีมาตั้งแต่ในอดีต ปัจจุบันถ้าถามเด็กรุ่นใหม่ว่ารู้จักเสื้อก๊อบายอหรือเปล่า เด็กส่วนใหญ่จะตอบว่าไม่รู้จัก เพราะปัจจุบันคนส่วนใหญ่จะไม่นิยมใส่เสื้อก๊อบายอแล้ว อาจมีผู้สูงอายุสวมใส่บ้างเวลาจะออกไปนอกบ้าน เสื้อก๊อบายอจะมีลักษณะแตกต่างไปจากเสื้อบานงตรงที่เสื้อก๊อบายอจะสวมใส่สบายกว่าเพราะตัวเสื้อหลวม แขนกว้าง นิยมใช้เข็มกลัดกดรัดแทนกระดุม

ปัจจุบันเด็กรุ่นใหม่จะรู้จักแต่เสื้อกูโรง และเสื้อบานงซึ่งส่วนใหญ่จะสวมใส่ในงานประเพณี เช่น วันฮารีรายอ หรือไปงานเลี้ยงต่างๆ ละครเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย กล่าวคือในช่วงที่ละครเรื่องเมืองดาหลาฉายทางโทรทัศน์ ซึ่งการแต่งกายของตัวละครในเรื่องอุปมาว่าเป็นการแต่งกายพื้นเมืองของเมืองดาหลา คือสวมเสื้อแขนยาว ตัวเสื้อยาวคลุมเกือบถึงเข่า กางเกงขายาว ชาวดาโต๊ะนิยมสวมใส่ตามแบบนี้อยู่ระยะหนึ่ง โดยเฉพาะช่วงที่ละครฉายเรียกกันว่าชุดดาหลา ด้วยชุดดาหลาไม่ขัดกับหลักการของศาสนาอิสลามในเรื่องการแต่งกายของผู้หญิงด้วย

ความสัมพันธ์ในครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาวะแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของชาวบ้านดาโต๊ะ จนกระทั่งสมาชิกของแต่ละครอบครัวต้องออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน ปัจจุบันจึงเห็นได้ว่าครอบครัวแต่ละครอบครัวมีสมาชิกอยู่อาศัยไม่พร้อมหน้าพร้อมตากันเหมือนเช่นในอดีต ชาวดาโต๊ะให้เหตุผลว่า เนื่องจากสังคมปัจจุบันค่าครองชีพต่างๆ สูงขึ้น ทรัพยากรมีน้อยลงกว่าที่ผ่านมา การทำงานในหมู่บ้านไม่สามารถหารายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัว ชาวบ้านดาโต๊ะส่วนหนึ่งจึงออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เช่น ทำงานในโรงงาน ทำงานที่ประเทศมาเลเซีย ความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป การทำงานข้างนอกต้องเกี่ยวข้องกับเวลาค่อนข้างมาก ชาวบ้านดาโต๊ะเริ่มทำอาหารทานกันภายในครัวเรือนน้อยลง ซื้อหาอาหารสำเร็จรูปมารับประทานมากขึ้น ทรัพยากรที่ได้จากท้องทะเลไม่ได้นำมาทำอาหารรับประทานกันภายในครอบครัวดังเช่นเคย หากแต่ชาวประมงจะนำทรัพยากรในทะเลเหล่านี้ไปขายเพื่อแลกเงิน ซึ่งความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ชาวบ้านดาโต๊ะรู้สึกว่าจะจากหมู่บ้านที่มีความเป็นอยู่แบบสังคมชนบท หมู่บ้านดาโต๊ะกำลังจะกลายเป็นสังคมเมือง

ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ในรอบชีวิตที่กำลังเลือนหายไป

จากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งทางด้านสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ พฤติกรรมและทัศนคติที่เกิดขึ้นใหม่ในวัยรุ่นในสังคม แสดงให้เห็นถึงการเดินทางของสังคมต่อไปว่านับวันจะยิ่งห่างเหินจากสังคมแบบประเพณีดั้งเดิมมากขึ้นทุกขณะ (ศรีศักร, อ้างแล้ว: ๑๖) ส่งผลให้ประเพณีพิธีกรรมของคนในชุมชนหลายอย่างกำลังจะเลือนหายไป

๑. ระยะตั้งท้อง โดยในอดีตจะฝากครรภ์ที่โต๊ะบีแด (หมอต้าแย) แต่ปัจจุบันหญิงที่ตั้งครรภ์จะฝากท้องที่สถานีนามัยในหมู่บ้าน

๒. ในสมัยก่อนหญิงที่ตั้งครรภ์ครบ ๗ เดือน จะมีพิธีแนงปือโระ ปัจจุบันจะทำเฉพาะบางคนเท่านั้น คนที่ไม่ทำบางคนเห็นว่า ไม่ทำก็ไม่เป็นไร

๓. อะซานข้างขวา คือ การที่ให้บิดาของเด็กแรกคลอดออกมากล่าวพระนามของอัลลอฮ์ที่หูข้างขวา ปัจจุบันพิธีกรรมนี้ยังคงสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบันเพราะเกี่ยวเนื่องกับหลักธรรมทางศาสนาอิสลาม

๔. หลังการคลอด ๗ วัน จะมีการทำพิธีโกนผม พิธีเปิดปากเด็ก ซึ่งพิธีเหล่านี้จะเรียกว่า "ตะนิ" ในสมัยก่อนจะจัดพิธีอย่างดี แต่ปัจจุบันบางขั้นตอนได้ถูกตัดทอนลงซึ่งบางครอบครัวจะไม่นิยมโกนผม

๕. พิธีการเข้าสู่สูต คือ พิธีการขลิบอวัยวะเพศของเด็กชาย ปัจจุบันยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่แล้วแต่ว่าการนำเด็กชายขึ้นบนบกที่ทำขึ้น แล้วแห่ไปรอบๆ หมู่บ้านนั้นไม่มีการปฏิบัติแล้ว ซึ่งพิธีนี้ควรมีการอนุรักษ์เพราะเด็กรุ่นใหม่เกือบทุกคนจะไม่รู้จักพิธีกรรมนี้

๖. พิธีแต่งงาน การแต่งงานในอดีตนั้นจะจัดคล้ายๆ กับชาวฮินดูเพราะได้รับวัฒนธรรมจาก ชาวฮินดูบางส่วน ปัจจุบันจากการที่ได้ศึกษาหลักธรรมทางศาสนาอิสลาม ทำให้พิธีการแต่งงานเป็นไปตามหลักอิสลามมากขึ้น โดยจะตัดสิ่งที่ไม่ตรงกับแนวทางศาสนาออกไป เช่น การทำข้าวเหนียว ๓ สี เป็นต้น

อาหาร

นอกจากพิธีกรรมบางอย่างที่กำลังเลือนหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงแล้ว อาหารบางชนิดที่เคยเป็นอาหารของหมู่บ้านดาโต๊ะก็กำลังเลือนหายไปเช่นกัน เช่น ตีอลอบากะ ตูปะอีแก ขนมหมาดากตง ขนมหือแนสะตุรี (ดูรายละเอียดและวิธีทำได้ที่ ภาคผนวก ก) ซึ่งการที่อาหารเหล่านี้กำลังหายไปจากวิถีชีวิตของชาวบ้านดาโต๊ะ อาจเนื่องจากผู้คนวัยหนุ่มสาวต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ทำให้ไม่มีเวลามาเรียนรู้การทำอาหารที่มีขั้นตอนสลับซับซ้อน และแม้กระทั่งไม่มีเวลาในการปรุงอาหารเหล่านี้

การเปลี่ยนแปลงเครื่องมือทำมาหากิน

เรือกอลและเป็นเรือที่ชาวบ้านใช้ทำการประมงในทะเลน้ำลึกชายฝั่งอ่าวไทยของภาคใต้ตอนล่าง รวมทั้งรัฐกลันตันและตรังกานูในประเทศมาเลเซีย คาดว่าเรือกอลและมีต้นกำเนิดจากอำเภอสาบบุรี หรือที่เราเรียกกันว่าตะลุแบ หรือตะลุบัน ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่าว่า เมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน ชาวบ้านดาโต๊ะใช้เรือกอลและเป็นพาหนะในการออกหาปลาในทะเลน้ำลึก เพราะเป็นเรือที่ยาวและใหญ่ สามารถได้คลื่นลมได้ดี เรือกอลและเป็นเรือที่ต่อด้วยไม้กระดาน และนิยมทาสีเขียนลวดลายเพิ่มความสวยงามให้กับเรือ และมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัวอย่างเห็นได้ชัด

กอกและสมัยก่อนเป็นเรือหาปลาใช้กางใบและมีฝีพาย ๑๕-๑๖ คนต่อลำ จูเตเล่าว่า สมัยก่อนชาวบ้านซื้อเรือกอกและจากสายบุรีราคา ๓๐๐-๕๐๐ บาทต่อลำ ซึ่งนับว่าเป็นราคาที่แพงมาก ชาวบ้านจึงเข้าร่วมหุ้นกันซื้อ เรือลำหนึ่งจะมีหุ้นส่วนประมาณ ๑๕-๑๖ คน ซื้อเรือมาแล้วให้ออกหาปลา เมื่อได้ปลามาจะเอาไปขายแล้วนำเงินที่ขายได้มาแบ่งให้หุ้นส่วนจำนวนเท่าๆ กัน

เนื่องจากทรัพยากรในทะเลสมัยนั้นมีจำนวนมาก ชาวประมงจึงหาปลาได้เป็นกอบเป็นกำ หลังจากนั้น ๓๐ กว่าปี การขยายตัวของประชากรเพิ่ม ชาวประมงมากขึ้น และการเข้ามาของประมงพาณิชย์ เช่น เรืออวนลากอวนรุน ทำให้สัตว์น้ำในท้องทะเลมีจำนวนน้อยลง ชาวบ้านจึงเริ่มดัดแปลงเรือกอกและโดยการติดเครื่องยนต์เพื่อเพิ่มกำลังในการหาปลา เรียกเรือที่ถูกดัดแปลงว่า “ปาตะกือระ” หรือเรือท้ายตัด โดยขนาดเรือจะเล็กลง ท้ายเรือจะตัดตรงเพื่อสะดวกในการติดเครื่องยนต์เรือหางยาวตรงส่วนท้ายเรือ การดัดแปลงเรือเพื่อให้เรือแล่นได้เร็วและคล่องแคล่วมากขึ้น “ปาตะกือระ” ช่วยลดค่าใช้จ่ายของชาวบ้านมาก เมื่อเทียบกับค่าจ้างในการต่อเรือกอกและเรือกอกและมีราคาแพงเพราะว่าไม่มีราคาแพง ช่างต่อเรือหายากมาก ช่างเรือที่เชี่ยวชาญในการต่อเรือชรามากแล้ว และส่วนใหญ่เสียชีวิตไปแล้ว ในปัจจุบันชาวบ้านจึงนิยมใช้เรือท้ายตัดมากขึ้น อย่างไรก็ตามเรือกอกและยังเป็นเรือที่นิยมใช้กันในพื้นที่ที่หาปลาในทะเลน้ำลึก เช่น เขตอำเภอนหนองจิก อำเภอเมือง และอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี รวมไปถึงชาวประมงในจังหวัดนราธิวาสด้วย

ชาวดาโต๊ะกำลังดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ชาวดาโต๊ะมองว่าการศึกษาทั้งทางด้านศาสนาและการศึกษาสามัญเป็นสิ่งที่มาช่วยในการปรับตัวในการเปลี่ยนแปลงนี้

ในส่วนการศึกษาศาสนานั้น บ้านดาโต๊ะมีโรงเรียนตาดีกาที่สร้างขึ้นมากด้วยกำลังกายและกำลังทรัพย์ของชาวดาโต๊ะทั้งสิ้น โรงเรียนตาดีกามีความสำคัญต่อสังคมของชาวดาโต๊ะเป็นอย่างมาก เพราะการเป็นสถาบันที่จะช่วยให้เด็กๆ ได้เรียนรู้และอยู่ใกล้ชิดกับศาสนาตั้งแต่วัยเยาว์ เด็กที่มีความรู้และเคร่งครัดในศาสนา จะห่างไกลจากยาเสพติด

หากแต่รายได้ของชาวดาโต๊ะไม่มีมากพอที่จะบริจาคเงินเพื่อพัฒนา และสร้างสรรคกิจกรรมในโรงเรียนตาดีกา แม้ทางโรงเรียนจะได้รับเงินสนับสนุนจากทางรัฐบาล แต่ก็ไม่เพียงพอ แม้กระทั่งจะจ้างครูเพื่อมาสอนในโรงเรียน

ประกอบกับสถานการณ์ปัจจุบันที่เกิดปัญหาความรุนแรงขึ้นในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และสถาบันการศึกษาทางศาสนาอิสลามกำลังถูกจับตาและกล่าวหาจากภาครัฐว่าเป็น “สถาบันที่ผลิตผู้ก่อการร้าย” สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ไม่เชื่อให้ชาวมุสลิมสามารถดำเนินการตามวิถีของอิสลามได้เลย

ชาวดาโต๊ะเชื่อว่าหากโรงเรียนตาดีกาได้รับความเข้าใจและยอมรับ ตลอดจนการสนับสนุนจากรัฐบาลในด้านต่างๆ สถาบันแห่งนี้จะเป็นสถาบันที่เข้มแข็งและมั่นคง เพื่อ

ระดับประถมศึกษาเยาวชนมุสลิมรุ่นใหม่ให้ดำรงอยู่ในวิถีของความสงบและสันติแห่งอิสลามดังที่เคยเป็นมา

นอกจากการศึกษาทางศาสนาแล้ว ชาวดาโต๊ะเห็นคุณค่าการศึกษาในทางสามัญเช่นกัน ในหมู่บ้านดาโต๊ะ เด็กเกือบร้อยละ ๗๐ ได้รับการศึกษาเพียงระดับการศึกษาภาคบังคับ ทั้งนี้เนื่องจากพ่อแม่ผู้ปกครองมีฐานะยากจนไม่สามารถส่งลูกหลานเรียนต่อในระดับมัธยมและอุดมศึกษาได้ เดิมทีชาวบ้านส่วนใหญ่มีอคติต่อการศึกษาในสายสามัญ จากที่ลูกหลานชาวดาโต๊ะที่จบการศึกษาในระดับสูงไม่สามารถหางานทำได้ ชาวบ้านจึงไม่เห็นประโยชน์ของการศึกษาแต่อย่างใด แต่ในปัจจุบันเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ชาวบ้านในหมู่บ้านดาโต๊ะเริ่มต้องการให้ลูกหลานได้เรียนในระดับสูง แต่ยังคงมีอุปสรรคในเรื่องของเงินทุนในการศึกษาต่อ และโรงเรียนประถมของหมู่บ้านมีคุณภาพไม่เพียงพอ ทำให้นักเรียนที่เรียนจบจากโรงเรียนบ้านดาโต๊ะไม่สามารถสอบแข่งขันกับนักเรียนจากโรงเรียนอื่นในการเข้าเรียนต่อในโรงเรียนประจำจังหวัด หรือโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐบาลได้

เนื่องจากโรงเรียนประถมบ้านดาโต๊ะเป็นโรงเรียนของรัฐบาล และรัฐบาลมักจะประกาศว่า รัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาประเทศชาติ ดังนั้น รัฐบาลน่าจะเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นนี้ด้วย

การเปลี่ยนแปลงบทบาทหญิงชาย

ผู้หญิงในหมู่บ้านดาโต๊ะมีบทบาทการทำงานมาตั้งแต่อดีตแล้ว เพียงแต่ในปัจจุบันได้มีอาชีพอื่นที่เป็นทางเลือกให้กับผู้หญิงในหมู่บ้านมากขึ้น เช่น การทำข้าวเกรียบ การทำงานในโรงงาน ทำงานที่ประเทศมาเลเซีย ซึ่งงานเหล่านี้เป็นทางเลือกหนึ่งที่ผู้หญิงได้ให้ความสนใจ

หญิงสาวที่ทำงานในโรงงานเล่าว่า สาเหตุที่เลือกทำงานโรงงานเพราะงานในหมู่บ้านไม่ค่อยมีและทำงานโรงงานมีรายได้ที่แน่นอน ในวันหนึ่งจะได้ค่าแรงประมาณ ๒๐๐ บาท นอกจากเป็นว่ารายได้ดีแล้ว ทางโรงงานยังมีสวัสดิการดีด้วย เช่น เวลาคลอดลูกจะได้เงินประกันสังคม ซึ่งนี่เป็นสาเหตุหลักที่หญิงสาวในหมู่บ้านเลือกทำงานในโรงงาน

ผู้หญิงที่ไปทำงานในประเทศมาเลเซีย เลือกไปทำงานที่นั่นเพราะเห็นว่าได้รายได้ดีกว่า ไม่สนใจที่จะไปทำงานที่โรงงานเพราะไปเช้า-เย็นกลับ ผู้หญิงปัจจุบันต้องการแสวงหาสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ให้กับตนเอง และการได้ไปทำงานนอกบ้านนอกเมืองทำให้มีโอกาเลือกคู่ครองมากขึ้น ปัจจุบันหญิงสาวในหมู่บ้านมีโอกาเลือกคู่ครองมากขึ้น โดยจะแต่งงานกับคนต่างถิ่นมากขึ้น หลังจากแต่งงานผู้หญิงไม่นิยมจดทะเบียนสมรสที่อำเภอ แต่จะจดทะเบียนในหนังสือที่โต๊ะอิหม่ามออกให้ ส่วนนามสกุลจะยังใช้ของตนเองอยู่ ผู้หญิงที่ไปทำงานที่ประเทศมาเลเซียนั้นอยู่ในช่วงอายุ ๑๖ ปีขึ้นไป ผู้หญิงบางคนสามารถผันตัวเองไปเป็นเจ้าของกิจการร้านอาหารได้ด้วย

ผู้หญิงบ้านดาโต๊ะในปัจจุบันมีบทบาทในการทำงานหาเลี้ยงชีพสูง จากการสำรวจพบว่า ผู้หญิงโดยส่วนใหญ่มีอาชีพทำงานจะมีบทบาทจนเจือครอบครัวยีกทางหนึ่ง ทำให้บทบาทของผู้ชายในการจุนเจือครอบครัวลดน้อยลงไป บางครอบครัวผู้หญิงมีบทบาทมากกว่า สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะอาชีพหลักของผู้ชายในหมู่บ้านเปลี่ยนไป คืออาชีพประมงที่ปัจจุบันทรัพยากรทางทะเลลดลงมาก รายได้ที่ได้จากการจับสัตว์น้ำจึงไม่เพียงพอในการเลี้ยงดูครอบครัว รายได้จากผู้หญิงจึงมีส่วนสำคัญ ในแนวทางของศาสนาอิสลาม การที่ผู้หญิงไปทำงานนอกบ้านนั้นไม่ใช่สิ่งต้องห้าม หากแต่การทำงานนั้นต้องเป็นงาน ที่สุจริต มีขอบเขตการทำงานที่ไม่ผิดหลักศาสนาอิสลาม เช่น เป็นงานที่ไม่เกี่ยวข้องต่อเพศตรงข้าม เป็นต้น ที่สำคัญผู้หญิงที่ทำงานจะต้องไม่ลืมบทบาทเดิมของตนเองในครอบครัว ซึ่งเป็นหน้าที่หลักที่ผู้หญิง ทุกคนต้องปฏิบัติ หากละเว้นจะถือว่างานที่ทำไม่สมควรทำ

นอกจากผู้หญิงมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวแล้ว ผู้หญิงในหมู่บ้านปัจจุบันยังมีบทบาททางสังคมอีกด้วย จะเห็นได้จากการทำงานของกลุ่มแม่บ้านต่างๆ ซึ่งในหมู่บ้านดาโต๊ะจะมีกลุ่มแม่บ้าน ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มพัฒนาอาชีพการทำข้าวเกรียบ กลุ่มแม่บ้านฝึกอาชีพต่างๆ เช่น ทำขนม ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ ผู้หญิงมีบทบาทในการดำเนินงาน

ทางการศึกษาบทบาทของผู้หญิงได้เปลี่ยนไปเช่นกัน เด็กผู้หญิงที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วผู้ปกครองโดยส่วนใหญ่จะให้ศึกษาต่อ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านศาสนาหรือทางด้านสามัญ ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ผู้หญิงมักไม่ได้เรียนต่อ เมื่ออายุ ๑๕-๑๘ ปี พ่อแม่จะหาคู่ครองให้ ปัจจุบันเมื่อผู้หญิงมีการศึกษามากขึ้น การแต่งงานเมื่ออายุน้อยจึงมีน้อยลง และเมื่อศึกษามากขึ้นบุคลากรทางการศึกษาที่เป็นผู้หญิงมีมากขึ้น เห็นได้จากจำนวนครูผู้สอนตาดีกาเป็นครูผู้หญิงเพิ่มมากขึ้น

ความสัมพันธ์ของคนในสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางการปกครองทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวดาโต๊ะเปลี่ยนแปลงไป ผู้นำทุกฝ่ายจะต้องมีการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นโต๊ะอิหม่าม ผู้ใหญ่บ้าน และ อบต. ด้วยตำแหน่งเหล่านี้มีค่าตอบแทนเป็นเงินเดือน จึงมีการแข่งขันและขัดแย้งกันเพื่อที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งต่างๆ เหล่านี้

ผู้ใหญ่บ้านบางคนเมื่อได้รับเลือกตั้งไปอยู่ในตำแหน่งแล้ว ไม่กล้าต่อสู้กับอบายมุขต่างๆ เช่น จับกุมผู้ติดยาเสพติด เพราะกลัวว่าชาวบ้านจะไม่เลือกในสมัยหน้า สำหรับ อบต. โดยหน้าที่เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อหมู่บ้านเกือบทุกด้าน แต่เมื่อได้รับงบประมาณในการบริหารจัดการ อบต. มักนำเงินไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว เมื่อผู้นำในทางโลกมีปัญหาด้านศีลธรรม ผู้นำศาสนาบางคนจึงได้เข้าร่วมลงสมัครรับเลือกตั้ง “ทั้งที่รู้ว่าเมื่อเล่นการเมืองแล้วอาจจะมีมลทินติดตัว แต่จำใจลงสมัคร เพื่อจะปฏิรูปจิตใจให้คนมีศีลธรรม เพราะนักการเมืองไม่ว่าระดับไหน จะไม่สนใจ

ศีลธรรม เน้นด้านวัตถุมากกว่า ทำให้ผู้นำศาสนาต้องมาเล่นการเมืองเพื่อยกระดับการศึกษาภายในหมู่บ้าน" (ชาวบ้านดาโต๊ะ)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในหมู่บ้านดาโต๊ะและภูมินันท์ชุมชนชาวมลายูมุสลิมมีการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้วยการรวมตัวของชุมชน และการร่างจิตวิญญาณมุสลิมเพื่อดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในโลกปัจจุบัน

**ตารางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์สิ่งแวดล้อมในอ่าวปัตตานี
และเหตุการณ์สำคัญหมู่บ้านดาโต๊ะ โดยสังเขป**

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านดาโต๊ะ
พ.ศ. ๒๔๘๔	๓ พระราชบัญญัติป่าไม้ในพ.ศ. ๒๔๘๔ เปิดโอกาสให้เอกชนเข้าทำประโยชน์จากไม้ในป่าชายเลน โดยเฉพาะการเผาถ่าน โดยไม่ต้องมีการบำรุงรักษาป่า	
พ.ศ. ๒๔๘๖	๑ มีเตาเผาถ่านตั้งอยู่ที่แหลมตาชี ๔ เตา ป่าชายเลนบริเวณแหลมตาชีและยะหริ่งถูกตัดเพื่อทำถ่านต่อเนื่อง ป่าเริ่มทรุดโทรมอย่างรวดเร็ว	
พ.ศ. ๒๔๘๗		๑ ชาวบ้านเริ่มทำข้าวเกรียบ เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และขยายกิจการทำข้าวเกรียบแก่ครอบครัวอื่น ๆ ในหมู่บ้าน
พ.ศ. ๒๔๙๐		๑ เกิดโรคเรื้อนระบาด ทำให้ชาวบ้านตายประมาณ ๒๐๐ คนในเวลา ๑ เดือน ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าออกไปทำงานในทะเล
พ.ศ. ๒๕๐๓	๑ ประกาศพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์สวนยาง พ.ศ. ๒๕๐๓	
พ.ศ. ๒๕๐๔	๑ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เดินทางมาตรวจราชการจังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์แม่น้ำปัตตานีถูกสังหารทั้ง	
พ.ศ. ๒๕๐๗	๑ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ เพิ่มอำนาจการควบคุมจัดการป่าของรัฐให้เข้มแข็งและตัดสิทธิการใช้ประโยชน์ตามธรรมเนียมของชาวบ้าน ป่าดาโต๊ะกับป่ายะหริ่งได้รับผลกระทบ แต่ชาวบ้านยังถือว่าป่าแห่งนี้เป็นป่าที่	

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านดาโต๊ะ
	เจ้าเมืองยะหริ่งยกให้ชุมชนใช้สอย จึงยังคงใช้สอยต่อไป	
พ.ศ. ๒๕๐๙	□ กรมป่าไม้ปรับปรุงระบบการจัดการและให้สัมปทานป่าไม้ใหม่ เป็นระบบตัดหมดในแนวสลับรอบหมุนเวียนทำไม้ ๓๐ ปี และรองตัดพื้น ๑๕ ปี ขยายเวลาสัมปทานเป็น ๑๕ ปีและให้มีการปลูกเสริม	
พ.ศ. ๒๕๑๐	□ ดิน ถล่ม ใน เขต ภูเขา จังหวัด ยะลา เกิดปรากฏการณ์น้ำแดงในแม่น้ำปัตตานี สัตว์น้ำในแม่น้ำตายจำนวนมาก ชาวบ้านไม่สามารถใช้น้ำได้หลายสัปดาห์ □ เริ่มเห็นอวนลากอวนรุนไม่ใช้เครื่องยนต์ YANMA เรือกอและเริ่มเปลี่ยนเป็นเรือท้ายตัดใช้เครื่องยนต์แทนการประกอบใบเรือ สัตว์น้ำชายฝั่งลดลงอย่างรวดเร็ว	
พ.ศ. ๒๕๑๑	□ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาปัตตานี และเขื่อนปัตตานี โครงการก่อสร้างเขื่อนทดน้ำที่ ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ก่อสร้างระบบชลประทานในพื้นที่เพาะปลูก ๒ ฝั่งแม่น้ำปัตตานี พื้นที่ประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ไร่ □ ถนนสายปัตตานี - นราธิวาส (ถนนเกาหลี่) สร้างเสร็จและมีเปิดใช้ รถดัมปีและรถแบคโฮเป็นที่ยอมรับกับธุรกิจขายหน้าดิน และการถมที่ดินขยายตัว	
พ.ศ. ๒๕๑๔	□ ชาวบ้านบางดาวา อำเภอหนองจิก เริ่มอพยพไปขายแรงงานที่เกาะเตาะ ไทรบุรี ประเทศมาเลเซีย โดยทำงานรับจ้างเกี่ยวข้าวช่วงเดือน ๕ คน สูงอายุจะไปลอยอวนที่ อำเภอปะนาเระ และจังหวัดนราธิวาส เมื่อหมดฤดูเก็บเกี่ยวและหมดฤดูประมง	□ เยาวชนชาวดาโต๊ะเริ่มออกไปขายแรงงานที่ประเทศมาเลเซีย ทำให้เห็นห่างจากครอบครัวและรับวัฒนธรรมบริโภคนิยมจากประเทศมาเลเซีย □ กรมสาธารณสุขได้สร้างอนามัย (หลังเก่า) ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องไปหาหมอที่อื่น
พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๒๔	□ โครงการสร้างเขื่อนบางลาง เก็บกักน้ำและผลิตกระแสไฟฟ้าที่บ้านบางลาง อำเภอบันนังสตา	

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านดาโต๊ะ
	จังหวัดยะลา	
พ.ศ. ๒๕๒๐	□ กำนันรอนึงร่วมกับอำเภอยะรังแดง ทำถนนคันดินล้อมรอบพรุลานควาย เพื่อแก้ปัญหาการลักลอบระเบิดและเบี้อปลา และเพื่อกักเก็บน้ำ แต่กลับทำให้เกิดน้ำท่วมขัง ต้นไม้ป่าพุดตายับ แสนต้น สัตว์ป่าและสัตว์น้ำลดลง □ โครงการขุดคลองระบายน้ำออกจากพรุ บริเวณทุ่งบ่อทองและโคกดีปัส อำเภอนงจิก โดยกรมชลประทาน หลังจากนั้นทำให้ดินเป็นกรดรุนแรง การทำนาล้มเหลว	
พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๒๓	□ โครงการปลูกป่าเศรษฐกิจบริเวณป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลบางตาวา อำเภอนงจิก โดยใช้วิธีการตัดต้นไม้ของป่าเดิมทิ้งทั้งหมด แล้วปลูกไม้โกงกางซึ่งเป็นไม้เศรษฐกิจแบบเชิงเดี่ยว	□ เริ่มสร้างถนนริมชายหาดจากยะหริ่งถึงหมู่บ้านดาโต๊ะ ทำให้ชาวบ้านสะดวกในการเดินทางไปอำเภอยะรังและจังหวัดอื่น ๆ
พ.ศ. ๒๕๒๓	□ เอกชนเข้ามาเช่าที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมจากกรมป่าไม้ ทำนาทุ่งที่บางตาวา อำเภอนงจิก มีการประท้วงจากชาวบ้านบางตาวา	
พ.ศ. ๒๕๒๔	□ มีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ บริเวณบางปลาหมอ อำเภอยะรัง โดยนายทวีศักดิ์ อดุลย์บุตร	
พ.ศ. ๒๕๒๕	□ โครงการชลประทานที่บ้านท่าชะเมาะ และพรุแม่แม อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี □ นิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยดำเนินการศึกษาและทำแผนแม่บทเรียบร้อยแล้ว □ ปากคลองมะรวด อำเภอยะรัง ต้นเขินชาวบ้านร้องเรียนอำเภอให้ทำการขุดลอก □ เริ่มเลี้ยงหอยแครงในอ่าวปัตตานีครั้งแรกบริเวณอ่าวบ้านโต๊ะโสม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนของกรมประมง	
พ.ศ. ๒๕๒๖	□	□ หมู่บ้านดาโต๊ะเริ่มมีไฟฟ้าใช้
พ.ศ. ๒๕๒๗	□ นายทวีศักดิ์ อดุลย์บุตร เริ่มเลี้ยงปลากระพงในกระชังในแม่น้ำยะหริ่ง อำเภอยะรัง เป็นคนแรก	□ หมู่บ้านดาโต๊ะเริ่มมีน้ำประปาใช้ ชาวบ้านจึงเลิกใช้น้ำบ่อ
พ.ศ. ๒๕๒๘	□ เริ่มทำนาทุ่งที่บ้านนุติ อำเภอยะรัง เป็นครั้งแรก	□ กลุ่มเยาวชนสตรีชาย / หญิง ร่วมกันเปิดโรงเรียนตาดีกาครั้งแรก ทำให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ศาสนา แต่

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านดาโต๊ะ
		ต้องปิดการสอนชั่วคราว เพราะไม่มีผู้สอน
พ.ศ. ๒๕๓๐	□ มีรายงานการสำรวจพบการปนเปื้อนของโลหะหนัก (สังกะสี ทองแดง แคดเมียม ตะกั่ว) ในอ่าวปัตตานี ในตัวอย่างตะกอนและสัตว์หน้าดิน สูงกว่ามาตรฐานที่องค์การอนามัยโลกกำหนด □ เรืออวนรุนกับเรือไคนมิกเริ่มเข้ามาที่ อำเภอสายบุรี	□ เรือพาณิชย์เริ่มใช้อุปกรณ์และเทคโนโลยีในการจับปลา ทำให้ปลาลดลง รายได้ของชาวบ้านลดลง
พ.ศ. ๒๕๓๐ – ๒๕๓๖	□ กรมประมงสนับสนุนงบประมาณในการเลี้ยงหอยแครงแก่ชาวบ้านตำบลหยงดูโละ	
พ.ศ. ๒๕๓๐ – ๒๕๓๔	□ ขยายการทำนาทุ่งไปยังฝั่งตำบลแหลมโพธิ์ ตำบลตันหยงดูโละ ตำบลบานา นาเกลือบางส่วนถูกแทนที่ด้วยนาทุ่ง โดยเฉพาะในเขต อำเภอเมือง เจ้าของนาทุ่งรายใหญ่เป็นนักการเมืองจากจังหวัดราชบุรี กับคุณทวี ไกรคุปต์ ร่วมทุนกับคนในพื้นที่ เกิดการรวมตัวเป็น "ชมรมผู้เลี้ยงกุ้งจังหวัดปัตตานี"	
พ.ศ. ๒๕๓๒	□	□ กลุ่มแม่บ้านเริ่มออกหาปลา กับสามี บางคนออกไปทำงานในโรงงาน ทำให้ลูก ๆ บางครอบครัวไม่ได้เรียนหนังสือ และขาดความอบอุ่น
พ.ศ. ๒๕๓๔	□ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบและได้แต่งตั้งคณะกรรมการเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดชายแดนภาคใต้	□ สร้างอนามัยหลังใหม่ในเขตกูโบร์ หลังอาคารเรียนดาตีกา เนื่องจากอนามัยหลังเก่าถูกน้ำท่วม
	□ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบอนุมัติเงินงบประมาณ ๒๖๗ ล้านบาท เพื่อให้มีโครงการเพื่อส่งเสริมศักยภาพของเขตอุตสาหกรรม มีการปรับปรุงเขตอุตสาหกรรมระยะที่ ๑ และ ๒ โดยกรมการปกครองให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ □ เกิดองค์กรชุมชน "กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี" โดยมีสมาชิกเป็นชาวบ้านหมู่ ๑ - ๕ ตำบลแหลมโพธิ์ ศูนย์กลางการทำงานที่บ้านดาโต๊ะ □ สร้างเขื่อนปูนเพื่อป้องกันการเซาะชายฝั่งที่บาง	□ ชาวบ้านดาโต๊ะร่วมกับสำนักงานป่าไม้เขตปัตตานี และโครงการวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จัดทำโครงการ "ปลูกป่าในหัวใจคน" บริเวณอ่าวปัตตานี โดยมีการปลูกต้นไม้ ๕,๐๐๐ ต้น

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านดาโต๊ะ
	ดาวา โดยบริษัทเทียนปรีชา ขณะนั้นนายเด่น โต๊ะมีนาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร	
พ.ศ. ๒๕๓๖	□ องค์การพัฒนาเอกชน มูลนิธิเอิร์ธโอร์แลนด์ และมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าในพระบรมราชินีนาก ร่วมกับ โครงการพื้นที่ชุ่มน้ำ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันฟื้นฟู ดูแล และจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอ่าวปัตตานีอย่างเหมาะสมและยั่งยืน	□ เปิดโรงเรียนตาดีกาอีกครั้ง โดยกลุ่มยุวสร้างสรรค์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เข้ามาพัฒนาระบบการเรียนการสอน โดยมีครูผู้สอนบางส่วนเป็นชาวดาโต๊ะ ทำให้ครูได้เรียนรู้แนวทางการสอนแบบใหม่และนักเรียนสนุกกับการเรียนมากขึ้น
พ.ศ. ๒๕๓๖ - ๒๕๓๘	□ เริ่มมีวิธีการจับหอยแบบใหม่ จากเดิมเป็นคราดด้วยมือมาเป็นนำคราดติดไว้ท้ายเรือแล้ววิ่งคราดหอยแรง ทำให้ได้หอยแรงครั้งละมาก ๆ	
พ.ศ. ๒๕๓๗ - ๒๕๓๘	□ เกิดปัญหาหอยหนามระบาด เนื่องจากการเลี้ยงหอยแรง ชาวประมงจะส่งซื้อพันธุ์หอยแรงจากประเทศมาเลเซีย ซึ่งลูกพันธุ์หอยแรงอาจมีหอยหนามติดมาด้วย แต่นักวิชาการบางคนสันนิษฐานว่าเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศอ่าวปัตตานี ทำให้หอยหนามเติบโตอย่างรวดเร็ว	□ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จเยือนมัสยิดและกุโบร์ ชาวบ้านรู้สึกเลื่อมใสในพระมหากรุณาธิคุณ และส่งผลให้มีการบูรณะมัสยิดในเวลาต่อมา □ ชาวบ้านดาโต๊ะเริ่มเลี้ยงปลาตกเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และสร้างความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก □ แม่ชาวดาโต๊ะเริ่มคลอดลูกที่โรงพยาบาล ไม่อยู่ไฟ รับประทานยาแผนปัจจุบัน
พ.ศ. ๒๕๓๘ - ๒๕๔๐	□ การทำนาเกลือเริ่มมีปัญหา เป็นโรคเชื้อรา ชาวบ้านเรียกโรคหัวเหลือง/หัวแดง	
พ.ศ. ๒๕๓๙	□ กรมประมงทำปะการังเทียมที่อำเภอปะนาเระ นาเกลือเข้าคลองบางมะรวด □ ชุมชนบ้านบางดาวา จัดโครงการปลูกป่าชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติ บางดาวา อำเภอหนองจิก □ กรมควบคุมมลพิษ จัดทำโครงการจัดการ	□ กรมศิลปากรเข้ามาบูรณะมัสยิดซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ เนื่องจากเสียด้ายงบประมาณจำนวนมาก ที่นำมาบูรณะมัสยิดไม่ดีเท่าที่ควร □ คณะกรรมการมัสยิดได้จัดตั้ง

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านตาโต๊ะ
	คุณภาพน้ำ และจัดทำแผนปฏิบัติการในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำภาคใต้และชายฝั่งทะเล พบว่าปริมาณความสกปรกในรอบโอดีที่ถ่ายทิ้งลงสู่ลุ่มน้ำปัตตานีในปริมาณสูง (๖,๘๕๙.๕๑ กก./วัน) เมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณอื่น □ เกิดการประท้วงกรณีการเลี้ยงหอยแครงในอ่าวปัตตานี โดยนายลายี สามะ กำนันตำบลแหลมโพธิ์ เป็นแกนนำ ให้ยกเลิกสัมปทานในการเลี้ยงหอยแครง โดยมีเหตุผลสองประการคือ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่หอยธรรมชาติที่เป็นแหล่งหากินของทุกคน กลายเป็นพื้นที่จับจองสำหรับบางคน และเกิดการระบาดของหอยหนามอย่างหนัก ทำให้เครื่องมืออวนลอยอวนกุ้งของชาวบ้านเสียหาย □ หอยแครงที่เลี้ยงในอ่าวปัตตานีตายเป็นจำนวนมาก คาดว่าเกิดจากในฤดูฝน ปริมาณน้ำจืดมีมาก ประกอบกับเนื้อที่ในอ่าวปัตตานีมีจำกัดไม่เพียงพอที่จะรองรับการเลี้ยงหอยแครงจำนวนมาก	กองทุนชะกาตพิตเราะห์
พ.ศ. ๒๕๔๐	□ โครงการพัฒนาร่องน้ำและทำเรือปัตตานี บริเวณปากอ่าวปัตตานี โดยการขยายร่องน้ำนอกกว้าง ๗๐ ม. ลึก ๕.๕ ม. ยาว ๖.๖ กม. ขยายร่องน้ำในกว้าง ๗๐ ม. ลึก ๕ ม. แ่งกลับเรือกว้าง ๑๔๐ ม. ที่จอดพักเรือขนาด ๘๐๐ x ๒๐๕ ม. ลึก ๔ ม. สร้างกำแพงป้องกันร่องน้ำยาว ๕๐๐ ม. ถมบริเวณฝั่งตะวันตกของปากแม่น้ำปัตตานี เนื้อที่ ๕๐๐ ไร่ และการก่อสร้างอาคารดัดแปลงขนาด ๑๐๐ x ๑๕๐ ม.	
พ.ศ. ๒๕๔๐	□ กลุ่มประมงพื้นบ้านขนาดเล็กและกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี มีมติเรียกร้องให้ชะลอโครงการพัฒนาร่องน้ำและทำเรือปัตตานีออกไป ๑ ปี เพื่อมีเวลาในการศึกษาและสร้างความเข้าใจในโครงการ และผลกระทบอย่างรอบคอบ และให้ชุมชนรอบอ่าวได้มีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ด้วย □ สร้างเขื่อนหินทิ้งกั้นทรายบริเวณปลายแหลมตาชี	

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านดาโต๊ะ
	และสร้างเขื่อนป้องกันการเซาะพังของชายฝั่ง บริเวณบ้านบางดาวา อำเภอหนองจิก และ บริเวณอื่น ๆ ในแนวใกล้เคียง เกิดการทับถมของ ตะกอนด้านหนึ่ง และการเซาะพังอีกด้านหนึ่งของ เขื่อน การทับถมของตะกอนทำให้หอยพิม ซึ่งเป็น ทรัพยากรสำคัญของชุมชนบางดาวาตายจนหมด □ โครงการทำเขื่อนกันทรายบริเวณอ่าวปะนาเระ โดยกรมเจ้าท่า	
พ.ศ. ๒๕๔๑ - ๒๕๔๒	□ ประชากรวัยอ่อนของมูอัยจากบริเวณปากอ่าว และชายฝั่งปากแม่น้ำเข้ามาในแม่น้ำปัตตานีถึง บริเวณสะพานตะลุโบ๊ะ บับลัน ๗ ตัวเพื่อหาที่อยู่ อาศัย เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดมาก่อน	
พ.ศ. ๒๕๔๑	□ ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีลดลง กระแสน้ำ ในอ่าวมีการเปลี่ยนแปลงและไหลเวียนช้าลง น้ำ จืดมีเวลาอยู่ในอ่าวนานขึ้น และขยายพื้นที่ ครอบคลุมอ่าวมากขึ้น ชาวบ้านที่ทำงานในอ่าว และคลองยะหริ่งสังเกตพบว่าการทับถมของ ตะกอนมากขึ้น คลองตื้นเขิน หญ้าทะเลเสื่อมโทรมและลดจำนวนลง แต่มีสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินเพิ่มขึ้น หอยขาวบริเวณเนินหอยใกล้กับบุติ สูดหายไป □ โครงการสูบน้ำจากแม่น้ำสายบุรีเพื่อนำน้ำไป เลี้ยงในพรุแหมแหม โดยกรมชลประทาน	
พ.ศ. ๒๕๔๒	□ โครงการขยายถนนสายปัตตานี- นราธิวาส เป็น ถนนสี่เลน เกิดปัญหาน้ำท่วมขัง ๒ ช่วงถนน ป่า สันทราวและภูเขาข้างเดียวตามแนวถนนถูก ทำลาย โดยการขุดขายหน้าดินเพื่อนำมาถมทำ ถนน	□ จัดงานเลี้ยงน้ำชาเพื่อหาทุนสร้าง อาคารโรงเรียนตาดีกา ได้เงินมา ประมาณ ๗๕๐,๐๐๐ บาท
พ.ศ. ๒๕๔๓	□ เดือนมิถุนายน ชาวประมงพื้นบ้านทั้ง ๖ อำเภอ กว่าหมื่นคนรวมตัวกันประท้วงกรณีการทำประมง พานิชย์อวนลากอวนรุนหน้าอาคารศาลากลาง จังหวัดปัตตานี และสนามหญ้าหน้าศาลากลาง รวม ๓ วัน ๓ คืน มีผลทำให้นายธรรมรงค์ ประกอบบุญ อธิบดีกรมประมงขณะนั้น ลงมา	□ กรมเจ้าท่าทำการขุดร่องน้ำให้กับ ชาวบ้านดาโต๊ะ ชาวบ้านได้รับ ความสะดวกในการเดินเรือ และได้ เลี้ยงปลากะพง ปลาเก๋า เพื่อเสริม รายได้ให้แก่ครอบครัว □ ลูกชาวบ้านดาโต๊ะได้ เป็น

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านดาโต๊ะ
	เจรจากับชาวประมงพื้นบ้าน และรับปากจะจัดการปัญหาเรืออวนลากอวนรุนให้เรียบร้อยใน ๒ ปี □ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม สนับสนุนงบประมาณแก่เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี จำนวน ๓.๕ ล้านบาท เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในอ่าวปัตตานีโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม กิจกรรมที่จัดขึ้นคือ ฟื้นฟูสัตว์น้ำประเภท หอยขาว หอยแครง ฟื้นฟูป่าชายเลนในอำเภอนงอกจิก อำเภอเมือง และอำเภอยะหริ่ง □ องค์การชุมชนภาคประชาชน และหน่วยงานราชการ ร่วมมือกันทำวิจัยทัศนียภาพจังหวัดปัตตานี ไล่เป้าหมายวิสัยทัศน์ ๗ ด้าน รวมด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ปลัดอำเภอคนแรกของหมู่บ้าน คือ นายสุธินัย เจ๊ะสุ (เดร์) เป็นแบบอย่างแก่ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านดาโต๊ะส่งลูกให้เรียนสูงๆ □ ขยายไฟฟ้าจากสถานีประมงเข้ามายังกูโบร์ ทำให้ชาวบ้านละแวกดังกล่าวมีไฟฟ้าใช้ □ สร้างโรงเรียนตาดีกาหลังใหม่ ชาวบ้านมีความรู้สึกภาคภูมิใจที่ลูกหลานได้เรียนโรงเรียนตาดีกาที่สร้างขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงของชาวบ้านดาโต๊ะ
พ.ศ. ๒๕๔๔	๓ เกิดขบวนการทำงานภาคประชาสังคม บุคคลากรจากหลายหน่วยงานร่วมทบทวนปรับวิธีคิด และวิธีการทำงาน โดยบูรณาการความร่วมมือในระดับที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน โดยเฉพาะกรณีการทำงานเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ขยายความร่วมมือครั้งใหญ่ เป็นตัวอย่างของเครือข่ายที่เข้มแข็ง และเป็นกรณีศึกษาของสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	□ สร้างประปาขึ้นใหม่เพื่อรองรับความต้องการการใช้น้ำที่เพิ่มมากขึ้น
พ.ศ. ๒๕๔๕		□ ชาวบ้านบูดีจับปลาพะยูนได้ในอ่าวปัตตานี หลังจากที่ไม่พบปลาพะยูนมากกว่า ๒๐ ปี ชาวบ้านรู้สึกดีใจ เพราะคาดการณ์ได้ว่าอ่าวปัตตานีจะกลับมสมบูรณ์อีกครั้ง □ โรงเรียนตาดีกาได้รับอนุญาตตามกฎหมายและกรมศาสนา ทำให้ได้รับเงินทุนสนับสนุนปีละ ๘,๐๐๐ บาท □ กลุ่มสตรีของนายรอฮะมี สามี ได้ผลิตข้าวเกรียบผสมสาหร่าย ทำให้หมู่บ้านมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในงาน

ช่วงเวลา	เหตุการณ์จังหวัดปัตตานี	เหตุการณ์ในหมู่บ้านดาโต๊ะ
		หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ แต่ ผลประโยชน์ที่ได้รับอยู่ในกลุ่ม เครือญาติเท่านั้น
พ.ศ. ๒๕๔๕- ๒๕๔๗	๐ ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรอ่าว ปัตตานี กลายเป็นประเด็นร่วมของคนในจังหวัด ปัตตานี จนกระทั่งถูกบรรจุในโครงการวิจัยและ พัฒนาชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่ ได้รับการ สนับสนุนจากยุทธศาสตร์การใช้ทรัพยากรอย่าง ชาญฉลาด ให้จัดทำแผนแม่บทอ่าวปัตตานีโดย กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบอ่าวปัตตานี	๐
พ.ศ. ๒๕๔๖		๒ เปิดสอนอัลกุรอ่านระบบกีรออาตีที่ โรงเรียนตาดีกา ๐ นักศึกษาจากสิงคโปร์จัดกิจกรรมที่ โรงเรียนตาดีกาชุดที่ ๑ เพื่อสร้าง อาคารห้องพักครู ๑ หลัง
พ.ศ. ๒๕๔๗		๐ นักศึกษาจากสิงคโปร์จัดกิจกรรมที่ โรงเรียนตาดีกาชุดที่ ๒ เพื่อสร้าง สนามบาสหน้าโรงเรียน

บทที่ ๔

การปรับตัวของปอเนาะ

กับการดำรงจิตวิญญาณอิสลามท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของบ้านภูมิ

ในบทแรกๆ เราได้เห็นพัฒนาการของสังคมบ้านภูมิมาแล้วว่ามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จากสังคมที่มีเพียงปอเนาะกลายมาเป็นสังคมที่เรียกว่า หมู่บ้าน จากสังคมขนาดเล็กๆ ที่มีเพียงที่พักตั้งอยู่บริเวณบ้านบาบอ ก็เริ่มขยายเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ขึ้น จำนวนครัวเรือนก็เพิ่มมากขึ้น

สังคมของหมู่บ้านภูมินั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพมากกว่าด้านอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด หมู่บ้านมีถนนหนทางที่ใช้สัญจรได้สะดวก มีน้ำประปาที่ผลิตเองภายในหมู่บ้าน สามารถก้าวทันเทคโนโลยีอย่างที่เราเรียกได้ว่า ถึงแม้จะไม่น่าสมัยแต่ก็ไม่ถึงกับล้าสมัย แต่ในขณะเดียวกันในด้านจริยธรรมของสังคมนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านลบน้อยมากเมื่อเทียบกับหมู่บ้านที่อยู่รายรอบ จนหลายคนตั้งข้อสังเกตว่า เป็นไปได้อย่างไรกับในภาวะที่สังคมส่วนใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลงจากแรงบีบอัดในด้านต่างๆ ทั้งจากกระแสโลกาภิวัตน์ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความรวดเร็วของสื่อ หรือการเปลี่ยนแปลงในด้านลบ เช่น ปัญหาเสพติดอาชญากรรม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงในด้านที่กล่าวมานี้มีน้อยมากเสียจนรู้สึกว่าจะไม่มีการเคลื่อนไหว ซึ่งนี่คือความจริงที่ผู้ทำวิจัยมีความภูมิใจกับสิ่งที่เป็นอยู่ เรียกได้ว่า แม้เราจะไม่เจริญในด้านวัตถุเท่าสังคมอื่นๆ แต่เราก็ไม่ด้อยลงในด้านจิตใจ ซึ่งจิตใจที่ว่่านี้สามารถรักษาระดับมิให้เสื่อมถอยหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ก็ด้วยปัจจัยหนึ่งที่คนทั่วไปเรียกกันว่า "ศาสนา" นั่นเอง

สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยที่ทำให้บ้านภูมิเกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น เกิดจากหลายสาเหตุด้วยกัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีทั้งในด้านบวกและลบ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยสามารถจำแนกสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

การเพิ่มจำนวนของประชากร

เมื่อประมาณ ๔๐ ปีที่ผ่านมาบ้านภูมิมียุทธศาสตร์ประมาณ ๑๕-๒๐ หลังคาเรือน แต่ในปัจจุบันมีทั้งสิ้น ๑๑๑ หลังคาเรือน สังคมซึ่งมีจำนวนน้อยนั้นสามารถควบคุมดูแล และอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข สิ่งใดที่เป็นปัญหาหรือข้อขัดแย้ง โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา ก็สามารถแก้ไขได้โดยง่าย โดยการบอกกล่าว ดักเตือน หรือร่วมกันแสดงความคิดเห็น แต่เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้น จำนวนหลังคาเรือนเพิ่มขึ้น การประสานกันในเรื่องต่างๆ ที่เคยมีมาก็เริ่มน้อยลง สิ่งนี้ไม่ได้

ต่างไปจากชุมชนเมืองอื่นๆ ยังมีประชากรมากเท่าไร สัดส่วนของปัญหาย่อมมีมากขึ้น การจัดการแก้ไขปัญหาก็จะสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นเช่นกัน แต่ด้วยที่บ้านภูมิยังคงเป็นหมู่บ้านที่ขนาดสังคมไม่ใหญ่นักและมีจำนวนประชากรไม่มาก การเพิ่มของจำนวนประชากรจึงไม่ได้ส่งผลกระทบในด้านลบต่อชุมชน

ยกตัวอย่างหนึ่งในความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการมีประชากรมากขึ้น คือ แต่เดิมนั้นชาวบ้านภูมิจะทำการละหมาดที่มัสยิดยามู ซึ่งอยู่ในอำเภอเมืองยะหริ่ง (ห่างจากหมู่บ้านภูมิไปประมาณ ๒ กิโลเมตร) ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ท่านโต๊ะครูหะยีอับลเราะห์มาน อาดำ ได้พิจารณาเห็นว่าประชากรในหมู่บ้านได้เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จนพอที่จะขออนุญาตจากคณะกรรมการอิสลามสร้างมัสยิด เพื่อทำการประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์และแยกเป็นเอกเทศจากบ้านยามู ทางคณะกรรมการอิสลามจึงได้พิจารณาอนุมัติให้ โดยขั้นแรกใช้สถานที่ละหมาดของปอเนาะ (บาลา) เป็นที่ละหมาดวันศุกร์ไปก่อน จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ จึงได้มีการสร้างมัสยิดหลังใหม่ประจำหมู่บ้าน ณ บริเวณตรงข้ามกับปอเนาะ สิ่งที่ได้จากการสร้างมัสยิดนี้คือ ชาวบ้านไม่ต้องเดินทางไกลออกไปเพื่อทำการประกอบพิธีละหมาด แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือ ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงละหมาดที่มัสยิดยามูดังเดิม และอีก ส่วนหนึ่งก็มาละหมาดที่มัสยิดใหม่ภายในหมู่บ้าน ตรงส่วนนี้ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน เพียงแต่อาจมีความรู้สึกเห็นห่างกันบ้างเท่านั้น เนื่องจากไม่ได้ละหมาดด้วยกันเหมือนเช่นดังก่อน

ภาพมัสยิดอัลบิรมินีย

จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนั้นไม่ได้ส่งผลกระทบหรือก่อให้เกิดความวุ่นวายใดๆ เหมือนหมู่บ้านอื่นๆ รอบบ้านภูมิ เนื่องด้วยชาวบ้านยังคงอยู่ในวัฒนธรรมอิสลามดั้งเดิม อาจมีคนรุ่นใหม่บ้างเป็นบางกลุ่มที่มีค่านิยมในเรื่องเทคโนโลยี ชอบชมการถ่ายทอดสดฟุตบอล การดื่มน้ำชาตามร้านค้าที่เปิดในเวลากลางวัน แต่ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบอะไรต่อสภาพสังคมโดยรวม

การคมนาคม

บ้านภูมิมียถนนสำคัญเส้นหนึ่งตัดผ่าน คือถนนสายยะหริ่ง-นัตมวงหวาน มีความยาวประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ถนนสายนี้สามารถเชื่อมต่อกับอำเภอช้างเคืองที่ติดต่อกับอำเภอยะหริ่งได้สะดวก เช่น อำเภอยะรังและอำเภอมายอ แต่เดิมนั้นถนนสายนี้เป็นดินทราย จึงไม่ค่อยได้รับการใช้สัญจรไปมา ต่อมาเมื่อประมาณ ๒๕ ปีที่แล้ว ทางสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ได้ตัดถนนลาดยาง จึงทำให้ถนนเส้นนี้ได้รับการพัฒนาและมีการใช้สัญจรมากขึ้น แต่ก็ยังไม่มากเท่าที่ควร จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้มีการลาดยางในถนนเส้นทางนี้ จึงทำให้บ้านภูมิที่เคยเงียบสงบเมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว ในวันนี้ที่แทบจะไม่มีรถผ่านเลย โดยอาจจะมียางแค่ ๒-๓ คัน แต่ปัจจุบันนี้แทบทุกๆ นาทีต้องมีรถผ่าน ไม่รถยนต์ก็มอเตอร์ไซด์ ทั้งนี้เพราะเส้นทางนี้เป็นเส้นทางลัดสำหรับคนยะหริ่งที่จะไปยังจังหวัดยะลา ซึ่งสามารถย่นระยะทางแทนการสัญจรไปทางจังหวัดปัตตานี ได้ถึงกว่า ๑๐ กิโลเมตร

ภาพถนนสายหลักที่ใช้ในการสัญจรของหมู่บ้าน

ตามคำบอกเล่าของอาจารย์มุหัมมัด ท่านได้บอกว่า “เมื่อ ๒๕ ปีที่แล้ว สมัยที่ยังไปละหมาดที่มัสยิดยามู คนในปอเนาะทั้งหมดมีมอเตอร์ไซด์ใช้กันเพียงแค่ ๔-๕ คันเท่านั้นเอง ส่วน

รถยนต์ไม่มีเลย เวลาจะเดินทางไปไหนต้องไปเช่ารถจากพี่น้องในตัวอำเภอ แต่ตอนนี้แทบทุกหลังคาเรือนจะต้องมีมอเตอร์ไซค์อย่างน้อยหลังละ ๑ คัน บางครอบครัวก็มีรถยนต์ใช้กัน”

ความเจริญที่เกิดขึ้นนั้นได้ส่งผลกระทบต่อบ้านภูมิทั้งในด้านบวกและด้านลบ ในส่วนของด้านบวกนั้น คือ มีการคมนาคมที่สะดวก การติดต่อกับที่อื่นๆ ทำได้ง่าย ข่าวสารหรือสินค้าต่างๆ ก็สามารถเข้าสู่หมู่บ้านได้รวดเร็วขึ้น ชาวบ้านได้รับรู้สิ่งใหม่ๆ ตามกระแสโลกาภิวัตน์ ส่วนในด้านลบนั้นการที่ทุกครัวเรือนมียานพาหนะทำให้ลูกหลานสามารถไปไหนมาไหนได้ตามต้องการ และไม่มีกำหนดเวลา ส่วนหนึ่งจะสามารถไปมั่วสุมหรือหันเข้าสู่อบายมุขได้ง่ายหากไม่มีการควบคุม

ความเจริญในรูปสื่อ

พะยั๊บลูวาฮับ ครูผู้สอนวิชาอัล-กุรอาน เล่าว่า “นับย้อนหลังไปเมื่อ ๒๕ ปีก่อน ผู้คนที่อาศัยในบริเวณปอเนาะยังไม่มีทั้งโทรทัศน์และโทรศัพท์ใช้ โดยเฉพาะในเรื่องโทรทัศน์แล้วไม่มีใครใช้เลย ทั้งนี้เนื่องมาจากนโยบายของโต๊ะครูคนเก่าที่มีนโยบายห้ามใช้โทรทัศน์ในเขตปอเนาะ ทั้งนี้เพื่อป้องกันในแง่อบายมุข แต่ในปัจจุบันเมื่อมายุคของบาเบอคนปัจจุบัน ได้มีการอะลุ้มอล่วยแก่คนในบริเวณปอเนาะ ทั้งนี้เหตุผลเพื่อการติดตามข่าวสารให้ทันกับสถานการณ์ แต่ยังไม่อนุญาตให้นักเรียนที่เรียนในปอเนาะมีโทรทัศน์ใช้ จะมีได้ก็เพียงแค่เทพ-วิทยุเท่านั้น”

การห้ามไม่ให้มีโทรทัศน์ใช้นั้นไม่ได้เป็นการปิดกั้นข่าวสารการเรียนรู้ของนักเรียนแต่อย่างใด เพราะยังมีสื่ออีกหลายทางที่นักเรียนสามารถใช้รับทราบข่าวสารได้ อย่างเช่น หนังสือพิมพ์ ซึ่งมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านให้ทุกคนได้นั่งอ่านอยู่แล้ว และนักเรียนทุกคนก็สามารถดูโทรทัศน์ได้เมื่อกลับไปที่บ้านของตนเอง การที่ห้ามนั้นมีเหตุผลที่สำคัญอยู่ ๒ ประการคือ เพื่อให้ นักเรียนมีสมาธิกับการเรียนมากที่สุด เพราะการเรียนมีการท่องจำและปฏิบัติ จิตใจที่มีสมาธิมีผลต่อความมุ่งมั่นของผู้เรียนด้วย หากมัวแต่สนใจเรื่องอื่นๆ จนเกินขอบเขตจะทำให้ยากต่อการประสบผลสำเร็จในการเรียน เหตุผลต่อมาคือ สื่อประเภทโทรทัศน์นั้นมีอิทธิพลต่อผู้ชมเป็นอย่างยิ่งและเป็นการง่ายที่จะถูกชักจูงโดยสื่อ โดยเฉพาะการที่สื่อโทรทัศน์ส่วนใหญ่ไม่มีการอธิบายในเรื่องศีลธรรมจรรยาว่าถูกต้องหรือเหมาะสมควรหรือไม่ ยิ่งจะทำให้ทัศนคติของผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงได้จากสารชักจูงของสื่อ

ในส่วนของโทรศัพท์ ปัจจุบันผู้เรียนในปอเนาะมีโทรศัพท์มือถือใช้บ้าง คือใครที่พอมีกำลังทรัพย์ก็สามารถหาซื้อมาใช้ได้เพื่อการติดต่อกับทางบ้าน โดยทางปอเนาะไม่ได้ห้ามแต่อย่างใด ส่วนโทรศัพท์บ้านชาวบ้านภูมิต่างก็มีใช้กันแต่ไม่ทุกครัวเรือน

การปกครอง

ปัจจุบันลักษณะการปกครองและการบริหารภายในหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น มีระบบของอบต.เพิ่มเข้ามา จากเดิมที่มีโต๊ะอิหม่าม โต๊ะครูเป็นผู้นำทางด้านศาสนาเป็นที่เคารพของทุกคน และมีผู้ใหญ่บ้านเป็นเสมือนพ่อบ้าน รับผิดชอบเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางราชการ

การเพิ่มเข้ามาของระบบปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้ทำให้ระบบต่างๆเปลี่ยนแปลงไปนัก เนื่องด้วยผู้ที่ทำหน้าที่นี้ก็เป็นเป็นในหมู่บ้านและเป็นลูกหลาน เครือญาติของโต๊ะครูอยู่แล้ว ยังคงมีความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน ประกอบกับโต๊ะอิหม่ามและโต๊ะครูไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองและการบริหารราชการ จึงถือว่าไม่มีผลกระทบใดๆทั้งสิ้น

ผลกระทบในแง่ลบของระบบการเมืองที่เข้ามาในหมู่บ้านมีเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น คือ ความบาดหมางกันระหว่างผู้สมัครที่ต่างก็ต้องการได้รับการเลือกตั้งจากคนในท้องถิ่น อาจมีการพูดจาหาเสียงข่มอีกฝ่ายหนึ่ง สิ่งที่ถูกกล่าวมาถือเป็นการผิดใจกันระหว่างผู้สมัครด้วยกันเอง ไม่กระทบต่อระบบการปกครองของหมู่บ้านโดยรวม แต่ถือว่าการเมืองเป็นส่วนหนึ่งที่น่าจะทำให้เกิดการแบ่งฝ่ายขึ้นในอนาคต และอาจเกิดการแตกความสามัคคีขึ้นได้

การอุตสาหกรรม

แม้ว่าหมู่บ้านภูมิและหมู่บ้านใกล้เคียงไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมที่ว่ามีอยู่ในอำเภอเมืองปัตตานี อาทิ โรงงานทำปลากระป๋อง การคัดแยกปลา การรับสินค้าและวัตถุดิบจากแพปลา เป็นต้น แต่การมีโรงงานอุตสาหกรรมนั้นได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านไม่น้อย ทั้งโดยตรงและทางอ้อม ทั้งนี้เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมมักเลือกผู้หญิงเข้าทำงานในโรงงาน ผู้หญิงจึงได้รับผลกระทบโดยตรงและส่งผลทางอ้อมไปสู่เพศและวัยอื่นๆ ด้วย สิ่งที่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยข้างต้นมี ๔ ประการ คือ

๑. การแต่งกาย

เครื่องแบบของผู้ประกอบอาชีพโรงงานอุตสาหกรรมส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้หญิง จากเดิมที่คลุมผ้าจากศีรษะถึงไหล่ ก็เปลี่ยนเป็นคลุมเฉพาะศีรษะและลำคอ เนื่องจากผ้าคลุมที่ยาวกีดขวางการทำงาน เสื้อที่สวมใส่รัดรูปขึ้นเพื่อให้เกิดความคล่องแคล่วในการทำงาน สวมกางเกงและรองเท้าบูต จากเมื่อก่อนที่สวมผ้าถุงหรือชุดคลุมทั้งตัว ซึ่งตามหลักการของศาสนาอิสลามนั้น การปกปิดร่างกายของสตรีต้องสวมเสื้อผ้าที่ไม่รัดรูปจนเป็นรูปร่าง ดังนั้นตามที่กล่าวมาจึงถือว่าไม่ตรงกับหลักปฏิบัติของศาสนา แต่ทั้งหมดนี้ก็ไม่ได้รับการใส่ใจจากผู้ประกอบอาชีพนี้ อาจด้วยเหตุผลที่ว่าไม่ได้รับการปลูกฝังในเรื่องศาสนามาตั้งแต่เล็ก ๆ จึงทำให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับการแต่งกายที่คลาดเคลื่อนไป

รูปแบบการแต่งกายของผู้หญิงมุสลิมถือเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องปฏิบัติ สำหรับผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาศาสนาอย่างถ่องแท้ยังคงมีความเข้าใจผิดว่า การคลุมศีรษะและการฮิญาบซึ่งหมายถึงการปกปิดร่างกายให้มิดชิด เหลือไว้แต่ใบหน้าและฝ่ามือ เป็นรูปแบบการแต่งกายเฉพาะของชาวอาหรับ ชาวมุสลิมมาเลย์ ตลอดจนเฉพาะแต่ผู้ที่ได้ไปทำฮัจญ์แล้วเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม อิญาบหรือเสื้อผ้าที่ปกคลุมร่างกายผู้หญิงมุสลิมอย่างมิดชิดนี้ คืออุปกรณ์หนึ่งที่เป็นเครื่องทดสอบความศรัทธา ความยำเกรง ความนอบน้อมยอมจำนนต่อพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮาฯ) ผลดีจากการอิญาบของผู้หญิงมุสลิม มีหลายประการ อาทิเช่น

- ทำให้ผู้หญิงมุสลิมได้อยู่ในภาพลักษณ์ที่สำรวม กล่าวคือ ผู้ที่อยู่ในอิญาบก็ต้องสำรวมในพฤติกรรมของตนเองอยู่ตลอดเวลา ทั้งการแต่งกาย อิริยาบถ การพูดจา ฯลฯ
- ทำให้พ้นจากสายตา วาจา และพฤติกรรมที่ยั่วเย้าจากเพศตรงข้าม
- ทำให้ไม่ต้องตกเป็นเหยื่อคดีอาชญากรรม ช่มชู้ หรือกลายเป็นสาเหตุให้ผู้ชายกระทำความผิดในคดีดังกล่าว ซึ่งสาเหตุสำคัญคือการแต่งกายของผู้หญิง
- เป็นการป้องกันโรคมะเร็งผิวหนังอันเป็นผลจากปัญหามลภาวะ กล่าวคือ ผู้หญิงเป็นเพศที่มีผิวละเอียดอ่อนกว่าผู้ชาย ดังนั้นในสภาวะอากาศทั่วโลกในปัจจุบันที่มีอากาศร้อนขึ้น ความรุนแรงของแสงอัลตราไวโอเลตและมลภาวะในอากาศอันเป็นสาเหตุของโรคมะเร็งที่ผิวหนังซึ่งกำลังทวีความรุนแรงมากขึ้น จึงมีแนวโน้มที่จะทำให้ผู้หญิงมีโอกาสเป็นมะเร็งที่ผิวหนังมากกว่าผู้ชายด้วยสภาพของผิวพรรณและรูปแบบการแต่งกาย (ผศ.เสาวนีย์ จิตต์หมวด, หน้า ๓๓)

๒. การให้เวลากับครอบครัว

การประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมนั้น แม้จะมีเวลาการทำงานที่ตายตัว คือทำงานเป็นกะ แต่ในทางปฏิบัติจริงนั้นก็มีช่วงเวลาบางช่วงที่ไม่สามารถกำหนดเป็นที่แน่นอนด้วยเช่นกัน เช่น ในการคัดเลือกปลา ต้องทำการคัดเลือกเมื่อมีเรือประมงนำปลามาลงที่แพปลา เมื่อถึงเวลาดังกล่าว นายจ้างจะทำการเรียกตัวคนงานมาคัดแยกปลา ซึ่งบางครั้งก็ต้องออกไปทำงานในเวลาดึกๆ โดยจะมีรถมารับตัวคนงานไป จึงกล่าวได้ว่าอาชีพนี้เป็นการทำงานที่ไม่มีเวลาแน่นอน

มามาได้กล่าวไว้ว่า “แต่เดิมชาวบ้านผู้หญิงจะมีหน้าที่ร่วมกับสามีในการอบรมบ่มนิสัยเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกๆ และเป็นผู้ปกครองลูกที่สำคัญคนหนึ่ง ในเวลาที่สามีออกไปทำงาน ผู้หญิงจะมีหน้าที่หุงหาข้าวปลาอาหารและใช้เวลาอยู่กับลูกๆ เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นการมีเวลาให้กับครอบครัวจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ” แต่เมื่อชาวบ้าน (ผู้หญิง) ส่วนหนึ่งในปัจจุบันต้องออกไปทำงานนอกบ้าน จึงไม่มีใครที่จะสามารถรับหน้าที่นี้ได้ การปล่อยลูกๆ ให้อยู่แต่เพียงลำพังหรืออยู่กับญาติคนอื่น ๆ นั้น ก่อให้เกิดผลเสียต่อตัวลูกๆ และสถาบันครอบครัว ลูกที่ไม่ได้รับการอบรมที่ดีก็ไม่สามารถเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีมีคุณภาพได้ สิ่งนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป โดยเฉพาะสังคมในยุคปัจจุบัน การที่ลูกๆ ขาดที่ปรึกษา ที่พึ่งพิง ได้ส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ ก่อให้เกิดปัญหาสังคมมา

นักต่อนัก ทั้งเรื่องยาเสพติด ข้าราชการ การมั่วสุม ลักเล็กขโมยน้อย เป็นต้น แม้ว่าสำหรับบ้าน
ภูมิแล้วจะยังไม่เกิดปัญหาเหล่านี้ แต่ก็ควรอย่างยิ่งที่จะระมัดระวังมิให้สิ่งที่ได้กล่าวมาเกิดขึ้น

ในการดำเนินชีวิตตามหลักของศาสนาอิสลามนั้น ศาสนาไม่เพียงอยู่ที่มัสยิดหรือศาสน
สถาน ศาสนาไม่ได้อยู่เพียงที่โรงเรียน แต่ที่สำคัญศาสนาจะต้องอยู่ที่บ้านของทุก ๆ คนด้วย ทั้งนี้
เพราะอิสลามเริ่มจากครอบครัว สถาบันที่เล็กที่สุดแต่สำคัญที่สุดของสังคมไปสู่โครงสร้างส่วน
อื่นๆ”

ศาสนาอิสลามได้กำหนดสถานภาพของผู้หญิงที่สำคัญ อันเป็นสถานภาพโดยเฉพาะของ
ผู้หญิงที่ควรกล่าวถึง ๓ สถานภาพคือ

๑. สถานภาพของการเป็นลูกสาว
๒. สถานภาพของการเป็นภรรยา
๓. สถานภาพของการเป็นแม่

ในแต่ละสถานภาพ พระองค์อัลลอฮ์ได้ทรงกำหนดบทบาทไว้แล้วเช่นกัน โดยในแต่ละ
บทบาทนั้นประกอบไปด้วยทั้งส่วนที่เป็นสิทธิ์และส่วนที่เป็นหน้าที่

ผู้หญิงมุสลิมบ้านภูมิ นอกจากต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกๆ แล้ว ยังต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดหล่อ
หลอมวัฒนธรรมอิสลาม สร้างจิตวิญญาณแห่งอิสลามให้กับลูก ครอบครัวใดที่ผู้เป็นแม่ไม่ได้
ประกอบอาชีพใดๆ นอกเหนือจากการเป็นแม่บ้าน จะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับลูกสอนงานบ้านงาน
เรือนแก่ลูกสาว และร่วมกับพ่อในการสอนความรู้ขั้นพื้นฐานทางศาสนาแก่ลูก ส่วนผู้ที่ต้อง
ประกอบอาชีพ เช่น การรับจ้าง ทำนาทำสวน จะใช้เวลาว่างจากการงานต่างๆ สอนลูก ซึ่งการให้
ความรู้ทางศาสนานั้นจะเป็นการสอนแบบไม่เป็นทางการ คือ ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน แต่
โดยมากแล้ว เวลาที่ครอบครัวจะได้อยู่ร่วมกันพร้อมหน้ามักเป็นเวลาลงหลังละหมาดมัฆริบและ
ละหมาดอิชา (ละหมาดช่วงหลังตะวันตกดินและช่วงค่ำ)

ผู้หญิงมุสลิมในฐานะที่ต้องเป็นแม่ ซึ่งเปรียบเสมือนครูคนแรกและคนที่สำคัญที่สุดในชีวิต
ลูก หากผู้หญิงไม่มีเวลาที่จะอบรมสั่งสอนลูกๆ อย่างต่อเนื่องตั้งแต่เล็กๆ ในเรื่องความศรัทธาที่
มั่นคง คุณธรรม จริยธรรมอันดีงามของอิสลาม จะเป็นแม่และครูที่ดีให้แก่ลูกๆ ได้อย่างไร

๓. ศาสนา

ศาสนาอิสลามกำหนดให้มีการละหมาด ๕ เวลาในหนึ่งวัน การประกอบอาชีพในโรงงาน
อุตสาหกรรมนั้น ส่งผลให้มีมุสลิมบางส่วนไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจดังกล่าวได้ โดยเฉพาะคำ
กล่าวของท่านศาสดามุหัมมัด (ซ็อล) ที่ว่า “แท้จริง การละหมาดนั้นสามารถยับยั้งการกระทำที่ชั่ว
ร้ายและสิ่งที่น่ารังเกียจ” เมื่อมุสลิมคนใดคนหนึ่งไม่สามารถละหมาดครบได้ทั้ง ๕ เวลาแล้วนั้น ก็
ย่อมนำพาตนเองให้หันเหออกจากแนวทางของศาสนา เมื่อพื้นฐานของศาสนาอย่างการละหมาด
ไม่สามารถปฏิบัติได้ครบแล้ว ก็เป็นการง่ายที่จะละเลยการปฏิบัติกิจอย่างอื่นด้วยเช่นกัน

จะเห็นได้ว่างานวิจัยฉบับนี้มักจะมุ่งเน้นในเรื่องกรอบและวิถีดำเนินชีวิตของศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่ เนื่องด้วยขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของบ้านภูมินั้นเกี่ยวเนื่องกับศาสนาอิสลามทั้งสิ้น ดังนั้นสิ่งใดที่แกแล้วแต่ที่เกิดขึ้นและขัดแย้งกับหลักการดำรงชีวิตตามแบบศาสนาอิสลาม ก็ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมของบ้านภูมิล้วนแล้วเช่นกัน

๔. ภาคการเกษตร

การประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นอาชีพหนึ่งที่ทำให้ภาคการเกษตรบางส่วนที่บ้านภูมิลดน้อยลง เพราะการทำงานรับจ้างได้เงินและผลตอบแทนเร็วกว่าการทำเกษตร ชาวบ้านคิดว่าการทำโรงงานก็ได้เงินเหมือนกัน ไม่เห็นต้องไปไถนาให้เหนื่อย ถ้าอยากได้ข้าวได้ผักก็ไปซื้อเอาเองจะง่ายกว่า แถมยังไม่ต้องเสี่ยงกับเรื่องน้ำท่วม เรื่องผลผลิตไม่ดีหรือผลผลิตมีเกินความต้องการของตลาดทำให้ขายไม่ได้ราคา

เมื่อเป็นเช่นนี้ต่อไป ปัญหาที่อาจเกิดตามมาในภายหน้าก็คือ พื้นที่ทำการเกษตรรกร้างเจ้าของพื้นที่ไม่ใส่ใจที่จะทำให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะในหมู่คนหนุ่มสาวในปัจจุบัน ซึ่งเรื่องนี้ก็ไม่ได้แตกต่างกับพื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทยอีกเช่นกัน ที่คนทั่วไปมักหันหน้าเข้าสู่อาชีพรับจ้างเสียเป็นส่วนใหญ่

สิ่งที่กล่าวมานี้ได้มาจากการสังเกต จดจำ และจากประสบการณ์ของคนในพื้นที่ในระยะหลายปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นมิได้ส่งผลกระทบในทันทีทันใดที่มีการก่อเกิดโรงงานอุตสาหกรรม แต่ค่อยๆ สังเกตปัญหาขึ้นเรื่อยๆ และเริ่มทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น เพราะมีผลโดยตรงกับสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของสังคม ดังนั้นเมื่อโรงงานอุตสาหกรรมส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในครอบครัวเปลี่ยนไป รูปแบบวิถีชีวิตส่วนหนึ่งของสังคมจึงเปลี่ยนแปลงไป หากแต่สิ่งที่กล่าวมานั้นเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านรอบนอกภูมิล้วนเป็นส่วนใหญ่ และกระทบต่อวิถีชีวิตของบ้านภูมิน้อยมาก (ชาวบ้านซึ่งประกอบอาชีพทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมีไม่ถึง ๕ เปอร์เซ็นต์) เพราะผู้นับถือส่วนใหญ่ของบ้านภูมียังยึดมั่นอยู่กับวัฒนธรรมเดิม คือ ดำเนินชีวิตไปอยู่ในศาสนา และคิดแล้วว่ามีผลเสียมากกว่าที่จะก่อให้เกิดผลดีตามมา กระนั้นก็ตามในเรื่องนี้ถือเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ควรป้องกันไม่ให้เกิดเป็นปัญหาลุกลามไปเรื่อยๆ โดยไม่ได้รับการแก้ไข

ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้ผู้นับถือมุสลิมสามารถทราบถึงบทบาทในสถานภาพต่างๆ ของนางและนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

ด้วยเหตุนี้หน้าที่ของผู้นับถือมุสลิมคือการศึกษาหาความรู้เพื่อให้เกิดความศรัทธา และนำมาซึ่งการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม และจะต้องไม่ปฏิบัติแต่เพียงตนเองเท่านั้น หากแต่จะต้องทำหน้าที่ชักเตือนกันมิให้กระทำความชั่ว และเชิญชวนกันให้ประกอบแต่การดีตลอดจนการถ่ายทอดหรือเผยแพร่อิสลาม (ผศ.เสาวนีย์ จิตต์หมวด, หน้า ๖-๒๗)

ช่องว่างระหว่างวัย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นๆ ว่า วิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านภูมินั้น ยึดติดอยู่กับศาสนาอิสลามโดยเคร่งครัด การประกอบอาชีพเป็นไปในรูปแบบพหุมีพอกิน ไม่พึ่งพิง ซึ่ง เป็นข้อมูลโดยรวมที่ประเมินจากคนส่วนใหญ่

จากการศึกษาโดยการสอบถามและการเฝ้าสังเกต ในส่วนของคนรุ่นใหม่ของสังคมมุสลิม ในพื้นที่นั้น ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น สิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ได้แก่ ความเจริญก้าวหน้าของวัตถุ ซึ่งมาควบคู่กับความเจริญทางด้านสื่อ เทคโนโลยี ความสะดวกสบายในการคมนาคม ซึ่งเป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ในยุคบริโภคนิยม สิ่งของคนรุ่นใหม่แตกต่างจากคนรุ่นก่อนๆ นั้น สามารถจำแนกได้หลายประการด้วยกัน และเพื่อให้เห็นความชัดเจนยิ่งขึ้นถึงความแตกต่าง จึงได้ทำการเปรียบเทียบคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านภูมิกับพื้นที่อื่นๆ ในละแวกใกล้เคียงไว้ดังนี้

คนรุ่นเดิม (อายุประมาณ ๓๐ ปีขึ้นไป) คนรุ่นเดิมที่มีศาสนาอิสลามในการดำรงชีวิตก็จะยึดเอาคำสอนที่ได้ร่ำเรียนมาไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ในศาสนาอิสลามมนุษย์ทุกคนมาจากพระเจ้าและจะกลับไปสู่พระองค์ เพราะฉะนั้นคนเหล่านี้ก็จะมุ่งมั่นในการทำความดี ด้วยหวังที่จะได้รับความโปรดปรานจากพระเจ้าในโลกหน้า การดำรงชีวิตเป็นแบบพหุมีพอกิน อาจมีความต้องการในด้านวัตถุบ้าง เช่น การอยากได้รถใหม่ โทรศัพท์มือถือ หรือของใช้ใหม่ๆ แต่โดยภาพรวมก็ยังคงอยู่ในกรอบของศาสนาอย่างเคร่งครัด

คนรุ่นใหม่ (หมู่บ้านภูมิก) นายหะยีมุฮัมมัด ตอเฮ ผู้ใหญ่บ้านบ้านภูมิก กล่าวว่า

“คนรุ่นนี้มีการศึกษาด้านสามัญและสายอาชีพเพิ่มขึ้น แม้กระทั่งในกลุ่มสตรี มีจำนวนสตรีที่เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยเพิ่มมากขึ้น ซึ่งหากคิดเป็นเปอร์เซ็นต์แล้วจะมากกว่าผู้ชายด้วยซ้ำไป คือ ประมาณ ๗๐% และที่น่าแปลกใจก็คือ ส่วนใหญ่เป็นบรรดาบุตรหลานของครูผู้สอนในปอเนาะภูมิก แต่ทั้งนี้ในด้านศาสนาก็ไม่ได้ละทิ้งแต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เรียนจบมัธยมปลายจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่มีอยู่ในพื้นที่ และบางคนยังหาเวลาว่างมาศึกษาความรู้และร่วมกิจกรรมของปอเนาะอยู่ด้วย”

สาเหตุที่ผู้ใหญ่บ้านภูมิกมีการศึกษาด้านสามัญเพิ่มมากกว่าในอดีต เป็นเพราะการเดินทาง การคมนาคมที่สะดวกและปลอดภัยมากขึ้น ในอดีตการเดินทางไปเล่าเรียนในตัวจังหวัดค่อนข้างยากลำบาก ระหว่างทางก็ยังไม่มียุชมชนและบ้านเรือนมากเท่าใดนัก โดยปลูกห่างๆ กัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ผู้ปกครองของผู้หญิงจึงเกิดความเป็นห่วง เกรงว่าจะเกิดเหตุร้ายระหว่างทาง อีกทั้งผู้หญิงเมื่อแต่งงานแล้วจะมีหน้าที่เป็นแม่บ้าน ความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาจึงไม่ได้นำไปใช้ จึงไม่ได้ส่งลูกสาวให้เข้าเรียนสามัญ แต่ในปัจจุบันทัศนคติในเรื่องนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป ผู้ปกครองส่วนใหญ่คิดว่าแม่ลูก

สาวเมื่อแต่งงานแล้วไม่ได้นำความรู้ไปประกอบอาชีพ แต่การเรียนก็สามารถพัฒนาผู้เรียนได้ อีกทั้งการเรียนสายสามัญยังกลายเป็นค่านิยมของคนทั่วไป เพราะอย่างน้อยการส่งลูกให้เรียนจบสูงๆ ได้แสดงให้ผู้อื่นเห็นว่าผู้ปกครองมีความคิดที่กว้างไกลและตั้งใจที่จะให้ลูกได้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว หลักการของอิสลามได้สนับสนุนให้ทุกคนทำตัวทันสมัย ทันข่าวทันเหตุการณ์ สิ่งใดก็ตามที่เป็นการพัฒนาตนเองให้เจริญขึ้นทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญาและความ เป็นอยู่เป็นที่อนุมัติทั้งสิ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเราจะพัฒนาตนเองอย่างไร

ในด้านอื่นๆ นั้น คนรุ่นนี้มีความสนใจด้านกีฬาเหมือนวัยรุ่นทั่วไป (โดยในหมู่บ้านไม่มีสนามฟุตบอล เด็กวัยรุ่นมักไปเล่นบอลตามท้องนา หรือพื้นที่ว่างของชาวบ้าน) มีความสนใจด้านการเมืองน้อย แต่มีความเคร่งครัดด้านศาสนามากกว่าวัยรุ่นในพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากมีผู้ปกครองคอยชี้แนะ ได้สวมหมวกได้ปฏิบัติศาสนกิจตามผู้ปกครองมาตั้งแต่เล็กๆ อาจมีบ้างที่ชื่นชอบการแข่งขันกีฬาที่มีการถ่ายทอดสดตามร้านน้ำชา (ซึ่งต้องออกไปดูนอกหมู่บ้าน ในตัวอำเภอ เนื่องจากไม่มีร้านน้ำชาประเภทนี้ในหมู่บ้าน) แต่ก็ไม่ได้เป็นการมีส่วนร่วมและออกนอกขอบเขตที่ศาสนา กำหนดไว้

แต่จุดด้อยของคนรุ่นนี้คือ ไม่มีความสนใจทางด้านเกษตรกรรม ซึ่งครอบครัวบางคนก็มีส่วนไร่แต่ไม่ค่อยได้สนใจที่จะพัฒนาให้ดีขึ้น โดยมุ่งด้านการหาเงินเดือนเป็นสำคัญ

คนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านข้างเคียง คนรุ่นใหม่มักไม่ค่อยเรียนสูงทั้งสามัญและศาสนา ส่วนมากจะจบแค่ชั้นประถมหรือหยุดเรียนในขณะที่ยังศึกษาชั้นมัธยมต้น แล้วออกมาประกอบอาชีพรับจ้าง ช่วยที่บ้านทำเกษตรกรรมหรือการประมง บางส่วนก็ออกไปทำงานรับจ้างที่ประเทศมาเลเซีย

“วัยรุ่นส่วนใหญ่มีกรรมกลุ่มกันที่สนามฟุตบอล ร้านน้ำชา ยิงร้านที่มีการถ่ายทอดกีฬา โดยเฉพาะ ปัจจุบันแทบทุกหมู่บ้านจะมีร้านน้ำชาที่ติดตั้งสัญญาณถ่ายทอดจากยูบีซี ซึ่งร้านเหล่านี้มักจะเป็นที่รวมกลุ่มของวัยรุ่น แต่ในทางตรงกันข้ามจำนวนวัยรุ่นที่เข้ามัสยิดกลับมีน้อยมาก โดยเป็นอย่างนี้เกือบทุกหมู่บ้าน”

(อาจารย์มุหัมมัด อาดำ)

ซึ่งสภาพปัญหาของวัยรุ่นถือว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกภาคของประเทศ ไม่ใช่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น แต่พื้นที่นี้ไม่มีปัญหาทะเลาะวิวาท ยกพวกตีกัน

จากการสอบถามวัยรุ่นคนหนึ่งหมู่บ้านใกล้เคียง ได้ข้อมูลว่า พฤติกรรมการรวมกลุ่มกันที่ร้านน้ำชานั้น สำหรับตนเองแล้วถือเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำทุกคืน คืนไหนไม่ไปรู้สึกเหมือนจะนอนไม่หลับ ทั้งๆ ที่บางคืนก็ไม่มีถ่ายทอดฟุตบอลแต่อย่างใด และเมื่อกลับมาบ้านก็มักเป็นเวลาดึกดื่นเที่ยงคืน ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะตื่นขึ้นมาปฏิบัติศาสนกิจในช่วงรุ่งอรุณ (ซุบฮิ)

กรณีเหตุการณ์ความไม่สงบที่มีสยิดกรีอะะ จังหวัดปัตตานี ซึ่งวัยรุ่นจำนวนหนึ่งที่หลงผิดตกเป็นเหยื่อของการชักจูงจากคนบางกลุ่มซึ่งบิดเบือนหลักคำสอนทางศาสนาอิสลาม นั้นเป็นตัวอย่างหนึ่งของกลุ่มวัยรุ่นที่เข้าใจศาสนาอย่างผิดๆ ผลลัพธ์ก็คือ ถูกชักจูงจากกลุ่มผู้ไม่หวังดีได้ง่าย หากเราคิดในแง่กลับกัน สำหรับคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาทางศาสนาที่ถูกต้อง เมื่อถูกชักจูงเพื่อก่อเหตุดังกล่าว ย่อมเป็นไปได้ยากที่ผู้ซึ่งผ่านการเรียนศาสนาตามแนวทางที่ถูกต้องจะคล้อยตาม ดังนั้นเหตุการณ์นี้จึงไม่ได้เกิดขึ้นจากความเชื่อทางศาสนาที่เปลี่ยนไป เพราะคนส่วนใหญ่โดยรวมไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือวัยรุ่นที่เคร่งครัดในศาสนาต่างก็ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดและการปฏิบัติของกลุ่มผู้ไม่หวังดี แต่เกิดจากการเข้าใจศาสนาอย่างผิดๆ ถูกๆ และรู้เท่าไม่ถึงการณ์ถึงผลเสียที่จะตามมา

จากสภาพโดยรวมแล้ว บ้านกูมีมีการเปลี่ยนแปลงในด้านลบที่นับได้ว่าน้อยเมื่อเทียบกับสังคมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของโลกาภิวัตน์ การเสื่อมของสังคม ศาสนา ซึ่งหากเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ แล้วนับว่าเป็นเรื่องที่น่าแปลกเป็นอย่างยิ่ง สาเหตุที่ทำให้บ้านกูมียังคงสภาพความเป็นสังคมของวัฒนธรรมอิสลามอยู่ได้โดยไม่สั่นคลอน คือ บ้านกูมีไม่มีคาราวีโอเกะ ไม่มีร้านน้ำชาที่เปิดตอนกลางวัน ไม่มีร้านที่ทำการถ่ายทอดสดกีฬาต่างประเทศ ไม่มีสถานบริการกลางคืน หรือแหล่งอบายมุขต่างๆ ที่เป็นปัจจัยที่จะจุดให้จริยธรรมของสังคมต่ำลง แต่บ้านกูมีมีมัสยิด มีแบบอย่างของผู้ใหญ่ที่ดีให้คนรุ่นใหม่ได้ปฏิบัติตาม และที่สำคัญเป็นที่ตั้งของปอเนาะกูมีอันเป็นสถาบันสำคัญที่ปลูกฝังและชี้แนะแนวทางให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติตามหลักการของศาสนาเพื่อที่จะได้เป็นมุสลิมที่มีความศรัทธาโดยสมบูรณ์

ปอเนาะกูมีท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย

ด้วยประวัติศาสตร์อันยาวนานนับร้อยปีของปอเนาะกูมีจนถึงปัจจุบัน ปอเนาะกูมีมีลักษณะเด่นซึ่งเป็นที่รู้จักกันในการเรียนการสอนของอิสลามทั้งในภาคใต้ และภาคอื่นๆ คือการได้รักษาแบบอย่างดั้งเดิมของปอเนาะไว้ได้เป็นอย่างดี ทั้งในด้านหลักสูตรการเรียนการสอน วิถีความเป็นอยู่ของโต๊ะครูและลูกศิษย์ตลอดถึงชุมชนโดยรอบ แม้ว่าอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่น่าสนใจไปสู่การเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดต่างๆ บ้างตามยุคสมัยและสถานการณ์ แต่ก็สามารถรักษาคุณค่าและจิตวิญญาณเดิมของปอเนาะไว้ได้เป็นอย่างดี

ในยุคสมัยที่เกิดเหตุความรุนแรงของพื้นที่ชายแดนใต้แต่ละครั้ง สถาบันปอเนาะย่อมจะถูกจับตามองเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากเป็นที่ยอมรับของชุมชนค่อนข้างสูง หากโต๊ะครูท่านใดมีชื่อเสียงและมีลูกศิษย์มากก็อาจถูกเข้าใจผิด ปอเนาะกูมีถือว่าเป็นปอเนาะที่ได้รับการยอมรับอย่างมากมายตั้งแต่อดีตจึงได้รับผลกระทบดังกล่าวไปด้วย ในยุคที่ผู้นำศาสนา และผู้นำมุสลิมถูกจับในข้อหาก่อการร้ายและแบ่งแยกดินแดน ปอเนาะหลายแห่งถูกสั่งปิดดำเนินการจากราชการ

แต่ปอเนาะภูมิกลักรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ดังกล่าวมาได้ เพราะอุดมการณ์ที่ชัดเจนในการก่อเกิดปอเนาะที่ว่า "เราเรียนเพื่อสร้างปอเนาะ และเราสร้างปอเนาะเพื่อเป็นสถานที่ถ่ายทอดหลักการศาสนา"

ความพยายามของรัฐบาลหลายสมัยที่ผ่านมา ต้องการยกระดับประเทศไทยให้ทัดเทียมกับกระแสของโลก และได้้นำแบบอย่างที่เราเข้าใจว่าเป็นพฤติกรรมที่พัฒนาแล้วมาทดแทนกับสังคมไทยดั้งเดิม กระแสนี้ได้แทรกซึมในทุกระดับอย่างรวดเร็ว ปอเนาะนับว่าเป็นสถานที่หนึ่งที่น่ากลัวส่อแหลม ต่อปรากฏการณ์เหล่านั้น เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเยาวชนอ่อนไหวต่อสิ่งกระทบ อาทิ ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ปัญหาลักขโมย และอื่นๆที่กำลังจะตามมา

แม้ปอเนาะจะเป็นเกราะป้องกันสิ่งเลวร้ายได้ระดับหนึ่ง แต่ยังมีกลุ่มเยาวชนและคนมุสลิมอีกมากที่ไม่ได้เข้ามาสัมผัสและยึดถือปอเนาะเป็นที่ซัดเสลาจิตใจ อย่างไรก็ตามหากไม่มีการคัดค้านกระบวนการแก้ปัญหาที่ดีได้ ปัญหานี้อาจแผ่ขยาย แทรกซึมได้มากขึ้น และอาจต้องใช้กระบวนการแก้ปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นก็เป็นได้

การปรับตัวของปอเนาะภูมิ

ปอเนาะภูมิในวันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตไม่น้อย อาทิเช่น ถนนหนทาง จากที่เมื่อ ๒๕ ปีที่แล้ว ถนนเส้นทางจากตัวอำเภอมาสู่ปอเนาะเป็นถนนทราย ต่อมาทาง รพช.ได้ปรับปรุงเป็นถนนลูกรัง และเมื่อ ๔-๕ ปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๔๐) ได้เปลี่ยนเป็นถนนลาดยาง สมัยที่ยังเป็นถนนทราย ถนนสายนี้แทบจะไม่มีรถผ่าน เพราะเป็นเส้นทางตัน แต่ ณ วันนี้ถนนสายนี้ได้กลายเป็นถนนสายโทเส้นหนึ่งที่มีความสำคัญต่อคนในอำเภอยะหริ่ง โดยเฉพาะเป็นทางลัดเพื่อไปจังหวัดยะลา โดยไม่ต้องตามเส้นทางเข้าตัวจังหวัด ซึ่งสามารถลดระยะทางได้เกือบ ๑๐ กว่ากิโลเมตร ปอเนาะของเด็กนักเรียนที่เคยเป็นที่สงบเงียบกลับกลายเป็นที่ซึ่งมีรถราและเสียงรถที่วิ่งผ่านไปมาอย่างรวดเร็ว ปัญหาที่มีอยู่คือปอเนาะของนักเรียนที่ติดอยู่กับถนน ถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราต้องย้ายไปหาทำเลที่ดี เหมาะสมกว่านี้

ระบบการเรียนการสอน ยุคของโต๊ะครูคนแรกและคนที่สองช่วงแรก (๒๕๐๐-๒๕๒๕) ยังไม่มีการสอนเป็นชั้นเรียน แต่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ก็เริ่มมีการเปิดการสอนเป็นระบบชั้น ตั้งแต่ชั้นอิสลามศึกษาปีที่ ๑-๔ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ในยุคของอาจารย์มุหัมมัด (โต๊ะครูคนที่๓) ก็มีเปิดการสอน กศน. แก่นักเรียนและประชาชนที่สนใจ แต่สิ่งหนึ่งที่กำลังเป็นอุปสรรคสำหรับการเรียน กศน.ในปอเนาะในอนาคต คือการที่ทางภาครัฐได้ออกระเบียบและเงื่อนไขใหม่ที่กำหนดให้ผู้ที่ต้องการเรียน กศน. ต้องมีอายุ ๑๖ ปีขึ้นไป ทำให้เด็กที่ยังมีอายุไม่ถึง ๑๖ ปี ที่จะศึกษาในปอเนาะต้องเรียนสามัญจบการศึกษาภาคบังคับเสียก่อน ในขณะที่เดียวกันถ้าจะรอให้เด็กเรียนจบภาคบังคับเสียก่อน ผู้ปกครองบางคนก็ไม่สบายใจที่จะให้บุตรหลานของตัวเอง โดยเฉพาะสตรีเรียนในโรงเรียนสามัญของรัฐที่มักจะหย่อนยานในเรื่องศีลธรรม จริยธรรม

ปอเนาะกับสถานการณ์ปัจจุบัน

อาจารย์มุหัมมัด อาดำ กล่าวว่า "หลังเหตุการณ์ความไม่สงบที่มีสยิดกรือเซะ จังหวัดปัตตานี ปอเนาะได้มีส่วนร่วมกับทางราชการในการปรับทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อรัฐ ด้วยการเป็นวิทยากรประจำอำเภอ ทำหน้าที่ออกไปบรรยายตามมัสยิดต่างๆ ในส่วนของการเรียนการสอนนั้นยังคงดำเนินไปตามปกติโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง"

มุมมองภายนอกต่อปอเนาะ กล่าวโดยภาพรวมแล้ว หลังจากที่มีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้น และมีบุคคลที่เกี่ยวข้องกับปอเนาะเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการดังกล่าวอยู่ในบางเหตุการณ์ ทำให้คนทั่วไปมองว่าปอเนาะเป็นสถาบันหนึ่งที่มีปัญหา ซึ่งเป็นความคิดที่เป็นไปในลักษณะเหมารวม ทั้งที่ในความเป็นจริงนั้นเป็นเพียงส่วนน้อย และกระทำการโดยคนบางกลุ่ม โดยที่ผู้บริหารและผู้ที่มีบทบาทในการดำเนินกิจการของปอเนาะไม่ได้รับรู้และให้การส่งเสริมแต่อย่างใด

โดยเฉพาะสื่อในปัจจุบันด้วยแล้วถือว่ามีอิทธิพลสำคัญในการชักจูงให้คนทั่วไปมีทัศนคติโน้มน้าวได้โดยง่าย ดังจะเห็นได้จากการพาดหัวข่าวของหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๗ ที่เขียนว่า "ผวาลูกถูกบั่นหัว ย้ายหนีปอเนาะ" ตรงส่วนนี้หากอ่านด้วยทัศนคติที่เป็นลบ อาจทำให้คิดได้ว่า ปอเนาะโดยรวมปลุกปั่นให้ผู้เรียนมีความคิดแบ่งแยกดินแดนหรือก่อความไม่สงบ ทั้งที่ความเป็นจริงอย่างที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่าเป็นการกระทำของคนเพียงกลุ่มหนึ่งที่มีความคิดแตกแยกออกจากแนวทางที่ถูกต้องของศาสนาอิสลามเท่านั้น

ปอเนาะเปรียบเสมือนสังคมเล็กๆ สังคมหนึ่ง ในจำนวนผู้ที่เข้ามาทำการศึกษาในปอเนาะนั้น ประกอบไปด้วยคนดีที่มุ่งเฝ้าหาความรู้ทางศาสนาเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และอาจมีคนไม่ดีปะปนอยู่ด้วยส่วนหนึ่ง ปอเนาะเป็นโรงงานที่ทำการฟอกคนให้เป็นคนดี แต่ก็ใช่ว่าจะสามารถเป็นคนดีและสะอาดได้ทุกคน ดังนั้นการที่คนบางกลุ่มกระทำการขัดกับอุดมการณ์ของปอเนาะ จึงไม่ควรเหมารวมว่าปอเนาะนั้นๆ หรือทุกแห่งเป็นผู้ให้การสนับสนุนการก่อความไม่สงบ

อีกประเด็นหนึ่งที่เกิดความผิดพลาดอยู่บ่อยครั้งได้แก่ เมื่อมีการพูดถึงนโยบายหรืองบประมาณการสนับสนุน มักแยกอย่างเด่นชัดเสมอระหว่างปอเนาะดั้งเดิมกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีการสอนสามัญ แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่สงบขึ้น มักใช้คำว่า "ปอเนาะ" เหมารวมไปทั้งสองประเภท ทั้งๆ ที่ความเป็นจริงนั้นสถาบันที่มีปัญหาจากผู้กระทำผิดนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีการสอนศาสนาควบคู่กับสามัญ

ในส่วน of คำว่า "โต๊ะครู" เช่นเดียวกัน มีการเสนอข่าวที่สร้างความสับสนอยู่บ่อยครั้ง เช่น การเขียนข่าวว่า "โต๊ะครูยิงตำรวจ" ซึ่งในความเป็นจริงแล้วผู้กระทำผิดไม่ใช่โต๊ะครู แต่เป็นเพียงครูผู้สอนศาสนารายวิชาเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องด้วยความไม่เข้าใจถึงความหมายของคำว่า "โต๊ะครู" นั้นเอง

จากข้อมูลของอาจารย์มุหัมมัด อาดำ กล่าวว่า "จากที่เคยสนทนากับหน่วยเฉพาะกิจทหาร ผู้บังคับบัญชาบางท่านที่เข้ามารักษากองในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนมาจากภาคกลาง ท่านเข้าใจว่าครูสอนศาสนาทุกคนคือโต๊ะครู ซึ่งความจริงแล้ว โต๊ะครู คือ ผู้มีตำแหน่งเป็นผู้จัดการและเจ้าของโรงเรียนสอนศาสนา เทียบเท่ากับผู้อำนวยการหรือครูใหญ่ในโรงเรียนสามัญทั่วไป"

และจากการรวบรวมข้อมูลจากเหตุการณ์ที่ผ่านมา ยังไม่มีโต๊ะครูคนไหนที่ตกเป็นผู้ต้องหาในการก่อความไม่สงบเลย โดยผู้ที่ถูกจับกุมเป็นเพียงครูผู้สอนเท่านั้น

การดำรงอยู่ของปอเนาะภูมิท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ

ท่ามกลางสถานการณ์ของ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัจจุบัน เป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้ปอเนาะต่างๆ ต้องปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่และความเข้าใจอันดีกับทางภาครัฐ ปอเนาะหลายแห่งได้มีการจดทะเบียนเป็นสถาบันสอนศาสนาที่ถูกต้อง โดยปัจจุบันมีสถาบันปอเนาะจดทะเบียนแล้วทั้งสิ้น ๒๑๔ โรง (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๗)

ในช่วงเวลาที่กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่กับสถาบันปอเนาะต่างๆ นั้น ปอเนาะภูมิถือว่าได้รับผลกระทบน้อยมาก แต่มีข้อเพียงเท่านั้น ปอเนาะภูมิยังเป็นตัวกลางในการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับสถาบันปอเนาะมาโดยตลอด สิ่งนี้ทำให้ทางปอเนาะมีบทบาทสำคัญมากยิ่งขึ้น ปัจจัยที่ส่งให้ปอเนาะภูมิสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสถานการณ์ปัจจุบันมีดังต่อไปนี้

ภาพพจน์ที่ดีของปอเนาะ

ทัศนคติจากทางรัฐที่มีต่อปอเนาะภูมิอยู่ในด้านบวกมาโดยตลอด เนื่องด้วยนโยบายและแนวปฏิบัติของทางปอเนาะนั้น มีการปฏิสัมพันธ์กับทางภาครัฐอย่างสม่ำเสมอ ให้ความร่วมมือกับทางราชการด้วยดีมาโดยตลอด เนื่องจากสิ่งที่กล่าวมานี้ไม่ถือว่าเป็นการขัดกับหลักศาสนา และยังส่งผลดีทำให้ปอเนาะเองสามารถดำเนินกิจกรรมด้านการศึกษาได้อย่างคล่องตัว

ทั้งนี้ทัศนคติที่ดีจากทางภาครัฐที่มีต่อปอเนาะภูมินั้น มิได้เพิ่งเกิดขึ้นในยุคหลังๆ แต่เกิดจากการสั่งสมความดีงามมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ก่อตั้งปอเนาะ โดยมีได้มีจุดต่างพร้อยใดๆ ให้เกิดปัญหากับทางภาครัฐ เพราะทางปอเนาะใช้หลักเหตุและผล การเสนอข้อคิดเห็นโดยสันติวิธี

การติดต่อสัมพันธ์กับทางภาครัฐอย่างสม่ำเสมอ

"ปอเนาะแบบดั้งเดิมโดยส่วนมากแล้วมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างน้อยกับทางภาครัฐ อาจด้วยเหตุผลทางด้านภาษาและการสื่อสาร ความเป็นสันโดษของสถาบันปอเนาะเอง ประกอบกับความอ่อนล้าของภาคราชการในการลงพื้นที่เพื่อเข้าไปคลุกคลีกับภาคประชาชน ทำให้สถาบันปอเนาะอื่นๆ ห่างเหินกับทางภาครัฐ" (อาจารย์มุหัมมัด อาดำ)

ส่วนปอเนาะภูมินั้นมีความสัมพันธ์ที่ดีกับทางภาครัฐ ทั้งนี้เพราะเจ้าของปอเนาะได้มีการติดต่อสัมพันธ์และร่วมกิจกรรมกับทางราชการอย่างต่อเนื่อง ด้วยที่มีพื้นฐานทางด้านภาษาที่ดี และเล็งเห็นว่าการมีกิจกรรมร่วมกับทางภาครัฐ และองค์กรต่างๆ อย่างสม่ำเสมอเป็นหน้าที่ของพลเมืองที่ดี ทั้งยังมีประโยชน์อีกมากมายหลายด้าน เช่น การเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ของโต๊ะครู และเป็นการเพิ่มทัศนคติที่ดีของทางภาครัฐต่อปอเนาะภูมินี้ เป็นต้น

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดหลังจากเหตุการณ์ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗ คือ ความถี่ในการติดต่อ พบปะ หรือร่วมแสดงความคิดเห็นกับทางภาครัฐและเอกชนมีมากขึ้น บางครั้งทางปอเนาะภูมินี้เองได้รับการติดต่อจากหน่วยงานราชการและเอกชน รวมถึงผู้สื่อข่าวในการขอข้อมูลและการขอให้เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างปอเนาะกับภาครัฐมากยิ่งขึ้น

บทบาทและหน้าที่ของโต๊ะครูปอเนาะภูมินี้

นำคณะโต๊ะครูเข้าพบแม่ทัพภาคที่ ๔ พล.ท.พิศาล วัฒนวงษ์คีรี เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจอันดี ณ ค่ายอิงคยุทธบริหาร วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

ทำหน้าที่ต้อนรับท่านจุฬาราชมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม พล.อ.เอกเชษฐา ฐานะจาโร แม่ทัพภาคที่ ๔ และคณะ ช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ที่ปอเนาะดาลด ในโครงการเยี่ยมเยียนผู้นำศาสนา ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ร่วมสัมมนาปอเนาะทั่วประเทศ ณ ค่ายลูกเสือจิมกูล จังหวัดสระบุรี วันที่ ๒๑-๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ซึ่งปอเนาะทำหน้าที่ประสานงานกับทางชมรมปอเนาะ เชิญโต๊ะครูปอเนาะต่างๆ ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าร่วมการประชุม

ร่วมกับสถานีตำรวจภูธร อำเภอยะหริ่ง จัดอบรมนักเรียนและพี่น้องประชาชนในบริเวณปอเนาะภูมินี้ เกี่ยวกับกฎหมายทั่วไปและกฎจราจร วันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

การเข้าร่วมประชุม เสนอข้อคิดแก้ไขปัญหาตามโอกาสต่างๆ

- เข้าร่วมสัมมนาหารือในหัวข้อ "แนวทางแก้ปัญหาชายแดนใต้" ซึ่งจัดโดยนายแพทย์ประเวศน์ วัฒสี ที่กรุงเทพมหานคร ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๖-๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๗ และครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

- เข้าร่วมการอบรมโครงการอบรมวิทยากรปฏิบัติการประสานสัมพันธ์มวลชน จังหวัดชายแดนภาคใต้ วันที่ ๗-๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ที่โรงแรมช้างลิ จังหวัดยะลา จัดโดยกรมการปกครอง

- เข้าร่วมรับฟังการบรรยายสรุปการทำงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ที่กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๔-๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่บ่งชี้ให้เห็นว่าปอเนาะภูมิอยู่ในสถานะที่จะดำรงอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างมั่นคง ด้วยการติดตามข่าวสารความเป็นไป ร่วมมือและประสานงานกับทุกๆ หน่วยงานที่มีโอกาส

การแก้ปัญหา

ในการแก้ไขปัญหาความไม่สงบเรียบร้อยใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในส่วนของศึกษานั้น มีการประชุมเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาหลายครั้งด้วยกัน ล่าสุดได้มีการประชุมระดมความคิดเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ณ โรงแรม ซางลี จังหวัดยะลา วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ผู้วิจัยเห็นว่าผลสรุปที่ได้จากการประชุมเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาก็ จึงได้นำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผลสรุปในการประชุมมีข้อเสนอใน ๕ ประเด็นหลักคือ

๑. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น
 ๒. ส่งเสริมการศึกษาศาสนาอิสลามทั้งระบบ
 ๓. การพัฒนาอาชีพและการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ให้ กศน. เป็นตัวกลางในการสร้างเครือข่ายระหว่างรัฐกับประชาชน และจัดอบรมอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่
 ๔. การพัฒนาโรงเรียนปอเนาะในฝัน ระยะ ๓ ปี ระยะแรกจะมีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ๓๙ แห่ง และสถาบันศึกษาปอเนาะ ๑ แห่งเข้าร่วม โดยรัฐจะสนับสนุนงบประมาณในปีแรกโรงเรียนละ ๑ ล้านบาท รวมทั้งหมด ๔๐ ล้านบาท
 ๕. การพัฒนาอุดมศึกษา ให้เร่งจัดตั้งมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เป็นเอกเทศ เพื่อเป็นศูนย์ความรู้ด้านการศึกษาศาสนาอิสลามในภูมิภาค นอกจากนี้ยังเสนอให้ตั้งศูนย์ส่งเสริมการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้น เพื่อดูแลการจัดการศึกษาทั้งระบบ โดยให้สังกัดกองอำนวยการเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กอ.สสส.จชต.)
- นอกเหนือจากแนวทางที่ยกมาแล้วนั้น ทางผู้วิจัยใคร่ขอเสนอแนวทางเพิ่มเติมคือ ลดเงื่อนไขต่างๆ ทางสังคม เช่น การกำจัดอบายมุขที่มีอยู่อย่างแพร่หลายตามชุมชน ไม่ว่าจะเป็น คาราโอเกะ ห้องอาหาร ที่น่าสังเกตคือ ผู้เปิดกิจการเป็นคนต่างถิ่น แต่คนเข้าใช้บริการส่วนหนึ่งเป็นคนมุสลิมในพื้นที่ซึ่งไม่ได้รับการศึกษาในด้านศาสนา หรือมีความหย่อนยานในหลักการศรัทธา โดยใช้นโยบายที่ทำให้พื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ปลอดอบายมุข ทั้งนี้เนื่องด้วย ๘๕% ของคนในพื้นที่เป็นชาวไทยมุสลิม และอบายมุขที่กล่าวมานั้นก็ขัดกับหลักการของศาสนาทุกศาสนา

การให้การศึกษาที่ถูกต้องตามหลักการอิสลามแก่เยาวชน เป็นที่ทราบโดยทั่วกันแล้วว่า ผู้ที่ก่อเหตุการณ์ไม่สงบนั้นคือผู้หลงผิดซึ่งได้รับการชักจูงโดยคนกลุ่มหนึ่งที่ใช้หลักคำสอนศาสนา

บิดเบือนกล่าวอ้าง การสนับสนุนให้เยาวชนได้รับการศึกษาตามแนวทางที่ถูกต่อนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะคลี่คลายปัญหานี้ได้

การสร้างอาชีพ จัดความยากจน เป็นที่ทราบกันโดยทั่วกันแล้วว่าพี่น้องที่มีจำนวนไม่น้อยที่ต้องเดินทางไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย ทั้งๆ ที่เมื่อ ๔๐ ปีก่อน คนมาเลเซียมักมารับจ้างตัดยางที่นี่ จึงเป็นหน้าที่ของทางราชการที่ต้องคิดหาอาชีพให้กับชาวบ้านในพื้นที่ โดยไม่ต้องเดินทางไปทำงานที่อื่น ซึ่งจะส่งผลดีทางด้านสังคม เศรษฐกิจ แก่ประเทศไทยเอง

การเปลี่ยนแปลงของปอเนาะภูมิหลังเหตุการณ์วันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗

หลังเหตุการณ์ที่มีสยิดกรือเซะในวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านนโยบายของทางภาครัฐที่มีต่อสถาบันปอเนาะเป็นอย่างยิ่ง ปอเนาะต่างๆ ถูกเพ่งเล็งว่าจะเป็นแหล่งซ่อนสมุห์ ให้ที่พักพิงแก่ผู้ก่อความไม่สงบ และสั่งสอนหลักการศาสนาในแนวทางที่บิดเบือน จากนั้นมีนโยบายให้ทุกปอเนาะทำการจดทะเบียนเป็นสถานศึกษาที่ถูกต้อง ซึ่งสถานศึกษาปอเนาะต่างๆ ก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการจดทะเบียน

ทางรัฐเองก็ไม่ได้มองว่าปอเนาะทั้งหมดหรือส่วนใหญ่สั่งสอนให้มีการก่อความไม่สงบในพื้นที่ เพียงแต่มองว่ามีส่วนหนึ่งเท่านั้นที่เข้าร่วมกันเป็นขบวนการ ซึ่งก็ไม่ได้รับการยอมรับและเห็นด้วยจากมุสลิมในพื้นที่ เพราะเป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักศาสนา ดังเช่นที่ พล.ท.พิศาล วัฒนวงษ์คีรี แม่ทัพภาคที่ ๔ ได้กล่าวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแห่งหนึ่งในจังหวัดยะลา ซึ่งมีครูถูกจับไว้ว่า “ทุกศาสนาสอนให้เป็นคนดี ครูและนักเรียนที่หลงผิดเพียงหยิบมือเดียวคงไม่ทำให้ครูและนักเรียนอีกกว่า ๗,๐๐๐ คนเสียไปด้วย และถือว่าคนที่ก่อเหตุเป็นเพียงผู้หลงผิดและไม่หวังดีต่อประเทศชาติเท่านั้น สักวันหนึ่งบุคคลเหล่านี้จะกลับมาเป็นคนดี มาช่วยกันพัฒนาประเทศชาติต่อไป”

ยุทธศาสตร์เพื่อสร้างสังคมสันติสุข และยกระดับพื้นฐานความเป็นอยู่ของประชาชน

หลังจากเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบนั้น รัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์เพื่อสร้างสังคมสันติสุข และยกระดับพื้นฐานความเป็นอยู่ของประชาชนขึ้น มีการส่งเสริมสถาบันศึกษาปอเนาะให้เป็นสถาบันที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีการสอนตามหลักศาสนาอิสลามที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมอิสลาม และความต้องการของชุมชนอย่างเหมาะสม (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปัตตานี เขต ๑) หนึ่งในนโยบายที่ได้มีการดำเนินการแล้วนั้น ได้แก่ การจัดทำทะเบียนบุคลากรของสถาบันศึกษาปอเนาะเป็นรายบุคคล มีรูปถ่ายและประวัติอย่างละเอียด เนื่องด้วยจากเหตุการณ์ที่ผ่านมา มีการแอบอ้างของบุคคลบางกลุ่มว่าเป็นครูสอนศาสนา และใช้สถาบันศึกษาปอเนาะบางแห่งเป็นที่พักพิงอาศัย และกระทำการอันก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยและความมั่นคงต่อชาติ ในส่วนนี้ทางปอเนาะภูมิได้ดำเนินการจัดทำทะเบียนบุคลากรของสถาบันไว้เป็นที่

เรียบร้อยแล้ว เพื่อง่ายต่อการตรวจสอบ และเป็นการแสดงความบริสุทธิ์ใจว่าทางปอเนาะเองไม่ได้
 นิ่งนอนใจ และจะไม่ยอมให้ผู้ใดใช้ปอเนาะเป็นที่พักพิงเพื่อกระทำการดังกล่าวเป็นอันตราย

สิ่งสำคัญที่ควรมีการดำเนินการควบคู่ไปกับนโยบายที่ตั้นั้น คือการปฏิบัติตามนโยบาย
 และการสนับสนุนจากภาครัฐ ทั้งในด้านงบประมาณและบุคลากร จากการเก็บรวบรวมข้อมูล
 พบว่า นโยบายที่มีในภาคใต้ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการตอบสนองในทางปฏิบัติ จากผู้ที่มีหน้าที่
 เกี่ยวข้อง อาจจะด้วยปัญหาด้านงบประมาณ และปัญหาด้านบุคลากรที่ทางรัฐไม่ได้จัดมาให้
 จึงทำให้พื้นที่ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาในการพัฒนา และล่าช้าเป็น
 อย่างมากเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ของประเทศ ข้อเสนอแนะในเรื่องนี้คือ รัฐควรมีการติดตามและ
 ประเมินผลการทำงานขององค์กรรัฐในระดับเข้มข้น ว่ามีการสนองนโยบายมากน้อยเพียงใด

ความเปลี่ยนแปลงของปอเนาะจากยุคสู่ยุค

จำนวนนักเรียนของปอเนาะภูมิในปัจจุบันอาจจะน้อยเมื่อเทียบกับเมื่อประมาณ ๕๐ ปีที่
 แล้ว ซึ่งในสมัยโต๊ะครูคนแรกนั้นมีนักเรียนประมาณ ๕๐๐ คน แต่ในปัจจุบันมีเพียง ๑๒๐ คน ทั้งนี้
 ด้วยเหตุผลหลายๆ ประการ คือ ในอดีตสถาบันปอเนาะใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีน้อยมาก
 แทบจะนับจำนวนได้ โดยมีเพียงแค่ ๔-๕ โรงเท่านั้น แต่ในขณะนี้โรงเรียนปอเนาะมีประมาณ ๒๕๐
 โรง คำนิยมของคนส่วนใหญ่ที่มักจะส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มี
 การสอนศาสนาควบคู่กับสามัญ ในขณะที่ปอเนาะภูมิยังคงสอนเฉพาะศาสนาเพียงอย่างเดียว จะ
 เห็นได้ว่าแม้แต่ลูกหลานของครูในปอเนาะเองก็ยังไปเรียนที่โรงเรียนเอกชนประเภทดังกล่าว
 อาจารย์มุหัมมัด ฮาดี) ชื่อเสียงของโต๊ะครูคนแรกและความเป็นสิริมงคล (บารอ์กัต) จะสังเกตได้
 ว่าท่านเป็นคนที่มียศเสียงโด่งดังมากในด้านวิชาการศาสนา เลื่องลือไปจนถึงประเทศเพื่อนบ้าน
 เช่น มาเลเซีย พม่า กัมพูชา จึงทำให้มีผู้คนหลั่งไหลมาขอเป็นลูกศิษย์มากมาย

ผลกระทบของจำนวนนักเรียนต่อการศึกษปอเนาะแบบดั้งเดิม

คนรุ่นใหม่ส่วนมากในปัจจุบันนิยมที่จะศึกษาต่อในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
 เหตุผลคือ สามารถเรียนทางด้านสามัญควบคู่ไปกับด้านศาสนาได้ เนื่องด้วยการประกอบอาชีพ
 รายได้ และค่านิยมในเรื่องวัตถุ มีอิทธิพลอย่างมากในการดำเนินชีวิตปัจจุบัน การศึกษาด้าน
 ศาสนาเพียงอย่างเดียวไม่สามารถตอบสนองความต้องการเหล่านี้ได้ ดังนั้นโรงเรียนเอกชนสอน
 ศาสนาอิสลามจึงเป็นทางเลือกแรกๆ ที่วัยรุ่นหนุ่มสาวในหมู่บ้านให้ความสนใจ ดังจะเห็นได้จากที่
 ลูกๆ ของครูผู้สอนในปอเนาะภูมิเอง ส่วนใหญ่ก็เรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแทบทั้งสิ้น
 และศึกษาจนจบระดับชั้นปริญญาตรีไป ก็หลายคน ส่วนการศึกษาในปอเนาะภูมินั้นถือเป็นส่วน
 เสริม คือเรียนในเวลาเย็นจนถึงค่ำ หลังเลิกเรียนโรงเรียนภาคปกติแล้ว แต่ทั้งนี้ศาสนาอิสลามเองก็
 ไม่ได้คัดค้านหรือถือว่าการเรียนทางสามัญ การประกอบอาชีพหรือความมั่งคั่งร่ำรวยเป็นสิ่งที่ผิด

แต่ขึ้นอยู่กับว่าคนคนหนึ่งจะมีความต้องการที่จะชวนชวายน้อยเพียงไร แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำเอาศาสนาอยู่นี้เป็นแนวในการดำเนินชีวิตและนำเอาการประกอบอาชีพไว้ดำเนินตาม

ในปัจจุบันพ่อแม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนทั้งศาสนาและสามัญ ส่งผลให้ปริมาณนักเรียนที่เข้าเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีจำนวนมากขึ้นทุกปี ตรงส่วนนี้เองที่มีผลกระทบต่อจำนวนนักเรียนที่เข้าเรียนในปอเนาะแบบดั้งเดิม เพราะปอเนาะดั้งเดิมไม่มีการประชาสัมพันธ์เพื่อรับสมัครนักเรียนเหมือนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ใช้เพียงการเชิญชวนแบบปากต่อปาก หรือจากชื่อเสียงที่สั่งสมมานาน ที่สำคัญ คือการที่ปัจจุบันอาชีพและรายได้เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตมากกว่าเมื่อก่อน การวัดคุณภาพของคนอยู่ที่สถานะทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ในกลุ่มชาวมุสลิมเองก็ต้องการทั้งสองอย่าง คือ ด้านศาสนาและรายได้ ดังนั้นนี่คือเหตุผลของความนิยมที่มีมากยิ่งขึ้นสำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

แนวทางการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในปอเนาะ

เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของปอเนาะภูมิตามนโยบายรัฐบาลที่ต้องการให้สถาบันปอเนาะมีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้เรียนในสถาบัน โดยร่วมมือกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) นั้น

การพยายามให้มีการศึกษาสายสามัญในปอเนาะ มีสาเหตุมาจากเรื่องเศรษฐกิจเป็นสำคัญ และทางราชการมองว่าคนที่ผู้สำเร็จการศึกษาจากปอเนาะไม่มีความรู้พอที่จะประกอบอาชีพต่อไปในอนาคต ซึ่งจะทำให้ภาพรวมของเศรษฐกิจใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ดีทางออกที่เหมาะสม ทางผู้วิจัยได้เสนอแนวคิดไว้ดังต่อไปนี้

๑. ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่มีอุดมการณ์ทางด้านศาสนา จริยธรรม คุณธรรม การเสริมแทรก เพิ่มเติมเรื่องอาชีพ หรือสายสามัญเข้าไป จะทำให้ปอเนาะไม่สามารถดำรงจิตวิญญาณของศาสนาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ หรืออาจดำเนินกิจกรรมการสอนต่อไปได้ และย่อมมีการขาดตกบกพร่อง ดังจะเห็นได้จากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นตัวอย่าง และต้องไม่ลืมว่าปอเนาะเองเปรียบได้เช่นเดียวกับวัด ซึ่งเป็นสถานที่หาความรู้และซึมซับกิจกรรมทางด้านศาสนา ด้วยเหตุนี้การปรับเปลี่ยนใดๆในทางนโยบายจะเป็นการทำให้ความเป็นตัวตนปอเนาะต้องสูญเสียไป ซึ่งจะเกิดปัญหาอื่นๆตามมาอีกมาก เช่น เรื่องค่าใช้จ่ายในการเรียนการสอน การกระทบต่อเวลาเรียนศาสนา ความสนใจของผู้เรียนที่อาจลดลง เพราะกลุ่มเป้าหมายที่เข้ามาเรียนปอเนาะ ต้องการเรียนศาสนาเพียงอย่างเดียว เป็นต้น

รัฐต้องไม่มองการศึกษาเป็นเรื่องเศรษฐกิจทั้งหมด ระบบการศึกษาที่มุ่งพัฒนาจริยธรรม บุคคลน่าจะเป็นตัวอย่างที่ดี ควรส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ โดยไม่พยายามปรับวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนพื้นถิ่นให้เข้ากับกฎหมาย ซึ่งเป็นที่ทราบโดยทั่วกันแล้วว่าการทำเช่นนั้นจะทำให้ระบบสังคม

ของพื้นที่ที่ปรับเปลี่ยนไปนั้นเสียหาย กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงวัฒนธรรมมีความพยายามที่จะรักษาความเป็นไทยไว้ในหลายๆด้าน เช่น ประเพณีสงกรานต์ การทำบุญ การจัดระเบียบสถานบริการ ทั้งนี้เพื่อที่จะรักษาความมีศีลธรรมไว้ ในเมื่อทางภาคใต้ของประเทศไทยมีระบบการศึกษาที่พิสูจน์แล้วว่าสามารถรักษาขนบธรรมเนียม ความเป็นสังคมที่มีเอกลักษณ์ของตัวเองไว้ได้ ย่อมไม่เป็นการสมควรที่จะปรับเปลี่ยนเพียงเพราะต้องการผลทางด้านเศรษฐกิจ

๒. ในการแก้ปัญหาเรื่องอาชีพนั้้น หากทางราชการต้องการให้ทุกคนมีอาชีพ มีความรู้พอที่จะประกอบอาชีพได้ ควรที่จะหันไปส่งเสริมความรู้ต่างๆให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่มากกว่าผู้ที่เรียนปอเนาะ เพราะถึงอย่างไรผู้ที่เรียนจบปอเนาะก็ต้องออกไปประกอบอาชีพในที่สุด และชาวบ้านเองมีความพร้อมมากกว่า ทั้งเรื่องเวลาและสถานที่ หากรัฐมีการส่งเสริมที่เป็นรูปธรรม ย่อมได้รับประโยชน์ในทางตรงมากกว่า ซึ่งอาจเน้นตรงพื้นที่ที่มีสถาบันปอเนาะตั้งอยู่หรือในพื้นที่ที่มีอัตราคนว่างงานสูง

สำหรับโครงการอาหารฮาลาล รัฐควรส่งเสริมให้คนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมให้มาก ไม่เพียงแต่การจ้างงาน แต่ยังรวมไปถึงการให้นักลงทุนในพื้นที่ได้มีโอกาสร่วมโครงการลงทุนเท่ากับหรือมากกว่านักลงทุนจากภายนอก เพราะจะเป็นการส่งเสริมศักยภาพของคนในพื้นที่โดยรวม จากโอกาสที่มีอยู่ หากโครงการพัฒนาต่างๆเกิดการลงทุนเฉพาะนายทุนจากภายนอก คนในพื้นที่เองอาจมีความรู้สึกว่าเขาโดนเอาเปรียบ ซึ่งรัฐเองมักมองว่าประชาชนในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีศักยภาพไม่เพียงพอที่จะดำเนินการ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐเองที่จะช่วยพัฒนาและยกระดับการแข่งขันของคนในพื้นที่ให้ทัดเทียมกับนักลงทุนจากภายนอก

ในส่วนของการพัฒนาด้านอื่นๆนั้น ควรใช้แนวทางการพัฒนาที่สามารถดำรงและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทเรียนจากหลากหลายโครงการที่มุ่งพัฒนาโดยเน้นผลทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว มักส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเสียไป ซึ่งส่งผลกระทบต่ออาชีพดั้งเดิมของชาวบ้าน เช่น การทำการประมง แสดงให้เห็นแล้วว่ารัฐไม่มีกระบวนการจัดการในเรื่องผลกระทบต่างๆที่จะเกิดขึ้น

การจัดตั้งชมรมโรงเรียนปอเนาะ อำเภอยะหริ่ง

ณ วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ มีสถานศึกษาปอเนาะและโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามจำนวน ๑๔ โรง เข้าร่วมในการก่อตั้ง ประกอบไปด้วย

สถาบันศึกษาปอเนาะ (จดทะเบียนใหม่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๗)

๑. ภูมิไชยา	ตำบลยามู
๒. อิชลาฮียะห์	ตำบลราตาบันยัง
๓. อิจิฮาดูวาฮ์นัฟซียะห์	ตำบลราตาบันยัง
๔. อัลมัดรอซะห์ อันนาซริยะห์อัลอิสลามียะห์	ตำบลตาแกะ

๕. อัลมัดรอซะห์ อัลดีนียะห์อัลมุสต่อฟียะห์	ตำบมะนังยง
๖. มะฮาดุลอิสลามียะห์	ตำบลตาสีอ้ายร์
๗. อิมารอดุลกุรอาน (ฮาฟิตดาหมน)	ตำบลปียามุมัง
๘. มูอาฮัดดีร์บียาตุลอิสลามียะห์	ตำบลตาสีอ้ายร์
๙. ดารุลอามาน	ตำบลจะรัง
๑๐. สัตยัสัมคคี	ตำบมะนังยง
๑๑. ดารุลอรัคม (บาตูกูนิง)	ตำบมะนังยง
๑๒. อัลลาลอพะห์อัลดีนียะห์	ตำบลสถาบัน

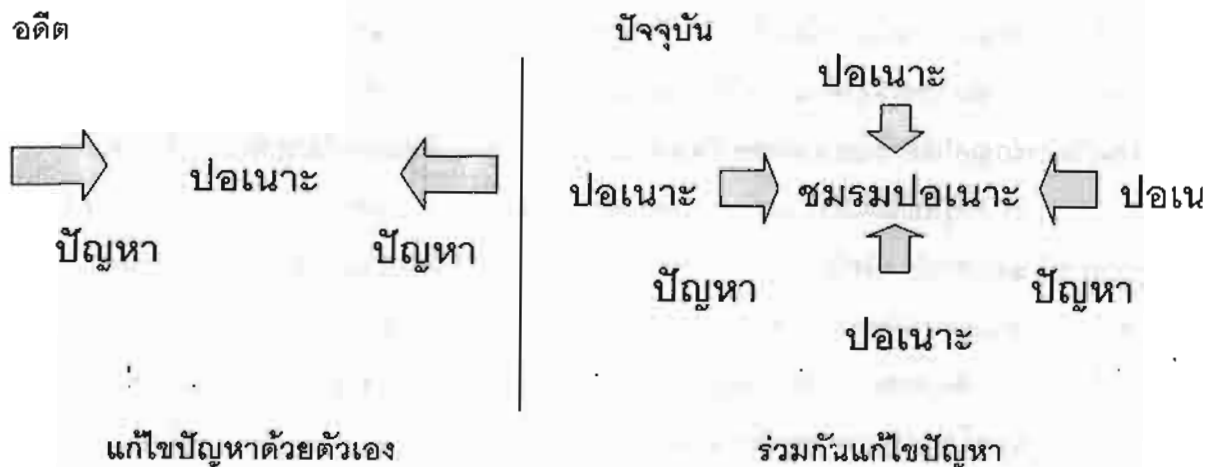
โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม

๑๓. โรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา	ตำบลยามู
๑๔. โรงเรียนญิฮาดวิทยา	ตำบลตะโละกาโปร
๑๕. โรงเรียนสมบูรณ์ศาสตร์ (ดาลอ)	ตำบมะนังยง
๑๖. โรงเรียนปอเนาะโต๊ะโก๊ะ	ตำบลตาสีอ้ายร์
๑๗. โรงเรียนปอเนาะดุซงปาแย	ตำบลตอหลัง
๑๘. โรงเรียนมะปริงวิทยา	ตำบลจะรัง

จุดประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อร่วมกันเสนอข้อคิด แก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างสถานศึกษา ปอเนาะในเขตอำเภอยะหริ่งกับทางราชการ สานสัมพันธ์ระหว่างสถาบันปอเนาะในเขตอำเภอ ยะหริ่ง

ประธานชมรม	: อาจารย์หะยีมุหัมมัด อาดำ
รองประธานชมรม	: อาจารย์กำริม แวดอเลาะ
เลขาธิการชมรม	: อาจารย์หะยีอับดุลรอเซ อับดุลรอมัน

การก่อตั้งชมรมโรงเรียนปอเนาะ อำเภอยะหริ่ง ถือว่าเป็นหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการศึกษาในระบบปอเนาะ จากที่เมื่อก่อนต่างสถาบันต่างก็แก้ปัญหา และดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวกับสถาบันของตนตามลำพัง แต่หลังจากได้มีการก่อตั้งแล้ว หากมี ปัญหาที่ก่อให้เกิดผลกระทบตอปอเนาะ ทางชมรมจะได้มีการประชุมเพื่อเสนอข้อคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา รวมทั้งร่วมกันแก้ปัญหาให้ลุล่วง อีกทั้งยังเป็นการสะดวกในการ ประสานงานกับทางราชการอีกด้วย

บทวิเคราะห์

การเล่าเรียนของคนไทยในอดีต

ในอดีตสมัยรัชการที่ ๕-๖ การร่ำเรียนศึกษาหาความรู้ไม่ว่าจะเป็นคนกลุ่มใดก็ตามทั้งลูกเจ้าขุนมูลนาย หรือแม้แต่ลูกชาวบ้าน สามารถที่จะเรียนได้เพียงสถานที่เดียว คือ วัด ซึ่งวัดไหนจะมีคนส่งลูกหลานมาเรียนมากน้อยก็ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของหลวงพ่หลวงตาว่าจะมีชื่อเสียงแค่ไหน การเรียนไม่ได้ระบุจำนวนปี จำนวนชั้นที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง เด็กที่จบหรือที่ได้เรียนรู้จากวัดจะเป็นคนที่มีความรู้ มีจริยธรรม มีศีลธรรมและคุณธรรม สามารถออกมาสู่สังคมด้วยความเชื่อมั่นและมั่นใจว่าสามารถเป็นคนดีที่สังคมยอมรับได้ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปวิถีชีวิตต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสที่ถูกสร้างขึ้นบนแนวคิดของชาวตะวันตกในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านความคิด การกินอยู่ การแต่งกายหรือแม้กระทั่งการศึกษา มีการจัดตั้งโรงเรียนที่เป็นระบบสมัยใหม่อยู่อย่างต่อเนื่อง จนถึงวันหนึ่งการศึกษาในระบบฝากตัวกับหลวงพ่ที่วัดหมดสิ้นไป พ่อแม่ส่งลูกหลานเข้าสู่โรงเรียนสมัยใหม่ คนที่ไปวัดกลายเป็นกลุ่มคนที่ถูกละเลยโดยมีคำพูดถึงคนเหล่านั้นว่า “เด็กวัด” ทั้งๆที่การเรียนที่วัดครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ยอมรับของคนทุกระดับ เมื่อการเรียนในระบบสามัญเจริญขึ้น การแข่งขันในวิชาการเรียนไม่ว่าจะเป็นคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาต่างประเทศและอื่น ๆ ก็เพิ่มขึ้น แต่สิ่งที่ลดลง ๆ จนเกือบจะไม่มีก็คือวิชาศีลธรรม ศาสนา หรือ เรื่องคุณธรรม จริยธรรม จนในที่สุดสิ่งเหล่านี้ก็สูญหายไปในช่วงเวลาไม่ถึง ๑๐๐ ปี

การเรียนรู้พร้อมมีวิถีชีวิตประกอบการเรียนจนถึงเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ที่เคยได้จากการศึกษาจากวัดก็ไม่ต่างอะไรกับการเรียนรู้จาก “ปอเนาะ” นั่นเอง จะต่างกันก็เพียงแต่ว่า ณ วันนี้ปอเนาะนั้นยังคงอยู่ แต่การเรียนรู้ตามวัดนั้นได้หายไปแล้ว (ไพศาล พรหมยงค์, หน้า ๔๓)

“การศึกษาศาสนาอิสลามไม่ได้ถือว่าชีวิตเป็นจุดมุ่งหมายในตัวของมันเอง ชีวิตบนพื้นโลกเป็นเพียงสะพานที่มนุษย์จะต้องก้าวข้ามไปสู่ชีวิตทางจิตวิญญาณ หลังจากทีสิ้นชีวิตไปแล้ว นี่เป็นความแตกต่างโดยพื้นฐาน ระหว่างการศึกษาสมัยใหม่กับการศึกษาศาสนาอิสลาม การศึกษาสมัยใหม่ถือว่าชีวิตเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความสุขในโลกนี้ เป็นจุดมุ่งหมายสุดท้าย ในขณะที่การศึกษาศาสนาอิสลาม ถือว่าชีวิตเป็นเพียงสิ่งที่จะช่วยให้บรรลุความสุขในโลกหน้า ความแตกต่างพื้นฐานในจุดประสงค์และจุดมุ่งหมายของการศึกษาสมัยใหม่ และการศึกษาศาสนาอิสลามนำไปสู่ความแตกต่างในวิธีการที่จุดมุ่งหมายดังกล่าวจะบรรลุสำเร็จ”

(สุเทพ สุนทรนาถิช, ๒๕๔๗: ๑๗)

“การดำรงอยู่ของสถาบันศาสนาขึ้นอยู่กับกำรัมีผู้นำหรือผู้สืบทอด และการสืบทอดนั้นก็ขึ้นอยู่กับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้วยเรื่องศาสนาเป็นเรื่องบริสุทธิ์ จากวิจนะของท่านนบีมุฮัมมัด(ซอลา) “ผู้รู้เป็นผู้สืบทอดของท่านศาสดา” การสืบทอดด้วยกระบวนการเรียนรู้ก็ต้องเป็นกระบวนการที่บริสุทธิ์ ดังนั้นวิธีการศึกษาแบบปอเนาะจึงเป็นวิธีการที่สำคัญในการดำรงไว้ซึ่งการศึกษาของศาสนาอิสลามในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้”

(อาจารย์มุหัมมัด อาดำ, โต๊ะครูปอเนาะภูมิ)

ในสถานการณ์ปัจจุบันในกระแสของยุคโลกาภิวัตน์ที่มนุษย์ส่วนใหญ่มุ่งเน้นในเรื่องของวัตถุ การคงอยู่ของสถาบันปอเนาะย่อมได้รับผลกระทบ อันเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ ดังนี้

๑. การทำมาหากินและการดำรงชีพ

ในอดีตการวัดค่าของคนนั้นขึ้นอยู่กับจริยธรรมและคุณธรรม ผู้ที่มีความยึดมั่นในคำสั่งสอนทางศาสนาและประเพณี ปฏิบัติอยู่ในกรอบของศาสนาอย่างเคร่งครัดจะได้รับการยอมรับและชื่นชมจากผู้อื่น แต่ในปัจจุบันการทำมาหากินและการดำรงชีพได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก ใครมีความรู้ทางสายสามัญน้อย มีรายได้น้อย แม้จะมีคุณธรรม มีความรู้ศาสนาก็ไม่ถือว่าเป็นคนที่มีคุณภาพเท่าใดนักในทัศนคติของคนส่วนมาก สิ่งนี้ทำให้ทุกคนมุ่งสู่ระบบการศึกษาที่สามารถตอบสนองความต้องการด้านอาชีพในอนาคตได้ ส่งผลให้นักเรียนที่เรียนปอเนาะมีจำนวนลดลงตามลำดับ

๒. การลดจำนวนลงของผู้รู้

อีกปัญหาหนึ่งก็คือ ในช่วง ๑๐-๑๕ ปีที่ผ่านมา บรรดาโต๊ะครูที่มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก ได้เสียชีวิตไป อาทิเช่น บาบอแม ภูมิ (๒๕๓๔) บาบอหะยียาลี สะก่า (๒๕๓๗) บาบอเดร์สะก่า (๒๕๓๘) โต๊ะครูบาบอเยห์ หนองจิก (๒๕๔๐) บาบอเดร์ ปือแนราเมะห์ (๒๕๔๑) ซึ่งระยะเวลา

๒ ทศวรรษที่ผ่านมา (ค.ศ. ๑๙๙๐-๒๐๐๐) ถือได้ว่าเป็นช่วงแห่งการสูญเสีย อุลามะฮ์ และโตะครูบ่อเนาะที่มีความรู้แตกฉานใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เสียชีวิตหลายต่อหลายท่าน

การเสียชีวิตของโตะครูทำให้ป่อเนาะหลายแห่งขาดแคลนผู้รู้ที่จะมาสืบทอด หรือได้รับความนิยมน้อยลง เพราะโตะครูคนใหม่ที่มาสืบทอดยังไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้การศึกษาศาสนาในบางพื้นที่เริ่มซบเซา บางแห่งถึงกับต้องปิดป่อเนาะไปเลยทีเดียว

๓. ผู้รู้ที่มีในปัจจุบันแตกต่างจากอดีต

ปัญหาที่คนป่อเนาะต้องคิด ถ้าดูจำนวนป่อเนาะที่จดทะเบียน ๒๑๔ โรง เราอาจจะดีใจ แต่สิ่งที่น่าคิดคือ สถาบันป่อเนาะที่มีคุณภาพเหมือนดังเช่นป่อเนาะในอดีตจะมียังคงมีอีกไหม ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่เป็นอุปสรรค แน่นนอนความเข้มข้นในเรื่องวิชาการอิสลามก็เป็นปัจจัยหนึ่ง ป่อเนาะเป็นจำนวนไม่น้อยที่ได้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม จำนวนผู้รู้ก็ย่อมลดน้อยตามไปด้วย ทั้งนี้เพราะผู้เรียนต้องเรียนที่เดียวสองสาขาก็ย่อมแบ่งความสนใจ

วิชาความรู้ของโตะครูในอดีตนั้น เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปของคนมุสลิมใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ว่ามีความแตกฉานและลึกซึ้งในวิชาการศาสนาเป็นอย่างยิ่ง แหล่งความรู้อันเป็นต้นแบบของการเล่าเรียนระบบป่อเนาะ ของโตะครูในอดีตนั้น อยู่ที่มัสยิดหะรอม เมืองเมกะประเทศซาอุดีอาระเบีย โดยจะมีการสอนวิชาต่างๆอยู่รายรอบมัสยิด ใครที่สนใจวิชาไหนหรือตั้งใจที่จะเรียนกับครูคนใด ก็สมัครเป็นลูกศิษย์เพื่อเรียนได้ และส่วนใหญ่ก็ใช้เวลาจำเรียนในระดับสูงไม่ต่ำกว่า ๑๐ ปี บ้างก็ ๒๐ ปี เมื่อกลับมาประเทศและเปิดป่อเนาะ ก็เป็นโตะครูที่มีความรู้ทางศาสนาอย่างลึกซึ้ง หากแต่ในปัจจุบัน ทางการศึกษาอาระเบียมีความเข้มงวดในการเข้าออกประเทศเป็นอย่างมาก และไม่ออกวีซ่าให้เพื่อเข้าไปเรียนลักษณะดังกล่าวโดยตรง โดยเน้นไปที่การออกวีซ่าให้กับผู้ที่เข้าเรียนในระบบมหาวิทยาลัยเท่านั้น

ผู้ที่ต้องการเรียนที่มัสยิดหะรอมต้องทำวีซ่าในลักษณะของการไปทำงาน แล้วหาเวลาหลังเลิกงานไปเรียนอีกทอดหนึ่ง ซึ่งมีความยุ่งยากเป็นอย่างมาก และผู้เรียนในระบบมหาวิทยาลัย (ทางด้านศาสนา) ก็ใช้เวลาเรียนเพียง ๔-๕ ปี เท่านั้นนี้ ต่างจากในอดีตที่ใช้เวลาเป็น ๑๐ ปี เมื่อเป็นเช่นนี้ กระบวนการสร้างผู้รู้ของป่อเนาะที่มีความเข้มข้นในอดีตจึงขาดช่วง เมื่อผู้สอนไม่มีความแตกฉานและเข้าใจในหลักวิชาศาสนาเพียงพอ ผู้ที่เรียนต่อมาจึงขาดความเข้มข้นตามไปด้วย คือเมื่อกระบวนการสอนอ่อน กระบวนการเรียนรู้ก็ย่อมอ่อนเป็นเงาตามตามตัว

๔. นโยบายของรัฐบาลที่มุ่งพัฒนาเฉพาะโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นที่ตั้ง

ระบบโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น เป็นรูปแบบการศึกษาที่พยายามจะขจัดคำว่า "ล้าหลัง" หรือ "ด้อยพัฒนา" ให้หมดสิ้นไปจากป่อเนาะ จึงเรียกได้ว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นระบบการศึกษาที่พัฒนาแล้วของป่อเนาะ มีการจัดการที่เป็นระเบียบแบบแผน

มากขึ้น มีหลักสูตรและการวัดผลที่เป็นมาตรฐาน หากแต่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามชาติที่เป็นหัวใจของการศึกษาระบบปอเนาะไป และหากเปรียบเทียบความรู้ทางศาสนาระหว่างปอเนาะกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแล้ว จะเห็นได้ว่าผู้ที่เรียนปอเนาะจะมีความลึกซึ้งกว่า และมีความรู้มากกว่า โดยยกกรณีตัวอย่างของนายเอกมาน ยูโซ๊ะ นักเรียนปอเนาะภูมิ ซึ่งเรียนปอเนาะ ๔ ปี เมื่อเข้าเรียนต่อโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สามารถเทียบเรียนได้ถึงชั้น ๘ โดยหากเริ่มเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาตั้งแต่แรกเริ่ม ต้องใช้เวลาถึง ๘ ปี จึงจะเรียนในระดับชั้น ๘ ได้

เนื่องจากรัฐมองการศึกษาเป็นเรื่อง "เศรษฐกิจ" ปอเนาะซึ่งจัดการโดยเน้นผลผลิตด้านคุณธรรม จริยธรรม จึงถูกมองว่าล้าหลัง ประกอบกับปัญหาความมั่นคง ทำให้รัฐพยายามจัดระเบียบปอเนาะเรื่อยมา ในขณะที่โต๊ะครูก็พยายามคงสภาพให้ปอเนาะได้อยู่ในลักษณะเดิม ที่เป็นเช่นนี้ไม่ใช่เพราะปอเนาะและโต๊ะครูมีความคิดแบบหัวเก่า ไม่ต้องการพัฒนา แต่โต๊ะครูมีปณิธานที่จะดำรงรักษาจิตวิญญาณของปอเนาะไว้ตามจุดประสงค์แรกเริ่มของการก่อตั้ง

ส่วนรัฐมักออกกฎระเบียบหรือกฎหมายเพื่อบังคับใช้ โดยที่ปอเนาะไม่มีความพร้อมที่จะร่วมมือ เช่น การนำหลักสูตรสามัญ การอาชีพมาใช้ ในขณะที่การสนับสนุนโดยการให้เงินอุดหนุนก็มีเงื่อนไขที่ว่าให้ปอเนาะแปรสภาพหรือปรับปรุงมาตรฐานของโรงเรียน และต้องจัดการเรียนการสอนสายสามัญควบคู่กันไปด้วยเท่านั้นจึงจะได้รับ ทางปอเนาะจึงมีความวิตกว่า หากแปรสภาพแล้วจะมีเงื่อนไขผูกมัด ทำให้ไม่สามารถดำเนินการสอนตามจุดมุ่งหมายของการก่อตั้งได้

ในระยะหลังรัฐมีการประชุมสัมมนากับทางปอเนาะหลายครั้ง และการสัมมนาก็จบลงด้วยดี แต่เมื่อมีนโยบายออกมา รัฐมักไม่ได้นำผลสรุปการประชุมหรือข้อเสนอแนะที่ได้ให้ไว้มาเป็นนโยบาย ทำให้ปอเนาะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบในภาวะจำยอมอยู่เสมอ ในฐานะที่ปอเนาะคือวิถีการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ การบังคับให้ปอเนาะต้องยอมรับในหลักการที่ไม่สามารถปฏิบัติได้นั้น (เนื่องด้วยหากปฏิบัติแล้วจะทำให้ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมหรือจารีตประเพณีขาดหายไป) แสดงให้เห็นว่ารัฐพยายามแก้ปัญหาโดยการนำกฎหมายเป็นตัวตั้ง แล้วพยายามปรับวัฒนธรรมให้เข้ากับกฎหมาย จึงเป็นการยากที่จะสามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปด้วยดี ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้วควรนำวัฒนธรรมมาเป็นตัวตั้งแล้วออกกฎหมายให้เข้ากัน การแก้ปัญหาด้วยการพยายามปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมหรือความเชื่อนั้น เป็นการฝืนสภาพความเป็นจริง เพราะฉะนั้น นโยบายที่ออกโดยภาครัฐบางส่วน แทนที่จะเป็นการช่วยคลี่คลาย กลับกลายเป็นแรงบีบอัดและความกดดันจากภายนอกที่มากกระทบ ในขณะที่ปอเนาก็ต้องการรักษาอุดมการณ์ของตนเองไว้ เมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน ในที่สุดจึงเกิดปัญหาตามมา ซึ่งสามารถเรียกได้ว่า "ปัญหาที่เกิดจากการแก้ปัญหา"

สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจคือ ชาวมุสลิมส่วนใหญ่ในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความรักท้องถิ่นและต้องการปกป้องสิ่งที่หวงแหน จึงควรแยกประเด็นนี้ออกจากการ

แบ่งแยกดินแดน ยกตัวอย่างผู้ที่หมู่บ้านภูมิ ในช่วงที่มีการถ่ายทอดการแข่งขันกีฬาระดับนานาชาติ โดยเฉพาะเวลาที่มีการแข่งขันมวยสากลสมัครเล่นหรือฟุตบอล ชาวบ้านจะเชียร์ทีมชาติไทยและร่วมลุ้นการแข่งขันให้ทีมไทยชนะ และแสดงความเสียใจให้เห็นอยู่เสมอเมื่อทีมไทยพ่ายแพ้ ด้วยเหตุเพราะทุกคนก็เป็นคนไทย มีความรักในประเทศไทยทั้งสิ้น ดังนั้นการแก้ปัญหาใดๆ เมื่อเกิดการต่อต้านจากคนในท้องถิ่น จึงควรพิจารณาว่าสาเหตุมาจากการพยายามปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมและกิจกรรมการดำเนินชีวิตทางศาสนาของคนในพื้นที่หรือไม่

การแก้ปัญหาโดยยกวัฒนธรรมเป็นตัวตั้งนั้นจะเกิดผลดีกับทั้งสามฝ่าย คือ ปอเนาะ สังคม และรัฐ กล่าวคือ ปอเนาะจะไม่สูญเสียความเป็นสถาบันศาสนาที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนไป และสามารถพัฒนาไปตามทิศทางที่เหมาะสมจากการสนับสนุนของรัฐ สังคมก็ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางที่ต้องการ หากการแก้ไขปัญหามีผลดี ก็จะส่งผลดีต่อสังคมตามมา คือ เกิดการพัฒนา โดยวัฒนธรรมและแนวการดำเนินชีวิตของชุมชนก็ไม่เปลี่ยนแปลง ทางรัฐเองก็จะสามารถกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาด้านอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่และเกิดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ต่อไป

ไม่ว่าสังคมมุสลิมจะได้รับผลกระทบจากอิทธิพลภายนอก และปัจจัยภายในสังคมมุสลิมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนและท้องถิ่น หลักการในศาสนาอิสลามที่สืบทอดต่อเนื่องมาอย่างยาวนานผ่านสถาบันการศึกษาศาสนาอย่าง “ปอเนาะ” ซึ่งเป็นเสมือนดันไอรที่ให้ความร่วมมือแก่พี่น้องมุสลิมและเปรียบเสมือนโรงงานที่พร้อมชักฟอกสิ่งสกปรก ไร้เชื้อคนให้เป็นคนดี มีคุณค่า เป็นของขวัญแก่สังคมไทย

บทสรุป

...ไม่มีบ้านไหนในสังคมไทยแต่อดีตจนปัจจุบันที่อยู่ได้อย่างโดดๆ หากต้องอยู่ร่วมกันทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมกับบ้านอื่นๆ ในท้องถิ่นเดียวกัน คำว่าความเพียงพอหรือการอยู่ได้โดยลำพัง (Self contain) ในสังคมชนบทที่มีมาแต่โบราณกาลหาได้เกิดจากการดำรงอยู่ของชุมชน "บ้าน" เพียงชุมชนเดียวไม่ จำเป็นต้องมองในบริบทของพื้นที่ใหญ่ ๆ ร่วมกันที่เรียกว่าท้องถิ่น

(ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๓ : ๓๘-๓๙)

บ้านดาโต๊ะ ชุมชนประมงแห่งหนึ่งตั้งอยู่ปลายแหลมในอ่าวปัตตานี ที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน โดยมี หลักฐานจากเรื่องเล่า ตำนาน เกี่ยวกับความเป็นมาของผู้คน สถานที่สำคัญต่างๆ ในหมู่บ้าน ตลอดจนหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นสุสานดาโต๊ะปาแง สุสานเจ้าเมืองยะหริ่ง มัสยิดเก่าแก่ร่วมสมัยกับมัสยิดกรือเซะ บ่อน้ำโบราณที่คนในชุมชนเล่ากันว่าเป็นแหล่งน้ำจืดสำคัญของเรือสินค้านานาชาติที่เข้ามาค้าขายยังปัตตานี และกุโบร์หรือสุสานขนาดใหญ่ที่มีอาณาบริเวณนับสิบไร่ของชาวมุสลิม ที่แสดงให้เห็นถึงความสืบเนื่องยาวนานของชุมชนภายใต้วัฒนธรรมอิสลาม ที่ผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ชาวดาโต๊ะมีเอกลักษณ์ของตนเองปรากฏผ่านมาทางความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ อาหาร ประเพณี และพิธีกรรม

ชาวบ้านดาโต๊ะดำรงชีวิตด้วยการทำประมงทางทะเลเป็นส่วนใหญ่ ในอดีตเมื่อได้สัตว์น้ำมาชาวดาโต๊ะจะนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนต่างๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปภายในแผ่นดิน หรือแลกเปลี่ยนที่ตลาดนัด บางครั้งอาจนำมาฝากหรือขายชาวจีนในหมู่บ้านให้นำไปขายต่อ การได้เดินทางไปแลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้ชาวดาโต๊ะได้ฟังฟังอิงอาศัย รวมทั้งสร้างสายสัมพันธ์โดยการแต่งงานกับชาวชุมชนอื่นๆ

บ้านภูมิ เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากโรงเรียนปอเนาะภูมิ (โรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา) ในอดีตพื้นที่บ้านภูมิแห่งนี้เป็นที่รกร้างว่างเปล่า จนกระทั่ง "โต๊ะเยาะหฺสะแต" (ท่านไซคุนา หะยีวันมุฮัมมัด) ได้มาก่อตั้งปอเนาะขึ้น "โต๊ะปาเก" หรือนักเรียนปอเนาะบางคนเมื่อเรียนจบแล้วได้ตั้งบ้านเรือนรายรอบปอเนาะ ทำให้บ้านภูมิขยายใหญ่โตขึ้น อีกทั้งยังมีคนพุทธอีกกลุ่มอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งรกรากอยู่ร่วมกับชาวมุสลิมด้วย ชาวบ้านภูมิส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่อ้อย และสวนผลไม้

ปอเนาะภูมินับว่าเป็นปอเนาะที่เก่าแก่มากแห่งหนึ่งของปัตตานี นอกจากปอเนาะจะมีบทบาทภายในชุมชนค่อนข้างมาก ปอเนาะภูมียังมีสายสัมพันธ์ที่กว้างขวางกับชุมชนต่างๆ จาก

การที่ได้ผลิตลูกศิษย์ผู้มีความรู้ทางศาสนาอิสลามออกมามากมายในระยะเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี ซึ่งผู้รู้ทางศาสนาเหล่านี้หลายท่านได้ออกไปตั้งโรงเรียนสอนศาสนา ตลอดจนความสัมพันธ์และภารกิจทางศาสนากับชุมชนหมู่บ้านอื่นๆ ในการร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้กับชาวมุสลิมในหมู่บ้านต่างๆ ทั้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และชุมชนอื่นๆ ทั้งใกล้ไกล ปอเนาะจึงเปรียบเสมือนศูนย์กลางแห่งสายสัมพันธ์ของท้องถิ่น และสถาบันธำรงจิตวิญญาณอิสลามของสังคมมุสลิม

บ้านดาโต๊ะและบ้านภูมิไม่อาจดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวมาจนถึงปัจจุบันได้หากขาดความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ กรณีศึกษาของบ้านดาโต๊ะและบ้านภูมินี้แสดงให้เห็นว่า ทั้งสองหมู่บ้านจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การแต่งงาน และจากการที่มีความแตกต่างทางด้านกายภาพทำให้ทั้งสองหมู่บ้านต้องพึ่งพิงอาศัยกันในการแลกเปลี่ยนทรัพยากร การแลกเปลี่ยนค้าขาย นอกจากนี้สายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในท้องถิ่นปัตตานีคือความผูกพันในภารกิจทางศาสนาอิสลาม โดยเริ่มตั้งแต่การที่ลูกหลานชาว ดาโต๊ะบางส่วนที่จบการศึกษาจากทั้งโรงเรียนดาดิกา (โรงเรียนสอนศาสนาชั้นเด็กเล็ก) และโรงเรียนบ้านดาโต๊ะ ได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนปอเนาะภูมิ เมื่อโรงเรียนดาดิกาขาดครูผู้สอน โรงเรียนปอเนาะจะจัดส่งครูมาช่วยสอน อีกทั้งทางด้านประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านจะเดินทางไปช่วยเหลือกันในการประกอบพิธีต่างๆ กลไกเช่นนี้ได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนให้กลายเป็นความเข้มแข็งของท้องถิ่นได้ในที่สุด

ความสัมพันธ์เช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะหมู่บ้านดาโต๊ะกับภูมิ หากเกิดขึ้นทั่วไปกับชุมชนต่าง ๆ ในดินแดนที่ครั้งหนึ่งเรียกกันว่า ปัตตานีดารุสสลาม ดินแดนปัตตานีอันสงบและสันติ

ปัจจุบันชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วของยุคโลกาภิวัตน์ ถึงแม้ว่าดาโต๊ะและภูมิจะเป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่โตมากนัก แต่ทั้งสองชุมชนล้วนได้รับผลกระทบจากกระแสโลกมากน้อยแตกต่างกันไป ทั้งในระดับความรุนแรงและเรื่องราวที่ได้รับผลกระทบ

จากการที่มีชาวประมงซึ่งเป็นนายทุนที่มีงบประมาณจำนวนมาก มีเครื่องมือเครื่องมือในการประกอบอาชีพที่มีกำลังการผลิตสูง นายทุนเหล่านี้เข้ามาพร้อมกับเรือประมงขนาดใหญ่ ที่กวาดเอาทรัพยากรธรรมชาติในอ่าวปัตตานีและอ่าวไทย โดยไม่คิดแบ่งปันให้กับเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมแม้แต่น้อย ประกอบกับนโยบายทางการเมืองการปกครองของรัฐบาล ที่เข้ามาแทรกแซงการปกครองในท้องถิ่น รวมถึงผลกระทบจากกระแสบริโภคนิยม ปัจจัยข้างต้นทั้งหมดส่งผลกระทบมากมายแก่ ชาวดาโต๊ะ เริ่มจากเครื่องมือทำมาหากินที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นเริ่มเลือนหายไป ชาวบ้านเริ่มนำเครื่องมือสมัยใหม่มาใช้มากขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น เมื่อทรัพยากรไม่เพียงพอต่อการบริโภคของผู้คนในชุมชน ทำให้ชาวประมงต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้อยู่รอด การประกอบอาชีพใหม่ๆ ทำให้ชาวดาโต๊ะต้องเดินทาง

ออกไปทำงานในเมืองใหญ่ทั้งในอำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทย และเมืองต่างๆ ในประเทศมาเลเซีย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของสังคมตั้งแต่หน่วยเล็ก เช่น ครอบครัว จนกระทั่งถึงสถาบันการปกครอง ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ปอเนาะภูมิได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงจากภายใน เช่น การเพิ่มจำนวนประชากร การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก คือ การขยายเส้นทางคมนาคม การเกิดโรงงานอุตสาหกรรม การแพร่กระจายของสื่อต่างๆ ตลอดจนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ บังคับให้หมดนี้ล้วนส่งผลกระทบต่อปอเนาะ และชุมชนภูมิเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคม เกิดปัญหาช่องว่างระหว่างวัย ความเคร่งครัดในการปฏิบัติศาสนกิจของชาวมุสลิมน้อยลง การแต่งกายของวัยรุ่นเปลี่ยนแปลงไป

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมท้องถิ่น และกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการแพร่กระจายของสื่อในโลกทุนนิยม การอพยพของคนนอกถิ่นที่เดินทางเข้ามาทำมาหากิน แย่งชิงทรัพยากรของคนในท้องถิ่น รวมไปถึงการเดินทางออกจากถิ่นไปแสวงหารายได้ที่มั่นคงและแน่นอน การเคลื่อนย้ายในยุคโลกาภิวัตน์นี้ทำให้ชุมชนต่างๆ ในท้องถิ่นปัตตานีต้องปรับตัว เพื่อดำรงอยู่ได้ในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ชาวคาโต๊ะกับชาวประมงพื้นบ้านรอบอ่าวปัตตานีที่ประสบกับปัญหาใหญ่ในเรื่องการทำมาหากิน ชาวคาโต๊ะเสนอหนทางแก้ปัญหาเหล่านี้ว่าจำเป็นต้องพัฒนาการศึกษา ทั้งทางศาสนาและการศึกษาในโรงเรียนของรัฐบาล เพื่อให้เยาวชนมีความรู้มากพอที่จะเท่าทันกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ในระดับของท้องถิ่นได้มีความพยายามสร้างความเข้มแข็งในท้องถิ่น เพื่อต่อสู้กับการรุกรานจากภายนอก ด้วยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมแก่ตนเอง กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานีจึงเกิดขึ้น โดยชาวบ้านได้ร่วมมือกับนักวิชาการในสถาบันการศึกษาท้องถิ่น ใช้ภูมิปัญญาที่มีติดตัวมาตลอดชีวิต อธิบายถึงสิ่งที่เกิดขึ้น และผลกระทบต่างๆ ที่เกิดกับสภาพแวดล้อม และผู้คนจำนวนมากในท้องถิ่น ถึงแม้ในปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานีจะเรียกร้องสิ่งใดไม่ได้มากนัก แต่การรวมตัวของคนจากชุมชนต่างแสดงให้เห็นถึงความต้องการจุดยืนและความเข้มแข็งของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ปอเนาะภูมิและปอเนาะอื่นๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นแหล่งรวมจิตวิญญาณอิสลามของชาวมุสลิม ได้ปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและเหตุการณ์ความไม่สงบ อันทำให้ผู้คนในพื้นที่อื่นๆ มีความเข้าใจปอเนาะคลาดเคลื่อนไป ปอเนาะภูมิมีแนวทางในการปรับตัวกับสิ่งเหล่านี้ ด้วยการพยายามเผยแพร่ศาสนา ชักชวนให้คนมุสลิมบางคนที่กำลังเลือนไหลไปในกระแสการเปลี่ยนแปลงให้กลับมาสู่แนวทางของพระเจ้า นอกจากนี้ใน

ทางการดำรงอยู่ ปอเนาะภูมิรับเอานโยบายบางอย่างของรัฐบาลที่ไม่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนา มาปรับใช้ แต่สิ่งสำคัญที่ปอเนาะภูมิและปอเนาะต่างๆ ในเขตอำเภอยะหริ่ง ช่วยกันสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันการศึกษาทางศาสนาในท้องถิ่น คือการตั้งชมรมโรงเรียนปอเนาะ อำเภอยะหริ่งขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ นี้ เพื่อสร้างเครือข่ายเสริมสลายโยของความเป็นท้องถิ่นเดียวกันให้เหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น

คนดาโต๊ะและคนภูมิต่างทราบดีว่า การหวนกลับมาทบทวน ศึกษา และทำความเข้าใจถึงรากเหง้าของตนเอง จะช่วยสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น หากเพียงความเข้มแข็งของชุมชน อาจไม่เพียงพอต่อการจะยืนหยัดอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่กำลังหลั่งไหลเข้ามาอย่างรวดเร็ว ชาวดาโต๊ะและภูมิจึงเลือกที่จะร่วมกันสร้างความเข้มแข็งของท้องถิ่น เพื่อนำพาชุมชนต่างๆ ให้ดำรงอยู่ได้ นอกเหนือไปกว่านั้น สิ่งสำคัญที่สุดที่ชาวดาโต๊ะและชาวภูมิใช้เป็นแนวทางร่วมกัน ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับทั้งชุมชนและท้องถิ่น คือความศรัทธาในศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นพลังที่จะขับเคลื่อนสังคมปัตตานีให้ดำรงอยู่อย่างสงบและมั่นคง ท่ามกลางความเคลื่อนไหวของกระแสโลก และสถานการณ์ต่างๆ ในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กองนโยบายและแผน, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. การให้การอุดหนุนด้าน
บุคลากรแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม. ๒๕๓๘.
- การิม อับดุลเลาะห์. คู่มือมุสลิมเบื้องต้น. กรุงเทพฯ, ส.วงศ์เสงี่ยม สำนักพิมพ์, ม.ป.พ.
- เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี. เอกสารโครงการพัฒนาอาชีพและศักยภาพชุมชนเพื่อการ
พึ่งตนเองและเอื้ออาทร. ๒๕๔๒.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. บუნจาปัตตานี. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๐.
- ฝ่ายส่งเสริมและเผยแพร่ สำนักส่งเสริมและการศึกษาต่อเนื่อง. ระบบการศึกษาในชุมชนมุสลิม
จังหวัดชายแดนภาคใต้. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี ๒๕๔๗.
- ไพศาล พรหมยงค์. โครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “แนวทางการพัฒนาปอเนาะเชิง
อนุรักษ์.” ๒๕๔๗.
- มอริส บูกาย (เขียน) กิติมา อมรทัต (แปล). คัมภีร์ไบเบิล คัมภีร์กุรอ่านและวิทยาศาสตร์.
กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์อิสลามิก อะคาเดมี, ๒๕๔๒.
- รัตติยา ลาและ. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และ
นราธิวาส. สกว., ๒๕๔๔.
- รุ่ง แก้วแดง. ทศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา
อิสลาม. ๒๕๑๑.
- วันณาสสน นุ่นสุข. การศึกษาสถาปัตยกรรมของสุสานเนื่องในศาสนาอิสลาม : กรณีศึกษา
แหล่งโบราณคดีสุสานยะหริ่ง ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี.
ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๘.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. สังคม-วัฒนธรรม ปัจจุบันผ่านแปร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,
๒๕๔๓.
- ศิษย์เก่าโรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา. ประวัติปอเนาะบิรมิงเนื่องในโอกาสครบรอบ ๘๐ ปี.
๒๕๔๐.
- ศูนย์อบรมศาสนาอิสลาม และจริยธรรมประจำมัสยิด. แบบรายงานสถิติข้อมูล ประจำปี
การศึกษา ๒๕๔๖.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ, (บรรณาธิการ). ปัตตานีใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๗.

สุเทพ สุนทรภัสร์ "ปอเนาะ" มรดกสถาบันการศึกษา กับบูรณาการของศาสนาและสังคม ของชาว
มาเลย์มุสลิม ในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย ศิลปวัฒนธรรม สิงหาคม ๒๕๔๗ ปีที่
๒๕ ฉบับที่ ๑๐

สุนทร ปิยะวสันต์. เอกสารประกอบการอบรม การพัฒนาเทคนิคการสอนอัลกุรอานโดยใช้
ระบบกีรอฮาดี. ๒๕๔๔.

ผศ.เสาวนีย์ จิตต์หมวด. ผู้หญิงมุสลิมกับการดำเนินชีวิตในยุคไฮเทค กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
ทางน้ำ, ๒๕๓๕

เล่มอ๋ นาคพงศ์. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในเขตการศึกษา ๒ กับความมั่นคง
แห่งชาติ. ๒๕๓๐.

อห์หมัด สมบูรณ์ บัวหลวง. "ปอเนาะ: สำนักดักศิลาในสังคม." ศิลปวัฒนธรรม. พฤษภาคม
๒๕๔๗

อารีฟีน. ปาตานี ดารุสลาม. ศูนย์วัฒนธรรมชายแดนภาคใต้, ๒๕๔๓.

เอกสารประกอบเวทีเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพ ครั้งที่ ๑ "ศานติธรรมรวมใจ ดับไฟได้
ด้วยปัญญา" ๗ มีนาคม ๒๕๔๗

ภาคผนวก ก

ว่าด้วยเรื่องอาหารพื้นเมืองของชาวคาใต้

อาหาร

ในเรื่องของอาหารจะแบ่งเป็นอาหารในพิธีกรรมต่างๆ อาหารในอดีตที่ไม่มีผู้สืบทอดในปัจจุบัน และอาหารที่ได้จากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

อาหารในพิธีกรรมต่างๆ

อาหารที่จัดในพิธีกรรมเข้าสู่นัด*

อาหารที่จัดนั้นต่างก็มีความหมาย ในพิธีการเข้าสู่นัดเด็กผู้ชายที่ทำพิธีจะเลือกกินอาหารที่จัดให้ ถ้าหากเลือกกินกะละแมก่อน แสดงว่าโตขึ้นจะเป็นคนดี หรือถ้าเลือกกินข้าวเหนียวสีข้าวโตขึ้นจะมีความรู้ทางด้านศาสนา หรือถ้าเลือกกินข้าวเหนียวสีแดงจะแสดงถึงกลางไม่ดีในอนาคต

อาหารที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม มีดังนี้

๑. กระ (ขนมรา)
๒. กี่แน (ข้าวตัง)
๓. นาขิมานี (ข้าวเหนียวหวาน)
๔. ดอดอ (กาละแม)
๕. นาขิปปูโละกูย (ข้าวเหนียวเหลืองจากขมิ้น)
๖. นาขิปปูโละตือมางะ (ข้าวเหนียวไมใส่สี สีขาว และข้าวเหนียวสีแดงจากสีอแป)
๗. ไช้ดัม ๓ ฟอง ๓ สี สีแดง สีเหลือง สีขาว
๘. ไก่ย่าง
๙. แกงเนื้อ
๑๐. ส้มแขกจิ้มเกลือ

อาหารในพิธีแต่งงาน

อาหารที่จัดคล้ายกับพิธีกรรมการเข้าสู่นัด แต่จะเพิ่มเติมแกงต่างๆ สำหรับเลี้ยงแขก

๑. แกงกุลาดากิง (แกงขมิ้นกะทิ)
๒. กุลาคีแกปือดะ (แกงส้ม)
๓. ซาโยปูโละกือมุดู (แกงใบยอ)
๔. ซาโยปูโละยาสา (แกงขี้เหล็ก)
๕. กานูชือเปะ (ยำปากเปิดใส่กะทิ)
๖. ปลาแห้งทอด

๗. อาจาก

๘. บูดุ

๙. ขาโยลาบู (แกงผักทอง)

อาหารสำหรับแจกในวันครบรอบวันตาย ๓ วัน

อาหารที่จัดสำหรับแจกให้ชาวบ้านหลังจากที่มีการเสียชีวิตครบ ๓ วัน โดยญาติๆ หรือ ลูกๆจะทำอาหาร เช่น ทำบูโบลือเมาะ คือขนมต้ม หรือแกแอ

ส่วนผสมของบูโบลือเมาะ คือ

๑. ข้าวสาร

๒. กะทิ

๓. กุ้ง

๔. ไข่

๕. พริกไทย

๖. ลือบอ

๗. ใบมะงา

๘. เกลือและน้ำตาล

วิธีการทำ

นำข้าวสารต้มให้เหมือนข้าวต้ม ใส่กะทิและส่วนผสมอื่นๆที่เตรียมไว้ คลุกเคล้าให้เข้ากัน

โรยใบมะงา

ส่วนผสมของแกแอ คือ

๑. แป้งข้าวเจ้า

๒. กะทิ

๓. กุ้ง

๔. ไข่

๕. ลือบอ

๖. เกลือ และน้ำตาล

วิธีการทำ

๑. นำแป้งข้าวเจ้าผสมน้ำอุ่น ทำให้เหลวพอประมาณ แล้วนำไปเทในถาดแบนหนึ่งให้สุก ยกออกมาตัดเป็นเส้นๆ

๒. นำกะทิผสมกับแป้งข้าวเจ้าพอประมาณ ใส่เครื่องปรุงทั้งหมด ตั้งไฟให้เดือดนำขนมที่ ตัดแล้วใส่ในน้ำที่ปรุงเสร็จ

ปัจจุบันถ้าหากว่าญาติของผู้ตายไม่มีเวลาเพียงพอในการจัดทำอาหาร อาจจะปรับเปลี่ยนชนิดของอาหารเป็นข้าวแกง หรือแจกน้ำซากับลูกก็แทน

อาหารในวันฮารีรายอ

ในวันฮารีรายอชาวบ้านในหมู่บ้านดาโต๊ะส่วนใหญ่จะทำกะตุปะ (ขนมต้มสามเหลี่ยม) ทั้งนี้จากการสอบถามคนเฒ่าคนแก่ภายในหมู่บ้านถึงสาเหตุที่เลือกทำกะตุปะเพราะว่ากะตุปะเป็นอาหารที่เก็บไว้ได้เป็นเวลานานหลายวัน ถ้าหากลูกหลานไม่สามารถมาเยี่ยมเยียนได้ในวันฮารีรายอ ในวันต่อมาถ้าหากลูกหลานมาก็อาจจะได้รับประทานกันอีก

ส่วนความเป็นมาของกะตุปะ คนเฒ่าคนแก่เล่าให้ฟังว่ามีมาตั้งแต่อดีตแล้ว ไม่สามารถบอกได้ว่ามาจากที่ไหน โบปาละ (โบพัช) ที่ใช้ห่อกะตุปะนั้นไม่ได้ปลูกในหมู่บ้าน จะต้องไปซื้อนอกหมู่บ้านที่ตลาดนัดต่างๆ บางครั้งชาวบ้านจากที่อื่นที่ประกอบอาชีพทำสวนทำนาจะนำมาให้ที่หมู่บ้าน

ส่วนผสมของกะตุปะ

๑. ข้าวเหนียว
๒. หัวกะทิ
๓. เกลือ และน้ำตาล

วิธีการทำกะตุปะ

นึ่งข้าวเหนียวให้สุก ยกขึ้นเคี่ยวกับหัวกะทิใส่เกลือและน้ำตาล ชิมรสให้กลมกล่อม นึ่งอีกครั้ง แล้วจึงนำมาห่อกับใบปาละ แล้วนำไปนึ่งหรือต้ม ใส่น้ำพอประมาณ

นอกจากนี้ในวันฮารีรายอบางบ้านอาจทำข้าวแกงแจกเพื่อนบ้านหรืออาจทำนาซิดาแม (ข้าวเหนียวแกง) หรือข้าวเหนียวหน้ากุ้ง

นาซิดาแม

ส่วนผสม

๑. ข้าวเหนียว
๒. ข้าวสาร
๓. หัวกะทิ
๔. หัวหอม
๕. ลีอบอ เป็นผงเครื่องแกงผักชี พริกแห้ง เม็ดผักชี เม็ดชีขาว ขมิ้น พริกไท
๖. น้ำตาลและเกลือ

วิธีการทำ

นำข้าวเหนียวผสมกับข้าวสาร แขน้ำรวมกันประมาณครึ่งชั่วโมง แล้วนำไปนึ่งให้สุก เคี้ยว
ตอกกับหางกะทิ คลุกเคล้าให้เข้ากันแล้วนำไปนึ่งต่อ จากนั้นเคี้ยวกับหัวกะทิอีกครั้ง พร้อมใส่หัว
หอม ลือบอ น้ำตาล เกลือ คลุกเคล้าให้ทั่ว

ทั้งนี้ในการรับประทานนาซิดาแมจะต้องมีชามสำหรับโรยข้าว และรับประทานข้าวกับ
แกง

ชามาซิดาแม

ส่วนผสม

๑. มะพร้าวคั่ว
๒. กุ้งหรือเนื้อปลาสุก
๓. น้ำเชื่อม
๔. เกลือ
๕. หัวหอม
๖. ตะไคร้

วิธีการทำ

ตำมะพร้าวคั่วให้ละเอียด พักไว้ ตำหัวหอม ตะไคร้ เกลือให้ละเอียด แล้วใส่กุ้งหรือเนื้อ
ปลา

ต้มสุกแล้วตำให้ละเอียด เสร็จแล้วนำเครื่องที่ตำไปผสมกับมะพร้าวคั่ว ใส่น้ำเชื่อม

คลุกเคล้าให้เข้ากัน

อาซุรอก จะทำกันในเดือนมูฮัรรัม

ส่วนผสม

๑. ข้าวสาร
๒. กะทิ
๓. น้ำเชื่อม
๔. น้ำตาล/เกลือ
๕. กล้วยดิบ
๖. ข้าวโพด
๗. หัวมัน

วิธีการทำ

นำข้าวสารต้มให้เละ ใส่กะทิ น้ำเชื่อม และส่วนผสมที่เตรียมไว้คลุกเคล้าให้เข้ากัน ตั้งไฟ

ให้เดือด

อาหารในเคื่อนรอมฏอน

ในการเปิดบอซอ (ละศีลอด) ชาวบ้านดาโต๊ะจะนิยมทำของหวาน ซึ่งการละศีลอดด้วยการกินของหวานหรือผลไม้เช่นลูกอินทผลัมจะนับเป็นสุนัต คือได้บุญ หลังจากกินของหวานแล้ว จะกินข้าวต่อ หรือบางคนอาจจะละหมาด การละหมาดหลังละศีลอดคือการละหมาดเวลาที่สามของวัน (ละหมาดมัฆริบ)

หมู่บ้านดาโต๊ะในอดีตมีขนมหลายอย่างที่ปัจจุบันไม่สามารถพบเห็นได้ ไม่มีใครทำขาย เช่น ขนมตือลอบากะ จูโจ กือเนือตูรี คือปงแบแก คือปงอุลูบือระ ตือปงลือบอ ตือปงลาดู ตือปงจือโก ตือปงปือลือตอ ตูปะฮี้แก จากการสอบถามจากคนแก่ในหมู่บ้านและลูกหลานของผู้ที่เคยทำขนมขายมาก่อน คนเหล่านี้ยังสามารถบอกวิธีการทำได้ สาเหตุที่ไม่ทำขายเนื่องจากมีปัจจุบันประกอบอาชีพอื่นแล้ว เช่นทำข้าวเกรียบ อาหารหวานที่ยังคงนิยมรับประทานในการละศีลอดในปัจจุบันคือ ตือปงบุงอ ตือปงปือลือ กอเดาะ กายอ ผลไม้เชื่อม เช่นกล้วย และพุทรา ปิดอ นาชิกายอ ทองหยอด คุตุนากอ

สำหรับแม่ค้าขายขนมหรือแม่ค้าขายข้าวแกงที่หมู่บ้านดาโต๊ะในอดีตนั้น บางคนยังคงมีชีวิตอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน เช่นนางซีตี เจมาซอ อายุ ๙๐ ปี ดั้งเดิมเป็นคนจากหมู่บ้านกรือเซะ มีลูกทั้งหมด ๗ คน แต่ไม่มีลูกคนไหนสืบทอดการทำขนมขาย นางซีตีมีชื่อเสียงในการทำขนมหวาน ปัจจุบันขนมหวานบางชนิดในหมู่บ้านดาโต๊ะไม่มีใครสามารถทำได้ แต่นางซีตียังสามารถทำได้ เพราะนางซีตีได้เรียนทำขนมและของว่างจากญาติที่กรือเซะมาก่อน ขนมที่นางซีตีทำขายมาตั้งแต่อดีต เช่น ตือปงจือโก ตือปงลาดู ตือปงบุงอ ตือปงปือลือ ตือปงปือลือตอ ตือปงอุลูบือระ เป็นต้น

นางซีตีเล่าถึงสาเหตุที่มาทำขนมขายที่ดาโต๊ะเพราะเมื่ออายุ ๑๕ ปีได้แต่งงานกับคนดาโต๊ะ หลังจากแต่งงานช่วงแรกนางซีตีได้รับจ้างเลือกกุ้ง เลือกปลา ช่วยสามีอยู่กับบ้าน แต่ด้วยมีฝีมือในการทำขนมแต่เดิมจึงหันมาทำขนมเป็นอาชีพ นางซีตีขายขนมตั้งแต่อายุ ๑๗ จนกระทั่งอายุ ๖๐ ปีจึงหยุดทำขนมขาย เพราะอายุมากและมีหลานหลายคน จึงต้องช่วยลูกๆ ดูแลหลานๆ

อาหารในอดีต ที่ไม่มีผู้สืบทอดในปัจจุบัน

ตือลอบากะ (ไข่แมงดา)

ตือลอบากะมีลักษณะเป็นแผ่นแป้งกรอบๆสีแดงอมเหลือง มีเมล็ดถั่วโรยที่แผ่นแป้ง รส

หวานกรอบ

ส่วนผสมของตือลอบากะ

๑. แป้งข้าวเจ้า

๒. ไข่ไก่

๓. ถั่วเขียว

๔. น้ำตาล/เกลือ

วิธีการทำ

นำแป้งข้าวเจ้า น้ำตาล เกลือ ไข่ไก่ คลุกเคล้า ใส่น้ำ กวนให้เข้ากัน นำถั่วเขียวคั่วให้สุก แล้วนำไปใส่ในแป้งที่กวนเสร็จแล้ว จากนั้นตั้งกะทะให้ร้อน เทขนมให้เป็นแผ่นกว้างๆ บางๆ ตั้งไว้ให้สุกกรอบ

ดูปะอี่แก (ข้าวเหนียวปลา)

ดูปะอี่แก มีลักษณะเป็นข้าวเหนียวทอด ปั้นเป็นก้อนกลมพร้อมกับมีหัวปลาและหางปลาด้วย

ส่วนผสม

๑. ข้าวเหนียว

๒. กะทิ

๓. ปลา

๔. พริกไท

๕. กระเทียม

๖. น้ำตาล/เกลือ

๗. น้ำมัน

วิธีการทำ

นำข้าวเหนียวหนึ่งให้สุกไปเคี่ยวกับกะทิ น้ำตาล เกลือ ให้เข้ากัน พักไว้ให้เย็น ชูดเนื้อปลา ออกแล้วเก็บหางปลากับหัวปลาไว้ นำข้าวเหนียวที่ได้มาผสมกับเนื้อปลาและพริกไทตำละเอียด คลุกเคล้าให้เข้ากัน ปั้นเป็นก้อนกลมๆ แล้วใส่หัวปลาและเสียบหางปลา เสร็จแล้วนำไปทอดให้สุก

ขนมมาตุกาตง

มาตุกาตงมีลักษณะเป็นแป้งเกาะที่ไม่เหมือนรวงผึ้ง มีน้ำตาลโรยบนขนม

ส่วนผสม

๑. แป้งข้าวเหนียว

๒. กะทิ

๓. มะพร้าว

๔. เกลือ

วิธีการทำ

นำแป้งข้าวเหนียวกับมะพร้าว กะทิ เกลือคลุกเคล้าให้เข้ากัน ปั้นขนมเป็นก้อนแบนๆ ให้เกาะกับไม้ไผ่ที่เหลาเรียบร้อยแล้ว นำไปย่างให้สุก ราดน้ำกะทิ แล้วโรยน้ำตาล

ขนมมือแนสะตุรี*

มือแนสะตุรี มีลักษณะเป็นแป้งทอด ก้อนกลมๆวางติดกัน ทำจากถั่วเขียวบด แล้วชุบกับน้ำแป้ง

ส่วนผสม

๑. ถั่วเขียว
๒. แป้งข้าวเจ้า
๓. ไข่ไก่
๔. น้ำตาล/เกลือ

วิธีการทำ

นำถั่วเขียวเคี้ยวจนแห้ง ใส่น้ำตาล ตั้งให้เย็น แล้วนำมาปั้นเป็นก้อน วางติดกันสี่ถึงห้าก้อน แล้วนำไปชุบกับน้ำแป้งข้าวเจ้าที่ผสมกับไข่ แล้วนำไปทอดจนสุก

อาหารที่ได้จากทรัพยากรในท้องถิ่น

ทรัพยากรในท้องถิ่นที่นำมาใช้ทำเป็นอาหารคือ สาหร่ายทะเล ลูกบือรุ (ถั่วทะเล) ใบชื้อปะ (ใบปากเปิดในป่าโกงกาง) และใบยอ

การนำพืชเหล่านี้มาทำเป็นอาหารในปัจจุบันเช่น ยำสาหร่าย ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า กาบูแซแร ส่วนใบชื้อปะจะทำเป็นยำเช่นกัน แต่จะใส่กะทิเป็นส่วนผสมหลัก เรียกว่ากาบูชื้อปะ ชาวบ้านจะนิยมทำประกอบในงานเลี้ยงใหญ่เช่นงานแต่งงาน เป็นต้น ส่วนใบยอ ชาวบ้านจะนำมาแปรรูปเป็นอาหารโดยจะทำเป็น ซาโย (แกงชนิดหนึ่ง) เรียกว่าซาโยปูโจะก็อมูดู ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะทำในงานเลี้ยงแต่งงานเช่นเดียวกับกาบูชื้อปะ บางครั้งชาวบ้านอาจทำไปขาย นอกจากนี้ใบยอยังสามารถนำมาทำเป็นส้มผสมอาหารได้ เช่น นำใบยอตำให้ละเอียดผสมน้ำกรองเอาแต่น้ำสดๆ แล้วใส่ข้าวสารหนึ่งให้สุกจะได้ข้าวส้มม่วงอมฟ้าทำเป็นข้าวย่ำใบยอ

ลูกบือรุ ในปัจจุบันไม่มีการทำอาหารจากลูกบือรุ เนื่องจากคนส่วนใหญ่ทำไม่เป็นแล้ว ผู้ที่เคยทำอาหารจากลูกบือรุเล่าถึงวิธีการทำว่า นำลูกบือรุมารูดเปลือกให้หมด ตัดเป็นท่อนเล็กๆ นำไปต้มให้สุก รับประทานกับมะพร้าวขูด

สาหร่าย ในหมู่บ้านยังคงมีผู้ทำขาย นางบีเดาะ สะมะแอ อายุ ๗๓ ปีเล่าว่า สาหร่ายสามารถนำมาทำอาหารได้สองอย่างคือ ยำสาหร่าย และสาหร่ายนํ้ายา โดยเริ่มจากชาวบ้านนำสาหร่ายจากทะเลมาตากให้แห้งก่อน แล้วจึงเลือกสาหร่ายเส้นเล็กๆ มาปรุง

ยำสาหร่าย

ส่วนผสม

๑. สาหร่าย
๒. น้ำตาล

๓. น้ำส้มสายชู
๔. มะพร้าวอ่อน
๕. ตะไคร้
๖. หอม กระเทียม
๗. พริกแห้ง
๘. กุ้ง

วิธีการทำ

นำสาหร่ายที่ตากแห้งเรียบร้อยแล้วมาล้างน้ำให้สะอาด ผึ่งให้สะเด็ดน้ำ พักไว้ นำน้ำส้มสายชูใส่ในสาหร่าย ยำให้เข้ากันโดยให้มีรสเปรี้ยว ต้มเครื่องพร้อมกุ้งทั้งหมดเข้าด้วยกัน แล้วนำไปผสมกับมะพร้าวที่ขูดไว้ คลุกเคล้าให้ทั่ว ชิมรสแล้วกินพร้อมสาหร่ายที่เตรียมไว้

สาหร่ายน้ำยา

สาหร่ายน้ำยา แตกต่างจากยำสาหร่ายที่ยำสาหร่ายคลุกกับมะพร้าวที่ใส่เครื่องยำรสเปรี้ยว แต่สาหร่ายน้ำยาต้องทำน้ำยาต่างหาก

ส่วนผสม

๑. ถั่วลิสง
๒. กุ้งแห้ง
๓. กระเทียม
๔. กะทิ
๕. พริกขี้หนูแห้ง
๖. น้ำตาล/เกลือ

วิธีการทำ

นำถั่วลิสงคั่วให้สุกตำให้ละเอียดผสมกับน้ำกะทิ นำกุ้งแห้ง กระเทียม พริกแห้ง ตำให้ละเอียด ผสมกับน้ำกะทิและถั่วใส่น้ำตาล เกลือ ชิมรส ปัจจุบันถ้าถามเด็กรุ่นใหม่ถึงขนมที่มีชื่อแปลก ๆ อย่าง สือแซ่ซึ่ตุรี เด็ก ๆ จะตอบว่าไม่รู้จักขนมชนิดนี้เพราะ ปัจจุบันคนในหมู่บ้านไม่มีใครทำรับประทานหรือทำขาย นอกจากนี้ยังมีขนมอีกหลายชนิดที่คนในหมู่บ้านไม่มีใครทำขายแล้ว เช่น ขนมตุบะอีแก ขนมจือโก ขนมมาตุกาตง เป็นต้น ทั้งนี้อาจจะเ็นบางครั้งที่คนเฒ่าคนแก่นึกอยากทานจึงทำให้ลูกๆ หลานๆ ทานหรืออาจจะทำขาย ขนมต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าหากลูกหลาน ไม่มีการสืบทอด เชื่อว่าจะต้องเลือนหายไป จากการที่ได้สอบถามคนชราในหมู่บ้านที่อดีตเคยขายขนม ชื่อว่า นางสีดี จะมาขอ อายุ ๘๕ ปี นางได้เล่าว่าขนมที่ขายนั้นมีเยอะมากหลายชนิด เพราะได้รับสืบทอดจากญาติและต่อมาได้ถ่ายทอดให้ลูกหลานบางคนที่น่าสนใจ เช่น

๓. กะทิ

๔. ไข่ไก่

๕. เกลือ น้ำตาล พริกไทย

๖. กุ้ง

๗. ใบมูंगा

วิธีการทำ

นำข้าวไปต้มให้สุกเหมือนข้าวต้มใส่กะทิ กุ้ง น้ำตาล เกลือ พริกไทย เคี่ยวให้สุกแล้วโรย

ใบมูंगा ยกขึ้นแล้วทานกับปลาแห้ง

ภาคผนวก ข

ว่าด้วยเรื่องนิทานและการละเล่นของบ้านดาโต๊ะ

นิทานคำสอนเรื่องเมาะๆตือลอบาโก (แม่ แม่ ไชในตะกร้า)

ณ ชายหาดแห่งหนึ่ง หญิงสาวกับลูกสองคนอาศัยอยู่ใกล้กับชายทะเลแห่งนั้น นางมีอาชีพหาปูหาปลาขาย บางครั้งหาปูหาปลาเล็กๆขาย ลูกชายของนางอายุประมาณ ๔-๕ ขวบ เป็นเด็กที่กินจุและขี้มาก ในแต่ละวันหญิงสาวจะได้เงินพอเลี้ยงปากท้อง

วันหนึ่งนางไม่สามารถหาปูหาปลาได้มาก เงินที่ได้จึงไม่พอซื้อของกิน ลูกของนางร้องไห้ เพราะหิวข้าว นางจึงเดินเข้าป่าเพื่อหาของกิน แต่นางได้ไขไก่ที่ไก่ฟักทิ้งไว้มาเพียง ๒ ฟอง หญิงสาวจึงแบ่งไขให้ลูก ๑ ฟอง เก็บไว้กินเอง ๑ ฟอง เมื่อลูกของนางกินไขไปแล้ว รู้สึกว่าไม่อิ่มจึงร้องขอไขเพิ่ม นางจึงแบ่งให้อีกครึ่งฟอง แต่ลูกของนางยังคงไม่พอใจ หญิงสาวพยายามเกลี้ยกล่อมและสั่งสอนให้ลูกกินพอประมาณ แต่ลูกของนางไม่เชื่อฟัง หญิงสาวจึงเกิดความน้อยใจในนิสัยของลูกและโชคชะตาของตนเอง จึงตัดสินใจฆ่าตัวตาย แต่ก่อนที่จะฆ่าตัวตาย นางได้พาลูกไปโน้มน้าวสอนให้ลูกรู้จักหาของกินเอง แล้วหญิงสาวจึงไปฆ่าตัวตายด้วยการเดินลงไปในทะเล ส่วนลูกๆของนางเมื่อหาของกินในป่าเป็นไขไก่ ๑ ฟองได้แล้ว กลับมาบ้านไม่เห็นแม่ จึงร้องเรียกและวิ่งไปที่ทะเลจนได้เห็นแม่ซึ่งกำลังจะจมน้ำ ลูกๆพยายามร้องเรียกแม่แต่ก็สายไปแล้ว ลูกเสียใจมากและสำนึกผิดในนิสัยของตนเอง จึงร้องให้เรียกหาแม่ทุกวันและร้องเป็นคำพูดซ้ำๆว่า “เมาะๆ ตือลอบาโก นาชิช็อบุก” แปลว่าแม่ แม่ ขอไข ๑ กระบุง ข้าว ๑ ห่อ น้ำ ๑ ถึง พร้อมถือไข ๑ ฟองในมือ

หลายวันต่อมาไขได้ฟักออกมาเป็นไก่ตัวผู้ ลูกจึงเลี้ยงไก่ไว้จนโต ไก่ที่บ้านเป็นไก่ชนที่คนที่ไม่ม่ไก่ตัวไหนในหมู่บ้านสามารถเอาชนะได้ ความเก่งกาจของไก่รู้ไปถึงเจ้าเมือง เจ้าเมืองจึงได้ทำให้อายุของหญิงสาวนำไก่มาชน ถ้าหากชนะเจ้าเมืองจะยกลูกสาวให้ ในที่สุดลูกของหญิงสาวก็ชนะและได้แต่งงานกับลูกของเจ้าเมืองอยู่กันอย่างมีความสุขตลอดไป

การละเล่นของเด็กในหมู่บ้าน

จ้ำจี้

การเล่นจ้ำจี้ของเด็กในหมู่บ้านดาโต๊ะจะต่างจากการเล่นจ้ำจี้ของเด็กๆที่อื่นที่เนื้อเพลงเป็นภาษามลายูท้องถิ่น ดังนี้

อาเนาะ อาเนาะจันอ อาเนาะจันอ ก็กือดา (ลูกคนจีน ลูกคนจีน ลูกคนจีน ไปตลาด)

บือลี ชาตุ บาแง ลือโปะ ลือปะ นอมอ บราปอ ... แล้วตามด้วยนับเลข (ไปซื้อของหนึ่งอย่าง)

คนเล่นจะวางมือข้างหน้า เริ่มร้องเพลงและนับนิ้วไปเรื่อย เพลงจบที่นิ้วไหน เก็บนิ้วนั้น
ใครหมดนิ้วก่อนชนะ

จะแกเกาะ กากีอาแย (ตีนไก่งอ) อาแยปากอ ชามอปุโยะ ละมาแล
แมะก็ตอกีทุโละ ทุโละอูแดบาตุ ทุโละอูแด กาเลาะ เมะนาตุวะทุปอชาเลาะ
ร้องเพลงบอกชื่อผลไม้

A B C เมาะ เนาะ เวาะกาปอ

A B C เมาะ เนาะ เวาะ..... (บอกชื่อผลไม้)

จับนิ้ว

วิธีการเล่น คนเล่นจะเอานิ้วชี้ไปจิ้มที่ฝ่ามือของคนเล่นคนหนึ่ง เมื่อร้องเพลงจบเจ้าของฝ่า
มือจะพยายามจับนิ้วของผู้ที่มาจิ้ม ผู้ที่ถูกจับได้จะแพ้ เนื้อเพลงที่ร้องคือ

จิงจะรอบบานา ภูจิงลอปะ (แมวกระโดดแล้วตาเป็นวาว)

มาตอชีนา

จิงโจรอบบานา จิงจามาตอจวิ

หาของในมือ

ผู้เล่นคนหนึ่งจะกำตัวลงให้เพื่อนๆ ผู้เล่นคนอื่นวางมือบนหลัง แล้วร้องเพลงพร้อมนำ
เมล็ดผลไม้หรือเศษกระดาษเล็กๆ เดินตามมือของแต่ละคน ยกเว้นผู้ที่กำตัว หลังจากร้องเพลงจบ
ผู้เล่นจะต้องรีบซ่อนสิ่งของไว้ในมือใครก็ได้ ถ้าผู้กำตัวจับได้ว่าเมล็ดอยู่ที่ใคร คนนั้นจะต้อง
เปลี่ยนเป็นผู้กำตัว เพลงที่ร้องคือ

จะตือลู่ ตือลอบูตา (ปลาปักเป้า) บูตา ลอแร ลอแร มือเยาะ ซาภูนา ซาภูเมาะแปะ

กอกาลี กออิริง อีริง กอแบะ แบะบง แบะบง

เล่นถามตอบ

การเล่นถามตอบจะเล่นกันสองคน คนหนึ่งถาม คนตอบจะต้องกอดอก เมื่อคนถามถาม
ว่า "ไม้อะไร" หากคนตอบต้องการตอบว่าไม้สะบัด คนตอบจะตอบด้วยการปล่อยมือสะบัดไปถูก
ผู้ถาม คำถามจะถามเป็นภาษามลายูว่า

ตือแม ตือแมปุโงะ ปุโงะมาตี อากา (โคนต้นปุโงะ) ปุโงะมาตี อากา (รากต้นปุโงะตาย)

เจ๊ะดาโอะ ชูนา นายเจ๊ะดาโอะเปาปี) เจ๊ะอาลี มื่อแน (นายเจ๊ะอาลีตีกลอง)

อายลาโอะ อายซุงา (น้ำทะเล น้ำคลอง) กาลี กอตาแล (ยิงชุด ยิงลึก)

โกงโกง (เสียงโคนต้นไม้) กายูปอ (ไม้อะไร)

คำตอบ ตอบได้ ๓ ชนิดด้วยกัน

๑. กายูปีตาคี ไม้สะบัด

๒. กายู ลือแมะ ไม้อ่อน

๓. กาญจนาภรณ์ ไม้แข็ง

เพลงกล่อมเด็ก

ตีโต อาเตะ ตีโต (นอนเถอะลูกเอ๋ย นอนเถอะ)

มาแลกาแรณะอุเปาะชูชู (คืนนี้จะให้รางวัลด้วยการดีมนม)

ชูชูหรือเมาะมานิส ขาเตยอุมุดอ (น่านมเข้มข้นหวาน มีกะทิและมะพร้าวอ่อน)

อาเตะยางันมือนาจิส เมาะเนาะวะกียอ (ลูกอย่าร้องไห้ แม่เจ้าไปทำงาน)

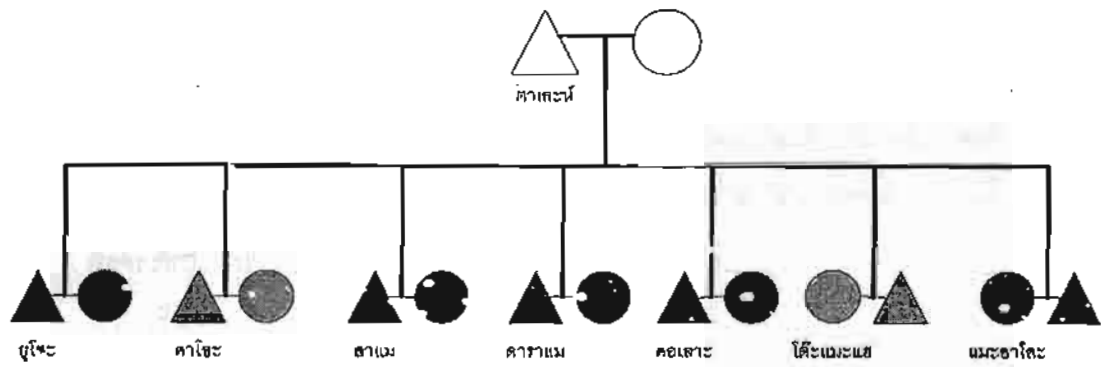
เพลงกล่อมเด็ก

โนโนเปะ โนเปะ ชีนาดาย (เปลที่นอนให้ระยิบระยับ)

ตีโตก็อเปะ จือเตะปาแย (นอนเถอะนชั้นระหว่างโอง)

ภาคผนวก ค

ผังเครือญาติในหมู่บ้านดาโต๊ะ

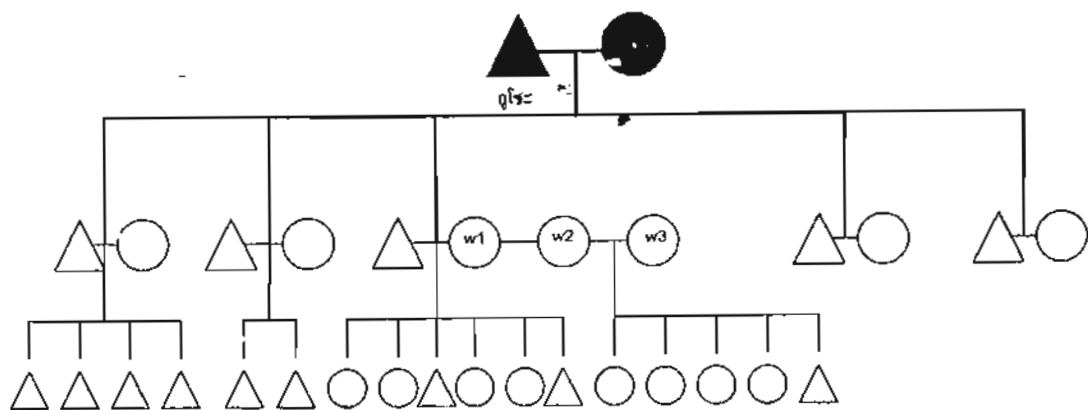

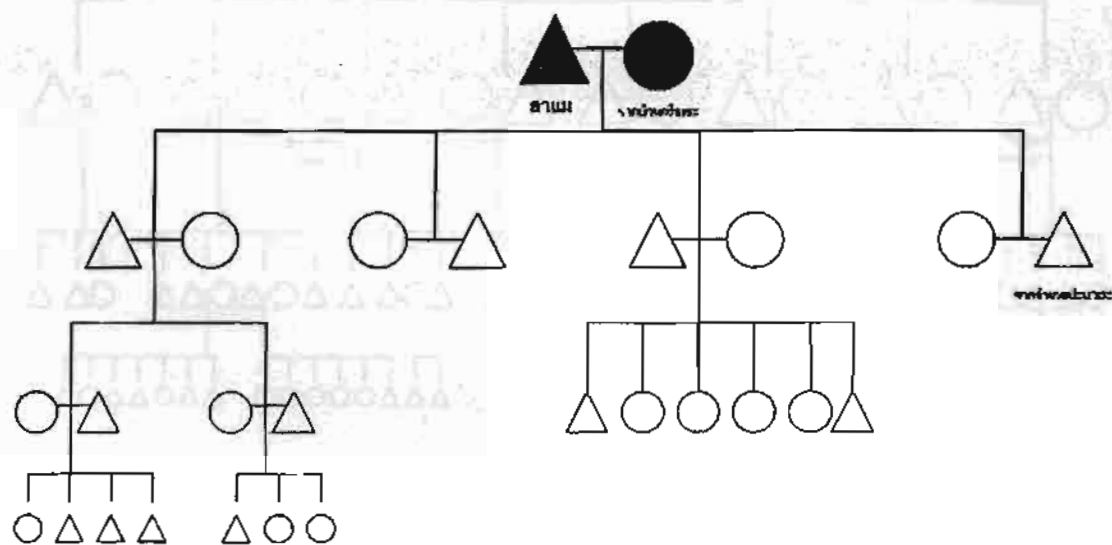
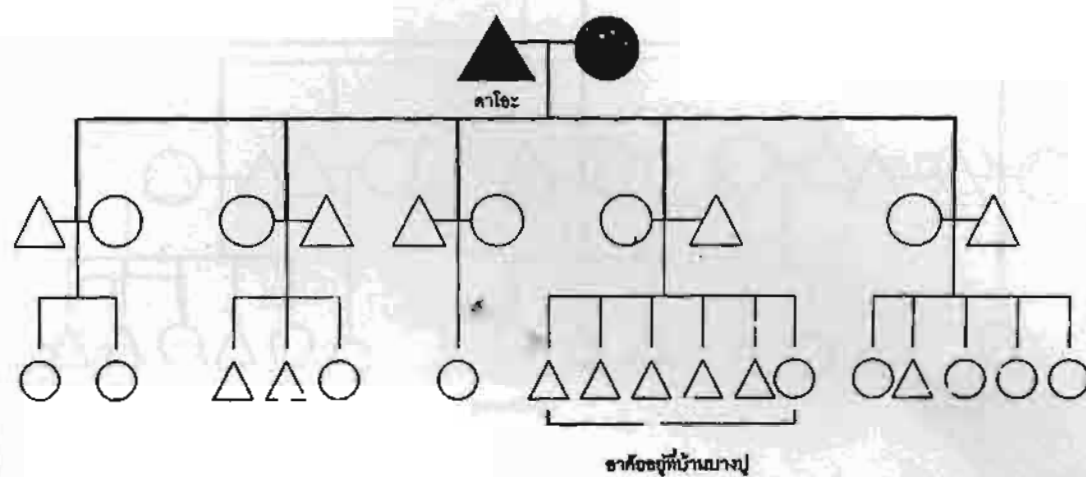
= ผู้ชาย

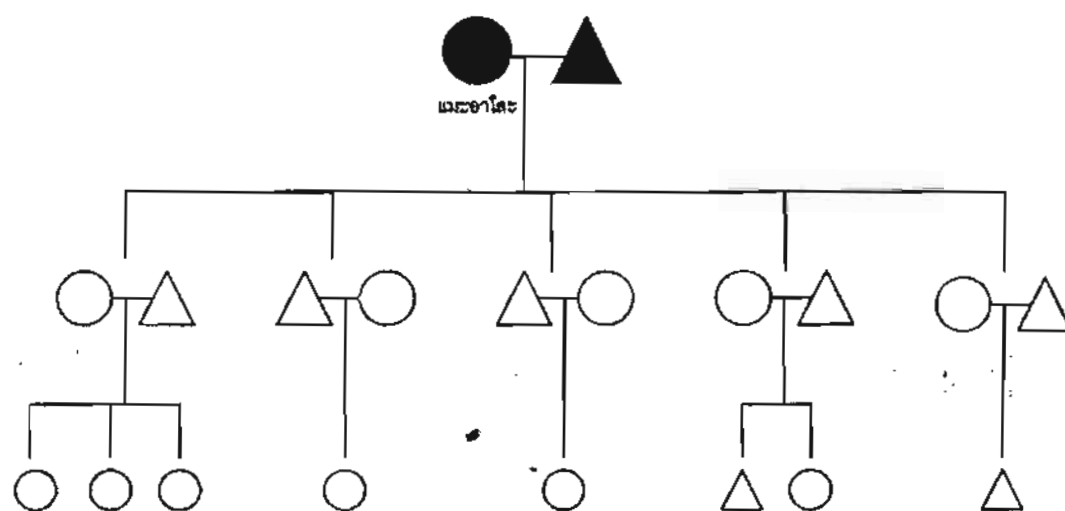

= ผู้หญิง

ผังเครือญาติชาวดาโต๊ะ แสดงภาพแต่งงานและการตั้งถิ่นฐานของชาวดาโต๊ะ
ซึ่งส่วนใหญ่แต่งงานกันภายในหมู่บ้าน และยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่ภายในหมู่บ้านดาโต๊ะ

ภาคผนวก ง

ประวัติบุคคลสำคัญของหมู่บ้านดาโตะ

ประวัติเปาะเตะ และการเรียนรู้การวาดลายเรือ

เปาะเตะ มีชื่อจริงว่านายมะลี กะอามุ ปัจจุบันอายุ ๔๗ ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เดิมเป็นคนต้นหยงลูโละ เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ติดกับทะเลฝั่งอ่าวปัตตานี เข้ามาอยู่ที่บ้านดาโตะในฐานะลูกเขย โดยได้แต่งงานกับนางแมะนะเมื่ออายุ ๒๖ ปี เปาะเตะมีลูกทั้งหมด ๖ คน ครอบครัวยุคนี้เป็นคนยากจน เมื่อเข้ามาอยู่ที่ดาโตะเปาะเตะประกอบอาชีพประมง รายได้ในการออกหาปลาก็พอเลี้ยงครอบครัวในแต่ละวัน วันไหนที่ออกจนได้ปลาเปาะเตะจะขอบคุณอัลเลาะห์ที่ประทานสิ่งเหล่านี้มาให้ วันไหนที่ไม่ได้ปลาเปาะเตะจะพยายามต่อไป เปาะเตะบอกว่า “อาชีพประมงเปรียบเสมือนคนตาบอดที่ขอทานตามข้างถนน บางวันได้เงินเยอะ บางวันก็ไม่ได้เลยสักบาท” บ่อยครั้งที่เปาะเตะออกจนแล้วไม่ได้ปลาเลยสักตัว

เปาะเตะจึงตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพเป็นช่างวาดลายเรือ ด้วยมีความสนใจในงานศิลปะวาดลายเรือและช่างไม้อยู่แล้ว เปาะเตะบอกว่าเปาะเตะไม่มีพรสวรรค์ทางด้านนี้มาก่อน “มือไม้แข็ง” แต่ด้วยความพยายาม ตั้งใจจริง ขยันสอบถามและคอยสังเกตขั้นตอนการทำจากช่างผู้ชำนาญและกับคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านอยู่เสมอ แล้วจึงลงมือหัดวาดด้วยตนเอง ส่วนการหัดวาดลายเรือ เปาะเตะจะไปนั่งดูช่างวาดลายเรือเวลาที่ช่างวาดลายเรือจากสายบุรีและที่อื่นมาวาดลายเรือที่บ้านดาโตะ หลังจากนั้นเปาะเตะจะกลับบ้านมาลองวาดดูบ้าง วาดแรกๆจะไม่ค่อยสวย แต่เมื่อวาดต่อไปจะเกิดความชำนาญ ในที่สุดเปาะเตะสามารถวาดลายเรือได้สวยงาม

แรกๆเปาะเตะจะวาดลายเรือให้กับเรือเก่าๆของเพื่อนบ้านโดยไม่มีค่าจ้าง แต่จะได้ค่าตอบแทนด้วยการรับเลี้ยงน้ำชากาแฟ ต่อมาเมื่อฝีมือของเปาะเตะเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านทำให้มีการจ้างวาดต่อกันมา จนทำให้เปาะเตะมีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัว เปาะเตะวาดลายเรืออยู่ประมาณ ๒ ปี จึงเลิกวาด แล้วหันมาให้ความสนใจในงานไม้ เช่น งานแกะสลักกรงนก และงานฉลุไม้ตกแต่งบ้านเรือนซึ่งรายได้ดีกว่า ด้วยความชำนาญในด้านลวดลายจากการเขียนลายเรือ กอและ การเปลี่ยนมาทำอาชีพช่างไม้จึงไม่ใช่เรื่องยากสำหรับเปาะเตะ เปาะเตะจึงยึดอาชีพทำกรงนกและแกะสลักไม้เลี้ยงครอบครัวจนถึงปัจจุบัน เปาะเตะได้ฝากคำสอนไว้ว่า “ไม่ว่าใครจะว่าอย่างไรก็ตาม เราอย่าไปสนใจ ขอเพียงให้เราตั้งใจอดทนและพยายามทำในสิ่งที่เรารักอย่างไม่ท้อ สักวันก็จะได้ดี ไม่ได้วันนี้ก็ได้วันหน้า”

ภาคผนวก จ

โครงการแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน โครงการ SEA FOOD BANK

๑. เหตุผลและความจำเป็น

- ๑.๑ ประเทศไทยมีผลผลิตสัตว์น้ำในแต่ละปีประมาณ ๓.๗ ล้านตัน ส่วนใหญ่ได้มาจากการจับจากทะเล คิดเป็นร้อยละ ๙๖ รองลงมาได้จากการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง คิดเป็นร้อยละ ๑๒
- ๑.๒ ความสมบูรณ์ของสัตว์น้ำทะเลในแหล่งประมงของไทยได้ลดลงเป็นลำดับ เนื่องจากใช้ทรัพยากรมากเกินไปจนเกินศักยภาพการผลิตจากธรรมชาติ ชาวประมงต้องลงทุนมากขึ้นเป็น ๑๐ เท่าของเมื่อ ๒๐ ปีที่ผ่านมาและสัตว์น้ำที่จับได้ก็เป็นสัตว์น้ำที่มีมูลค่าต่ำเนื่องจากโครงสร้างของชนิดสัตว์น้ำที่จับได้เปลี่ยนแปลงไป
- ๑.๓ มีความจำเป็นต้องพัฒนาฐานการผลิตอาหารทะเลของประเทศ (Sea Food Bank) แหล่งใหม่ขึ้นทดแทนจากธรรมชาติ เพื่อให้คนไทยได้มีผลผลิตสัตว์น้ำจากทะเลบริเวณในราคาที่ไม่สูงจนเกินไป
- ๑.๔ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นทางเลือกหนึ่งในการเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำของประเทศซึ่งประเทศไทยมีศักยภาพในการผลิตทั้งในด้านทรัพยากรและเทคโนโลยี จึงเห็นควรที่จะกำหนดยุทธศาสตร์การเพิ่มผลผลิตจากการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยขยายการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่ที่มีศักยภาพ ซึ่งปัจจุบันมีพื้นที่น้ำในแหล่งธรรมชาติต่างๆ อีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
- ๑.๕ ประเทศไทยมีพื้นที่น้ำจืดเป็นพื้นที่ทะเลประมาณ ๔๒๐,๒๘๐ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๒๖๒.๖๘ ล้านไร่ ปัจจุบันได้มีการเพาะเลี้ยงสัตว์ทะเลจำพวกหอยชนิดต่างๆ ได้แก่ หอยแมลงภู่ หอยนางรม หอยแครง และปลาน้ำกร่อย ได้แก่ ปลากระพง ปลากระรัง ประมาณ ๑๓๐,๑๐๖ ไร่ ซึ่งยังมีพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งอยู่อีกประมาณ ๑๕๔,๓๘๖ ไร่
- ๑.๖ รัฐบาลมีนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้หมดไปภายในระยะเวลา ๖ ปี หากนำพื้นที่น้ำที่มีศักยภาพในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำดังกล่าวข้างต้นนำมาจัดสรรสิทธิให้แก่ประชาชนที่ยากจนและได้ขึ้นทะเบียนไว้กับทางราชการ และมีความประสงค์ที่จะประกอบอาชีพด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ก็จะเป็นการสร้างอาชีพและก่อให้เกิดรายได้แก่บุคคลดังกล่าว และยังเป็นการเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำ และฐานในการผลิตอาหารให้แก่ประเทศอีกด้วย

๒. วัตถุประสงค์

- ๒.๑ เพื่อจัดที่ทำกินให้แก่ประชาชนในการแก้ไขปัญหาความยากจน
- ๒.๒ เพื่อสร้างฐานการผลิตอาหารทะเลทดแทนการจับจากธรรมชาติ
- ๒.๓ เพื่อสร้างระบบการผลิตอาหารทะเลที่มีความปลอดภัยตามมาตรฐานสากล
- ๒.๔ เพื่อจัดระบบการผลิตสัตว์น้ำที่ไม่มีผลกระทบกับสิ่งแวดล้อม

๓. เป้าหมาย

- ๓.๑ จัดทำเอกสารสิทธิการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย จำนวน ๒๘๔,๔๙๒ ไร่ ให้แล้วเสร็จภายในปี ๒๕๕๗
- ๓.๒ จัดการฝึกอบรมเทคโนโลยีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ตามมาตรฐานการผลิต GAP และ CoC ให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายทุกรายก่อนได้รับเอกสารสิทธิ
- ๓.๓ แจกเอกสารสิทธิในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการอบรมแล้ว
- ๓.๔ จัดระบบ Contract Farming เพื่อสนับสนุนการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ แก่กลุ่มเป้าหมาย

๔. วิธีการดำเนินการ

- ๔.๑ การจัดทำเอกสารสิทธิในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังนี้

๑. ศึกษาการจัดทำแผนที่ทางทะเล เพื่อจัดทำเอกสารสิทธิในการใช้พื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

๒. การจัดทำการสำรวจ-รังวัด พื้นที่อนุญาตเดิม พื้นที่การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำปัจจุบัน และพื้นที่ที่มีศักยภาพการผลิตสัตว์น้ำ จำนวน ๒๘๔,๔๙๒ ไร่

๓. จัดทำแผนที่ Digital mapping โดยใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศหรือภาพถ่ายดาวเทียมตามความเหมาะสม

๔. การสอบสวนสิทธิที่ดินทำกิน และสารจัดสรรพื้นที่ทำกิน

๕. ดำเนินการนำพื้นที่น้ำที่มีศักยภาพการเพาะเลี้ยงชายฝั่งประมาณ ๒๘๔,๔๙๒ ไร่ มาออกใบอนุญาตเลี้ยงสัตว์น้ำตามกระบวนการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๖. การรับรองสิทธิ กรมประมงเป็นผู้รับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ โดยการจดทะเบียนและออกใบรับรองสิทธิ ให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ ตามหลักเกณฑ์ที่กรมประมงกำหนด มีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

๑. กลุ่มประชาชนที่เป็นเป้าหมายลำดับแรกได้แก่ประชาชนที่ขึ้นทะเบียนคนจนกับกระทรวงมหาดไทย ซึ่งต้องการให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาความจนในทุกจังหวัด และมีความประสงค์ที่จะทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ตามเงื่อนไขที่กรม

ประมงกำหนด นอกจากนี้ผู้เลี้ยงสัตว์น้ำรายเดิมยังคงได้รับสิทธิในพื้นที่เดิมอยู่แต่ต้องมีการปรับขนาดพื้นที่ลงตามเงื่อนไขที่กรมประมงกำหนด

๒. ให้ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่มีส่วนร่วมในการคัดเลือกผู้ประสงค์จะประกอบอาชีพการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ตามเงื่อนไขที่กรมประมงกำหนด ทั้งในกลุ่มที่จะเลี้ยงใหม่และกลุ่มที่เลี้ยงอยู่เดิม
๓. กลุ่มเป้าหมายต้องรวมกลุ่มเป็นประชาคม สหกรณ์ หรือ วิสาหกิจชุมชน
๔. เป็นผู้ผ่านการฝึกอบรมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามหลักสูตรที่กรมประมงกำหนด
๕. เป็นผู้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กรมประมงกำหนด
๖. กรมประมงสามารถยกเลิกสิทธิการใช้พื้นที่น้ำเพื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ หากประชาชนผู้เข้าร่วมโครงการไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดเช่น ไม่ประกอบอาชีพการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำภายใน ๑ ปี ทำให้เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมในแหล่งเลี้ยง ทำการเลี้ยงไม่เป็นไปตามมาตรฐานการผลิตที่กำหนด เป็นต้น

๔.๒ การอบรม มีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

๑. จัดทำหลักสูตรในการอบรมเทคนิคการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ตามมาตรฐาน สุขอนามัยฟาร์ม สิ่งแวดล้อม การจัดทำโครงการเสนอขอสนับสนุนเงินลงทุน (Project loan) รวมทั้งการจัดทำบัญชีฟาร์ม เป็นต้น
๒. ประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการคัดเลือกในแหล่งน้ำที่จัดเอกสารสิทธิในจังหวัดต่างๆ เข้ารับการฝึกอบรมตามชนิดสัตว์น้ำที่เลี้ยง โดยกรมประมงเป็นผู้จัดขึ้นภายในจังหวัดที่มีการให้เอกสารสิทธิ

๔.๓ การจัดหาระบบ Contract Farming มีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

๑. องค์การสะพานปลาจัดตั้งบริษัท ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อบริหารโครงการในส่วนที่จะทำสัญญา (Contract Farming) กับกลุ่มประชาชนเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการตามเขตพื้นที่การผลิต ในการสนับสนุนปัจจัยการผลิต รับซื้อผลผลิตจากประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่ประสงค์จะทำสัญญากับบริษัท รวมถึงการจัดทำตลาดซื้อขายล่วงหน้า ระบบประกันราคา และ การให้สิทธิพิเศษต่างๆ กับประชาคมคู่สัญญา
๒. บริษัททำสัญญากับแหล่งทุนเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับสินเชื่อ และร่วมกับกรมประมง ประชาคม และแหล่งทุน ในการประเมินมูลค่าใบรับรองสิทธิเพื่อแปลงเป็นทุน

๓. สำหรับประชาชนรายใดที่ไม่ประสงค์จะทำสัญญากับบริษัทก็สามารถที่จะจัดหาปัจจัยการผลิตและดำเนินการทางตลาดของตนเองได้

๔.๔ การเข้าสู่แหล่งทุนและการประเมินมูลค่า

๑. แบ่งการเข้าสู่แหล่งทุนเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่

- ประชาคมกลุ่มเป้าหมายผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ไม่ร่วมทำสัญญากับบริษัท จัดทำโครงการเสนอขอสนับสนุนเงินลงทุน (Project loan) เสนอให้แก่แหล่งทุนพิจารณาให้ความเห็นชอบก่อนให้การสนับสนุนโดยมีเอกสารต่างๆ และต้องผ่านการอบรมการเลี้ยงสัตว์น้ำและการจัดทำบัญชีฟาร์ม ตามเงื่อนไขที่กรมประมงกำหนด
- ประชาคมกลุ่มเป้าหมายผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ร่วมทำสัญญากับบริษัท จัดทำโครงการเสนอขอสนับสนุนเงินลงทุน (Project loan) เสนอให้แก่บริษัทพิจารณาให้ความเห็นชอบก่อนให้เสนอแหล่งทุนพิจารณาสนับสนุนโดยมีเอกสารต่างๆ และต้องผ่านการอบรมการเลี้ยงสัตว์น้ำและการจัดทำบัญชีฟาร์ม ตามเงื่อนไขที่กรมประมงกำหนด

๒. กรมประมง สถาบันการเงิน ประชาคม และ องค์การสะพานปลา ร่วมเป็นผู้ประเมินมูลค่าของใบรับรองสิทธิ

๓. การประเมินใช้วิธีวิเคราะห์จากราคาตลาดของผลผลิตที่จะเกิดขึ้น ในพื้นที่นั้นๆ วงเงินกู้จะไม่เกินมูลค่าในสิทธิของผู้กู้โดยสถาบันการเงินจะพิจารณาเป็นรายๆ ไป

๔. การเข้าสู่แหล่งทุนเกษตรกรจะต้องมีเอกสารใบอนุญาต ใบรับรองสิทธิ ใบรับรองการผ่านการอบรมจากกรมประมงเอกสารโครงการ (Project loan) และเอกสารรับรองจากประชาคม

๕. สถาบันการเงินจัดสรรเงินให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่ขอรับการสนับสนุนเงินทุนผ่านบริษัทร่วมทุนฯ

๖. การชำระหนี้บริษัทร่วมทุนฯ จะหักจากมูลค่าการจำหน่ายผลผลิตสัตว์น้ำ

๔.๕ การระงับข้อพิพาทก่อนถึงกระบวนการศาล (Clearing House) กรมประมงเป็นหน่วยงานหลักในการระงับข้อพิพาท ซึ่งมี ๒ แนวทางตามการเข้าสู่แหล่งทุน ได้แก่

๑. กรณีพิพาทในการชำระหนี้สินกับแหล่งทุนระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ร่วมเป็นคู่สัญญากับบริษัทกับสถาบันการเงิน กรมประมงกับประชาคม สหกรณ์ ฯลฯ เป็นผู้ระงับข้อพิพาท
๒. อาจมีการเพิกถอนสิทธิ-ใบอนุญาต ตามแต่กรณี

๓. มีการทำความตกลงต่างๆ เช่น การประเมินราคาสัตว์น้ำที่มีอยู่เพื่อชำระหนี้และหาผู้ดำเนินการรายใหม่โดยประชาคมคัดเลือก
๔. กรณีพิพาทในการชำระหนี้สินกับแหล่งทุนระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่ร่วมเป็นคู่สัญญากับบริษัทกับสถาบันการเงิน กรมประมงกับบริษัทเป็นผู้ระงับข้อพิพาท
๕. อาจมีการเพิกถอนสิทธิ-ใบอนุญาต ตามแต่กรณี
๖. มีการทำความตกลงต่างๆ เช่น การประเมินราคาสัตว์น้ำที่มีอยู่เพื่อชำระหนี้และหาผู้ดำเนินการรายใหม่โดยประชาคมที่เป็น คู่สัญญากับบริษัทเป็นผู้คัดเลือก

๔.๖ การสนับสนุนการผลิตของกรมประมง มีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

๑. ให้คำแนะนำในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย
๒. ให้บริการในการตรวจสอบแผนะวังคุณภาพน้ำในแหล่งเลี้ยง
๓. ให้บริการตรวจสอบคุณภาพและการปนเปื้อนด้านสุขอนามัยและสารตกค้างจำพวกโลหะหนักของผลผลิตจากฟาร์มเพาะเลี้ยง

๔.๗ การจัดแหล่งพ่อแม่พันธุ์สัตว์น้ำจำพวกหอยในธรรมชาติ (Seedbed) มีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

๑. ในแต่ละแหล่งส่งเสริมการเพาะเลี้ยงหอย ได้แก่ หอยแครง หอยแมลงภู่ และหอยนางรม จำเป็นต้องจัดพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับจัดทำเป็นแหล่งพ่อแม่พันธุ์ในธรรมชาติ เพื่อสร้างเชื้อพันธุ์สัตว์น้ำให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ตามขนาดพื้นที่ที่เหมาะสมในเขตพื้นที่การเลี้ยง
๒. ให้มีการควบคุมพื้นที่แหล่งพ่อแม่พันธุ์หอยในธรรมชาติ และป้องกันการขัดแย้งของผู้เลี้ยงในพื้นที่

๕. ระยะเวลาดำเนินงานโครงการ ๕ ปี (๒๕๔๗-๒๕๕๑)

๑. ปี ๒๕๔๗ ดำเนินการจัดทำเอกสารสิทธิการใช้ประโยชน์พื้นที่น้ำเพื่อการเพาะเลี้ยงให้แล้วเสร็จ จำนวน ๒๘๔,๔๙๒ ไร่ ดำเนินการฝึกอบรมการเลี้ยงสัตว์น้ำให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจำนวน ๑๐๗,๐๐๐ ราย ออกใบรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์พื้นที่น้ำให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย
๒. ปี ๒๕๔๗-๒๕๕๑ ดำเนินการฝึกอบรมการผลิตสัตว์น้ำมาตรฐานให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจำนวน ๑๐๗,๐๐๐ ราย จัดทำแหล่งพ่อแม่พันธุ์สัตว์น้ำ ส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่โครงการฯ ทั้งหมด

๖. งบประมาณ รวมทั้งสิ้น ๗๐๐ ล้านบาท

๖.๑ งบประมาณในการจัดทำเอกสารสิทธิ

๑. การสำรวจ-รังวัดพื้นที่ (พื้นที่ ๒๔๔,๕๙๒ ไร่ ไร่ละประมาณ ๑๕๐ บาท)	๔๔	ล้านบาท
๒. การจัดทำแผนที่ Digital mapping	๑๕๐	ล้านบาท
๓. การสอบสวนสิทธิที่ทำกินและการจัดสรรพื้นที่ (พื้นที่ ๒๔๔,๕๙๒ ไร่ ไร่ละประมาณ ๓๐๐ บาท)	๘๖	ล้านบาท

๖.๒ งบประมาณในการอบรมเกษตรกร (จำนวน ๑๐๗,๐๐๐ ราย รายละประมาณ ๑,๕๐๐ บาท)	๑๖๐	ล้านบาท
---	-----	---------

๖.๓ งบประมาณในการจัดทำแหล่งพ่อแม่พันธุ์สัตว์น้ำ (พื้นที่ ๑,๐๐๐ ไร่ ไร่ละ ๕๐,๐๐๐ บาท)	๕๐	ล้านบาท
---	----	---------

๖.๔ งบประมาณในการจัดตั้งบริษัทร่วมทุน	๒๐	ล้านบาท
---------------------------------------	----	---------

๖.๕ งบประมาณในการส่งเสริมอาชีพ (จำนวน ๑๐๗,๐๐๐ ราย รายละประมาณ ๑,๕๐๐ บาท)	๑๖๐	ล้านบาท
---	-----	---------

๖.๖ งบประมาณค่าสำรวจเบื้องต้นและติดตามประเมินผล	๓๐	ล้านบาท
---	----	---------

๗. หน่วยงานที่รับผิดชอบ

หน่วยงานหลัก

๑. กรมประมง
๒. องค์การสะพานปลา
๓. สำนักงานแปลงสินทรัพย์เป็นทุน
๔. ธนาคารเพื่อพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย
๕. สถาบันการเงินอื่นๆ

หน่วยงานสนับสนุน

๑. กรมอุตุนิยมวิทยา

๘. ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๘.๑ สามารถจัดที่ทำกินให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการฯ ๑๐๗,๐๐๐ ราย เพื่อประกอบอาชีพการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่มั่นคงและสามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้ โดยมีรายได้สุทธิไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ บาทต่อเดือนต่อราย คิดเป็นรายได้รวมปีละไม่น้อยกว่า ๑๒,๘๐๐ ล้านบาท

๘.๒ สามารถผลิตสัตว์น้ำที่มีคุณภาพตามมาตรฐานรวมทั้งสิ้นประมาณ ๑.๕ ล้านตันต่อปี มูลค่า ๑๗,๐๐๐ ล้านบาท

๘.๓ มีผลผลิตสัตว์น้ำที่ได้มาตรฐานเพื่อการบริโภคและการส่งออก

ภาคผนวก จ

ประวัติคณะวิจัย

ประวัติผู้วิจัยหมู่บ้านดาโต๊ะ

นายดอเลาะ เจ๊ะแต

อายุ ๔๒ ปี เกิดวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๐๕ บิดาชื่อนายมามะ เจ๊ะแต มารดาชื่อนางเจ๊ะลือแม เจ๊ะแต เสียชีวิตแล้วทั้งสองท่าน มีพี่น้องทั้งหมด ๗ คน หญิง ๓ คน ชาย ๔ คน

การศึกษา จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ ที่โรงเรียนบ้านดาโต๊ะ เรียนต่อที่โรงเรียนบ่อนะบูมี (โรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา) ประมาณ ๔ ปี

เริ่มประกอบอาชีพเป็นคนขับเรือหางยาวระหว่างดาโต๊ะกับบางปู บางครั้งออกหาปลาในทะเลกับพี่ชาย พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้ไปทำงานที่รัฐตรังกานู ประเทศมาเลเซีย โดยรับจ้างเป็นช่างเครื่องเรืออวนล้อมปลาทุ ตั้งงานเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ กับนางนุริยะ เจ๊ะสุ มีบุตร ๔ คน ปัจจุบันประกอบอาชีพรับจ้างสร้างและซ่อมบ้าน ดูแลประปาของหมู่บ้าน

ตำแหน่งและบทบาทในหมู่บ้านดาโต๊ะ

- พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการมัสยิด
- พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็น อำเภอส.ม.
- พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- พ.ศ. ๒๕๓๕-ปัจจุบัน เป็นคณะกรรมการเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี
- ปัจจุบัน เป็นกรรมการโรงเรียนตาดีกาและโรงเรียนบ้านดาโต๊ะ

ความรู้สึกในการทำงานวิจัยของ สกว. ครั้งนี้ “รู้สึกภูมิใจและดีใจ เป็นครั้งแรกในชีวิตของคนไม่มีการศึกษา จบแค่ ป.๔ อย่างผม ได้ทำงานวิจัย”

นายมะรอนิง สาและ

อายุ ๓๗ ปี เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตาร์เบียตุลวาตัน มีอลาญบางกอก อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดยะลา แต่งงานกับชาวดาโต๊ะชื่อ ฟาริดะห์ เชนอาลามีน ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน กรรยาขายข้าวแกงในหมู่บ้าน ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นคอบเต็บ มัสยิดดาโต๊ะ และเป็นครูใหญ่โรงเรียนตาดีกาบ้านดาโต๊ะ

ความรู้สึกในการทำงานวิจัยของ สกว. ครั้งนี้ “นับเป็นความท้าทายที่ชาวบ้านที่ไม่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ประเพณี และวัฒนธรรมของหมู่บ้านมาก่อน และไม่ได้เรียนด้านนี้ ถึงแม้ว่าผลงานที่ออกมาไม่ได้ดีในมุมมองของคนอื่น แต่เราภูมิใจที่คณะอาจารย์ที่ปรึกษาพยายามสอนให้

เราจักใช้ความคิด ใช้ประสบการณ์ ใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้าน และรู้จักตั้งคำถาม ผมคิดว่าเป็นประสบการณ์ที่ล้ำค่าที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทำวิจัย ซึ่งทำให้ผมได้เรียนรู้ด้วยตัวเองหลายๆ ครั้ง"

นายกอแข็ง ลาเตะ

อายุ ๒๗ ปี เป็นบุตรคนที่ ๔ มีพี่น้องทั้งหมด ๗ คน ชาย ๔ คน หญิง ๓ คน บิดาชื่อนาย บราเฮง ลาเตะ มารดาชื่อนางแมะซง ส่าและ หลังจากจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านดาไต่ะ ได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนอาสาศุดดินวิทยา (ปอนเนาะมลายูบางกอก) จังหวัดยะลา เป็นเวลา ๔ ปี แล้วจึงกลับมาช่วย พ่อแม่ทำงานที่บ้าน อายุ ๒๖ ปี แต่งงานกับนางสาว มารีเย คอเลาะ มีบุตร ๑ คน

เนื่องจากสนใจในงานศิลปะและชอบการเขียนลายเรือมาก จึงได้ไปฝึกฝนการวาดลายเรือกับช่างวาดลายเรือในหมู่บ้าน จนกระทั่งอายุ ๒๐ ปี จึงได้เริ่มประกอบอาชีพวาดลายเรือกอลและ

ความรู้สึกในการทำงานวิจัยของ สกว. ครั้งนี้ "มีความรู้สึกดีใจมาก เพราะเป็นงานวิจัยครั้งแรกที่ได้ทำ เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่อย่างพวกเรา ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนของชาวบ้านได้รู้ ได้เสนอแนะความคิดเห็นต่างๆ เพื่ออนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน บางครั้งอาจเหนื่อยและท้อบ้าง แต่พยายามสู้ต่อไป ถึงแม้ผลงานจะออกมาไม่ดีนัก แต่เราก็ภูมิใจ ข้อเสนอแนะของอาจารย์ทำให้เราได้ความรู้หลายๆ อย่าง ถือเป็นประสบการณ์ที่ล้ำค่ามาก"

นายอับลเลาะ คือระห์

เกิดเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๒๐

การศึกษา จบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนบ้านดาไต่ะ ปี พ.ศ. ๒๕๓๓

จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนสาธิตดินวิทยา จังหวัดยะลา ปี พ.ศ. ๒๕๓๖

จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ จังหวัดปัตตานี ปี พ.ศ. ๒๕๓๙

จบปริญญาตรี คณะรัฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ปี พ.ศ. ๒๕๔๓

นางสาวซารีพะห์ สารง

อายุ ๒๕ ปี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย จากสถาบันราชภัฏยะลา ปัจจุบันประกอบอาชีพครูอัตราจ้างในโรงเรียนชุมชนบ้านปาตา หมู่ ๑ ตำบลตะโละกาโปร์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

ความรู้สึกในการทำงานวิจัยของ สกว. ครั้งนี้ "รู้สึกยินดี และคิดว่าการวิจัยครั้งนี้มีประโยชน์ต่อตัวเองมาก และมีประโยชน์ต่อคนในหมู่บ้านมากเช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มชนรุ่นหลังที่ยังไม่รู้ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านตนเอง การศึกษาวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นอย่างไร วิถีชีวิตดั้งเดิมซึ่งบางครั้งสามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ในปัจจุบันได้"

ประวัติผู้วิจัยหมู่บ้านภูมิ

อาจารย์หะยีมุหัมมัด อาดำ

อาจารย์หะยีมุหัมมัด อาดำ (โต๊ะครูคนปัจจุบัน) เป็นบุตรชายของโต๊ะครูคนที่สอง (หะยีอับลูเราะห์มาน เบน ฮัจยีนูรุดดีน อาดำ) เกิดเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๖

การศึกษา จบมัธยมต้นจากโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ สำเร็จการศึกษาระดับชานวรี จาก มะฮัลดารุลมะอาเรฟ จังหวัดปัตตานี และระดับปริญญาตรี สาขาอิสลามศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยคิงซาอุด์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นโต๊ะครูปอเนาะเป็รมิงคนปัจจุบัน

บทบาท

- เป็นคอเต็บมัสยิดนูรุลอิสลาม อัลบรณีนียี
- เป็นกรรมการชมรมอิหม่าม ประจำอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- เป็นกรรมการ ประจำศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- เป็นกรรมการตำรวจ สถานีตำรวจภูธร อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- เป็นกรรมการสาธารณสุข จังหวัดปัตตานี
- เป็นวิทยากรพิเศษให้กับกำลังพลของโครงการทักษิณพัฒนา ปี ๒๕๔๓ จนถึงปัจจุบัน

หน้าที่

- เป็นเจ้าของและผู้จัดการ โรงเรียนนูรุลอิสลามภูมิวิทยา
- เป็นอาจารย์พิเศษ โรงเรียนมะฮัลดารุลมะอาเรฟ จังหวัดปัตตานี
- เป็นอาจารย์พิเศษ ประจำโรงเรียนอิสลามนิตินิยัต อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

ผลงาน

- ร่วมจัดทำคู่มือข้าราชการครู ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- เขียนบทความในวารสาร "โครงการทักษิณพัฒนา"
- ร่วมจัดตั้งโครงการ "โรงเรียนปอเนาะ" สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยดำรงตำแหน่ง เลขาธิการชมรม
- ร่วมจัดสร้างมัสยิดให้กับหมู่บ้าน
- เข้าร่วมกิจกรรมกับกองทุน sif จัดสัมมนาผู้นำอิสลามห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้
- ศึกษาดูงานของคณะกรรมการสถานศึกษา ในสังกัดการประถมศึกษาแห่งชาติ ที่ กรุงเทพฯ
- เข้าร่วมประชามติพิจารณาลัทธิสุตอิสลามศึกษา ของสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ
- เข้ารับการอบรมการแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่โรงพยาบาลธัญรักษ์ จังหวัดปทุมธานี
- เยี่ยมเยือนพี่น้องมุสลิมที่ประเทศมาเลเซีย พม่า อินโดนีเซีย สิงคโปร์ ออสเตรเลีย และ แถบประเทศอาหรับ เช่น ซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ จอร์แดน ซูดาน

ซาริฟ บุญพิศ

เกิดเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๒๒

การศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพัฒนาวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

ประกาศนียบัตรวิชาชีพช่างเทคนิคสถาปัตยกรรม วิทยาลัยเทคนิคยะลา

ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ช่างเทคนิคสถาปัตยกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
วิทยาเขตนนทบุรี

ปริญญาตรี ช่างอุตสาหกรรมสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม สถาบันราชภัฏ

พระนครศรี

ปัจจุบันกำลังศึกษาโรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา (ปอเนาะภูมิ)

รอกัยยะห์ อาดำ

เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๒๕

การศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนศาสนูปถัมภ์ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพัฒนาวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

ปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาเทคโนโลยีการศึกษา คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี